

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**ERKEN ORTAÇAĞ'DA HİRİSTİYAN TOPLULUKLARIN
MAĞDURİYETİ**

Fermude GÜLSEVİNÇ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

ERKEN ORTAÇAĞ'DA HİRİSTİYAN TOPLULUKLARIN MAĞDURİYETİ

Fermude GÜLSEVİNÇ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

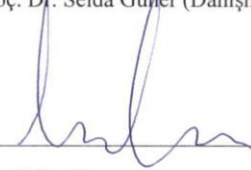
Fermude Gülsevinç tarafından hazırlanan “Erken Ortaçağ’da Hıristiyan Topluluklarının Mağduriyeti” başlıklı bu çalışma, 06.06.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Resul Ay (Başkan)

Doç. Dr. Selda Güner (Danışman)

Dr. Selim Tezcan

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Musa Yaşar Sağlam

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezin/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

06.06.2018

[İmza]

Fermude Gülsevinç

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

Tezimin/Raporumuntarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

06/06/2018

(İmza)

Fermude Gülsevinç

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanımın Doç. Dr. Selda Güner danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığımı beyan ederim.

Fermude Gülsevinç

TEŞEKKÜR

Tez yazmaya başlamadan evvel bilimsel nitelikli bir çalışma yapmanın zorluklarına dair genel bir fikre sahiptim. Bu genel fikir, başlangıçtaki zorlukları kabullenmemi sağlasa da zaman ilerledikçe altından kalkmakta zorlandığım bir yük haline geldi. Gerek eğitimim sırasında gerekse bu zor süreçte desteğini benden esirgemeyen, bana her zaman yardımcı olan tez danışmanım Doç. Dr. Selda Güner'e minnettarım. Onun tavsiyeleri ve eleştirileri bu çalışmayı şekillendirdi.

Lisans yıllarımdan beri bana moral ve destek veren hocalarım Prof. Dr. Mehmet Özden ve Dr. Ömer Gezer'e müteşekkirim. Ayrıca bu tezin çıkış noktasını bulmamı sağlayan, derslerde sorduğu sorularla konuyu daha dikkatli bir şekilde ele almamı sağlayan Dr. Gülay Tulasoğlu'na teşekkür ederim.

Gerek bu tezi yazarken gerekse daha evvelinde, lisans eğitimimden yüksek lisansın sonuna kadar beni her konuda sabır ve dirayetle dinleyen, tezime dair farklı bakış açıları ve değerli eleştiriler sunan, elinden gelen tüm yardım ve desteği asla esirgemeyen Özlem Sultan Çolak'a değerli yoldaşlığı için minnettar ve müteşekkirim.

Bu çalışmayı yaparken en büyük destekçilerimden biri olan, tüm ilgi ve sevgisini cömertçe sunan babam Özden Gülsevinç ve en kötü anlarımda dahi beni güldürmek için elinden geleni yapan kardeşim Özgün Gülsevinç'e minnettarım. Beni her zaman koruyup kolladılar ve güvende hissettirdiler.

Kendimi bildim bileli benim için elinden gelen her şeyi yapmış ve yapmaya devam eden, aldığım bütün kararları destekleyen, bazen kapıldığım öfke fırtınalarını dahi sabırla karşılayan ve asla şikayet etmeyen annem Nuriye Gülsevinç'e en derin şükran duygularımı sunarım. Annem ve değerli desteği olmasaydı bu tezin yazılması mümkün bile değildi.

Bu çalışmayı yaparken tanışıp konuştuğum, konuyu derinlemesine tartıştığım herkesin ismini teker teker yazmak mümkün değil. Ancak değerli eleştirileri ve önerileri için hepsine teşekkür ederim.

Son olarak bu tez annem Nuriye Gülsevinç'e ithaf edilmiştir. Annem olmasaydı bugün burada olamazdım.

6 Haziran 2018

Ankara

ÖZET

GÜLSEVİNÇ, Fermude. *Erken Ortaçağ'da Hıristiyan Topluluklarının Mağduriyeti*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

381'de resmi din ilan edilen Hıristiyanlık, dört yüz yıl boyunca Roma İmparatorluğu ile lavta yayı kadar gergin bir ilişki yaşamıştı. Şehitler Dönemi olarak bilinen bu süreçte Hıristiyanlar, Roma tarafından işkence gördüklerine dair pek çok yazı yazdılar. Aynı zamanda Romalı yazarların Hıristiyanlara karşı retoriği oldukça kuvvetliydi. Böylece mağduriyet kavramı temellenmeye başladı. Roma'nın bürokratik gücünü miras alarak Kilise yapısını kuran ruhban sınıfı Erken Ortaçağ boyunca bu mağduriyeti kavramsallaştırıp, araçsallaştırdı. Din şehitlerinin veya azizlerin hikâyeleri, Saatler Kitabı gibi araçlarla mağduriyet hissini topluma da işledi. Erken Ortaçağ, Roma hukuk ve devlet otoritesinin yok olduğu bir dönemdi. Bu dönemde Avrupa'ya kaos hakimdi. Seküler otoritenin yokluğu ya da güçsüzlüğü Avrupa'da yaşayan toplulukların mağdur olmalarına yol açmaktaydı. Aynı zamanda Avrupa'da Hıristiyanlaştırma süreci yaşanıyordu; Hıristiyan misyonerler paganların kiliseye katılması için çalışıyordu. Bu misyon Tanrı kelamını yaymak için yapılsa da uzun vadede Avrupa kimliğinin oluşumuna büyük bir katkı sağladı.

Anahtar Sözcükler

Mağduriyet, Hıristiyanlaştırma, Kilise Babaları, Şehadet, Öteki, Germanler, Roma İmparatorluğu, Kilise

ABSTRACT

GÜLSEVİNÇ, Fermude. *Narrating the Victimhood of Christian Communities in the Early Middle Ages*, Master's Thesis, Ankara, 2018.

The main aim of this study is to draw a picture of the victimhood of Christian communities in the Early Middle Ages. This study contains two sides of Early Middle Ages: Religious and Secular. What were the incidents which this notion based itself on and from which drew its strength? Is it correct to define those incidents as true manifestations of Christian sufferings and considering the time and space.

The socio-political landscape of the Early Middle Ages will accompany to this picture, in order to render the period, in which the notion "victimhood" was born, more apprehensible. This will be tackled by excluding any religious discussions to create a rather more secular approach to the Early Middle Ages. By so doing, apart from the theological side of the matter, the socio-political, cultural and economic conditions will be able to be investigated as well. This will allow us to furnish the study with all the necessary aspects to cover the birth and the development of the notion "victimhood".

Keywords

Victimhood, Christianization, Church Fathers, Martyrdom, Germans, Roman Empire, Church

KISALTMALAR

Aşağıda verilen bilgiler birincil kaynaklar hakkında Oxford Classical Dictionary esas alınarak hazırlanmıştır.

Aug., *De Civ. Dei*- Aurelius Augustinus, *De Civitate Dei*

Aug., *Con.*- Aurelius Augustinus, *Confessions*

Aug., *Ep.*- Aurelius Augustinus, *Epistulae*

Euseb., *Hist. eccl.*- Eusebius, *Historia ecclesiastica*

Euseb., *Vit. Const.*- Eusebius, *Vita Constantini*

Jer., *Ep.*- Jerome, *Epistulae*

Joseph., *BJ.*- Josephus, *Bellum Judaicum*

Justin, *Apol.*- Justin Martyr, *Apologia*

Juv.- Juvenal

Lactant., *De mort. pers.*- Lactantius, *De mortibus persecutorum*

Lactant., *Div. inst.*- Lactantius, *Divinae institutiones*

Leo, *Ep.* – Leo I Magnus, *Epistulae*

Leo, *Pr.* – Leo, *Problemata*

Lex Sal. - Lex Salica

Lex Burg. – Lex Burgundionum

Liv.- Livius

Oros.- Paulus Orosius

Paul. Diac., *Hist. Lang.* – Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum*

Paul. Diac., *Hist. Rom.* – Paulus Diaconus, *Historia Romana*

Plin., *HN.*- Yaşlı Plinius, *Naturalis historia*

Plin., *Tra.*- Genç Plinius, *Epistulae ad Traianum*

Suet., *Aug.*- Suetonius, *Divus Augustus*

Suet., *Calig.*- Suetonius, *Gaius Caligula*

Suet., *Dom.*- Suetonius, *Domitianus*

Suet., *Ner.*- Suetonius, *Nero*

Suet., *Tib.*- Suetonius, *Tiberius*

Suet., *Tib.*- Suetonius, *Tiberius*

Suet., *Vesp.*- Suetonius, *Vespasianus*

Tac., *Ann.*- Tacitus, *Annales*

Tac., *Hist.*- Tacitus, *Historiae*

Ter., *Ad. nat.*- Tertullianus, *Ad nationes*

Ter., *Adv. Valent.*- Tertullianus, *Adversus Valentinianos*

Ter., *Apol.*- Tertullianus, *Apologeticus*

Ter., *De anim.*- Tertullianus, *De testimonio animae*

Ter., *De bapt.*- Tertullianus, *De baptismo*

Ter., *De monog.*- Tertullianus, *De monogamia*

Ter., *De praescr. haeret.*- Tertullianus, *De praescriptione haereticorum*

Ter., *De spect.*- Tertullianus, *De spectaculis*

Zos. - Zosimos, *Historia*

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	iii
ETİK BEYAN.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: CHRISTIANAE RELIGIONIS ORIGINIBUS: ERKEN DÖNEMDE ROMA İMPARATORLUĞU.....	7
1.1 HİRİSTİYANLIK ÖNCESİ ROMA İMPARATORLUĞU'NDA CEZA, KÖTÜLÜK, ŞİDDET.....	7
1.2 HİRİSTİYANLIĞIN DOĞUŞU VE YAYILIŞI.....	24
2. BÖLÜM: DEFNE TACINDAN DİKENLİ TACA: PAX ROMANA'DAN PAX CHRISTIANA'YA AVRUPA (1-9. YÜZYILLAR).....	37
2.1 ROMA İMPARATORLUĞU'NDA İNANÇ HASADI: HİRİSTİYAN ŞEHİTLER DÖNEMİ (64-313).....	37
2.2 THESSALONICA FERMANI'NDAN (380) PEPİN BAĞIŞI'NA (756) HİRİSTİYAN DÜNYASI.....	46

2.3 REGNUM CHRISTIANORUM: HIRİSTİYAN KRALLIĞI'NIN TEŞEKKÜLÜ (8-9. YÜZYILLAR).....	63
3. BÖLÜM: MUKTEDİR ŞİDDET VE MAĞDURİYETİN DÖNÜŞÜMÜ..	73
3.1 REGNUM CHRISTIANORUM'UN MAĞDURİYETİ.....	82
3.2 SEKÜLER DÜNYANIN MAĞDURİYETİ.....	112
3.3 MAĞDURUN MUKTEDİRE DÖNÜŞÜMÜ.....	133
SONUÇ.....	142
KAYNAKÇA.....	145
EKLER 1: HARİTALAR.....	159
EKLER 2: ETİK KURUL İZİN FORMU.....	165
EKLER 3: ETHICS BOARD WAIVER FORM.....	166
EKLER 4: ORİJİNALLİK RAPORU.....	167
EKLER 5: ORIJINALITY REPORT.....	168

GİRİŞ

Nasıralı İsa (MÖ 4- MS 30-33), 30/33 yılında çarmıha gerildiği zaman yaydığı mesajın en büyük üç semavi dinden birisine dönüşeceği ve dünyadaki en kalabalık cemaate¹ sahip olacağından habersizdi. Her ne kadar bu mesaj, orijinalinde Yahudi cemaatinin reformasyonu için ortaya çıkmış olsa da Paulus (y. MÖ 4- MS 62-64) tarafından evrensel bir mesaja dönüştürüldü ve ilk dile getirilişinden farklı amaçlar edildi. Tüm dünyaya İlahi Işık'ı sunma, Tanrı Kelamı'nı ulaştırma çabası Paulus'un başlattığı misyonerlik faaliyetleriyle sonuçlandı. Misyonerler, Antik Dünya'nın sınırlarında dolaşarak, Kelam'ı insanlara aktardılar. 1. yüzyıl itibariyle Akdeniz'in kıyı kentleri havarileri² dinleyip, yeni dini kabul eden insanlarla doldu. Bu insanlar Hıristiyan cemaatini oluşturdular. (Freeman, 2009, s. 47-48) Bu sırada, Akdeniz havzası Roma İmparatorluğu'nun hükmü altındaydı. 64-313 arası Hıristiyanlık ile Roma İmparatorluğu arasında şiddetli mücadeleler yaşandı. 313 yılında, Milano Fermanı ile özgürlük tanınan dinlerden biri haline gelen Hıristiyanlık, Thessalonica Fermanı (380) ile imparatorluğun resmi inancı ilan edildi. Böylece Hıristiyanların, Roma'yı dönüştürüp İsa'nın ışığı altında yeni bir şekle sokacakları dönem başlamış oldu Ancak katliamlar ve baskıyla dolu erken dönem, Hıristiyan tarihine *Şehitler Dönemi/Persecutions* olarak geçti. (Praet, 2014, s. 34-35)

Bu tezin amacı, Şehitler Dönemi'nde yazılmış metinlerden başlayıp Erken Ortaçağ'da yazılmış yasalara kadar uzanan bir inceleme yaparak, Hıristiyan toplulukları için mağduriyetin ne olduğunu bulmaktır. Her ne kadar çalışma başlığı Erken Ortaçağ'ı işaretlese de bu tez konusu itibariyle, Geç Antikçağ'ın başlarından, İsa'nın doğumundan başlamak zorundadır. Bu nedenle tezin zaman aralığı başlığından daha geniş tutulup, İsa'nın doğumu ve hatta Hıristiyanlık öncesi Roma İmparatorluğu'ndan başlayan bir

¹ PEW Araştırma Merkezi'nin 2015 yılında yaptığı demografik araştırmaya göre 7.3 milyarlık dünya nüfusunun %31.2'sinin Hıristiyan olduğunu belirlenmiştir. (Conrad Hackett & David McClendon, 2017)

² Kökenini Yunanca *apostolos* (gönderilmiş insan) kelimesinden alır ve İsa tarafından seçilmiş 12 müridi belirler. Aynı zamanda Paulus gibi, İsa'nın ölümünden sonra Hıristiyanlığı kabul etmiş kişileri de tanımlar. Bu 'On İkili' bazı özel imtiyazlara sahiptir; İsa'nın mesajını direkt İsa'dan dinledikleri gibi onun tarafından Göksel Krallığı vazetmek için görevlendirilmişler ve İsa'nın mucizelerine tanık olmuşlardır. (The Editors of Encyclopaedia Britannica, 1998)

çalışma yapılacaktır. Zira mağduriyetin ne olduğunu, hangi olay ve olgulardan beslendiğini bulmak için Roma İmparatorluğu'nun Doğu'yu hakimiyet altına aldığı süreçle başlamak bir zorunluluktur.

Oldukça girift bir kavram olan mağduriyet, madun mağduriyet ve mütekebil mağduriyet olarak ikiye ayrılmaktadır. Hipotezimize göre Erken Ortaçağ'da yaşayan Hıristiyan toplulukları, Geç Antikçağ'da yaşadıkları mağduriyetleri cemaat bilincine mütekebil mağduriyet olarak işlemeyi başarmış ve bunun sonucunda muktedirleşmişlerdir. Bizim öne sürdüğümüz iddia, mütekebil mağduriyet ve muktedirliğin *Pax Christiana* ve Hıristiyan cemaat kimliğinin temel bileşeni olduğudur. Sorunu çözmek kullanacağımız yöntem interdisipliner yöntemdir; tarih, psikoloji, edebiyat, teoloji ve arkeoloji bilimlerinden yararlanılarak yapılacak olan çözümlememiz Erken Ortaçağ'ın mağduriyet algısını ortaya koyacaktır. Burada kesin sonuçlardan bahsetmek mümkün olmamakla beraber, interdisipliner yöntemle Hıristiyan mağduriyetinin ne olduğu hakkında bir açıklama yapılacaktır. Bu açıklama sadece ruhani ya da seküler kaynakları değil, iki tarafı da içerecektir zira mağduriyet denildiği zaman kavrama tek bir taraftan bakmak sorunu çözmek için yetersizdir. Bizim hipotezimize göre mağduriyet, hem ruhani dünyada hem seküler dünyada yaşanan bir deneyimdir. Mağduriyetin içinde hangi kavramları barındırdığı, cemaat bilincine nasıl işlendiği ve nesiller boyu yeniden üretimin nasıl gerçekleştiği soruları da bu tezde ele alınacaktır. Aynı zamanda seküler dünyanın hangi eylemleri mağduriyet olarak gördüğü de önemli bir sorudur. Bu soruları cevaplayabilmek için hem teolojiye hem tarihe hem de seküler dünyanın yaptığı yasalara bakmak gerekmektedir.

Apolojistler³ ve Kilise Babaları'nın⁴ eserleri erken döneme dair ayrıntılı bilgiler vererek hem yaşananları hem de bu olayların cemaat bilincinde nasıl yer ettiğini göstermektedir. Bu eserler, cemaatin temel başvuru kaynakları arasında yer aldıkları için gelecek nesillerin zihniyetini de şekillendirmişlerdir. Erken dönemde yazılmış eserler hem birinci elden bilgi sunar hem de ruhani dünyanın mağduriyet algısını somut bir şekilde gösterir. Bu tezde Aristides'ten Tertullianus'a kadar Kilise Babaları ve Apolojistlerin yazdığı yazılar incelenecek ve mağduriyet algısının nasıl oluşturulduğu ortaya

³ Özellikle 2. yüzyılda Hıristiyan inancını korumak için savunma yazan Hıristiyan yazarlara verilen isim. (The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2007)

⁴ Hıristiyan Kilisesi'nin büyük piskoposları ya da öncü olarak kabul edilen öğretmenlerine verilen isim. (The Editors of Encyclopedia Britannica, 1998)

konacaktır. Şehadete dair ritüeller ve şehit metinleri çözümlenecek, böylecek ruhani mağduriyet ile şehit ve aziz kültlerinin ilişkisi ortaya konacaktır. Seküler mağduriyet ise temel olarak yasalardan incelenebilir. Zira kanunlar bir topluluğun yaşam şekline, suç olarak kabul ettiği eylemlere dair değerli bilgiler sunma gücüne sahiptir. Genellikle topluluklar, inançları doğrultusunda ceza yöntemleri geliştirmeye yönelik bir eğilim taşırlar. (Roth, 2017, s. 14) Buna göre suç ve ceza ilişkisi bir kültürün hem günaha hem de mağduriyete bakış açısı hakkında faydalı bilgiler vermektedir. Suç olarak nitelendirilen eylemler ise kaçınılmaz bir şekilde mağduriyetin nasıl algılandığına dair bir çerçeve sunabilmektedir. Mağduriyet ile suç arasındaki bağlantı, somut bir bağlantıdır. Bir insanın mağdur edilmesi için başka bir insanın suç işlemesi gerekmektedir.

Mağduriyet nedir? Bir insan ya da bir topluluk, hangi koşullar altında mağdur olduğunu iddia edebilir? Sözlük anlamıyla mağduriyet, haksızlığa uğramayı ifade eder. (TDK, 2006) Temel ihtiyaçlardan yoksun bırakılmaktan kişinin can güvenliğinin bulunmamasına kadar uzanan bir yelpazedir. Mağdur ise öldürülen kişi, zarar verilen canlı, doğaüstü bir güce sunulan kurban gibi anlamlar taşır. Kökeni Latince *victima* kelimesinden gelmektedir; kurban edilen canavar, fedakârlık, kurban manasına gelir. (Lewis & Short, 1891) Kurban ritüelini gerçekleştiren kişi ise *victimarius* olarak anılır. (Lewis & Short, 1891) Yaşlı Plinius'un (24-79) *The Natural History* (Doğa Tarihi) isimli eserinde *victima* kelimesi karşımıza kurban edilen canavar anlamına uygun şekilde çıkar. (Pliny the Elder, *Nat.* 8. 70.12, 70.13) Tacitus (?-117) ise *The Annals*'de (Yıllıklar) *victima* kelimesini insanları da içerecek şekilde kullanmaktadır. (Tacitus, *Ann.* 12.10) Bu durumdan anlaşılacağı üzere kelime, artık öldürme eylemi üzerinde şekillenmeye başlamıştır. Kurban, illa dinî bir ritüel için feda edilen canlı değil başkası tarafından yok edilen kişi olarak da ifade edilmektedir. Kelime olarak mağdur, 17. yüzyıl ortalarında başkası tarafından incitilen, işkence edilen, öldürülen kişileri anlatmak içinde kullanılmaya başlar. Son olarak 18. yüzyıl başlarında kendisinden daha büyük bir güç tarafından ezilen kişiyi de tanımlar hale gelir. (Harper,2018) Türkçe de ise 'gdr' kökünden gelen mağduriyet, gadre uğramayı; mağdur ise gadre uğrayan kişiyi tanımlar. (Bora, 2017)

Mağduriyet deneyimleri, mağdur edilmişlik hissi, toplum ya da çağ fark etmeksizin somut bir gerçektir. Pek çok insan aşağılanmanın, küçük düşürülmüşlüğü,

dışlanmışlığın, hor görülmenin, öteki ilan edilmenin, zulme uğramanın ne demek olduğunu bilir ya da bu hislerle empati kurabilir. Erdemli olmayı hedef haline getirmiş toplumlarda bile mağduriyet elle tutulabilir bir gerçek ve dünya tarihinin temel niteliklerinden biridir. Tekil mağduriyet deneyimleri birikir ve çoğul yansımalara dönüşür, kolektif bir inşa süreci söz konusudur. Kavramın en ilginç yanlarından biri de kabaca bir ayırım yapılmasına imkân tanıyan karakteristik özelliklerinden biridir; madun mağduriyet ve mütekabil mağduriyet. Elbette, oldukça girift bir yapısı olan mağduriyetten bahsederken kesin çerçeveler çizmek mümkün değildir ancak bu ikili, işe yarayabilecek bir ayırım yapmayı sağlayabilir. Madun mağduriyet, kendisini savunamayanların ya da kolektif bir inşaya giremeyenlerin yaşadığı bireysel veya toplumsal olaylar olarak tanımlanabilir ve insanın kendi kendisini tüketmesine yol açacak kadar ciddi psikozlara yol açabilir. Mütekabil mağduriyet ise mağdur ile fail arasındaki mücadele alanının ta kendisidir; iki tarafta birbirini kırıp geçirmeyi amaçlar. Tanıl Bora'nın Daniele Giglioli'den alıntıladığı gibi mağduriyet çift yönlüdür; yok edilmeye çalışanın yaşadığı durum ile yok etmek için uğraşanının durumu birbirini tamamlar. (Giglioli'den aktaran Bora, 2017)

Mağduriyetin ikili karakterler yaratma özelliği de vardır. Gürbilek'e göre, mağduriyet deneyimi sonucunda oluşan iki karakter aynı bedeni paylaşır ve beden bir çatışma alanına dönüşür. Aşağılanmanın, hor görülmenin yarattığı öfkeli karakter ve yaşananlara ayak uydurmaya, sessiz çoğunluğun bir parçası olup dikkat çekmemeye çalışan uyumlu karakter. Başkasının yarattığı ve benlikten bağımsız kılıp değersizleştirdiği "Ben" ile bu kimliği yıkmaya, kontrolü ele almaya çalışan başına buyruk "Ben". (Gürbilek, 2015, s. 31-32) Buradan anlaşılacağı üzere mağduriyetin insanı sıradanlaştırma, yığınlaştırma, kimliğini yok etme gibi güçleri bulunmaktadır. İşte, bu gücü yenmeyi başaran, mağduriyetinden sıyrılabilen kişi 'büyük insan' olarak yeni bir mertebeye kavuşur.

Aynı zamanda mağduriyetin trajik bir tarafı da bulunur. Madun mağduriyetin trajedisinin yanı sıra mütekabil mağduriyetin haykırmak istediği bir isyan, göstermeyi arzuladığı bir öfke, ifade etmeye çalıştığı bir haklılık duygusu vardır. Mütekabiliyetin esaslarından biri bu haklılık vurgusunda yatar; mağdur, haklı olduğuna olan inancıyla

arenaya çıkma gücünü bulur. *Bathos*⁵'a kaymayan trajedi, doğruları dile getirme azmini ve bu azim nedeniyle çekilecek tüm ızdırabın gönüllü olarak kabullenilişini barındırır. Bu trajedi sayesinde mağdurun, muktedire dönüşme şansı doğar. Mütakabil mağduriyetin esaslarından bir diğeri de bu şanstır.

Mağdurun görülmeye yönelik bir takıntısı bulunur; neon ışıklarının altında kalmak ya da karanlığa mahkûm edilmek aynı problemi doğurur.

“Kişiyeye ayna tutan şeydir bakış, onu bütünleyen, tam olduğunu hissettiren şey. Yine de her bakış bir kötü bakış olabilir; soğuk ebeveyni, yargılayan efendiyi, adaletsiz tanrıyı içinde taşıyabilir. Bakışın çifte doğası, kendimizi eksiksiz hissetmemiz için başkasının bizi görmesi gerekir; ama diğer yandan, etrafımızı saran gözler imparatorluğu bize her an gözaltında olduğumuzu söyler. İşte, insanın bakışa aynı anda hem muhtaç hem maruz kalıyor olması, hepimizin kendini şu ya da bu ölçüde içinde bulduğu bu çatışma mağdurun yazgısında tam bir yaraya dönüşür.” (Gürbilek, 2015, s. 170)

Tez başlığının bir diğer kavramı olan topluluk ise Esposito'ya göre yükümlülükler çevresinde şekillenen kolektif bir bütündür.

“Communitas ya da sıfat haliyle communis birden fazla olana, birçoklarına ya da herkese ait olanı ifade etmek için kullanılır. Böylece “özel” olana karşı “kamusal” olandır, kolektif grubu ifade etmek için kullanılır. Bunun yanı sıra communitas'ın ikinci bir anlamı daha vardır, daha karanlık ama daha geniş bir semantik karmaşıklığa doğru taşır; *munus*, (arkaik formu olarak *moinus*, *moeunus*). *Munus*, her ikisi de toplumsal çağrışımı olan *mei-* kökü ve *nes-* son ekinden meydana gelir. Aslında bu terim, “yükümlülük” (*dovere*) fikrine kadar izi sürülebilecek başka bir kavramsal alan uğruna “özel/kamusal'ın” ilksel yan yanallığını bağlamın dışına çıkarıyormuş ya da en azından vurgusunu azaltıyormuş *-munus dicitur tum de privatis, tum de publicis-* gibi görünen ve bütünüyle homojen olmayan üç anlam arasında salınır. Bunlar *onus*, *officium* ve *donum*'dur. Doğrusu burada görevin (*dovere*) ilk iki anlamı gayet açık: mesuliyet (*obligo*), vazife (*ufficio*), sorumluluk (*carica*), görevlendirme (*impiego*) ve memuriyet (*posto*). (...) Başka bir deyişle, *munus*'ta baskın olan şey vermenin mütakabiliyeti ya da “karşılıklıdır” (*munus-mutuus*); bu verme edimi birini, bir başkasına yükümlülük (*impegno*) dahilinde tayin eder. (...) Paylaşılan *munus*, bir mülkiyet ya da sahiplik değildir. Sahiplik şöyle dursun bir borç, bir taahhüt, verilmesi gereken bir armağandır, bu yüzden de bir eksikliği tesis eder. Topluluğun öznelere tıpkı “bana borçlusun” değil de “sana borçluyum” dediklerinde olduğu gibi “bir yükümlülük”

⁵ Acıyı anlatmak isteyen ama abartılı, inandırıcı olmayan hatta komediye varan anlatı. Yunanca *bathos*, derinlik anlamına gelmektedir ancak Alexander Pope tarafından dönüştürülüp yukarıdaki anlamını kazanmıştır. (Harper, 2018)

etrafında birleşirler. Bu onları kendi kendilerinin mutlak efendileri olmaktan çıkaran; ya da daha doğrusu en asli (*propria*) mülkiyetlerini, yani öznelliklerini (kısmi ya da bütünüyle) kamulaştıran (*espropria*) şeydir.” (Esposito, 2018, s. 12-17)

1. BÖLÜM

CHRISTIANAE RELIGIONIS ORIGINIBUS: ERKEN DÖNEMDE ROMA İMPARATORLUĞU

1.1. HİRİSTİYANLIK ÖNCESİ ROMA İMPARATORLUĞU'NDA CEZA, KÖTÜLÜK VE ŞİDDET

Roma İmparatorluğu gerek uzun süren tarihselliği gerekse sahip olduğu fethetme geleneği sayesinde kültürel açıdan son derece zengin bir imparatorluktur. Farklı gelenekler ve inançlardan müteşekkil bir Romalı kimliği söz konusudur. Bu zenginlik, mağduriyet ile alakalı üç kavramda da kendisini gösterir.

Antik dünyanın tarihinde en önemli şeylerden biri şiddettir. Varoluşun kendisi şiddetin bir ürünüdür; bilinen yaradılış mitlerinin pek çoğu, içinde şiddetin temel faktör olduğu hikayelerdir. Set, Osiris'i parçalara ayırır, Kronos, çocukları ona karşı gelmesin diye onları yutar, Zeus, Kronos'u yenip onu Tartaros'a kapatır vb. Bu mitler benzer özellikler içerirler; şiddet ve kaos başlangıcı mümkün kılan ve ilerlemeyi sağlayan hareketlilik, dünyanın ve düzenin oluşumu bir itaatsizlik, şiddet edimi ve kanlı mücadeleler sonucu ortaya çıkar. (Tuğrul, 2016, s. 20) Roma İmparatorluğu'nun kendisi de şiddet ürünüdür; kuruluş öyküsü Troya'nın düşüşünden sonra Aeneas⁶ ve Antenor'un⁷ kurtulup İtalya'ya gelmeleriyle başlar. Bir Vesta Bakiresi olan Numitor⁸ kızı Rhea Silvia, Mars'tan hamile kalır. Rhea Silvia hapse atılırken, çocuklarında Tiber'e bırakılması emredilir. Çocuklar nehirden kurtulur ve Lupa adında bir kurt tarafından beslenirler. Sonra çoban Faustulus tarafından bulunurlar ve Faustulus, onları karısı Larentia'ya verir. Remus ile Romulus, güçlü kuvvetli adamlar olarak büyürler. (Livy, 1.4) Roma kurucularının şiddet dolu öyküsü başlamak üzeredir. Önce amcaları Amulius'u öldürürler, sonra Romulus,

⁶ Troya ve Roma'nın mitolojik kahramanlarından olan Aeneas, Aphrodite ile Anchises'in oğludur. Troya kraliyetinden bir prens olup, şehrin Yunanlara karşı savunulmasında kilit rollerden birini oynar. Şehrin düşüşünden sonra sağ kalan Troyalılara yardım eden yine Aeneas'dır. (Bulfinch, 2011, s. 289-291)

⁷ Yunan mitolojisine göre Troya kraliyetinden Aesyetes ve Cleomestra'nın oğlu olan Antenor, Kral Priam'ın en güvenilir ve bilge danışmanlarından biridir. Ancak savaşın sonunda Yunanlara, şehre girmeleri için yardım eder, böylece evini yağmalanmaktan kurtarır. Şehrin düşüşünden sonra İtalya'ya gidip Troya'yı tekrar inşa etmek için çalışmaya başlar. Bazı kaynaklara göre Patavium'um (Padua) kurucusudur. (Bulfinch, 2011, s. 289-297)

⁸ Rhea Silvia'nın babası, Alba Longa'nın kralıdır. Kardeşi Amulius tarafından tahttan indirilir ancak Remus ve Romulus tarafından tahta geri çıkarılır. (Livy, 1.3)

Remus'u öldürür. (Livy, 1.7) Sabin Kadınları kaçırılır, Romalılarla evlenmek zorunda kalırlar ve bu nedenle Sabinliler ile Romalılar arasında savaş çıkınca, savaş her iki tarafta da akrabaları olan bu kadınlar sayesinde sonlanır. (Livy, 1,9-1.13) Roma, selefleri gibi şiddetin ürünü olan bir imparatorluktur ve arkaik şiddeti köklerinde taşıyarak tarihi boyunca yeniden üretir. Han'a göre, arkaik şiddet makro fiziksel şiddettir. Dışa dönük ve kanlı bir ifade şeklidir. Arkaik ayinleri, mitolojik gazabı, kurban ritüellerini, hükümdarının ölümcül olabilen şiddetini içerir. İç-Dış, Dost-Düşman, Ben-Öteki gibi iki kutuplu gerilim hatlarının çevresinde şekillenir. (Han, 2016, s. 11) Semelin'e göre ise saldırganlık, şiddet edimine dönüşümünü hayat üzerinde kurar. (Semelin, 2011, s. 33-35) Roma İmparatorluğu'nun şiddeti hayat üzerinde ilerleyen bir şiddettir; cezalar ve ödüller yaşam üzerinden ilerler. Arkaik dünyada şiddet kaçınılmazdır, her yerdedir. Fiziksel şiddet, amaca götüren bir yoldur. Dolaysız bir şiddet kullanımı söz konusudur ve ruh, bundan ötürü şiddeti içselleştirmez. Gündelik hayatın parçasıdır, kamusal alanda sergilenir hatta oyunlara dönüşür. *Munus gladiatorium*, antik dünyanın en önemli karakteristiklerinden biridir ve *demnatio ad gladium*, *demnatio ad flammas*, *demnatio ad bestias*⁹ adını taşıyan üç parçası vardır. Gladyatör dövüşlerinden önce infazlar düzenlenir ve bunlar kamusal hayatın parçasıdır. Bu sadece bir kamu eğlencesi, sıradan bireylerin *panem et circenses*'i (ekmek ve oyunlar) değil, aynı zamanda egemenin neden egemen olduğunun göstergesi, simgesidir. Konstantinopolis Hipodromu'nda Maviler ile Yeşiller'in birbirlerine girmesi veya Nika Ayaklanmasından (532) evvel Romalıların ruh hali şiddetin ne denli içselleştirildiğinin bir örneğidir. Arkaik şiddete dair örneklerden bir diğeri de Kitab-ı Mukaddes'in kendisidir. Tanrı, insanlara kızıp yok etmek için Tufan gönderir, Eyüb'ün ailesi elinden alınır, Lut'un tüm kavmi mahvolur ve bakmama emrine itaatsizlik eden karısı tuza dönüşüp dağılır. Spartalılar'da ise *Spartian* (Spartalı) kimliğini kazanmanın ve rüştünü ispat edebilmenin yolu *helot*¹⁰ avlamaktan geçer. (Freeman, 2010, s. 146-147) Kearney, antik dünyanın şiddetini insanı hem büyüleyen hem de korkutan bir eylem olarak tanımlar. İnsan, kendisini çevreleyen korkutucu şiddeti, yaşayıp

⁹ Kılıçla gelen ölüm, ateşle gelen ölüm, canavarlarla gelen ölüm.

¹⁰Antik Sparta'da, devletin sahip olduğu serf. Helotların ne zaman ortaya çıktıkları tam olarak aydınlatılmamakla beraber Laconia/Lacedaemonia bölgesinin Dorlar tarafından ele geçirilmesinden sonra, Laconialıların fatihlere hizmet etmekle yükümlü tutulmalarıyla başladığı düşünülmektedir. Helot, özgür Spartalıya verilse de satılamaz ya da azat edilemez. Helot sistemi MÖ. 2. yüzyıla kadar sürmüştür. (The Editors of Encyclopedia Britannica, 1998)

anlamlandırmak ister. Böylece şiddeti hem pratiğe döker hem de tanrısallaştırarak insanüstü düzleme yansıtır. (Kearney, 2012, s. 69-84) Arkaik şiddetin bir diğer özelliği de din ile olan bağlantısıdır. Girard'a göre din ve kurban ritüeli, bir nevi paratoner görevi görmekte, ilahi şiddetin tüm topluma yayılmasındansa toplumun içinden birilerinin feda edilerek yatıştırılmasını sağlamaktadır. Dinin asıl amacı şiddeti önlemektir ve bunu da yine şiddet içeren ama toplumsal uzlaşmayı da sağlayan bir hamleyle yapar. (Girard, 2010, s. 108-110) Nietzsche'ye göre ise toplum kendi zevklerini ve iktidar duygularını insanüstü bir varlığa yansıtmaktadır. (Nietzsche, 2008, s. 15-18) Arkaik dünyada şiddetin kendisi aktif bir üretim aracıdır; güç, iktidar ve ölümsüzlük duygusu üretmektedir. Böylece öldürmek, insanı ölümden koruyan bir edim haline gelir. (Han, 2016, s. 22) Aynı zamanda şiddetin, toplumu korumak gibi bir niteliği de bulunmaktadır. Arkaik toplum için bugünü korumak, geçmişin bir tekrarı ve toplumsal barışın koşulu olduğundan, önleyici yasaklar ve cezalar kadar, hatta daha da önemlidir. Şiddet, cezayla kaynaşarak toplum yaşamına girer. (Tuğrul, 2016, s. 15)

Ceza, Roma İmparatorluğu'nda üç kavram ile bağlantılıdır. *Veritas* (Gerçek), *Iustitia* (Adalet) ve *Lex* (Yasa). Elbette, ceza suç kavramıyla da ayrılmaz bir bütünlük teşkil eder. İmparatorluk havzasının son derece geniş sınırları sayesinde pek çok hukuk geleneği de birbiriyle kaynaştı ya da birbirlerini etkilediler. Antik dünyanın ürettiği yasalara bakıldığında benzer suçların yargılandığı görülmektedir ancak belirli suçlar her daim daha fazla dikkat çeker ve daha sert cezalarla karşılanır. Bu dikkat sayesinde cinayet (kasti ve herhangi bir kan davası olmadan), tecavüz, hırsızlık, toplumsal sınıf sistemine uymayan eylemler ve ensest suçları devamlılık gösteren suçlar olarak sınıflandırılabilir. (Roth, 2017, s. 26-30) Örneğin; Lane'e göre, cinayet izi en kolay sürülen suçtur ve dünya tarihinin ulaşılabilen her döneminde ciddiye alınmış; yasalarla engellenmeye ve müsamaha gösterilmemesine uğraşmıştır. (Lane, 1997, s. 4) Spierenburg'a göre ise müsamaha konusunda kesin konuşmak yanlıştır çünkü statüye ve duruma göre gösterilen geniş bir müsamaha bulunmaktadır. (Spierenburg, 2010, s. 36-49) Ona göre medeniyet tarihine damga vurmuş toplumsal sınıf farkı ve bunun yarattığı kudret farkı gözden kaçırılmaması gereken bir bileşendir. 'Güçlü olan' için denetimli davranış ve 'medenî olma' fikri güçlü olmayanların sahip olamadığı bir kudrettir. (Spierenburg, 2010, s. 17) Barzun'a göre tek ve katı biçimli bir toplum vicdanından söz etmek mümkün dahi değildir. Toplumların birbirlerinden farklı algıları ve vicdanları

vardır. Bu farklılıklar, toplum muhakemesinin farklı biçimlerde işlenmesini ve haliyle cezanın da farklılaştırmasını getirir. (Barzun, 2001, s. 20-24) Bu üç farklı bakış açısından anlaşılacağı gibi bariz ve yaygın bir suç hakkında bile kesinliklerden bahsetmek oldukça zordur. Wigmore'un tezine göre ise hukuk geleneklerini on altıya ayırmak mümkündür; Mısır, Mezopotamya, Çin, Hint, İbrani, Yunan, Roma, Deniz, Japon, Kelt, Germen, Slav, Kanonik, Anglikan, İslam ve Göçebe hukuku. Bu hukuklardan Mısır, Kanonik, İbrani, Mezopotamya, Yunan ve Kelt gelenekleri kaybolmuş diğerleri ise varlıklarını sürdürmüştür. (Wigmore'dan aktaran Roth, 2017, s. 75)

Antik dünyanın tarihlendirilen en eski yasası, Mezopotamya'dan çıkan Ur-nammu Yasası'dır (y. MÖ 2112-2095). Sümerlerin üçüncü hanedanının kurucusu Kral Ur-Nammu, beden bütünlüğüne karşı işlenen suçlara para cezası, cinayet, tecavüz, zina ve hırsızlık suçlarına ise ölüm cezasını öngörmüştür. Lagaş Kralı Urugakina (y. MÖ 2350) ise herhangi bir yasa derlemesi yapmamış olsa yürüttüğü reform programıyla bilinir. Dul ve yetimleri vergiden muaf tutmuş, cenaze törenlerinde yapılan harcamaların sorumluluğunu şehre vermiş ve fakir sınıftan biriyle alışveriş yapan bir zenginin gümüş kullanmasını, malını satmak istemeyenin zorlanmamasını sağlamıştır. (Bauer, 2015, s. 214-216)

1901'de Mezopotamya'da yapılan bir kazıda 4000 satırlık çivi yazısından oluşan bir metin bulundu. Bu metin, aşağı yukarı 5000 yaşındaydı ve son derece karışık bir sosyal organizasyonu sağlama amacı güden 282 kuraldan oluşuyordu: Hammurabi Yasası. Bu yasa, *Lex Talionis* olarak ifade edilen göze göz diş diş ilkesine göre düzenlenmiş ilk koddu ve bu özelliğiyle öncüllerinen ayrılıyordu. '*Talio*'ların¹¹ her biri işlenen suç karşılığında ödenecek maddi ya da manevi bedeli içermekteydi. Kuralların temel amacı suç işlemeye karşı korku yaratmak ve sorumluluk duygusu aşılardı.(Roth, 2017, s. 42-45) Hammurabi (y. MÖ 193-1750), Babil İmparatorluğu'nda hangi davranışların suç olarak sayılacağını belirtti ve temelde fiziksel cezalar öngördü. Örneğin; "Eğer bir insan tapınaktan ya da saraydan herhangi bir şey çalarsa idam edilecektir. Çalınan malı satın alan biri olursa alıcıya da ölüm cezası verilir." (King, 1915, s. 6) Göze göz, diş diş ilkesi ise fiziksel yaralamalarla alakalı kanunlarda belirginleşiyordu. "Eğer bir adam

¹¹ Kısas.

başkasının kemiğini kırarsa, onunda kemiği kırılacaktır. Eğer bir adam başka bir adamın dişini dökerse, kendi dişleri de dökülecektir.” (King, 1915, s. 25) “Eğer bir adam, bir kadına vurur ve kadın doğmamış çocuğunu kaybederse kaybı için on şekel ödeyecektir, eğer kadın ölürse adamın kızı idam edilecektir.” (King, 1915, s. 26) Ceza idam, uzuvların koparılması, kazığa oturtma, boğulma, yakılma gibi yaptırımlar olabiliyordu. Dikkate değer nokta, Hammurabi Yasası’nın toplumun hak ve görevlerini belirlemekten ziyade sınıf farkını gözeterek yaratılmış suç ve ceza kuralları bütünü olmasıdır. (Roth, 2017, s. 42)

Arkaik yasalar içinde, Antik Yunanistan’ın¹² muazzam bir önemi bulunur. MÖ 7. yüzyılda geliştirilmeye başlanan kanunlar, iktidarın tamamen kendisine ait olduğunu söyleyen ve yasa yapma yetkisini Tanrılardan alan Hammurabi’nin aksine vatandaşların eliyle şekillendi. Yasanın temeli ilahi güçte ya da hükümdarın gücünde değil, vatandaş olmanın verdiği haklardan gelmekteydi.

Antik Yunan dünyasında ilk yazılı hukuk kuralı Drakon (y. MÖ 650-600) tarafından derlendi. Drakon Yasaları, mürekkeple değil kanla yazılmışçasına sertti; neredeyse tüm suçlar idamla cezalandırılmaktaydı. (Plutarch, 1992, s. 107) Maktulün üç seçeneği vardı; suçu kabul ederse sürgün edilir, suçu kabul edip Atina’da kalmaya devam ederse kamusal hayattan dışlanır, suçu kabul etmez ise kamusal alanda görüldüğü an katledilirdi. Kamusal alanın her şey anlamına geldiği Atina için üçüncü seçenek oldukça zordu, kesin bir ölüm fermanı anlamı taşıyordu. Drakon Yasalarında tembellik, aylaklık, kutsal olana saygısızlık, hırsızlık da idam edilecek suçlar arasında yer alıyordu. (Roth, 2017, s. 62) MÖ 6. yüzyıl başlarında ise Antik Yunanın Yedi Bilgesi¹³ arasında sayılacak olan Solon (MÖ 640-558) tarafından yeni bir kanun derlendi. Borç köleliğini kaldırmak, toprakları yeniden dağıtmak, *metoikoslara*¹⁴ vatandaş statüsü edinme hakkı vermek gibi reformlara imza atan Solon’un ceza tarihi için önemi, *Heliaia* adı verilen temyiz

¹² Her ne kadar Antik Yunanistan denilse de siyasi olarak bir bütünlükten söz edilemez. Antik Yunanistan, yüzlerce irili ufaklı *polis*’i içeren coğrafyanın genel adıdır. Bu *polis*lerin en iyi bilinenleri Atina ve Sparta’dır.

¹³ Bias, Chilon, Cleobulus, Periander, Pittacus, Solon ve Thales. (The Editors of Encyclopedia Britannica, 1998)

¹⁴ Antik Yunan polislerinde yaşayan ama vatandaş olmayan kişiler. Azat edilmiş köleler de *metoikos* sınıfına dahil edilirdi. Vatandaş ile Yabancı arasında bir statüleri vardı, belli imtiyaz ve görevlere sahiplerdi. *Metoikoslar*, Polis’in bir parçası sayılır ve kanunla korunurlardı. MÖ 5. yüzyıl Atinası’nda nüfusun büyük bir kısmını teşkil edip işgücünde önemli bir unsurlardı. (The Editors of Encyclopedia Britannica, 1998)

mahkemesini yaratıp, bu mahkemeye başvuru hakkını *pentakosiomedimnoi* (500 kile ve üstü hububata sahip olan sınıf) sınıfından *thetes* (mülksüzler) sınıfına kadar tüm Atinalılara vermesidir. Temyiz hakkı, suç ve cezadan bahsedildiği zaman oldukça önemli bir haktır; failin ya da mağdurun verilen kararı protesto edebilmesine ve davasını tekrar savunmasına imkân tanır. Solon, işte bu hakkı tüm sınıflara sunmuştu. (Ağaoğulları, 2011, s. 37-38) (Wood, 2008, s. 42-48)

Yakın Doğu'ya dönüldüğü zaman Sümer ve Babil hukuklarından etkilenen iki hukuk görülür; Mısır ve İbrani hukuku. Antik Yahudi toplumu, On Emir'e ve Tevrat'a dayanan bir hukuk geleneği, suç ve ceza sistemi yarattı. Bu sistemin çekirdeği, merkezinde babanın yer aldığı aileydi ve erkek egemenliği tüm kabilelerin yapıtaşıydı. Özellikle *Mısır'dan Çıkış*, Yahudi kanunların nasıl düzenlendiğine dair pratik bir bakış açısı sunmaktadır; cinayet, tecavüz, yaralama, maddi zarar verme gibi suçlar daha önemli bir yer teşkil eder. "Cana can, kana kan, göze göz, dişe diş, ele el, ayağa ayak, yanığa yanık, yaraya yara, bereye bere." (Çıkış 21:23) bölümüne rağmen pratiğe bakıldığı zaman daha yumuşak bir ceza sistemi olduğu görülmektedir. Bölüm, alegorik olarak yorumlanıyor ve istisnai görülen suçlar haricinde maddi cezalar uygulanıyordu. (Matthews, 1993, s. 9-14)

İsrailoğulları'nda, insan Tanrı suretinde yaratıldığı için insan hayatının kutsallığı daha da önem kazanıyordu. On Emir'de, 'öldürmeyeceksin' gibi temel, son derece keskin bir hüküm verilmişti. Bu emir, insan hayatının kutsallığını korumaya yönelikti; can almak ancak ve ancak herhangi bir savaş ya da nefsi müdafaa durumunda kabul edilebilirdi. Cinayet durumunda da eğer suç kanıtlanmışsa kabilenin ortak kararı dikkate alınıyordu; kan parası ya da kısas. Kadına yönelik şiddet, kadının doğurganlığına bir hanel gelmemesi ile ölçülüyordu ve yine erkekler tarafından karar veriliyordu. Bireysel değil topluluğunun iyiliğine yönelik bir cezalandırma süreci işlemekteydi. İdam hükmü, cinayetten cadılığa kadar uzanan otuz altı suç için geçerliydi. Kısasa kısas devreye girdiği zaman mağdurun uğradığı zulmün aynısı faile yapılıyordu. Sürgün ise görece en hafif cezaydı, sürgün edilen kişi gönderildiği yerin hahamı tarafından korunuyordu ancak kabile geleneğine dayalı İbrani kültüründe sürgün cezası, büyük bir acıya neden oluyordu. Aynı zamanda *recm*, ilk kez İbrani geleneğinde ortaya çıkmış bir cezaydı. Fiziksel cezalar ise beslenme kuralına karşı gelme, ana babası belirsiz ya da Gideon

soyundan biriyle evlenmek, regl döneminde kadınla ilişkiye girmek gibi suçlara verilen ve kırk kırbaçtan ötesine izin vermeyen cezalarıdır. (Roth, 2017, s. 49-50)

Roma Hukuku, günümüze kadar gelmiş gelenekler içinde muazzam öneme sahip hukuk türlerinden biri olarak kabul edilir. On İki Levha Kanunları, bugün dahi sosyal bilimlerde çalışan herkesin karşılaştığı bir derlemedir. Roma Forumu'nda MÖ 380'e kadar sergilenen levhalar, *pleblerin* şikayetleri ve *patricilerin* cezayı kendi istençlerine uygun şekilde kullanmalarından ötürü ortaya çıktı. Suçları ve cezaları sınıflandırıp tüm insanlığa bir uyarı olması için Forum'a asıldı. (Bauman, 1998, s. 18) Bu noktada yasanın kamusal alanında duyurulmasının, ana meşruiyetini kazandıran asıl eylem olarak görüldüğü bellidir; Hammurabi Yasası, Drakon ve Solon Yasaları da tabletlere yazılıp kamusal alanda sergilenmişlerdi. Semavi dinden kaynaklanmadığı sürece yasanın, toplumsal zihniyete tezahürü bu yöntem ile yapılıyordu. Semavi kökenli hukuk ise zaten söz konusu dine mensup kişilerin kutsal kitaplarında bulunmaktaydı ve hayatlarının her alanına nüfuz ediyordu. (Bispham, 2006, s. 402-405)

On İki Levha Kanunu, hırsızlığı, cinayeti, vatana ihaneti, ebeveyn katlini, zinayı içeren bir derlemeydi. Haneye tecavüzün, başkasının toprağını izinsiz kullanmanın cezası asılmak, ahır, hasat gibi üretim alanlarına ve eylemlerine zarar vermenin bedeli diri diri yakılmaktı. Vatana ihanetten suçlu bulunan kişi parçalanarak öldürülüyor, yalancı şahitlik ise idam ya da sürgünle (statüye bağlı olarak) cezalandırılıbiliyordu. Sürgün cezası, Roma vatandaşlığını kaybedip tüm mal varlığını kaybetmekle eşdeğerti. Ebeveyn katli oldukça sert bir ceza olan *culleus* ile sonuçlanıyordu; bir Roma icadı olan *culleus*, vücuduna acı verici yaralar açılan suçlunun vahşi bir hayvanla beraber bir çuvala konularak Tiber'e atılmasını içeriyordu. Colesseum gibi yapıların ortaya çıkışı ve gladyatör dövüşlerinin artan popülerliği ile paralel olarak vahşi hayvanlara yem edilme cezası da söz konusuydu. Aynı zamanda mahkûm bir bakire ise, bekaretinin alınması cellada düşen bir görevdi zira bakire kadınların ölüm cezasına çarptırılması yasal değildi. (Roth, 2017, s. 84) Pompeii Kanunları, Yahudiliğe karşı bir önlem olarak sünnet olan Romalıların ve sünneti gerçekleştiren doktorlarında idamına karar vermekteydi. (Roth, 2017, s. 83-85)

İnfaz, kamusal alanda gerçekleşiyordu ki bu önemli bir noktadır. Şiddetin performansı kapalı kapılar ardında gösterildiği zaman toplum için uzak bir gerçeklik, bir ihtimal

halini alır. Cezai yaptırım, hukuksal olarak vardır ve sözleşmeyle garantilidir ancak birey herhangi bir suç edimine karışmaz ve şiddetten kaçınırsa hayatını ceza ve yaptırımdan uzak şekilde geçirebilir. Ancak arkaik şiddetin mantığı, modern şiddetin mantığından uzaktır. Şiddet, hayatın içindedir hatta merkezindedir. Birey, şiddet performansına seyirci ya da oyuncu olmaktan uzak değildir aksine eğer şiddet sahnesinde bir oyuncu değilse seyircidir. Gladyatör dövüşlerinden infazlara kadar her şiddet performansı bir gösteridir ve seyirciye karşı oynanır. Önemli olan kimin öldüğü değil, bu ölümün ya da yaralanmanın toplumsal zihniyette bıraktığı etkidir. Colesseum'dan Tyburn'e kadar uzanan bir şiddet sahnesi söz konusudur. Bu sadizm değildir; toplumsal zihniyet idamları ya da mücadeleyi sadist bir dürtünün etkisinde görmez. Arkaik şiddetin ve cezanın en önemli karakteristik özelliği de budur; hayatın doğal bir parçası olarak kabul edilir. (Han, 2016, s. 23-30)

Colesseum, bu noktada ceza tarihinin ve şehit kültürünün önemli bir parçası olarak karşımıza çıkar. Gladyatörlerin sahnesi olarak tanımlanabilecek bu yapı sadece gladyatörlere değil, idam mahkumlarına da ev sahipliği yapmaktaydı. Vahşi hayvanlara yem edilmekten (*demnatio ad bestias*) çarmıha germeye kadar pek çok ceza biçimine sahne olmuştu. Çarmıh cezası aşağılamaya yönelik bir cezaydı: haç biçiminde tasarlanan aletin asıl amacı mağdurun boğularak ölmesini sağlarken korkunç bir fiziksel ıstırapın buna eşlik etmesiydi. Uzun süreli bir tartışma konusu olan bu yöntem –zira yetişkin bir insanın sadece uzuvlarından çivilenerek gerilmesi 40 kiloya kadar mümkündür- 1971 yılında İsrail'de bulunan bir ceset ile kanıtlanmıştır. Lemley'in haberine göre John/Yehohanan adını taşıyan kurbanın topuğunda on sekiz santim uzunluğunda bir çivinin kalıntısı bulunmuş ve bu hem arkeoloji hem ceza tarihi açısından çığır açan bir keşif niteliği kazanmıştır. (Lemney, 1971)

Suetonius'un (69-130) kaleme aldığı *The Twelve Caesars* ise hem Caligula (12-41) hem de Tiberius (MÖ 42- MS 37) döneminde kullanılan ceza yöntemlerinin çığırından çıktığını kanıtlamaktadır. Caligula'nın ceza anlayışı korku yaratmaya yönelikti, "Benden korktukları sürece nefret etmeleri önemli değil." cümlesi onun anlayışını özetlemektedir. (Suetonius, 1979, s. 167) Tiberius döneminde ise imparatorun suç olduğuna karar verdiği her eylemin cezası idam olarak belirlenmişti. (Suetonius, 1979, s. 176)

Roma hukuku ile Hıristiyanlık yan yana geldiği zaman (Constantine dönemi) ahlaki konulardaha önce olmadığı kadar önem kazandı. Enstet, eşcinsellik, zoofili gibi eylemler idam cezası verilen suçlar kategorisine alındı. Asıl dönüm noktası ise Justiniaus'un (482-565) derlettiği *Corpus Iuris Civilis* (529-534) oldu; dört ana bölümden oluşan codex, Roma hukukunun tüm niteliklerini içinde barındıran düzenli bir yasalar bütünüydü. (Norwich, 2013, s.152-170)

Feodal toplumların hukuku ise Roma, Kanonik ve Germen hukuklarının senkretik bütünüydü. Bu hukukun temel niteliklerinden biri, iktidarın nasıl parçalandığını da gösteren yapısıydı. Adalet, yerel lordların mahkemelerinde ve yerel lordlar tarafından sağlanıyordu. Yasanın işletildiği yer manoryal mahkemeydi, bu durum senyörlerin iktidarını kuvvetlendiriyordu. Barzun'a göre Ortaçağ Avrupası genellikle gaddar bir şiddete gebeydi ve bir bağımlılık piramidi içinde çeşitli tabakalardan (piskopos, senyör, vassal, serf, şövalye vb.) oluşuyordu. (Barzun, 2001, s. 225-227) Mc Glynn'a göre ise ve pek çok Ortaçağ tarihçisinin tereddütsüz kabul edeceği gibi – Ortaçağ toplumu acımasız ve şiddetle dolup taşan bir toplumdur. (McGlynn, 2008, s. 5) Bloch'un çizdiği Erken Ortaçağ çerçevesi ise bize çok daha fazla şey söyler; esasında Ortaçağ, güvenlik ve korunma ihtiyacı hissedenlerin, bu korumayı sağlayabilecek kudrette olanlara sunduğu işgücü ve karşılığında aldığı koruma çevresinde şekillenmiş bir dönemdir. (Bloch, 2007, s. 257-261)

Gelişimini sürdüren ceza sistemi, manoryal güçlerin (lord, rahip, kral vb.) idaresinde gelişmekteydi. (Sellin, 1976, s. 39) Hırsızlar, yankesiciler, eşkıyalar, katiller üzerine giderek uzmanlaşan bir toplum söz konusuydu. Kırbaç cezasından idama uzanan, genelde fiziksel zarar vermeye yönelik cezalar ile bedel ödemeye yönelik maddi cezalar ağır basıyordu. Cezanın kamuya açık olma özelliği devam ediyor, suçlu bulunan kimse halka teşhir ediliyordu. Dean'e göre Ortaçağ hukuku tarifeli bir hukuktu, suça ve toplumsal statüye ceza veriliyordu. (Dean'den aktaran; Roth, 2017, s. 138)

Milenyuma geldiği zaman Avrupa'da kanonik hukukun ve adalet sisteminde rahiplerin giderek belirginleştiği görülüyordu. Batı toprakları ayrıntılı bir kurallar bütününe, düzenlemelere ve kanonik sistemin bilinen sınırlara ulaşmasına sahne olmuştu. Kilise görevlileri, birer hâkim olarak manoryal sisteme dahil olmuş, güç ve otorite dengesinde

bir dönüşüm yaşanmıştı. (Reston, 1999, s. 50) Bu dönüşümü mümkün kılan şey Franklar ile Papalık arasındaki kuvvetli ilişkiydi.

Kanonik hukukun eğildiği problemler maddiden ziyade manevi sorunlardı: zina, ensest, poligami, eşcinsellik, aldatma, tefecilik, yalancı şahitlik (ki bu seküler mahkeme içinde sorundur) vb. En büyük günahlar olarak kabul edilen cadılık, sapkınlık ve dinsizlik idam cezasıyla sonuçlanacak suçlardı; suçlunun yapabileceği en iyi şey ateşin çabuk harlanması için dua etmektir. Kilise mahkemelerinin yetki alanı giderek genişledi; zinadan meşruiyete kadar pek çok problem *oratores*'in (ruhban sınıfı) yetki alanına bırakıldı. He ne kadar bir mekân olarak kilise mahkemesinden ancak 12. yüzyıl itibarıyla bahsedebilirsek de 9. yüzyıldan itibaren kanonik hukuk güçlenmeye, sorunların çözümüne müdahil olmaya başladı. (Tierney, 1998, s. 412-420)

Ceza tarihine bakıldığında zaman –burada kabaca 10 yüzyıl gibi bir zaman dilimi ele alınmıştır– toplulukların birbirlerine uzak ya da yakın olmalarından bağımsız olarak, benzer eylemleri suç olarak nitelendirdikleri görülmektedir. Değişen faktör cezai yaptırımın kendisidir; örneğin cinayet her yerde suç olarak kabul edilirken Romalılar cinayet türlerini bile ayırmışlar ve her türe ayrı bir ceza yaratmışlardır. Ensest, topluluklar için bir tabuydu ama hiçbir topluluk cezai yaptırımı, semavi din mensupları kadar ince ince ölçüp biçerek tasarlamamıştı. Aynı zamanda, özellikle idari ve iktisadi durumun kötüleştiği dönemlerde suç oranı artıyor, cezalar sertleşiyordu. Caydırmaya yönelik bir adalet anlayışı somutlaşıyordu ki bu anlayış Ortaçağ'a egemen olacaktı.

Pek çok kavram gibi kötülüğün de kesin bir tanımı bulunmamakla beraber özellikle felsefe, teoloji ve psikoloji disiplinlerinde pek çok açıklama bulunmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca farklı algılanıp tanımlandığı için kategorize edilmesi de zordur ancak kabaca fiziksel ve zihinsel kötülük olarak bir ayrım yapılabilir. Bir ayrım da doğal kötülük ile ahlaksal kötülük arasında yapılabilir. Doğal kötülük; genellikle ilahi kuvvetler ile ilişkilendirilen afetleri, salgınları kapsarken ahlaksal kötülük insan istencinden kaynaklanır. Russell'a göre aslında doğal ile ahlaksal kötülük bir madalyonun iki yüzüne tekabül eder. (Russell, 2017a, s. 26) Ortaçağ teolojisinde ise kötülük kaçınılmaz bir şekilde Şeytan figüründe cisimlenmiştir. Woods'un bu konudaki çözümlemesi dikkate değerdir: Şeytan'ı da ait olduğu mitik dünya içinde ele alır.

“Mit, insanın sahip olduğu tüm hakikatlerin simgeselleşmiş bütünlüğüdür. Bu nedenle mit, bir edebi metin ya da ilmi olarak doğru olmasa da, insan bilincinin derinliklerinde bir doğruluğa tekabül edebilir. Şeytan mitinde de durum böyledir.” (Woods, 1974, s. 80-81)

Woods’un çözümlemesi Greeley ile birleşir;

“Mitlerin, ussal olanı aşma niteliği vardır ve bu nitelik iki ayrı yüzü birleştirme bakımından oldukça önemlidir: Karanlıkta ışık, ışıktaki karanlık, kötülükte iyilik, kaosta düzen dahi görülebilir. Mitin bütünsellik anlayışındaki önemi yadsınmamalıdır.” (Greeley, 1972, s. 97)

Kötülüğün kökenine ve doğasına dair ilk felsefi soruları soranlar, bunu bir problem olarak ele alanlar Yunanlardı. (Russell, 2017a, s. 157) Yunan mitosuna bakıldığında *Theos* (Tanrılar) ile *Daimon* (İblisler) arasında ince bir fark olduğu görülür. Her bir tanrı/tanrıça hem *ouranik* (iyi) hem de *khthonik* (kötü) niteliklere sahiptir. Olimpianlar arasında eril/dişil karşıtlık bulunur. İyilik ve kötülük, tüm doğaüstü varlıkların içinde beraber yer almaktadır. *Khthonik* nitelik meselesi mühimdir örneğin Ortaçağ sembolizmi Şeytan’ı genellikle tüylü, toynaklı bir varlık olarak gösterir ki bu imgenin Yunan mitosunda *khthonik* niteliği olan Pan’ın şekil değiştirmiş bir hali olarak okunması pek de yanlış olmaz. Cinselliğe ve dünyevi zevklere düşkün bir varlık olan Pan, bu özelliğiyle Hıristiyan çileciliğinin tam karşısında yer alır. Veyahut Poseidon’un yabası, Ortaçağ ikonografisinde Şeytan’ın tırpanı olarak mana kazanmıştır. *Ouranik* bir kavram olarak ise elimizde Moira örneği bulunur. İnsanın kendisine yazılan rolü oynamasını sağlayan, bilinçdışı bir iradedir Moira, kozmik bir güçtür ve gökyüzünde Themis yeryüzünde Dike tarafından korunur. (Cornford, 1912, s. 40-55) Hıristiyan teolojisi Themis’i Tanrı ile bütünleştirip Dike’yi adalete çevirecek, Moira’yı ise kader olarak kabul edecektir.

Kötülük sorununun düalist bir tarafı da vardır. Hıristiyanlığı epey etkileyecek olan Helen düalizminin temelinde Dionysosçuluk yatar. Mitosa göre Zeus, titanları yenip Phares’i yuttuktan sonra evrenin yaratıcısını barındırdığı için baş tanrı haline gelir. Hem mağlubiyete hem de Zeus’a kızgın olan Titanlar, bebek Dionysos’u kaçıır ve parçalarlar. Athena ise bebeğin kalbini alıp geri getirir ve kalbi yiyen Zeus, Semele ile birleşerek Dionysos’un yeniden doğmasını sağlar. Çocuğuna kavuşan babanın gazabı korkunç olur, titanlar cezalandırılıp kül edilirler ve bu küllerden insanlar doğar. Bu mit, insanın yaratılışı hakkındaki Prometheus efsanesinden farklıdır ama düalist doğa hakkında daha çok şey söyler. Titan küllerinden doğmuş insan, doğası gereği hem

ouranik hem de *khthonik* özelliklere sahiptir ki özellikle Pisagorculuk bunu ölümsüz ruh, ölümlü beden olarak formüle edecek ve ruhun bedeni içine hapsediğini söyleyecektir. Ruhun selameti ve *khthonik* unsurların kontrol altına alınabilmesi için beden sürekli disipline tabi tutulmalıdır, bu da ritüeller yoluyla yapılır. (Ağaoğulları, 2011, s. 59-63) Orpheusçu düalizm; ruhu *ouranik*, bedeni *khthonik* olarak ele alır; Madde ve Tin karşı karşıya yer almaktadır. Aynı zamanda kötülüğün dışarıdan gelen bir şey olarak görülmesi söz konusudur. Bu durum Yunan mitosunda Erinyler, Lamialar, Kerler, Gorgonlar ve Harpyalar gibi demonlar¹⁵ ile ortaya çıkmaktaydı.

Ancak bütün bu kavram ve figürlerin hiçbiri, kötülük sorununu tam manasıyla ele almamakta ona sadece ana nitelikler ve imgeler atfetmekteydi. Asıl hamle “*Pothen to kakon?*” sorusu ile geldi “Kötülük nereden gelir?” (Russell, 2017, s. 186) Bu soruya pek çok yanıt verildi: Herakleitos Tanrıların tüm iyiliğe ve güzelliğe sahip olduğunu söylerken insanların bazı şeyleri doğru bazılarını ise kötü yaptıklarını öne sürdü. Elea Okulu, monist bir cevap veriyordu: Parmenides’e göre iyilik ya da kötülük aynı bütünün içinde yer alan öğelerdi, Bir’in içinde her şey yer almaktaydı. Monistlere göre problemin özü insanların kendi hataları ve kusurlarında aranmalıydı. Sokrates (MÖ 469-399) ise kötülüğü, erdem yokluğuyla bütünleştirdi; erdeme ve ahlaka dair gerekli episteme yoksa orada kötülük baş gösterecekti. Kinizme göre kötülük, dünyevi ihtiyaçların peşinde koşmakla alakalı bir problemken Sofistler bunun insani zaaflarla alakalı bir sorun olduğunu önde sürdüler. Bunların hepsi monist fikirlerdi ve kötülük sorununun insan doğasından kaynaklandığı noktasında birleşmişlerdi. (Ağaoğulları, 2011, s. 70-78)

Kötülük sorunu hakkında Hıristiyan teolojisini derinden etkileyen ise Platon (y. MÖ 427-347) oldu. Çıkış noktası Sokrates’in episteme çözümlemesiydi ama Platon’a göre ne episteme ne Protagoras’ın (MÖ 481-411) sunduğu iyi ve kötünün herhangi bir doğası olmaması tezi ne de Thrasymakhos’un (MÖ ?- 399) eylemi iyi-kötü olarak değerlendirirken geçerli tek kriterin amaca uygunluk olduğunu söylemesini yeterli buldu. (Ağaoğulları, 2011, s. 76) Platon, düalist ve monist görüşlerin sentezlemeye uğraşıyordu; varlığın ve var olan her şeyin Bir’den kaynaklandığını kabul ediyordu ama

¹⁵ Daimon, Demon: Kelime aslında Theos’un bir versiyonu olarak kullanılsa da Ksenokrates, Tanrı ve Tanrıçaları niteliklerine göre ayırıp khthotik olarak değerlendirdiklerini Daimon kelimesiyle ifade etti. Bununla beraber *Daimon*, kötü nitelikleri, şeytani olanı ifade etmek için kullanıldı.

evren, yapısı gereği İdealar Evreni ve Formlar Evreni olarak ikiye ayrılmaktaydı. Tinsel olan, forma can ve anlam veren ideaydı, idea olmadığı takdirde herhangi bir formdan bahsetmek mümkün değildi ama ideanın kendisi formun varlığından bağımsız var olabiliyordu. Bu düalist yapı, kötülük sorununa yeni bir bakış açısı getiriyordu; ontolojik boşluk. Kötülüğün gerçek bir varlığı yoktu, problem iyi olandan yoksunluktu zira idealar evreni iyi ve sağlam olanın alanırken formlar evreninde kötü olana rastlamak hiç de zor değildi. (Ağaoğulları, 2011, s. 98-106) Augustinus (354-430) ve Thomas Aquinas (1225-1274) tarafından da benimsenecek olan ontolojik boşluk fikri Hıristiyan teolojisinde kötülüğün Yaratıcı'dan ayrı tutulabilmesini sağladı zira çünkü problem iyiliğin bulunmayışıydı ki Tanrı ve iyilik özdeş olduğuna göre kötülük, Tanrı'dan farklı bir yerden gelmekteydi ki bu suçu üstlenmek Şeytan figürüne kalacaktı.

Platon'un fikirleri Neo-Platonculuk olarak Hıristiyan teolojisini besleyen damarlardan biri olsa da kendisi içinde tutarsız fikirlerdi. Platon'un Tanrısı, uzak ve gizli bir tanrıydı ve Yaratıcı/Demiurgos, Tanrı'nın altında bir varlıktı; tinseldi ancak tapınılacak bir figür değildi. Kusurlu ve kötülüğe yatkın bir evreni yaratması bakımından suçlanabilirdi ve hatta Gnostikler tarafından kötü olarak da addedildi. Ancak Platon, Yaratıcı'nın doğasını iyilik ile ilişkilendiriyordu. Onun çözümlerinde Yaratıcı, evrenden sorumluydu ancak evren, kendi içinde Kaos'u da barındırıyordu ki kaos, Yaratıcı'nın eseri değildi aksine ondan önce var olan bir şeydi. Yaratıcı kozmozu yaratırken kaosa bir düzen getirmemişti ve işte kötülük tam olarak buradan kaynaklanıyordu; Yaratıcı'nın eseri olmayan alandan. Haliyle kötülüğün sorumlusu ontolojik boşluktu. (Tunçay, 2012, s. 55-139) Aynı temelde ilerlendiğinde Platon'a göre formun kendisi de Yaratıcı'nın değil insan zihninin eseri idi bu nedenle de Yaratıcı, kötülükten bağımsız bir figürdü. Form, *méon*'un (orta evren) alanından kaynaklanıyordu; ideanın (yani tinin) düzeninden kopuk ve bazı durumlarda (kötülüğün baş gösterdiği durumlar) ona karşı kaotikleşmeye açık bir yapıydı. Son açıklaması ise idea (tin) ve formun birleşmesi durumunda, tinin sahip olduğu *episteme*'yi yitirip bozulmaya başlamasıydı; bu ahlaki kötülüğü açıklamak için sunulan düalist bir çözümdü. Ahlaki kötülük, kusurlu bünyenin, iradenin veya çevrenin ya da hepsinin sonucuydu. Platon'un kötülük sorununa dair söylemleri Devlet'te yazdığı cümlelerle de özetlenebilir. "İyilik söz konusuysa Tanrı dışında bir neden olduğunu varsayamayız, kötülüğün nedenini ise Tanrı'da değil başka bir yerde aramalıyız." (Platon, 2013, s. 68-69) Platon'un bir önemi de duygunun yıkıcılığına karşı aklın

iyiliğini/yapıcılığını vurgulamasıdır. Akli, tin ile duyguyu ise beden ile bütünleştirerek Hıristiyan teolojisine damga vuracak düalist dikotominin temellerini atar. Ruh-Beden ikilisi aslında metafiziksel tin ile formun mücadele alanıdır ki idealar evreninin farkına varan tin, formu boyunduruk altına almayı başardığı ölçüde kötülükten muaftır.

Başını Pyrrhon'un (MÖ 365-275) çektiği kuşkuculuğa göre insanın doğru epistemeye ulaşması mümkün olmadığı için iyi ya da kötünün bilgisine sahip olması da mümkün değildir. Zenon'un (MÖ ?-425) kurduğu ve Hıristiyanlık üzerinde –özellikle ahlak felsefesiyle- etkisi büyük Stoa Okulu ise kötülük sorununa monist bir bakış açısıyla yaklaşır; her şey ama her şey Bir'den çıkmıştır ve Bir'e dönecektir. Erdemin bilgisi, insanın sahip olduğu özgür iradeyi Bir'in iradesine uygun şekilde kullanmasıyla mümkün kılınır. Kötülük ise Bir'in iradesine karşı koyan özgür iradeden kaynaklanır; kötülük, ahlaki bir sorundur ve insanların istençlerinden doğmaktadır. İmparator Marcus Aurelius (121-180) da bu düşüncenin takipçisidir, kötülük doğadan değil cehaletten - insanın kendisini tanımaması manasında cehalet- kaynaklanan problemdir. (Aurelius, 2012, s. 34) Bu önemli bir tutumdur zira kötülük ile insan tartışmasız bir şekilde birbirlerine bağlanmakta, kötülük metafiziksel bir söylemden çıkıp beşerî zeminde temellenmektedir.

Neo-Pisagorcular ise Bir'i (*Monad*), *Dyad* adını verdikleri kötü formlar dünyasından ayırdı. *Monad*, yalın olarak iyinin egemen olduğu tindi, *Dyad* ise formun çokluğuna tezahür etmekteydi. İnsan ruhunun yanlış yola sapması da *Dyad* ile ilişkisinden kaynaklanıyordu; insanın görevi ise *Dyad*'ı aşip *Monad*'a ulaşmaktı. *Monad-Dyad* ayrımı Neo-Platonculukta da kendisini gösterdi; Ksenokrates *Monad*'ı eril *Dyad*'ı ise dişil olarak değerlendirerek yeni bir dikotomi kurdu. Kötülüğün dişilikle ilişkilendirilmesi Bakkha ayinlerinden beri süre gelen tutumdu ama doğrudan kategorize etme, Ksenokrates'in, Hıristiyan teolojisine bir mirası olacaktı. (Russell, 2017, s. 194-195)

Plutarkhos (45-127) ise iyi ya da kötü tek bir ilkenin mevcut olan her şeyi düzenleyemeyeceğini sorunun özünde iki karşıt ilkenin bulunduğunu söyler ki bunlar Tanrı ile bağlantılı İyi Tin ile Kötü Tin'dir. Plutarkhos'un kötülük problemini ele alışını senkretik bir çözümlerdir; ruh dahil her şeyin yaratıcı olan İyi Tin ve form gibi ayartıcı yanılığı yaratan Kötü Tin kavramları Akdeniz havzasına egemen olan fikirlerin

harmanıdır. Ona göre kötülük sorunu formdan ve insan doğasının forma olan eğiliminden kaynaklanır. (Greene, 1944, s. 309-311)

Neo-Platonculuğun kurucusu olan Plotinos (205-270) ise kötülük sorununu farklı bir şekilde ele alır. Yine Bir ve Bir'in kusursuzluğu temel faktördür ancak Bir, *nous* adı verilen bir töze sahiptir ki bu töz ideaların var olabilecek tüm olasılıklarını içerir ve iyidir. Nous ise formların egemen olduğu *Psyche*'yi ortaya çıkarır; fiziki evren olan *Psyche* Bir'in tözünden oluşmuştur ve teknik olarak Bir'den çıkan her şey iyi olmak zorunda olduğu için o da iyidir. Bu çözümleme Plotinos'un temel çelişmesini oluşturur; Bir, iyilik ile özdeşleşirken madde kötülük ile özdeşir ama Bir'in tözünden meydana gelen *Psyche* özü gereği iyi olmalıdır. Plotinos, bu çelişkiye çözüm bulamasa da kötülük sorununu maddenin ideadan eksik olmasına bağlar, Platon'un ontolojik boşluk fikri burada da geçerlidir hatta biraz daha ileri götürülerek maddenin, kötülüğe eğimli olduğu ileri sürülür. İnsanın tinsel ve maddi olmak üzere iki unsuru olduğunu belirten Plotinos, beden ruhun gardiyanı olduğunu ve onu sürekli aşağı çekebileceğini savunur. Fani ve doğal olarak maddi beden arzuları, insanı kötülüğe doğru itirmektedir. (Russell, 2017a, s. 209-216)

Plotinos'un çözümlemesi kötülük sorununu, bir değerler skalasında ele almayı kolaylaştırır. Bir taraf mutlak iyiye öteki taraf mutlak kötüye aittir ki burada ontolojik boşluk, kötülük ilkesinin nasıl değerlendirilmesi gerektiği sorusunu zorlaştırır, mutlak iyinin karşıtı mutlak kötüdür ancak bu mutlak kötünün, skalanın neresinde yer aldığı muğlaktır. Ancak, ontolojik olarak olmasa da ahlaki kötülükten bahsedildiği zaman, seçimini kötülükten yana kullanan maddeden söz etmek mümkündür. (Gerson, 2018, s. 211-223)

Neo-Platonculuğun bir diğer önemli ismi olan İskenderiyeli Philon (MÖ 20- MS 40) ise erken Hıristiyan teolojisini dikkate değer bir ölçüde etkiledi. Bir Yahudi olan Philon, Helenistik miras ile Yahudi geleneklerini birleştirerek bir sentez oluşturdu ki bu senkretizm, Apolojistlerin üslubunda da görülecekti. Philon, kötülük sorununu Tanrı'ya ait *logos* ve *nous* evrenlerinde ele alır. İlk madde, Tanrı ile beraber var olmuştu ve tıpkı onun gibi ezeli ve ebediydi. Bütün formlar bu ilk maddeden oluştu ve Yaratılış'ın sonunda nihai biçimlerini aldı. Kötülük, Tanrı'dan değil formlar aleminden kaynaklanıyordu zira formun kendisi Tanrı istencine karşı çıkabilen bir yapıydı. Beşeri

günah özgür iradenin sonucu ve kötülüğün çıkış noktasıydı. Plotinos'un *nous*'tan peyda olmuş *psyche*'sinin aksine Philon'un formlar dünyası da Tanrı'nın eseri idi ve özünde iyiydi. Sorun maddi olanın manevi olana karşı gösterdiği dirençti. (Runia, 2007, s. 133-145)

Helenistik düşüncenin kötülük sorunu ele alışına baktıktan sonra Hıristiyan teolojisini derinden etkilemiş bir diğer düşünceye bakmakta fayda vardır: İbrani geleneği. Kuşkusuz ki kötülük, karanlık ile özdeşleştirilmiş bir kavramdır; bu noktada Yehova'nın söylemi ile başlamak yerinde olacaktır. "Işığı yaratan da karanlığı yaratan da benim." (İşaya 45:7) İbranilere göre iyiyi ve kötüyü Tanrı yaratır, kötülüğün Şeytan'a atfedilmesi ilerleyen zamanlarda gerçekleşecektir, ancak bu bir çelişki değildir zira kötülük zaman içinde temellenen ve tarihsel çerçevede anlam kazanan bir kavramdır. İbrani yazını Apokaliptik ve Rabbanî olarak ikiye ayırmak mümkündür. Kötülüğün Şeytan ile kişileştirilmesi Apokaliptik yazında ağır basar. (Russell, 2017, s. 230)

İbraniler, Yehova'yı İsrail'in ve Kainat'ın tek efendisi olarak tanımlarlar ki bu monizm kötülük sorunu bakımından önemlidir. Yukarıda alıntılanıldığı üzere Yehova¹⁶ hem iyiliğin hem kötülüğün kaynağıdır, doğası itibariyle düalist kaynağı itibariyle monisttir; karşıtlıkların bütünüdür. (Jung, 1954, s. 18) Yehova, acımasızlığıyla göz korkutan bir figürdür, insanı hem dehşete düşüren hem de etkileyen tanrısal gazabın ete kemiğe bürünmüş halidir. Eyüb'ün hikayesi bu gazabın ve bu gazaba katlanmak zorunda olan insanın en iyi örneklerinden biridir. (Eyüp 39) Yeşu'nun Kutsal Savaşı ve bu savaşta İsrailoğulları'nın gösterdiği acımasızlık da Yehova'nın eseridir. (Yeşu 7:8-11:20) Musa'nın Mısır'dan çıkışı sırasında Firavun'u cezalandırmak için tüm Mısır'a gönderilen belalar, okurken bile insana ürperti verir.¹⁷ Tesniye 32:41-42 ise Yehova'nın ne denli korkutucu olduğunu gözler önüne serer:

"Şimşek çakan kılıcımı bilersen ve hükmü elime alırsam, hasımlarımdan öç alacağım ve benden nefret edenlere ödeyeceğim. Öldürülmüş ve esir edilmiş olanların kanından, düşmanların reislerinin başından oklarımı kanla sarhoş edeceğim ve kılıcım et yiyecek."

İbrani tanrısının arzuları ve hedefleri yıkıcı şiddettir. (Collins, 2004, s. 181-189)

¹⁶ Eski Ahit'te hem Yehova hem Elohim isimleri kullanılır. Yehova, tekil iken Elohim çoğul bir anlam taşımaktadır. (Russell, 2017, s. 228)

¹⁷ Çıkış 3:19-13:15

Rabbani yazımı başladığında ise, ki bu İsrailoğulları'nın yerleşik hayata geçmelerine tekabül eder, Yehova'nın acımasızlığı azalmaya, özellikleri değişmeye başladı. İnsanın günahkârlığı bir sorun olarak ön plana alınmaya başlamıştı ki Hristiyan geleneğinin aksine İbraniler, Âdem ile Havva'nın kandırılışını İlk Günah olarak görmediler. Habil ile Kabil, Sodom ve Gomore, Nuh Tufanı gibi olaylar insanın günahkarlığına ve bunun sonucunda olup bitenlere dair daima daha sağlam bir zemin olarak görülüyordu. Bu hikayelerin karakteristik özelliklerinden biri günahları yüzünden cezalandırılan insansa diğeri nedamet getiren insandı. İşte bu pişmanlık İbranileri kötülük sorununu yeni bir gözle değerlendirmeye itti. Yehova'nın karşıtlıklar barındıran doğası bölünerek kötücül olan kısım Şeytan'a yüklendi ve Yehova kadir-i mutlak iyiye dönüştü. (Buchanan, 1956, s. 115) Bu teodise¹⁸ ile beraber düalist bir gerilim hattı çekilmiş oldu. Bu hat kendisini Ezra 2:14'de netlikle gösteriyordu; “Yeri ve göğü şahitlik etmek üzere çağırın, çağırın onları tanıklık etsinler zira ben kötüyü terk ettim ve iyiyi yarattım, çünkü ben yaşıyorum dedi Rab.” Şeytan'ın kötülük ile özdeşleşmesi ise Zekeriya 3:1-2'de görülür:

“Ve Rab, meleğin önünde duran Başrahip Yeşu'yu ve ona karşı koymak için sağında duran Hasım'ı¹⁹ ona gösterdi. Ve Rab, Hasım'a dedi ki, “Rab, seni azarlasın ey İblis, gazezini Jerusalem'e salan seni azarlasın.”

İbrani geleneği artık Şeytan ile kötülüğü özdeş ve Tanrı'yı da farklı bir varlık olarak kabullenmişti. Peki, her şeye gücü yeten Tanrı neden dünyada kötülüğün devamına izin veriyordu? Bunun iki temel açıklaması bulunur; ilki Yehova ile Şeytan arasında, Yehova'nın Şeytan'a izin veren bir anlaşma yapıldığını söyler ki bu inanç, Mesih beklentisinin temelini oluşturan inançtır. Sorunun içine Mesih girdiği zaman durum farklı bir hal alır; İbrani geleneği kötülüğü maddi dünya ile özdeşleştiren Helenistik geleneği devam ettirirken aynı zamanda kötülüğün ancak ve ancak tanrısal bir gücün etkisiyle ve dünyanın yok oluşuyla ortadan kalkacağını öne sürer. Bu bizi bir çıkarıma daha götürür; tanrısal olan hiçbir şey yok edilemeyeceğine göre kötülük asla ve asla tanrısal alana ait değildir ve her ne kadar onun isteğiyle bir anlaşma yapılmış olsa da yargı gününden sonra yok edilecektir. İkinci açıklama ise yine Şeytan'a atfedilmiş kötülüğün özgür irade ile yapılmış tercihlerle dünyaya yayıldığını söyler ki bu açıklama

¹⁸ Kötülük sorununu çözmeye yönelik tüm açıklamaların oluşturduğu bütünlük.

¹⁹ Yunanca bir kelime olan Diabolis, Hasım anlamına gelmektedir ve Kitab-ı Mukaddes literatüründe Şeytan'ı ifade etmek için sıklıkla kullanılır. Devil kelimesinin kökeni de Diabolis'ten gelir. (Russell, 2017, s. 68)

da Helenistik gelenekten izler taşır. (Russell, 2017a, s. 285-288) Dünya düalist bir noktaya doğru ilerlemektedir; Tanrı'nın ve Şeytan'ın mücadele ettikleri dev bir Colesseum.

1.2. HİRİSTİYANLIĞIN DOĞUŞU VE YAYILIŞI

Batı Dünyası'nın teşekkülünde başrolü oynayacak olan Hıristiyanlık, Avrupa kökenli değil diğer iki büyük semavi din gibi Ortadoğu kökenlidir. Yeni Ahit yazarlarının (Matta, Markos, Luka, Yuhanna) Galile bölgesinde yoğunlaşan anlatıları aynı zamanda Judaea ve Kudüs'ü de kapsayan bir çember çizmeye imkân sağlar. Bu çember, Kurtarıcı Mesih'in yaşadığı ve eylemlerini gerçekleştirdiği bölgeyi işaretler.

1. yüzyıl ortalarında Doğu Akdeniz'in tam anlamıyla efendisi haline gelen Roma, Judaea Eyaleti'ni Herod sülalesinin²⁰ yönetimine verdi. Büyük Herod (MÖ 73-MS 4), hem Galile hem Judaea üzerinde etkiliydi; iki bölgenin birbirine kaynaşık tek bir teritoryal alana dönüşmesini sağladı. (Freyne, s.38-39) Judaea'ya hâkim olan üç sınıflı bir yapı vardı. Piramidin tepesinde güç, prestij ve çeşitli imtiyazlara sahip aristokrasi sınıfı, aristokratların altında onlara hizmet eden ve bu yüzden birtakım haklara sahip olan kişiler bulunuyordu. Piramidin tabanına ise köylüleri ve toprak sahipleri yayılmıştı. Bu grubun, sosyal düzenin daha üst seviyelerine tırmanma umudu yoktu aksine yüksek vergiler yüzünden topraklarını kaybetme tehlikesiyle her zaman yüksekti. (Freyne, 2006, s. 42) Bu piramidin zirvesi ise yukarıda zikredilen Herod Hanedanı'na aitti. Herod Hanedanı ve destekçileri *Herodianlar* Roma aristokrasisinin bir benzerini Galile'de temsil ediyorlardı; zenginlerdi ve yönetim işlerinde söz sahibiydiler. (Freyne, 2006, s. 43)

²⁰ Herod Sülalesi, Antipater (?- MÖ 43) tarafından Filistin'de kuruldu. Roma'ya olan destek ve sadakatiyle bilinen Antipater, MÖ 47'de Caesar tarafından Judaea prokonsüllüğüne atandı ve Roma vatandaşlığına hak kazandı. Köken itibariyle Edom kökenli (Esav soyu) olan Antipater ve soyu, Yahudi olsalar da cemaat tarafından tam anlamıyla kabul edilmedi. Antipater'in oğlu Herod (MÖ 73- MÖ 4) Marcus Antonius tarafından yönetici ilan edildi. MÖ 37 yılında Roma Senatosu tarafından Judaea'nın kralı olarak tanındı ve 32 yıl boyunca bu unvanı korudu. Her ne kadar Yeni Ahit tarafından lanetlenen bir hükümdar olsa da Herod, Büyük unvanı almasına yetecek kadar çalıştı. Judaea bölgesini geliştirdi; pek çok kale ve şehir inşa ettirdi, istihkâmları düzelttirdi, Kudüs Tapınağı'nı güzelleştirdi. Ancak bütün bunlar Ferisilerin onu kabullenmesini sağlamadı, kökeni itibariyle yabancı muamelesi görmeye devam etti. Yaşlandıkça zihinsel problemleri ortaya çıktı; özellikle kendi ailesine karşı şüpheli tavırlar sergiledi. Karısını ve çocuklarını idam ettirdi. Herod soyu, torunu Herod Agrippa (y. MÖ 10- MS 44) tarafından sürdürüldü. (Perowne, 1998)

Galile'de yüksek bürokrasinin gölgesinden çıkıldığı zaman işler, Helenistik geleneğe uygun şekilde işliyordu. Yunan polislerinde olduğu gibi *agoranomoi* (pazar denetçileri), *telōnai* (vergi toplayıcıları), *oikonomoi* (mülk denetçileri), *kritai* (yargıçlar) ve *hypēnetai* ya da *proktores* (gardiyanlar) gündelik hayatı idare ediyorlardı. *Tributum soli* (toprak vergisi) ve geçiş ücretleri oldukça yüksek vergilerdi ve yerel yöneticiler için ciddi kaynak sağlıyorlardı. (Freyne, 2006, sy. 44)

Luka 16: 1-9 ve Markus 12: 1-9'a göre Galile köylülerinin hayatı çağdaşlarından pek de farklı değildi. Bağımsız toprak sahibi olan köylüler bulunmaktaydı ancak yaygın olan büyük toprak sahiplerinin arazilerine kiracı olarak yerleşmekti. Sıradan halk, toprak sahibi köylü, kiracı köylü, günlük işçi gibi gruplara ayrılmaktaydı. Ancak sorunun özü vergilerin yüksekliğinde yatmaktaydı; İsa'nın da karşı çıkacağı bu vergiler sıradan halkı gün geçtikçe artan bir yoksulluğa düşürdü. (Freyne, 2006, s. 45) Ancak Herodianlar, hayat tarzlarını korumak için bölgenin zenginliklerini kullanmaya devam etti. Herod Antipas'ın (MÖ 21- MS 39) hükümdarlığı sırasında eyaletin gerek doğal gerek beşerî kaynakları adeta kurutuldu ve bu sıradan halkta büyük bir kin ve düşmanlığa yol açtı. Aristokratların zengin yaşam tarzlarına karşı isyan eden Galileliler, şehirlere saldırdı. Bu saldırı önemlidir, 40 yıl sonra, İsa'nın zamanı geldiğinde de aynı öfke topluma hâkimdi. (Freyne, 2006, s. 47)

Kudüs ve Judaea ise Galile'den biraz farklı bir yapıya sahipti. Dinî merkez olarak Kudüs, halihazırda yüksek bir statüye sahipti. Eyaletin başkentiydi ancak yönetsel işlevlere sahip değildi, sadece dinî görevleri ifa ediyordu. Kudüs'ü ve Tapınak'ı kimin yöneteceği ciddi bir meseleydi; Büyük Herod rahiplik kurumunu kontrolü altına aldı ve unvanı kendi ailesinde içinde olduğu *Idumean* soyuna verdi. Bölge, yerel aristokrat ve rahiplerin yönetimi altındaydı ve alt sınıflar üst sınıfa güvenmiyorlardı. Bölgenin hayatı, Kudüs çevresinde şekilleniyordu; şehir dikkate değer bir gelire sahipti. Yıllık hac gezilerinden gelen gelir kadar Kudüs'ün gündelik hayatı da zenginliğe gebeydi. Tapınak çevresi tüccar ve işçilerle doluydu ancak bu zenginlik paylaşılan bir zenginlik değil aksine tapınağa ait zenginlikti ve rahip aileleri tarafından dikkatle korunmaktaydı. (Freyne, 2006, s. 47-50)

Hıristiyanlığın doğuşu sırasında bir diğer faktör ise Roma'ydı. Roma, erken dönem Hıristiyanlığının doğduğu iktisadi, sosyal ve dinî formların efendisiydi ve Akdeniz'in

patronu olarak egemenlik haklarını özenle koruyordu. Ancak egemen konumuna gelmesi kolay olmadı. Roma Cumhuriyeti'nin (y. MÖ 509- MÖ 27) son yılları karışıklık içinde geçti. Julius Caesar'ın (MÖ 100- MÖ 44) diktatörlük rejimi sırasında bunalımlı bir süreç yaşayan Cumhuriyet, Caesar'a düzenlenen suikastten²¹ sonra yeni bir buhranın içine düştü. Caesar'ın katillerinin avlanmasından sonra yeni bir iktidar savaşı başladı. Bu savaş, Marcus Antonius (MÖ 83- MÖ 30), Octavius (MÖ 63- MS 16) ve Lepidus'un (MÖ 83- MÖ 13) İkinci Triumvirlik²²'i kurmasıyla bitmiş gibi görünse de, sular durulmadı. En sonunda Actium Savaşı'nda²³ (MÖ 31) Octavius, defne tacını ele geçirdi. Actium Zaferi, sadece Octavius'un *Augustus*'a dönüşeceği süreci başlatmadı. Aynı zamanda hem Doğu toprakları Roma bünyesine katıldı hem de Roma konseptinin değişimi başladı. Selefî Caesar'ın akıbetinden ders çıkaran Octavius, MÖ 27'de *Augustus*²⁴ unvanını alarak Roma Cumhuriyeti'nin son haline dönüşmesini sağladı:

²¹ Roma Senatosu'ndaki pek çok senatörün katılımıyla düzenlenen suikastten önce üç plan yapılmıştı. Capitolium Tepesi'ne kadar uzanan Kutsal Yol (*Via Sacra*) üzerinde düzenlenecek bir yürüyüş sırasında, Mars Kampı'nda (*Campus Martius*) yapılacak bir toplantı sırasında ya da gladyatör oyunları sırasında Caesar öldürülecekti. Üç planında özünde söz konusu alanların kalabalığı sayesinde kimsenin kimseden şüphelenmemesi fikri yatıyordu. Ancak kazanan fikir, Senatörlerin togaları altına birer hançer saklayarak Caesar'ı öldürmeleri oldu. Genel kabul gören anlatıya göre, suikast günü Caesar'ın karısı Calpurnia (y. MÖ 75- ?) gördüğü kötü düşler yüzünden kocasını evden çıkmaması için ikna etmeye çalıştı ama başaramadı. Aynı zamanda Senato'ya girmeden evvel kurban törenini düzenleyen rahipler, adakların kabul edilmediğini ve bunun gelmek üzere olan kötülüğe işaret ettiğini söyledilerse de işe yaramadı. Brutus (MÖ 85- MÖ 42), Caesar'ı bütün bunlara dikkat vermemesi gerektiğini söyleyerek Senato'ya çekti. Caesar yerine oturduktan sonra Tillius Cimber (MÖ 85- MÖ 42) onun togasını tutup suikastin başlaması için gereken işareti verdi. İşaretin üzerine ilk olarak Servilius Casca (MÖ 84- MÖ 42) hançerini Caesar'ın köprücük kemiklerine indirdi ancak heyecandan kaçırıp omzunu yaraladı. Peşine Cassius Longinus (MÖ 87- MÖ 42), Decimus Brutus (MÖ 85- MÖ 43), Lucius Minucius (?- MÖ 43), Marcus Rubrius Ruga (?- ?) gibi senatörler hem Caesar'ı hem birbirlerini yaraladıkları bir dövüşün içine girdiler. En sonunda Caesar, 35 yarayla Pompey'in (MÖ 106- MÖ 48) heykelinin önüne düştü ve hayatını kaybetti. (Parenti, 2005, s. 167-187)

²² Triumvirlik (*Triumviri/Tresviri*) iktidarın üç kişi tarafından paylaşıldığı yönetim biçimidir. Farklı tipleri olabilir. Örneğin *Tresviri capitales* ya da *tresviri nocturni*, ilk olarak MÖ 289 civarında yargı gücünün paylaşılması ve adaletin sağlanması için kurulmuştu. *Tresviri epulones* ise MÖ 196'da Ludi Romani ve Ludi Plebeii festivallerinin kutlanması için Jupiter rahipleri arasından seçilen üç rahipten mütevellitti. MÖ 60'da Cumhuriyet'i yöneten Pompey, Caesar ve Crassus'un (MÖ 115- MÖ 53) birleşmesi de Triumvirlik adını aldı. *Tresviri republicae constituendae* (Ülkenin yönetilmesi için triumvirlik) ise MÖ 43'te beş yıllığına kurulan, MÖ 37'de yenilenen ikinci triumvirlikti. (The Editors of Encyclopedia Britannica, 1998)

²³ MÖ 2 Eylül 31'de Octavius'un kuvvetleri ile Cleopatra (MÖ 69- MÖ 30) ve Antonius'un kuvvetleri Yunanistan'ın batısında kalan Arta Körfezi'nde karşılaştılar. Antonius'un 500 gemisi, 70.000 piyadesine karşılık Octavius'un 400 gemisi, 80.000 piyadesi vardı. Octavius'un, Patras ve Korint'i ele geçirerek Antonius'un Mısır ile olan bağlantısını kesmesi üzerine savaş Antonius'un aleyhine döndü. Savaşı kazanma umudunu kaybeden Antonius, Cleopatra'nın peşinden Mısır'a döndü. Actium Savaşı'nda kazanılan kesin zafer, Octavius'un Roma'nın tek hâkimi olarak sahneye çıkmasını sağladı. (Plutarch, *Ant*, 33-38)

²⁴ Octavius'un Augustus'a dönüşmesi sadece basit bir unvan değişimi değildi. *Principatus* dönemini (Augustus-Diocletianus) başlatan ve defne tacının sahibine, Birinci Vatandaş/Lider unvanlarını, Roma

İmparatorluk. Dikkate değer nokta, Marcus Antonius tarafından yeteneksiz bulunan²⁵ Octavius'un bu dönüşümü kendisini kral ya da iktidarın tek sahibi olarak ilan etmeden yapabildiği. Aynı zamanda *Augustus* dinî çağrışımları olan bir unvandı, *imperator*²⁶ unvanıyla birleştirerek hem askerî hem dinî çağrışımları birbirleriyle kaynaştırdı. Böylece hem askerlerin bağlılığına dayanan hem de dinî bir külte dönüşecek imparatorluk fikri ortaya çıktı. Augustus'un başarılarından biri de iktidarı ele geçirme mücadelelerinin hepsine son verip imparatorluk genelinde *Pax Augusta*'yı (Augustus Barışı) hâkim kılmasıydı. Romalılara zarar veren iç savaşları bitirip vatandaşların huzur içinde yaşamalarını hedefleyen bu hareket, zamanla Roma İmparatorluğu'nun karakteristik özelliklerinden biri olan *Pax Romana*'ya (Roma Barışı) (y. MÖ 27- MS 180) dönüştü. (Klauck, 2006, s. 69-70) *Pax Romana*, Romalılaştırma hareketinin koruyucusuydu; imparatorluk vatandaşı olmanın ötesinde Roma ülküsü ve kültürü içinde beraber yaşamının anahtarıydı. Ancak Augustus'un dirayetli yönetiminin ardından iki yüzyıllık bir süreçte Roma İmparatorluğu yine defne tacını ele geçirmek isteyen komutanların savaşlarıyla geçti. Doğal olarak bu mücadeleler krizlere gebeydi ancak Roma, elastik yapısı ve dayanıklılığını koruma başarısı sayesinde dünyanın hâkimi olmaya devam etti. (Davies, 2011, s. 200-201) Bu süreç içinde Akdeniz dünyası, farklı kültür ve dinlerin, farklı toplumsal sınıfların bir arada yaşadıkları karmaşık bir dünyaydı. Kendi içinde pek çok kültürel, askerî, iktisadi faktör barındırıyordu ancak üzerindeki Roma egemenliği kesindi. (Bauer, 2015, s. 115-120) (Klauck, 2006, s. 72)

Roma'nın sosyal yapısı, tepesini imparatorun mesken edindiği bir piramitti. Yaklaşık 600 *patrici* ailesinin oluşturduğu Senatörler Sınıfı, imparatorluk ailesinin altında yer alıyordu. Onların altında ise Atlılar Sınıfı (*Equestrian/Equites*) bulunmaktaydı. Çiftçi, zanaatkâr, ev sahibi, özgür köylü gibi Romalılar ise orta sınıfı temsil ediyorlardı.

Cumhuriyeti'nin yapılarını kontrol etme imkanı veren bir değişimdi. Augustus unvanı ile cumhuriyet yapılarını bozmadan tüm güce sahip olma yolu açıldı. Principatus Dönemi, Diocletianus'a (244-311) kadar sürdü. Diocletianus'un halefleri *Dominus* (Efendi/Lord) unvanını kullanacaklardı. (The Editors of Encyclopedia Britannica, 1998)

²⁵ Cicero'ya göre Octavius'a karşı oldukça hassas olan Marcus Antonius, Octavius'a "Sen, genç adam, her şeyi taşıdığına isme borçlusun." demişti. (Balme & Marwood, 1997, s. 33)

²⁶ Roma Cumhuriyeti'nde *imperator* unvanı genellikle zafer kazanmış bir generale, askerleri ya da Senato tarafından verilen bir unvandı. Principatus Dönemi'nin başlaması ile *imperator* unvanı, yöneticiye ait unvanlardan biri haline geldi. İmparator unvanı Roma'nın yıkılışıyla Avrupa topraklarında kayboldu da, Ortaçağ'da Büyük Karl'a (Carolus Magnus) (y. 747-814) Papa III. Leo (750-816) tarafından imparator olarak taç giydirilmesiyle yeniden ortaya çıktı ve 1918'e kadar muhafaza edildi. (The Editors of Encyclopedia of Britannica, 1998)

Piramidin tabanına ise köleler yayılmıştı. (Harman, 2011, s. 160-164) Roma sosyal düzeni aileyi temel alıyordu; karı koca ve çocuklar ve varsa köleler bir haneyi oluşturuyorlardı. Hanenin ve hane halkının efendisi babaydı, akrabalık ilişkileri de babanın sahip olduğu hakkın (*pater familias*) çevresinde şekilleniyordu. (Freeman, 2010, s. 484-485) Sosyal yapının bir diğer temel bileşeni ise himaye sistemiydi; bu eşitsizlik üzerine kurulu Roma dünyasında Koruyucu/Zengin ile ona bağımlı kişi arasındaki karşılıklı alışveriş ilişkisini ifade etmekteydi. Helenistik dünyada ise patronajın eşdeğeri olarak *euergetism* (euergetes) sistemi bulunmaktaydı. Kamusal hayatın işlenmesi için gerekli olan görevleri (festivaller, cenaze törenler, tapınak inşası vb.) yerine getirip bunun karşılığında kamusal hayatta söz sahibi olunuyordu. (Price, 2004, s. 172-194)

İşte, Hıristiyanlık Roma egemenliğindeki Greko-Musevi dünyanın içine doğdu. Greko-Musevi dünya Roma egemenliği, Helenistik kültür ile Musevi geleneklerinin ortak havzasıydı. İbrani inancının reformasyonu için gönderilen mesajın taşıyıcısı İsa, Yeni Ahit'e göre Ruhülkudüs'ten gebe kalmış Meryem tarafından dünyaya getirildi. (Matta, 1:18) Anlatının kalanına göre Meryem'in nişanlısı Yusuf, kadının gebe olduğunu öğrenince onu âleme rezil etmek istemedi ve gizlice boşanmaya niyetlendi. Ancak bir gece rüyasında Rabbin meleğini gördü ve Meryem'in günahsız olduğunu öğrenip evliliğine devam etti. (Matta, 1: 19-25) İsa, Kral Herod'un hükümdarlığı sırasında, Beytlehem'de doğdu. Bu sırada müneccimler, Herod'u ziyaret ettiler ve ona Yahudilerin Kralı'nın nerede olduğunu sordular. Bu soruyla yüreği yerinden oynayan Herod, hislerini sakladı ve çocuğu bulmak için müneccimleri görevlendirdi. Müneccimler çocuğu buldular ama Rabbin meleği tarafından uyarılmışlardı, Herod'un sarayına geri dönmediler. Herod ise çocuğun katledilmesi için ülkede iki yaşından küçük tüm erkek çocuklarının öldürülmesini emretti. Ama Yusuf, rüyasında uyarılmıştı ve bu uyarı sayesinde Meryem ile İsa'yı alıp Mısır'a kaçmıştı. Herod'un ölümünden sonra ülkeye geri dönme emrini aldı, çocukla anasını alıp İsrail'e geri döndü. (Matta 2: 1-23) İsa geri döndükten sonra Vaftizci Yahya ile karşılaştı, onun tarafından vaftiz edildi ve bu sırada Ruhülkudüs gökyüzünde belirdi ve İsa'yı kendi oğlu olarak ilan etti. (Matta 3: 1-17) Bu ilandan sonra İsa'nın çilesi ve mucizeleri başladı. Önce çöle gidip kırk gün orucunu tuttu, Şeytan'ın tüm desiselerine karşı koydu. (Matta 4: 1-12) Artık çağrıyla yayma vakti gelmişti. Çağrısı son derece basit bir hükümdü. "Tövbe edin, çünkü

göklerin melekûtu²⁷ yakındır.” (Matta 4: 17) Aynı zamanda havarilerini toplamaya başladı; seçilen ilk iki isim Petrus ve kardeşi Andreas'dı. Onların ardından Yakub ve kardeşi Yuhanna seçildi. (Matta 5: 18-22) On İki Havari'nin geri kalanı Filipus ve Bartolomeus; Tomas ve vergi mültezimi Matta, Alfeusun oğlu Yakub ve Taddeus, Gayyur Simun ve İsayı ele veren Yahuda İskariyot'tu. (Matta 10: 2-4) Hastaları iyileştirip, her türlü zayıflığı onararak mesajı yaymaya başlayan İsa Galile'den Kudüs'e kadar ilerledi. İsa'nın mesajı yeni bir din değildi, kendisi de bunu ifade etti.

“Sanmayın ki, ben şeriati yahut peygamberleri yıkmaya geldim; ben yıkmaya değil, fakat tamam etmeye geldim. Çünkü doğrusu size derim: Gök ve yer geçip gitmeden, her şey vaki oluncaya kadar, şeriatten en küçük bir harf veya bir nokta bile yok olmayacaktır. Bundan dolayı bu en küçük emirlerden birini kim bozar ve insanlara öylece öğretirse göklerin melekûtunda kendisine en küçük denilecektir; ve onları kim yapar ve öğretirse, göklerin melekûtunda kendisine en büyük denilecektir.” (Matta 5: 17-20)

Ancak aynı İsa emirleri de yeni bir forma büründürdü. Örneğin;

“Göz yerine göz, diş yerine diş' denildiğini işittiniz²⁸. Fakat ben size derim: Kötüye karşı koma; ve senin sağ yanağına kim vurursa, ona ötekini de çevir. Ve eğer biri seninle mahkemeye gidip senin gömleğini almak isterse, ona abanı da bırak.” (Matta 5: 38-40)
 “Sen komşunu sevecek ve düşmanından nefret edeceksin²⁹ denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim: Düşmanlarınızı sevin, ve size eza edenler için dua edin ki siz göklerde olan Babanızın oğulları olasınız; zira o, güneşini kötülerin ve iyilerin üzerine doğdurur; ve salih olanlar ile olmayanların üzerine yağmur yağdırır. Çünkü eğer sizi sevenleri severseniz, ne karşılığınız olur? Vergi mültezimleri de öyle yapmıyorlar mı? Ve yalnız kardeşlerinizi selamlarsanız, fazla ne yapmış olursunuz? Putperestler de öyle yapmıyorlar mı? Bundan dolayı, semavî Babanız kâmil olduğu gibi siz de kâmil olun.” (Matta 5: 43-48)

Ayrıca İsa emirlerine uyulmadığı takdirde olacıklara dair uyarılarda bulunmayı ihmal etmedi.

“İmdi, benim bu sözlerimi kim işitir ve onları yaparsa, evini kaya üzerine kuran akıllı adama benzer. Yağmur yağdı, seller esti, yeller esti ve o eve çarptılar; ev yıkılmadı çünkü kaya üzerine kurulmuştu. Ve benim bu sözlerimi işiten ama yapmayan herkes, evini kum üzerine kuran budala adama benzer. Yağmur yağdı, seller geldi, yeller esti ve o eve saldırdılar; ev yıkıldı; ve onun yıkılması büyük oldu.” (Matta 7: 24-27)

²⁷Krallık, saltanat. (Kitab-ı Mukaddes, 2010, s. 4)

²⁸ Çıkış 21:24, Levililer 24:20, Tesniye 19:21

²⁹ Levililer 19:18

İsa'nın, kendisine verilmiş görevi İsrailoğulları'na gönderilmiş bir mesaj olarak kabul ettiği açıktı.

“İsa bu Onikileri gönderdi, ve onlara emrederek dedi: Milletler yoluna gitmeyin, ve Samiriyelilerin şehirlerinden hiçbirine girmeyin; fakat daha ziyade İsrail evinin kaybolmuş koyunlarına gidin. Ve giderken: Göklerin melekûtu yakındır diye vâzedin. Hastaları iyi edin, ölüleri kıyam ettirin, cüzamlıları temiz edin, cinleri çıkarın; meccanen aldınız meccanen veriniz.” (Matta 10: 5-9)

Yeni bir mesaj değil, bir reformasyon çağrısı yapıyor olsa da İsa, tehlikelerin farkındaydı.

“İşte, sizi kurtların arasına koyunlar gibi gönderiyorum; imdi, yılanlar gibi akıllı ve güvercinler gibi saf olun. Fakat insanlardan sakının; çünkü onlar sizi meclislere verecekler ve havralarında sizi dövecekler; evet, onlara ve Milletlere şehadet için benim yüzümden valilerin ve kralların önüne götürüleceksiniz. Fakat onlar sizi ele verdikleri zaman, nasıl ve ne söyleyeceğinizden kaygı çekmeyin; çünkü ne söyleyeceğiniz o saatte size verilecektir. Zira söyleyen siz değilsiniz, fakat sizde söyleyen Babanızın Ruhudur. Ve kardeş kardeşi, ve baba çocuğunu ölüme teslim edecek ve çocuklar ana babalarına karşı kalkacaklar ve onları öldüreceklerdir. Ve benim ismimden ötürü herkes sizden nefret edecekler. Fakat sona kadar dayanan, kurtulacak olan odur. Fakat size bu şehirde eza ettikleri zaman, ötekine kaçın; çünkü doğrusu size derim: İnsanoğlu gelinceye kadar, siz İsrailin şehirlerini dolaşmayı bitirmeyeceksiniz.” (Matta 10:16-23)

İsa, mucizelerini gerçekleştirmeye devam ederken havarilerde mesajı yaydılar. Bu sırada Ferisiler³⁰ ile Sadukiler³¹ İsa ile çatışmaya başlamışlardı.

³⁰ İbranice *Perushim*. İkinci Tapınak Dönemi'nde (MÖ 515-MS 70) Musevi cemaatinin bir mezhebi olan Ferisiler, yazısız Torah geleneğini savunan bir gruptur. MÖ 200 civarında *Mishna* (Sözlü İbrani yasalarının sistematik bir şekilde kodlanmış halini içeren derleme) derlendiğinde, Ferisi öğretileri de İbrani yasasına girdi. Ferisiler ile Musevi cemaatin ruhani önderlerini çıkaran Saduki mezhebi genellikle birbirlerine karşıdır. İki grubu birbirinden ayıran Torah'a karşı tutumlarıdır; Sadukiler sözlü geleneği reddedip sadece yazılı olanı kabul ederken Ferisiler iki geleneğin kaynaştırılmasını savunur. Yeni Ahit'te de görüldüğü gibi Ferisiler politik bir mezhepten ziyade rahip ve öğretmenlerden oluşan bir topluluktan ve oldukça kalabalıklardı. Genellikle nüfusun çoğunluğunu temsil ederler ve Musevi inancını düzenleyip Tapınak rahiplerinin kontrolünden çıkarmaya çalıştılar. Aynı zamanda sinagogun bir Musevi yapısı olarak dinî bir değeri olduğunu ve Tapınak'tan bağımsız olması gerektiğini savundular. Ferisilerin en etkili oldukları dönem 2-3. yüzyıllardı. (The Editors of Encyclopedia Britannica, 1998)

³¹ İbranice *Tzedoq*. Sadukiler, genellikle rahipleri, aristokratları ve tüccarı içeren zengin bir mezhepti. Helenistik kültürün etkisindediler ve Romalı yöneticilerle iyi ilişkileri vardı. Varlıkları büyük ölçüde Tapınak'a bağlıydı. Musevi inancının muhafazakâr kanadını oluşturuyorlardı. Ferisilerin aksine, Sadukiler doğumla gelen sosyal ve ekonomik imtiyazlara vurgu yaptı. Sadukiler için sözlü geleneğin hiçbir önemi yoktu, mühim olan tek şey yazılı olan yasalardı. Bu nedenle ruhun ölümsüzlüğü, beden ölümünden sonra dirilişini, meleklerin varlığını reddediyorlardı. Aynı zamanda yasayı kelime kelime yorumladıkları için,

“O zaman Ferisiler, gidip İsayı sözle nasıl tuzağa düşürsünler diye öğütleyiyorlardı. Ve Hirodesîlerle beraber kendi şakirtlerini İsayaya gönderip dediler; Muallim biliriz ki sen doğrusun ve Allahın yolunu doğrulukla öğretirsin, ve kimseyi kayırmazsın; çünkü insanların şahsına bakmazsın. Şimdi bize söyle, sana nasıl görünür? Kaysere vergi vermek caiz mi yahut değil mi? Fakat İsa onların kötülüğünü anlayıp dedi: İkiyüzlüler, niçin beni deniyorsunuz? Bana vergi parasını gösterin. Ve İsayaya bir dinar³² getirdiler. İsa da onlara dedi: Bu suret ve yazı kimindir? Onlar, Kayserin, dediler. O vakit İsa onlara: Öyle ise, Kayserin şeylerini Kaysere, ve Allahın şeylerini Allaha ödeyin, dedi. Ve bunu işittikleri zaman şaşılar ve İsayı bırakıp gittiler.” (Matta 22: 15-22) “Kıyamet yoktur diyen Sadukiler o gün İsayaya gelerek kendisinden sorup dediler: Ey Muallim, Musa dedi: 'Eğer bir adam çocuğu olmadan ölürse, kardeşi onun karısını alacak ve kardeşine zürriyet yetiştirecektir.'³³ Şimdi bizde yedi kardeş vardı; birincisi evlendi ve öldü ve zürriyeti olmadığından karısını kardeşine bıraktı. İkincisi ve üçüncüsü de, yedincisine kadar, öyle öldü. Hepsinden sonra da kadın öldü. Şimdi, kıyamette kadın o yediden kimin karısı olacaktır? Çünkü hepsi onu aldılar. Fakat İsa cevap verip onlara dedi: Siz kitapları ve Allahın kudretini bilmediğinizden sapıtıyorsunuz; zira kıyamette onlar ne evlenirler ne de kocaya verilirler, ancak gökte olan melekler gibidirler.” (Matta 22: 23-32)

İsa ile Saduki ve Ferisiler arasındaki ilişki oldukça sertleşti. Kitab-ı Mukaddes'in olay örgüsüne göre Saduki ve Ferisiler, İsa'yı yoldan çıkarmak için ellerinden geleni yapıyorlardı.

“Yazıcılar ve Ferisiler, Musa'nın kürsüsünde otururlar; bundan dolayı size söyledikleri bütün şeyleri yapın, ve tutun; fakat onların işlerine göre yapmayın; çünkü söylerler ve yapmazlar. Evet, onlar ağır ve taşınması güç yükler bağlayıp insanların omuzlarına korlar, onlar ise kendilerinin parmağı ile onları kımıldatmak istemezler. Fakat onlar bütün işlerini insanlara görünmek için yaparlar. Çünkü onlar hamailerini genişletip esvaplarının saçaklarını büyük yaparlar; ziyafetlerde üst yeri, ve havralarda baş yerleri, ve çarşı meydanlarında selâmları, ve insanlar tarafından rabbi diye çağrılmayı severler. Fakat siz rabbi diye çağrılmayın; zira sizin mualliminiz birdir ve siz hep kardeşsiniz.” (Matta 23:2-9) “Lâkin vay başınıza, yazıcılar ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Çünkü siz göklerin melekûtunu insanların yüzüne kapatıyorsunuz; zira kendiniz girmiyorsunuz, girenleri de bırakmıyorsunuz ki girsinler. Vay başınıza, yazıcılar ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Zira bir mühtedi yapmak için denizi ve karayı dolaşırsınız; ve olunca siz onu kendinizden iki kat cehennem oğlu edersiniz.” (Matta 23:13-15)

lex talionis'i katı bir şekilde uyguladılar. Romalıların, Tapınak'ı yok etmesinden sonra tarih sahnesinden silindiler. (The Editors of Encyclopedia Britannica, 1998)

³² Denarius.

³³ Tesniye 25:5

Ancak İsa, en ciddi suçlamalarından birini Kudüs'e ve iki mezhebe birden yaptı. Musevi cemaatinin içten içe çürüdüğüne ve düzeltilmesi gerektiğine inandığı, amacının restorasyon olduğu burada daha net bir şekilde ortaya çıkar.

“Vay başımıza, yazıcılar ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Çünkü siz peygamberlerin kabirlerini yaparsınız, salihlerin türbelerini de donatırsınız, ve: Babalarımızın günlerinde olsaydık, onlarla beraber peygamberlerin kanlarına girmezdik, diyorsunuz. Böylece peygamberleri öldürenlerin oğulları olduğunuza kendiniz şahitlik ediyorsunuz. Öyle ise, siz de babalarınızın ölçeğini doldurun. Siz, ey yılanlar, siz, ey engerekler nesli! Cehennem hükmünden nasıl kaçacaksınız? Bunun için işte, size peygamberler, hikmetli adamlar ve yazıcılar gönderiyorum; siz onlardan bazılarını öldürecek, ve haça gereceksiniz; ve bazılarını havralarda dövecek, ve şehirden şehre kovacaksınız; ki, salih olan Habilin kanından, mabetle mezbah arasında öldürdüğünüz Barahiya oğlu Zekeriyânın kanına kadar, yeryüzünden dökülen her salih kan, üzerinize gelsin. Doğrusu size derim: Bütün bu şeyler bu neslin üzerine gelecektir. Ey Yerusâlim! Peygamberleri öldüren ve kendisine gönderilenleri taşıyan Yerusâlim! Tavuk, yavrularını kanatları altına nasıl toplarsa, ben de senin çocuklarını kaç kere öyle toplamak istedim, ve siz istemediniz. İşte, eviniz size ıssız bırakılacak. Çünkü size diyorum: Rabbin ismiyle gelen mübarek olsun diyinceye kadar, artık siz beni görmeyeceksiniz.” (Matta 23: 29-39)

Böylece İsa hem Saduki hem Ferisi mezheplerinin düşmanlığını kazandı. Musevi cemaatin önderleri, onu yakalatıp idam ettirmeye karar verdiler. Yahuda İskaryot'un ihanetinden sonra yakalanan İsa, Başkâhin Kayafa'nın yanına getirildi ve sorgulandı. (Matta 26) Sorgudan sonra İsa, Pontius Pilatus'a verildi.

“Ve İsa valinin önünde durdu: vali ondan: Sen Yahudilerin Kralı mısın? diye sordu. İsa da ona: Söylediğin gibidir, dedi. Başkâhinler ve ihtiyarlar tarafından itham edildiği zaman, İsa hiç cevap vermedi. O vakit Pilatus ona dedi: Sana karşı ne kadar şeyler şahadet ettiklerini işitmiyor musun? İsa ona cevap olarak tek bir söz bile söylemedi; şöyle ki, vali son derece şaşı. Ve bayramda halka istedikleri bir mahpusu salıvermek valinin âdeti idi. O zaman onların Barabbas denilen meşhur bir mahpusları vardı. Bir araya toplandıkları zaman, Pilatus onlara: Kimi istiyorsunuz size salıvereyim? Barabbası mı, yoksa Mesih denilen İsayı mı? Dedi. Zira biliyordu ki onlar kıskançlıktan dolayı İsayı ele vermişlerdi. Ve Pilatus, hâkim kürsüsü üzerine oturmakta iken, karısı: O salih adamla senin bir işin olmasın; çünkü bugün rüyada onun yüzünden çok sıkıntı çektim, diye haber gönderdi. Başkâhinler ve ihtiyarlar ise, Barabbası istemek ve İsayı helâk etmek için, halkı kandırdılar. Ve vali cevap verip onlara dedi: İkisinden hangisini istiyorsunuz, size salıvereyim? Onlar da Barabbası, dediler. Pilatus onlara: Öyle ise Mesih denilen İsayı ne yapayım? dedi. Onların hepsi: Haça gerilsin! Dediler. Ve Pilatus: Ya ne kötülük yaptı? dedi. Fakat onlar: Haça gerilsin! diye çok bağırdılar. Pilatus hiçbir şey yapamadığını, ve daha ziyade kargaşalık çıktığını görünce, su

alıp: Ben bu salih adamın kanından beriyim; bunu siz düşünün, diye halkın önünde ellerini yıkadı. Bütün kavm cevap verip dedi: Onun kanı bizim üzerimize ve çocuklarımızın üzerine olsun! O zaman Pilatus onlara Barabbası salıverdi; ve İsayı dövdükten sonra haça gerilsin diye verdi.” (Matta 27: 11-26)

İsa, çarmıha gerildikten altı saat sonra yeryüzü karardı, dokuzuncu saatten sonra ise can verdi. (Matta 27: 45-50) Sebt Günü geç vakitlerde, tan yeri ağarırken Mecdelli Meryem ve Meryem Ana, İsa'nın kabrini görmeye geldiler. İşte, o an diriliş gerçekleşti, Rabbin meleği kadınlara mucizeyi haber verdi ve onlarda hemen İsa'yı görmeye gittiler. Bu mucizeyi haber alan Havariler, Galile'de İsa'yı yeniden gördüler ve ona secde ettiler.

“Şimdi, siz gidip bütün milletleri şakirt edin, onları Baba ve Oğul ve Ruhulküdüs ismiyle vaftiz eyleyin; size emrettiğim her şeyi tutmalarını onlara öğretin; ve işte, ben bütün günler, dünyanın sonuna kadar, sizinle beraberim.” (Matta 28: 19-20)

Bundan sonra İsa gökyüzüne yükseldi ve Tanrı'nın sağına oturdu. (Markos 16: 19) Burada dikkate değer bir nokta; Matta 10: 5-9 ile Matta 28: 19-20 arasındaki farktır. Milletler yolundan uzak durulmasını, mesajın İsrail evlerinin kayıp kuzularına iletilmesini emreden İsa, Matta 28'de mesajın bütün milletlere iletilmesini emreder ve havarilerini bu işle görevlendirir.

İsa'nın göğe yükselişinden sonra havarilerden Petrus'un önderliğinde mesajın Yahudi cemaatine yayılışı devam etti. Kurtuluş mesajı tıpkı İsa gibi, Petrus tarafından da Yahudi toplumunun düzeltilmesi için gönderilmiş ilahi bir emir olarak okundu. Ancak *Resullerin İşleri*'nde görüldüğü üzere mesaj, Yahudi cemaati tarafından kolayca kabul edilmedi aksine mesajı yaymaya çalışan havariler cemaatten dışlandı, aşağılandı ya da ihbar edildiler. Elbette bu tutum, tüm Musevi cemaati için geçerli değildi ama mesaj, Gentile halkları tarafından daha kolay kabul edilmekteydi. (Marcus, 2006, s. 88) Çağrışı evrensel bir mesaja dönüştürüp Yahudi olmayanlara da vazeden Paulus'un dayanak noktası İsa'nın diriliş mucizesiyle, kendisinden önce kimsenin yapamadığı bir şeyi başarmış olmasıydı. Böylece, İsa kendinden önceki her yasadan üstün olduğunu ve dünyanın hakiki efendisi konumunu kanıtlamıştı. (Gal, 3: 13, Rom 10:4) Bu kabulden hareket eden Paulus, önderlik ettiği misyonerlik faaliyetlerine başladı. Erken dönemin misyonerlik faaliyetleri, iki ana kola ayrılır; Petrus'un sürdürdüğü Musevi Hıristiyanlığı (*Jewish Christianity*) ve Paulus'un öncülüğünde Gentile Hıristiyanlığı (*Gentile Christianity*). (Rousseau, 2014, s. 17-20) Bu iki kol arasında ciddi bir ihtilaf vardı.

Musevi Hıristiyanlığı, çağrışı kabul edenlerin *Torah*³⁴a tabi olup sünnet olunmasını gerekli bulurken Gentile Hıristiyanlığı bu fikre karşıydı. (Marcus, 2006, s. 92) Paulus, Galatyalılara ve Filipililere yazdığı mektuplarda bu düşünceyi yerden yere vurdu.

“Velhasıl kardeşlerim, Rabde sevinin. Size aynı şeyleri yazmak bana usanç vermez, fakat size emniyet verir. Köpeklerden sakının, kötü işçilerden sakının; çünkü sünnetlilik, Allahın Ruhu ile ibadet eden ve Mesih İsa'da övünen ve bedene güvenmeyenler biziz; vakıa ben bedene de güvenebilirdim eğer başka biri bedene güvenmeyi düşünüyorsa, ben daha ziyade; ben ki sekizinci günü sünnetli, İsrail cinsinden, Benyamin sıptından, İbranilerden bir İbrani, şeriate göre Ferisi, gayrete göre kiliseye eza eden, şeriatte ola salâha göre, kusursuzdum. Fakat benim için kâr olan şeyleri Mesih için zarar saydım.”

Ona göre sünneti savunanlar bedeninin tahrip edilmesini savunan ve Mesih'in mesajlarını doğru aktarmayan kimselerdi ve onlara karşı durulması gerekiyordu.

Ancak Musevi Hıristiyanlığı için öldürücü darbe, Paulus'dan değil, Roma'dan geldi. 66'da çıkan Büyük Yahudi İsyanı³⁵ 70 yılında bastırıldı ancak bu yenilginin Museviler için son derece ağır sonuçları oldu. Solomon Tapınağı yıkıldı, Kudüs neredeyse yok edildi. İsyanın bu denli ağır bir yenilgiyle sonuçlanması Musevi cemaatin kendi içine dönüp başarısızlıklarını sorgulamalarına neden oldu. Torah'a sıkıca bağlı yaşanırsa Yehova'nın İsrailoğullarını gözeticeğine inanan cemaat, yenilgi ve yıkımdan dolayı cemaat içindeki ayırık otlarını suçladı. (Marcus, 2006, s. 94-95) Aynı zamanda Musevi Hıristiyanlığı katı kurallara sahipti ve bu durum, mesajın aktarılabilceği kişi sayısını önemli ölçüde azaltıyordu. Gentile Hıristiyanlığı ise mesajı mümkün olan herkese

³⁴ İbrani inancında, Tanrı tarafından İsrailoğullarına sunulmuş yol gösterici kurallar bütünü. Torah, genellikle Eski Ahit'in ilk beş kitabını ifade eder ve Yasa anlamına da gelir. (Hıristiyanlık, bu kısmı Tevrat olarak kabul eder.) Geleneğe göre ilk beş kitap Musa'ya Sina Dağı'nda gönderilen emirleri içermektedir ve İsrailoğullarının yaşamını düzenlemek için gereken tüm emirleri içerir. (The Editors of Encyclopedia Britannica, 1998)

³⁵ 66-70 yılları arasında Judaea'da patlak veren isyan, Roma'ya karşı irili ufaklı eylemlerde bulunan Yahudilerin birleşerek ayaklanmasıyla başladı. Hem Yahudiler ile Yunanlar arasında giderek yükselen dinî tansiyon hem de vergilere karşı giderek artan antipati, Roma vatandaşlarına saldırılmasıyla sonuçlandı. 66 sonbaharında, Yahudiler Kudüs'teki Romalıları şehirden sürdü ve Gallus komutasındaki kuvvetleri Beth-Horon geçişinde yendiler. Bunun üzerine Roma egemenliğine karşı bir yönetim başa geldi ve isyanın etkisi tüm eyalete yayıldı. Nero (37-68) tarafından isyanı bastırmak için gönderilen Vespasianus (y. 9-79), Titus'un (39-81) kuvvetleriyle birleşip Galile'ye girdi. Vespasianus'un Yahudi kuvvetlerini dağıtması ve Jatapata Kalesi'nin düşüşü üzerine Roma kuvvetleri eyaleti tekrar ele geçirmeyi başardı. Titus, Kudüs'ü oldukça sert bir tutumla kuşattı. Şehre hiçbir şekilde yiyecek ve içecek girmesine izin vermedi, kaçmaya çalışanları çarpmıha gerdirdi, şehre gelen hacıların içeri girmelerine izin verdi ama dışarı çıkmalarını yasakladı. 29 Ağustos 70'de Kudüs düştü. Kudüs'ün düşüşü isyanın odak noktalarından biriydi. Antik Solomon Tapınağı'nın yok edildi ve şehir yakılıp yıkıldı. Josephus'a göre bu isyanda 1.1 milyon Yahudi öldü, 97.000 Yahudi ise köleleştirildi. (Bunting, 2017)

ulaştırmayı görev edinmişti. Bu nedenlerden ötürü, Musevi Hıristiyanlığı, Hıristiyan teolojisine katkı sağlayan bir etki olmaktan öteye gidemedi. (Strecker, 1987, s. 243)

Hıristiyanlığı bir reform çağrısından çıkarıp yeni bir din olarak kabul eden Paulus ise pek çok tarihçi tarafından Hıristiyanlığın asıl kurucusu olarak kabul edilir. İsa'nın ölümünden yıllar sonra bile müritleri, Hıristiyan ismini taşımıyorlardı. *Euangelion* adı verilen mesajı yani iyi haberi, müjdeyi duyup kabul etmiş kişiler olarak biliniyorlar, herhangi bir cemaat teşkil etmiyorlardı. Erken dönem Hıristiyanlarının, “Hıristiyan” kimliği çevresinde birleşmesi Paulus'un eseri idi. Hıristiyanlığı, *ekklesia*³⁶ etrafında şekillendiren Paulusçu eğilimdi. (Mitchell, 2006, s. 103)

Paulusçu ve Petrusçu misyonerlik faaliyetleri, sosyolojik olarak “Biz” ve “Onlar” karşıtlığına göre şekillenmiş bir dünyada yürütülüyordu. Yahudiler, bu karşıtlığı sünnetli-sünnetsiz ayrımı üzerinden kurdular. Judaealı, politik çağrışımları olan bir kimlikti; hem insanı hem bölgeyi tanımlıyordu ve Yehova tarafından seçilmişliğe vurgu yapıyordu. Seçilmiş milletin alamet-i farikası ise sünnet, kirli-temiz yiyecekler gibi o dönemki Musevi gelenekleri üzerinden belirleniyordu. Bir Musevi gibi yaşamakla Gentile halklarından biri olarak yaşamak arasında büyük bir fark vardı. (Mitchell, 2006, s. 103-104) Aynı zamanda, Biz-Onlar karşıtlığı oldukça kompleks bir yapıya işaret etmektedir; örneğin bir Romalı için bir Judaealı barbar olabilirken, Judaea dışında yaşayan bir Yahudi kendisini Gentile halklarına mensup biri olarak görmeyebiliyordu. (Dunning, 2006, s. 48-50) Bu nedenle Paulus için kullanılan “Gentile Havarisi” unvanı çok daha geniş bir coğrafyayı ve kavramı ifade etmektedir. Paulus'un mantığı, Korinthoslara yazdığı mektupta belirginleşti;

“Çünkü Yahudiler alâmetler isterler, ve Yunanlılar hikmet ararlar; fakat biz, Yahudilere tökez ve Milletlere akılsızlık olan haça gerilmiş Mesihî, fakat davet olunmuş olanlara, Yahudilere hem Yunanlılara, Allahın kudreti ve Allahın hikmeti olan Mesihî vâzederiz.”
(Kor 1:22-24)

Stark'a göre, bu bölüm Paulusçu misyonun başarısını özetler, çağrı tüm Gentile halkları içindir ve doğal olarak hem Musevileri hem Musevi olmayanları barındırır. (Stark, 2006, s.50-69) Gentile Hıristiyanlığının başarısı kendisini literatürde de gösterir; erken dönem kayıtlarının tümü İbranice değil Yunanca yazılmıştır. (Mitchell, 2006, s.106)

³⁶ Antik Yunanca bir kelime olan *ekklesia*, çağrılmış olanların toplantısını ifade eder.

Hıristiyanlık, köklerini İbrani gelenekleri ve inancında salmış olsa da ağaç, Judaea topraklarında değil Akdeniz'in Helenistik dünyasında yetişecektir. Bu ağacın tohumları, Kitab-ı Mukaddes sayfalarında da izlenebilir, Paulus'un mektup yazdığı ve misyonerlik faaliyetleri için seçtiği kentler Akdeniz kentleridir. Kentlerin dağılımı, hareketin imparatorluk çapına yayıldığını gösterir. Paulus, Hıristiyan bilincini Kilise çevresinde örgütlemeye çalışırken bunu yerel bir hareketten çok daha öteye taşıyarak evrensel hale getirmeyi başardı. (Mitchell, 2006, s. 106- 118)

Paulusçu hareket son derece başarılı oldu. Öyle ki 1. yüzyıl ortalarında Galatya'dan Roma'ya, Korinthos'tan Antiocha'ya kadar uzanan Hıristiyan cemaati, Roma'daki cemaati gölgede bırakacak kadar büyümüştü. (Freeman, 2010, s.566) Davies, yeni çağrıya yanıt verenlerin köleler ve balıkçılar gibi alt sınıf üyeleri olduğunu söylese de herhangi bir gücü olmayan alt sınıfların inancının bu kadar hızlı yükselmesine imkân yoktur. (Davies, 2011, s. 220) Gerçek bunun aksiydi, Hıristiyanlık orta sınıf mensupları arasında hızla yayılmıştı. Parası olan ve inancı destekleyebilecek kesim sayesinde cemaat büyüdü. (Meeks, 2006, s. 145-148)

Cemaatin erken dönem geleneklerine dair pek çok farklı model bulunur. Bazıları, Roma hegemonyasına karşı tepkilerle, bazıları Roma egemenliğiyle beraber şekillenen modellerdi. Bazı gelenekler ise -Yeni Ahit'e uygun şekilde- İsa'yı bir hoca olarak kabul edip müritleri, öğrenciler olarak kabul etti. Böylece cemaatin çemberi oluşturuldu. Hıristiyanlığın yayılmasında cemaat evlerinin ortaya çıkışı son derece önemlidir. Bu cemaat evlerinin yaygınlaşması, Hıristiyan ritüellerinin oluşmasını sağladı ve onlara gizlilik sağladı. Bu hem avantaj hem de dezavantajdı zira imparatorluk kültürü de yükseliyordu. Nero (33-68) dönemine gelindiği zaman Hıristiyan cemaati, imparatorluğun dikkatini çekmeye başladı. (Meeks, 2003, s. 51-72) Böylece, Erken dönem Hıristiyanları için yeni bir dönem başladı.

II. BÖLÜM

DEFNE TACINDAN DİKENLİ TACA: PAX ROMANA'DAN PAX CHRISTIANA'YA AVRUPA (1-9. YÜZYILLAR)

2.1. ROMA İMPARATORLUĞU'NDA İNANÇ HASADI: HİRİSTİYAN ŞEHİTLER DÖNEMİ (64-313)

Nero'nun 64 yılında başlattığı Hıristiyan idamlarından (*Neronian Persecution*) Constantine (272-337) ve Licinius'un (263-325) Milano Fermanı'nı (313) yayınlamalarına kadar geçen yaklaşık 250 yıllık süreçte, Hıristiyanlık yasak ve şüpheli kabul edilen bir inançtı. 2. yüzyılda prokonsüller tarafından yürütülen kıyım, 3. yüzyıldan itibaren bizzat imparatorların da dahil olduğu bir konu haline gelecekti. Valerianus'un (200-260) yayınladığı fermanlardan sonra imparatorluktaki tüm Hıristiyan cemaatlerinin dağıtılması emredildi. Böylece Hıristiyanlığın yasak bir inanç olarak kabul edildiği tüm imparatorluğa duyuruldu. (Frend, 2008, s.503)

Resullerin İşleri'ne³⁷ göre Hıristiyan misyonerler ile eyalet otoriteleri arasındaki ilişki bir nebze daha toleranslıydı.

“Böylece bunlar Ruhulkudüs tarafından gönderilmiş olarak Silifkeye indiler, ve oradan Kıbrısa yelken açtılar. Salamise varınca, Yahudilerin havralarında Allahın sözünü ilân ettiler; Yuhanna da onların hizmetinde idi. Pafosa kadar bütün adayı dolaştıktan sonra, Baryeşu denilen bir sihirbaz Yahudiyi, bir yalancı peygamberi buldular; bu adam anlayışlı bir adam olan vali Sercius Pavlusun yanında idi. Vali, Barnabası ve Saulu çağırıp Allahın sözünü dinlemek istedi. Fakat sihirbaz Elimas (çünkü onun adı böyle tercüme olunur) valiyi imandan döndürmeye çalışarak onlara karşı duruyordu. Fakat Saul, yani Paulus, Ruhulküdüsle dolu olarak ona gözlerini dikip: Ey sen, bütün hile ve kötülükle dolu adam, İblis soylu, her salâhın düşmanı, Rabbin doğru yollarını saptırmaktan vazgeçmeyecek misin? Ve şimdi, işte, Rabbin eli senin üzerindedir, ve bir vakte kadar güneşi görmeyerek kör olacaksın, dedi. Ve hemen üzerine sis ve karanlık çöktü, ve dolaşarak kendisini yedecek adamlar araştırıyordu. O zaman vali, vaki olanı gördü, ve Rabbin öğretişine şaşarak iman etti.” (İşler 13: 4-12)

³⁷ Kitab-ı Mukaddes'in Yeni Ahit kısmında 28 baptan oluşan bölüm. Bu bölümde İsa'nın yükselişinden sonra Havariler'in yaptıkları anlatılır.

Ancak Petrus'un, Roma'ya adım atmasıyla işler değişti, Musevi cemaatinin içinde dahi şüpheyle karşılandı. (İşler 28) 64 yılında çıkan Büyük Roma Yangını Hıristiyanların durumunu daha da zorlaştırdı. Yangın ilk olarak Palatine Tepesi'ndeki *circus* etrafında başladı. Alevler, circus çevresindeki dükkanlara sıçradı ve tüm yanıcı mallar alev alınca daha da büyüdü. Felaket, bir anda bastıramayacak bir boyuta geldi ve hızla tüm circus'u yakıp kül etti. Evler, duvarlarla çevrilmiş tapınaklar ve benzer engeller dahi yangını yavaşlatmadı. Tepelere doğru ilerleyen alevler, sokakları ve geçişleri de küle çevirerek iyice büyüdü. İnsanlar kaçmaya çalışsalar da büyük bir dehşete kapıldılar ve kaçabilenler de neredeyse her şeylerini kaybetti. Yangın söndürüldüğünde Roma'nın üçte biri küle döndü ve binlerce insan evsiz kaldı. Yangın sırasında Nero, Antium'daydı ve yangın evine ulaşana kadar Roma'ya dönmedi. Roma'ya döndükten sonra Campus Martius'u ve yanmamış kamu binalarını evsizlere açtı, Ostia ve çevre kasabalarından yemek getirtti. Bu tutumu halk arasındaki popülaritesini arttırsa da dedikodulara göre yangın sırasında Troya'nın düşüşü hakkında şarkılar söyleyerek Roma'nın kaderini Troya'nınkiyle karşılaştırdı. (Tacitus, *Ann* 15.38-39) Yangından sonra başlayan soruşturmalar, pek çok insanın tutuklanmasıyla sonuçlandı. Bu insanlar arasında Hıristiyan olduğunu iddia edenler suçlu bulunarak idam edildiler. Verilen ölüm cezaları, Roma geleneğine uygun şekilde, mitolojik hikâyelerden esinlenilmişti. Av köpeklerine atılmak, boğa boynuzlarına tutturulmak, vahşi hayvanlarca parçalanmak gibi ölüm cezaları verildi. *Pax Deorum*³⁸ (Tanrılar Barışı) ve Roma huzurunu tekrar sağlayabilmek için gerçekleştirilen idamlar Tacitus (?-117) tarafından eleştirildi.

“Bu insanların ölümü, arenadaki tüm izleyicilerde üzüntü yarattı. Çünkü herkes, onların imparatorluğun iyiliği için değil, zalim bir adamın keyfi için öldürüldüklerini biliyordu.”
(Tacitus, *Ann* 15.44.3)

Ancak her ne kadar idamları eleştirse de Tacitus, Hıristiyanları *Pax Deorum*'u bozmak isteyen kişiler olarak görüyordu. Problem, yangını gerçekten çıkarıp çıkarmamaları değildi. Tacitus'un ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla Hıristiyanlar, Judaea'dan Roma'ya kadar yayılmış bir yıkım cemaati olarak görülüyordu. Batıl itikatlarıyla (*exitiabilis*

³⁸ Roma'nın dinî ritüellerinin asıl hedefi *Pax Deorum* adını taşır. Roma'nın refahını, çıkarlarını koruyup hedeflerine ulaşmasını sağlayan, Roma'yı koruyup kollayan Tanrılar ile onları kurban ve adaklarla memnun etmekle yükümlü Roma arasındaki karşılıklı ilişkiyi tanımlar. Bu ilişki, Roma'nın başarılı olmasını ve başarısını korumasını sağlayan barış durumunu yaratıyordu. (North, 2007, s. 227-228)

superstitio) geçtikleri her yere zarar veren, aşırı davranışları olan bu cemaat hoş karşılanmıyordu. (Tacitus, *Ann* 15.44.4)

Janssen'e göre Roma'da *superstitio* kelimesi genellikle irrasyonel bir ritüeli değil; düşmanca, yıkım getirmeye yönelik ve topluma yabancı dinî ritüelleri ifade etmek için kullanılıyordu. Bu pratiklerin sadece uygulayıcılarına değil, toplumun tümüne yıkım getireceğine inanılıyordu. Örneğin kara büyü ve lanet kullanımı, *superstitio* sınıfında yer alan ritüellerdendi. (Janssen, 1979, s. 133-135) Tacitus ise Hıristiyanları *odium generis humani* olarak tanımlar; bu tanım topluma düşman olan ve bu yüzden var olmaya hakkı olmayan grubu, temizlenmesi gereken cemaati ifade eder. (Tacitus, *Ann* 15.44.6) (Tacitus, *Hist* 5.5.1) Celsus'un (?-178) İsa'yı bir kara büyücü olarak tanıtmaması, Roma'nın Hıristiyanlığa bakış açısına dair ipuçları vermektedir. (Celsus, 1.6)

Yangından sonra, yargılama sürecinde, Hıristiyanlık *Pax Deorum*'a karşı bir inanç olarak yargılandı, *Pax Deorum*'a karşı sorumlulukları olan Roma yargıçları görevlerini yerine getirdiler. (Garnsey, 1970, s.6) Brent'e göre Hıristiyanlığın bu kadar hızlı yargılanmasının sebebi, Roma'nın geçmişinde Dionysosçu kütle yaşadığı travmatik deneyimin bulunmasıydı. Hıristiyan ritüelleri de Dionysosçu ritüellerle benzetilmiş, bu yüzden onlara yöneltilen suçlamalar (yeni doğan bebekleri yemek, ensest ilişkilere girmek, orji, büyü yapmak, toplum huzurunu bozmak için komplo kurmak vb.) Hıristiyanlara da yöneltilmişti. (Brent, 2009, s.37)

Roma Yangını ve Nero'nun zulmünden³⁹ sonra Hıristiyanlar için ılımlı bir dönem başladı. Özellikle, Hıristiyanların sayıca daha yoğun oldukları Küçük Asya eyaletinde herhangi bir zulüm yaşanmadı. Ancak -herhangi bir laik kaydı bulunmamakla beraber- Petrus'un mektuplarında farklı bir iddia yer almaktadır. Sadece Hıristiyan ismi ve bunun gururla taşıdıkları için acı çeken müminlerden bahseder. (Petrus 1, 4.12-16) Vahiy'de de bu vurgu yapılır.

“Ve beşinci mührü açtığı zaman, mezbah altında Allahın kelâmı sebebiyle ve kendilerinde olan şahadet sebebiyle boğazlanmış olanların canlarını gördüm; ve büyük sesle çağırarak dediler: Ey mukaddes ve hakikî olan Efendi, ne vakte kadar hükmetmeyeceksin, ve dünyada oturanlardan kanımızın intikamını almayacaksın?” (Vahiy, 6: 9-11)

³⁹ Nero'nun zulmü Tertullianus tarafından *institutum neronianum* olarak formüleleştirildi. Tertullianus bu benzetmeyi haksız yere yapılan ve deliliğe varabilen eylemleri tanımlamak için kullandı. (Tertullianus, *Apol*, 5.3)

Ancak kayıtlara göre Domitianus'a (51-96) kadar herhangi bir saldırı düzenlendiği söylenemez. Domitianus, başarılı bir yönetici olmakla beraber şüpheli bir adam olarak tarihe geçmiştir. İmparator unvanından da öte “Efendi ve Tanrı” unvanıyla anılmak istiyordu. (Suetonius, *Dom*, 13) Aynı zamanda *Pax Romana*'nın başarılı olabilmesi için Doğu eyaletlerini şehirleştirme, Romalılaştırma ve Batı ile kaynaştırma görevlerinin yerine getirilmesi gerektiğinin bilincindeydi. Bu yüzden, imparatorluk kültürünün devam ettirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Onun hükümdarlığı sırasında Ephesus, Laodicea, Smyrna ve Pergamum gibi büyük kentler, imparatorluk tapınağına sahip olma haklarını korudular. Bu haklar şehrin *neokoros*⁴⁰ unvanını almasına ve para basmak, festival düzenlemek gibi imtiyazlara sahip olmasını sağlıyordu. (Price, 2004, s. 125) İmparatorlar adına oyunlar düzenleniyor, imparatorluk onuru ile iktidar arasında bir ilişki kuruluyordu. İmparatorluğun, kendi egemenliğini imparatorluk kültürüyle sağlamlaştırdığı bir dönemde farklı dinlerin tolere edilmesi zorlaşmıştı. Kültürel kurban vermeyi reddeden Hıristiyanlara tahammül etmek daha da zordu. İmparatorluk kültürü sadece bir iktidar aracı değil, aynı zamanda iktisadi bir kaynaktı. Kurban ve sunular, tapınak ekonomisini geliştiriyor ve tapınaktan imparatorluğa dönüyordu. Örneğin bir boğa kurban edilecekse, boğa tapınaktan satın alınıyor, tapınağa geri veriliyor, kurban ritüelinden sonra kalan et parçaları da tapınağın oluyordu. (Stephenson, 2016, s. 15-19) Bir diğer unsur ise özellikle filozoflar tarafından desteklenen *Proventia Deorum* (Tanrıların Takdiri) fikriydi. Bu fikir sayesinde hem sıradan Romalılar hem de filozoflar kendilerine tanıdık gelen bir evrende yaşadıklarını hissedebiliyorlardı. Sıradan Romalı'nın inandığı Pantheon'un aksine filozofun herşeye gücü yeten Tek Bir Yüce Tanrı'sı vardı ancak ona yardımcı pek çok tanrı ve ruh bulunuyordu. (Brown, 2017, s.59-60) Böylece sıradan insan ile *paedeia*'sı (eğitimi) tam olan insan ortak bir zeminde buluşup *Pax Romana* içinde yaşayabiliyordu. Hıristiyanlık, hem *Pax Romana*'yı hem *Pax Deorum*'u tehdit ettiği için problemli. Bu yeni dinin müritleri sadece mesajlarını yaymakla yetinmiyorlar, dünyayı değiştirmeye çalışıyorlardı. (Freeman, 2010, s. 590)

Kendisi de suikaste uğrayarak öldürülen Domitianus, Tertullianus tarafından Nero'nun zulmünü devam ettirmekle suçlansa da bu konu tartışmaya açıktır. (Tertullianus, *Apol*, 5.13-14) Laffer'a göre Domitianus'un Hıristiyanlara zulmettiğine dair hiçbir birincil

⁴⁰ Neokoros unvanı imparatorluk tapınağına sahip kentlere Senato tarafından verilirdi. Tapınak koruyucusu anlamına gelen unvan, şehrin prestijini artırıyordu. (Price, 2004, s. 124)

kayıt yoktur. Onu lanetli bir adam olarak tasvir eden Tacitus, Suetonius gibi yazarlar eserlerini, imparatorun ölümünden sonra yazmışlardı. (Laffer, 2005, s. 211-213) Bu görüş, Freeman tarafından da desteklenmektedir. (Freeman, 2009, s. 210)

Hıristiyanlar laik kayıtlarda, Genç Plinius (61-113) ile Trajan (53-117) arasındaki mektuplaşmayla⁴¹ yeniden ortaya çıktılar. Bithynia-Pontus prokonsülü olarak görev yapan Plinius, Hıristiyanların nasıl yargılanacağını bilmediğini söylediği zaman Trajan, Hıristiyan olduğunu itiraf edenlerin ve Tanrılara sunularda bulunmayı reddedenlerin cezalandırılması gerektiğini belirtmiştir. Hıristiyan ritüellerini dikkatle inceleyerek yargılamaya çalışan Plinius'a göre, bu din abartılmış batıl itikatlarla doludur. Trajan'ın cevabında da dikkat çekici noktalar vardır; Hıristiyanlar araştırılmayacak, onlara kötü davranılmayacak, yargı sırasında prosedürün dışında bir şey yapılmasına izin verilmeyecektir. Bunlara rağmen Hıristiyan kalmakta direniyorlarsa o zaman suçlanıp cezalandırılabilirlerdir. Decius'un zamanına gelene kadar Hıristiyanların görece ılımlı bir dönem yaşayabilmelerinin asıl sebebi işte bu mektuplardır. (Frend, 2008, s. 508)

Ancak Eusebius'a göre Genç Plinius, Hıristiyanlara korkunç bir şekilde zulmetmiştir.

“Bize karşı gerçekleştirilen işkencelerin en büyüklerinden biri de Plinius Secundus'un valiliği sırasında gerçekleşmiştir. Çok sayıda şehit verildi ve Plinius bu konuda sürekli olarak imparatorla haberleşti. Yasalara aykırı bir durum olup olmadığına karar veremediği zamanlarda da imparatora danıştı. Oysaki zina ve cinayet gibi diğer suçlarda aynı cezaları uygulamadı. Ancak Hıristiyanlarla ilgili konularda tamamen yasalara uygun şekilde davrandı. (...) Takibatlar yine, son derece korkutucu bir boyuta ulaşmıştı. Sürekli olarak yeni bahaneler uyduruluyor ve bizim onlara zarar verdiğimiz iddia ediliyordu. Bazen de kimi yerlerde bazı insanlar ortaya çıkıyor ve bize iftira atıyorlardı. Yerel olarak büyük işkenceler yapılmamasına karşın yakalananlar eyalet merkezine gönderilmekteydi. Bu nedenlerden dolayı değişik yollarda çok sayıda şehit verdik.” (Eusebius, 2010, s. 90-91)

Lactantius (240-320), *On the Manner in Which Persecutors Died* (İşkencecilerin Öldükleri Haller) eserinde Domitianus ile Decius (201-251) arasında bir huzur dönemi yaşandığından bahseder. Şüphesiz bu huzur dönemi, Hıristiyanlığın etki alanının genişlemesine, cemaatlerin sağlanmasına fayda sağlamıştır. Ancak bu huzurlu dönem, hiçbir olayın olmadığı bir dönem değildi. Hadrianus'un (76-138) hükümdarlığı

⁴¹ Bu mektuplaşma yaklaşık olarak 2. yüzyıl başlarında gerçekleşti. 103'te rahip olarak görev yapan Genç Plinius, bu görevden sonra Trajan tarafından prokonsül olarak atandı ve 113'e kadar görevinin başında kaldı. (Radice, 2003, s. 11)

sırasında Asya’da Hıristiyanlara karşı saldırılar düzenlenmişti. Eusebius, bu konuda şöyle yazar:

“Hadrianus, prokonsül Serennius Granianus’tan bir mektup aldı ve mektupla prokonsülün herhangi bir yargılama olmadan Hıristiyanları katlettiği yazılıydı. İmparator da Minucius Fundanus aracılığıyla sadece sıradan insanları memnun edebilmek için herhangi bir suçlama olmadan insanların cezalandırılmamalarını söyledi. Hadrianus, Minucius Fundanus’a yazdığı mektupta ‘ünlü bir adam olan Serennius Granianus’tan bir mektup aldım. Besbelli ki benim gibi düşünmüyor ve ihbarcılara hainliklerini göstermeleri için bir fırsat verilmesi gerektiğini düşünüyor. Bu nedenler eyaletlerde yaşayanlar, kolaylıkla Hıristiyan olduklarından kuşkulandıkları insanları mahkemeye verebilirler ve onları takip edebilirler. Fakat bana kalırsa bir insan suçlandığında onu incelememiz gerekecektir. Fakat bir insan suçlanıyor ve mahkeme de suçlamaların haksız olduğunu gösteriyorsa bu çirkinliğinde bir cezası olmalıdır. Eğer bir insan iftira ediyorsa onun da acı verici bir şekilde cezalandırılması gerekir.’ Hadrianus’un yanıtı bu şekildeydi.” (Eusebius, 2010, s. 105)

Hadrianus’un, Hıristiyanlara kendilerini savunma hakkı vermesinin yanı sıra bu mektup eyaletlerinde Hıristiyanlara karşı sertleşmeye başladığını göstermektedir. Erken dönem Hıristiyanlarının sert ahlakı ve monoteist vaazları düşünüldüğünde, imparatorluk nüfusunun çoğunluğunu oluşturan paganların buna empati duyamamalarında şaşılacak pek bir şey yoktur. Marcus Aurelius’un (121-180) imparatorluğu sırasında Hıristiyanlara karşı duyulan öfke daha da büyüdü ve cemaat Roma tarafından kabul edilemez olarak işaretlendi. *Pax Deorum* ile *Pax Christiana* arasında bir savaş başlayacak gibi görünüyordu. (Beck, 2006, s. 234-238)

Sahiden de 3. yüzyıl, Hıristiyan Tanrısı ile Roma Tanrıları arasındaki müthiş mücadelenin arenası oldu. Hıristiyan katliamları artarak devam ediyordu ve artık imparatorlar da bizzat işe karışmışlardı. Prokonsüller, mektup yazıp tavsiye istedikçe meseleye bir avukat edasıyla bakan imparator artık Hıristiyan sorununu imparatorluğun kendisine ve şahsına karşı işlenmiş bir suç olarak kabul ediyordu. Septimus Severus (145-211) hükümdarlığının sonlarına doğru (y. 202) çıkarılan fermanla hem Musevilik hem Hıristiyanlık yasaklı dinler sınıfına alındı. Roma, Kartaca, İskenderiye ve Korinth’de Hıristiyanlar şiddetle takibata uğradı ve idam edildiler. (Eusebius, 2010, s. 144-145)

Freeman'a göre kendisini en mükemmel asker-imparator olarak tanımlayan Decius, Hıristiyanlığa karşı takibatı, onları yok etmek için değil bastırmak için başlatmıştı.

İmparatorluk kültürüne dair yayınladığı fermanında Romalıların, hem tanrılara hem de imparator kültürüne saygı duymasını emretti. (Freeman, 2009, s. 209) 3 Ocak 250'de Roma'da yapılan yıllık sunu töreni, imparatorluğun diğer şehirlerine örnek oldu. Rivers, Decius Fermanı (249) ve Caracalla Fermanı'nı (212) karşılaştırarak ilginç bir sonuca varır.

“Decius Fermanı, bir şekilde Caracalla'nın vatandaşlık fermanına benzer. Caracalla Fermanı, yerel vatandaşlıkları alıp evrensel ve homojen bir kimliğe (Romalı kimliği) çevirirken Decius Fermanı, imparatorluğun her yanına dapılmış yerel kültürleri Roma İmparatorluğu'na dahil ederek tek bir inanca çevirir.” (Rivers, 1999, s. 153)

Aslına bakılırsa Decius'un amacı, tek bir din yaratmaktan ziyade tanrılar kültürü ile imparatorluk kültürünün birleşip yükselmesine yardımcı olmaktı.

Haziran 257 ve Ağustos 258'de yayınlanan iki fermanla Valerianus, Decius'un yapmaya çalıştığı şeyi ilerletti. Uyguladığı zulmün amacı Kilise'yi sosyo-ekonomik olarak yıpratmak ve cemaati fonksiyonsuz bırakmaktı. Hıristiyanlara dair her şey yasaklanmış, Hıristiyanlara ait yerler haczedilmişti. Emre itaatsizliğin sonu ilkinde sürgün ya da madenlerde çalışmak, ikincisinde ise idamdı. (Frend, 2008, s. 516) Artık Roma İmparatorluğu ile Hıristiyanlık resmi olarak hasımdı. Eusebius, Valerianus'un hükümdarlığını şu sözlerle anlatır.

“Onlar, birçoğumuzu bilmiyorlardı. Fakat öğrendikleri kadın, erkek, çocuk, asker, sivil, genç kadın, çocuklu kadın, yaşlı, genç ayırt etmeksizin her yaştan ve halktan insana kılıçlarla ve ateşlerle saldırdılar.” (Eusebius, 2010, s. 187)

Muhtemelen, Valerianus döneminde batıdaki zulüm, doğudaki zulümden daha vahşiydi. (Frend, 1956, s. 427-428) Valerianus'un Perslerle savaşırken ölmesi üzerine tahta çıkan Gallienus (218-268) zulümlere bir son vermek için bir ferman çıkarttı. (Eusebius, 2010, s. 189) Kırk üç yıl sürecek bir huzur dönemine daha giren Kilise, hem Lactantius'un hem de Eusebius'un zengin bir dille ve mümkün olan her şekilde yerdikleri Diocletianus'un (244-312) tahta çıkmasıyla son buldu. “Büyük Zulüm” (303-312) başlıyordu.

Eusebius'un anlatısına göre 302'de Diocletianus ve Galerius (250-311) Apollo Kahini'ni ziyaret etmiş ve Hıristiyanlığın etkisini gördükçe kafaları karışmıştı.

Kararlarını, Tanrılar'a hakaret eden Hıristiyanları yok etmek üzerine karar verdiler. (Eusebius, 2010, s. 209-210) Wilken bu olayı şöyle çözümler;

“İmparator Diocletianus ve Caesar Galerius’un Delphi’deki kurban törenlerinde problemin özü, kurban eyleminin istenilen sonucu vermemiş olmasıdır. Hiçbir işaret görünmez, rahipler tekrar ve tekrar başarıya ulaşmak için ritüeli tekrarlar. Bu sırada imparatoru görmek için ritüele -elbette, kurban alanının dışında duran- gelen Hıristiyanlar vardır. Rahiplerden biri ‘profan dünyaya dahil olanların ritüelin sonuçlanmasını engellediğini’ söyler. Bu olayın üzerine Diocletianus, saray görevlilerinin Roma tanrılarında sunuda bulunmasını ya da ezilmeyi göze almasını emreder. Aynı zamanda, orduda sunu vermeyi reddeden dinsizlerin, ordudan kovulacağını da belirtir.” (Wilken, 2012, s. 77)

Diocletianus, hasımlarını yok etmeye kararlı bir adam olduğu gibi imparatorluğun içinde bulunduğu krizi de çözmek istiyordu. İmparatorundan önce bir askerdi ve olayları genellikle savaş mantığı içinde algılıyordu. İmparatorluğunun ilk yıllarında Hıristiyanlığa özel bir ilgi göstermemişti ama Tebessa olayı⁴² gibi örnekler çoğaldıkça Hıristiyanlığın, *Pax Romana* için tehdit olduğunu fark ettikçe aldığı tedbirler değişti. Hıristiyanlara karşı gösterdiği tavır 23 Şubat 303’de yayınlanan fermanla iyice sertleşti. Bu fermanla Hıristiyanlar, kutsal yazılarını yakmak ve kiliselerini yok etmek zorunda bırakıldı. Eğer inançlarında ısrar ederlerse özgürlüklerini yitirecek ve sonunda idam edileceklerdi. (Eusebius, 2010, s. 211) Kuzey Afrika ve Mısır, onları takip eden Filistin’le beraber en vahşi uygulamaların gerçekleştiği yerler oldu.

312 yılında Lykia-Pamphylia eyalet meclisi, İmparatorluk’dan, *Pax Deorum*’u korumasını istedi. Bu sırada Maximinus’un (270-313) Hıristiyanlara karşı zulmü sürmekteydi.

“Akrabanız olan tanrılar, insanlığı sevdiklerini yaptıkları işlerle gösterdiklerinden, onlara tapınmakla ilgilenen, her şeyin fatihi olan efendilerimiz ey siz ilahi krallar; güvenliğinizi için daima her şeyi göze alan bizler, ölümsüz krallığınıza sığınmanın ve uzun zamandır deli olan ve hatta aynı hastalığı şimdi de taşıyan Hıristiyanların en nihayetinde yok edilmesi gerektiğini ve uğursuz bir yenilik için tanrılara verilen sunuların bozulmamasının iyi olacağını düşündük. Bu, ancak sizin ilahi ve ebedi iradenizle, tanrısızların nefret dolu kanunsuz davranışlarının yasaklanmasına ve önlenmesine ve herkesin akrabalarınız

⁴² Roma prokonsüllerinden biri, Numidya’nın Tebessa şehrinde bulunan Lejyon III August’u teftiş ederken, genç bir Hıristiyan olan Maximilian ile konuşur. Maximilian, diz çökmeyi reddettiği gibi, lejyonunun mührünü boynunda taşımamaktadır. 21 yaşındaki genç adam, İsa’nın mührünü taşıdığını ifade eder. İtirafıyla beraber idam edilir. (Eusebius, 2010, s. 122)

tanrılara ebedi ve yıkılmaz krallığını adına tapınmasına karar verilirse başarılabilir. Bütün halkınız için en yararlı işin bu olacağı ortadadır.” (Price, 2004, s. 213-214)

Lykia-Pamphylia eyalet meclisi, bu mektubu imparatorluk kültürünü koruduğunu göstermek için yazmış olsa da bir şeyin farkında değillerdi. 4. yüzyıl dengelerin dramatik bir hızla geliştiği bir çağdı. Diocletianus’un zulmü ani bir şekilde gelmişti. Constantine’in (272-337) vaftizi de hızla gerçekleşecekti, en sonunda Theodosius’un (347-395) imparatorluğun resmi dini olarak Hıristiyanlığı ilan etmesi de beklenmedik bir anda olacaktı. (Price, 2004, s. 213-217)

Constantine’in karakteri, gerek Eusebius gerekse Lactantius tarafından bol bol övülse de Hıristiyanlığı kabul etmesinin karakterindeki yücelikten ötürü olduğu iddiası şüphelidir. Diocletianus’un zulmüne rağmen Hıristiyanlar, İmparatorluk topraklarındaki en büyük azınlık haline gelmiş, hatta bazı yerlerde çoğunluğa dönüşmüşlerdi ve her gün giderek artan bir cemaat söz konusuydu. (Wilken, 2012, s. 75) Hıristiyanlık, geri dönülemez bir biçimde imparatorluk hayatına eklemlenmişti. Zulümlerle bastırılabilir bir mezhepten çok fazlasıydı; cemaatin örgütlenmesi son derece sağlam temellere dayanıyordu, önderleri ölümden dahi korkmuyorlar ve sıradan insanlarda hayranlıktan meraka uzanan hisler uyandırıyorlardı. Constantine’nin asıl yaptığı şey, Sol Invictus’a nasıl saygı duyuyorsa İsa’ya saygı duymayı de öğrenmek oldu. Milvian Köprüsü Savaşı’nda rüyasında gördüğü kalkan ve kalkan üstüne yapılmış Chi-Ro sembolünden sonra vaftiz olmaya karar verdi. Roma’ya girdikten sonra Hıristiyan Tanrısı’nı kamusal alana taşımaya karar verdi. Geçmiş imparatorlar, *Pax Deorum*’un korunması için tapınaklar inşa ederken Constantine’in ilk hamlesi *Pax Christiana*’nın doğum sürecini başlatmak oldu. Roma’da, Tek Tanrı için bir bazilika yaptırdı; Lateran Sarayı. Burası, Celian Tepesi’ne yakın, şehrin güneydoğu tarafındaydı. Roma Piskoposu için yapılan bu bazilika aynı zamanda Roma tarzına da sahipti. (Koch, 2007, s. 26-30)

Ancak sorun bu kadar kısa sürede büyük bir yol kat edilmiş olmasıydı. Constantine tek imparator değildi, Doğu’da Licinius (263-325) ve Maximinus Daia (270-313) bulunuyordu ve herkes birbirini saf dışı bırakmaya oldukça hevesliydi. Maximinus, Hıristiyanlığa düşman imparatorlardan biriyken Licinius, konuya bir nebze daha sempatiyle yaklaşıyordu. Taraflar, 313’te Hadrianopolis’te karşılaştı ve Maximinus kaybederken Licinius ve Constantine kazandılar. (Barnes, 2014, s. 61-89)

313 kışında, Licinius, Küçük ve Asya ve Suriye'ye, yani Hıristiyanlığın en yoğun olduğu Doğu topraklarına mektup gönderdi. Bu mektupta, Batı Hıristiyanlarının kendi haklarını geri aldıklarını ve sahip olduklarını restore etmeye başladıklarını belirten Licinius, Doğu Hıristiyanlarına da “Kutsallığa bir referans olarak,” diye yazıyordu, “Hem Hıristiyanlara hem de ülkedeki tüm özgür insanlara istedikleri dini takip etme özgürlüğü veriyordu. Bu özgürlüğü bizzat biz garanti edeceğiz.” Mektup, Constantine tarafından da onaylanmıştı ve onun mührünü taşıyordu. Böylece, yıllardır süregelen zulümlere rağmen yayılması durdurulamayan Hıristiyanlık için yeni bir dönem başladı. Artık arenaya mahkum ve kurban olarak çıkma sırası *Sol Invictus* 'a aitti. (Barnes, 2014, s. 90-107)

2.2. THESSALONICA FERMANI'NDAN (380) PEPIN BAĞIŞI'NA (756) HIRİSTİYAN DÜNYASI

Avrupa'da siyasi ve iktisadi yaşamın merkezi Akdeniz'den kuzeye doğru kayarken, Vizigotlar, Lombardlar (veya Longobardlar), Franklar, Saksonlar gibi barbar kavimler Roma İmparatorluğu'na ait topraklara yerleşiyorlardı. Oldukça uzun sürecek yeni bir dönem başlıyordu, İmparatorluk topraklarında yeni siyasi teşekküller oluşacak ve bu krallıklar birbirleriyle sürekli bir güç mücadelesi içinde olacaktı. Aynı zamanda, söz konusu süreç, Roma Piskoposluğu'nun tek ve benzersiz hale gelişini, seküler devletler üzerinde hak sahibi olmak için yapacağı iktidar savaşlarına sahne olacak ve feodalite adını alarak Ortaçağ tarihine damgasını vuracak yeni bir sosyal ve iktisadi sistemi yaratacaktı.

Roma, Julius Gaius Caesar (MÖ 100- MÖ 44) döneminden beri barbar kavimlerle ilişki kurmuştu. Bu karşılaşma sırasında Germanler, genellikle ilkel tarım üretimine sahip, savaş yetenekleri ağır basan insanlardan müteşekkil topluluklardı. Thompson, ilk karşılaşmayı şöyle anlatır.

“İlkel tarım üretimi ve tüketimi söz konusuydu, sürüler hariç özel mülkiyet anlayışı yoktu ve sürüler topluluğun önde gelen savaşçılarına aitti. Barış zamanında değil, savaş zamanında bir lider seçiliyordu ve bir Savaşçılar Meclisi (Ding/Thing) bulunuyordu. Roma ile kurulan ilişkiler geliştikçe German kavimlerde maiyetler belirdi, bu maiyetler akrabalık bağlarının sınırları aşarak kuruldu. Maiyette yer almak toprak tahsisi, çalışmadan ürün

elde etme veya bedensel üretimden muaf tutulma gibi imtiyazlar sağlıyordu.” (Thompson, 1965, s. 1-28, s. 48-64)

Lattimore, maiyet sorununa değinir ve maiyet oluşumunun, kan bağı ötesinde toplumsal bağlar yaratma gücüne işaret eder. Ona göre maiyet, toplumsal sınıfları oluşturma ve klan sistemini terketme sürecinin başlangıcı; feodal düzenin tedrici ifadelerinden biridir. (Lattimore, 1957, s. 52) Ancak Romalılar ile barbarlarının birbirlerine kaynaşma süreci, her iki tezinde eksik olduğu tarafları göstermektedir. Maiyetin oluşumu, akrabalık sistemini ve kan bağına dayalı imtiyazları yok etmemiştir. Potansiyel destekçiler ağında, akrabaların önemi büyüktür. Topluluk dönüşmüş ve soylular sınıfının davranış kodlarını yeniden düzenlemiştir. Soyluluk kodları da feodal toplumun karakteristik özelliklerinden biri haline gelecektir. Aynı zamanda Anderson'a göre, imparatorlukla ne kadar yakınlaşırsa barbar toplulukları o denli değişti; tarım ve zanaat becerilerini ilerlettiler ve Latinceye göre basit olsa da bir alfabe geliştirdiler. Barbar kavimleri arasında Roma lejyonlarına katılmakta ücret ve terfi imkanları sayesinde cazip bir seçenek olacaktı. (Anderson, 2012, s. 123-124)

1. yüzyıl sonlarına doğru, Marcus Aurelius (121-180) zamanında, barbarlara toprak vererek, onları çiftçi olarak kabul etme eğilimi gelişti. Diocletianus (245-312) ise bu yerleşik barbarların statüsünü, askeri sorumlulukları da olan yarı-özgür çiftçiler olarak belirledi. Ordu kökenli bir imparator olan Diocletianus, imparatorluğu yönetmek için pek çok reform yaptı ve reformlarını koruyabilmek için kullanabileceği askeri potansiyeli güçlendirdi. Barbarlarla kurulan bu ilişkinin sonunda ortaya *foedera* adı verilen bir anlaşma türü çıktı; bu anlaşmaya göre imparatorun uygun bulduğu bir toprak parçasına yerleşen barbarlar savaş zamanında *foederati* sayılacaklardı. (Örneğin Catalaunum Savaşı'nda (451) Hunlar ile savaşan Romalıların müttefiklerinden biri Vizigotlardı.)⁴³ Ancak 4. yüzyılın sonlarına doğru Uygur Dünya'nın sınırları dışından gelen bir baskı söz konusuydu. İmparatorluk'un askeri sınırları olan *limes*⁴⁴ 3. yüzyıl

⁴³ Roma ile Attila arasındaki ilişki ve bu süreçte olanlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Tunç Türel, *Towards The End of an Empire: Rome in the West and Attila, 425-455 AD*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, 2016, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁴⁴ Limes, Roma tarafından sürekli denetlenen ve imparatorluk topraklarının sınırlarını belirleyen doğal ya da yapay kesintisiz bir bariyerdir. Temel olarak kendi içinde yolları, kaleleri ve gözetleme kulelerini barındıran kompleks yapı, bulunduğu coğrafi ve askeri koşullara göre şekillenir. Örneğin MÖ 9'da Ren ve Tuna nehirleri, İmparatorluk'un doğal sınırları olarak adapte edilmişti, 1. yüzyıl sonlarında ise Kara Ormanlar bölgesi de bu hattın içine girdi. Hadrianus (76-138) ve Antoninus Pius (86-161) dönemlerinde limes, dokuz ayak uzunluğunda çitlerle devam eden, sabit bir form aldı ve bu form, iki nehir arasındaki

sonlarından itibaren zorlanmaya başladı. 375'te Ostrogotlar ve Vizigotları, Batı Roma topraklarına iten Hunların hareketiyle beraber *Völkerwanderung* (Kavimler Göçü) başladı. Bu göçün hızı yavaş olsa da Batı topraklarını geri dönülmez bir şekilde değiştirdi. Gelen kavimler arasında Gotlar, Ostrogotlar, Vizigotlar, Alamanlar, Saksonlar, Suevler, Burgondlar, Vandallar, Herüller, Angıllar, Franklar ve Jütler bulunuyordu. (Davies, 2011, s. 245) Antropolojik çözümlenmeye göre, *Völkerwanderung* üç ana faktörden oluşuyordu: İmparatorluğun kent ve kırlarda yaşayan yerleşik sakinleri, çiftçilikle geçinen barbar kavimler ve gerçek göçebeler. Davies, bu üç gruba bir de deniz akıncılarını eklemiştir. (Davies, 2011, s. 246-247) Yeni gelen kavimler ile Roma arasında diyalektik bir ilişki kuruldu; *limes*'in her iki tarafında da halklar yeniden düzenlendiler zira kültürel ilişkileri önleyebilecek bir güç yoktu. (Goff, 2016, s. 23)

Barbar kavimler Batı topraklarına yerleşirken İmparatorluk'un yönetim tarzı da değişti. I. Valentinianus (321-375) imparatorluğu idareten ikiye böldü ve Batı kanadının yönetimini üstlendi. Doğu kanadını ise kardeşi Valens'e (328-378) bıraktı. Constantine'in yönetim merkezini Konstantinopolis'e kaydırmasından bu yana hissedilen bir ayırım vardı ancak Valentinianus, 395'teki resmi bölünmenin idari yolunu açtı. (Carla, 2011, s. 52) Bu bir dönüm noktasıydı, Roma ile Konstantinopolis'in birbirlerinden farklılaşmasının başlangıcıydı. Örneğin 378'de Valens, Gotlarla mücadele ederken Roma'dan gönderilen destek kuvvetleri ancak Adrianopolis'teki felakete yetiştii. Buna karşıt bir örnek olarak 410'da Roma yağmalandıktan sonra Konstantinopolis, 3 günlük bir yas ilan etmekle yetindi ve Justianus'a (482-565) kadar Batı'nın kontrolünü ele alma amacıyla askeri bir sefer düzenlemeye gerek görmedi. Doğu ile Batı arasındaki görünmez ayırım, Theodosius (347-395) tarafından görünür hale getirildi. İmparator, 395'te Doğu topraklarını Arcadius'a (377-408) Batı topraklarını ise Honorius'a (384-423) verildi ve naip olarak Stilicho (y. 359-408) belirlendi. (Bauer, 2014, s. 384-388)

Theodosius, imparatorluğu resmi olarak ikiye bölmeden önce yönetimle alakalı ciddi sorunlar vardı. *Pars Occidentalia* (Batı toprakları) barbarlarla dolmuştu ve imparatorluk üçe bölünmüştü. Britanya-Galya hattında Magnus Maximus (335-388), Konstantinopolis'te Theodosius, Kuzey Afrika'da ise II. Valentinianus (371-392)

300 milden fazla toprağı çeviriyordu. Bu çitler, taşlarla ve duvarlarla güçlendirildi. Ancak bu form, Küçük Asya eyaleti için geçerli değildi, Küçük Asya'da *limes*, dağları ve nehirleri içeriyordu. (The Editors of Encyclopedia Britannica, 1998)

yönetimi paylaşıyorlardı. Dört sene boyunca beraber hüküm sürseler de Augustus unvanını taşıyan Theodosius savaşa hazırlanıyordu. (Zos, 7.12) Roma'nın alışkın olduğu iç savaş tehdidinin yanı sıra Doğu sınırlarında giderek güçlenen Pers tehlikesi vardı. Theodosius, bu meseleyi çözmek için diplomatik imkanlara başvurdu ve Stilicho'yu III. Şapur'un (h. 383-388) sarayına gönderdi. Orosius'un (385-420) “aç gözlü, hain, çıkarıcı ve bu nitelikleriyle bir savaşçı olmaya asla yakışmayan bir Vandal” olarak tanımladığı Stilicho, eve diplomatik bir zaferle geri döndü. (Orosius, 2010, s. 320) Yaptığı anlaşmaya göre Ermenistan'ın denetimi iki imparator arasında bölüştü ve bir ateşkes ilan edildi. Bu zaferin karşılığı olarak da generalliğe terfi eden Stilicho, Theodosius'un yeğeni Serena (370-409) ile evlendi. Orosius'un kullandığı kelimelerden anlaşılacağı üzere barbarlara karşı pek çok olumsuz yargı bulunsa da Romalılar ve Barbarlar arasındaki ilişkiler, evlilik yoluyla bağ kurmaya kadar uzanıyordu. Yukarıda belirtildiği gibi, akrabalık ağına dahil olmak güce ulaşmanın yollarından biriydi.

III. Şapur ile yaşanan problem çözülmüşken Milano'da yeni bir kriz patlak verdi. II. Valentinianus'un annesi Justina (y. 340-388) ile Milano Piskoposu Ambrosius (y. 339-397) arasındaki kavga, tüm kenti etkisi altına alacak kadar büyümüştü. Kavga'nın sebebi Aryanizm⁴⁵ ve Athanasiusçu itikattan⁴⁶ kaynaklanıyordu. Aryanist olan Justina, Milano kiliselerinden birini isterken Ambrosius bu isteği sürekli olarak reddetti. Mücadelenin sonunda Justina, Ambrosius ders verirken onu tutuklatmak için memurlar gönderdi ve Athanasiusçuların öfkesini üzerine çekti. Protesto ve ayaklanmalar başlayınca II. Valentinianus, memurları geri çekti ancak bu hareket hem Aryanistlerin hoşuna gitmedi hem de Magnus Maximus'a saldırı için bahane verdi. (Bury, 1923, s. 98) Zosimus'a göre, bu saldırının amacı kiliseyi korumaktı, Magnus Maximus yapması gerekeni

⁴⁵ Erken Hıristiyanlık tarihi, İsa'nın doğası hakkında yapılan hararetli tartışmalara sahne olmuştur. 4. yüzyılda İskenderiyeli Arius tarafından öne atılan Aryanizm, İsa'nın tek doğasının bulunduğunu söyleyen bir doktrindir. Arius'a göre Tanrı eşsiz bir varlıktır ve tekliği, hiçbir varlığa dayanmaz. Tanrı'nın doğası hiçbir şekilde değişemez çünkü Tanrı hiçbir varlık tarafından doğrulmamıştır. Oysa Oğul, Baba tarafından yaratılmıştır ve değişebilir bir doğaya sahiptir. Bu nedenle ikisi aynı öze sahip olamazdı. Arius'un fikirleri geniş bir destek topladı ancak karşısında Üçleme (Teslis) düşüncesi vardı. Üniteryen doktrin ile Teslis doktrini arasındaki tartışma Nicaea Konsili'nin (325) toplanmasına sebep oldu. Konsil sonunda Arius aforoz edildi ve Üniteryanizm heretik bir görüş olarak kabul edildi. Buna rağmen, Arius taraftarları 7. yüzyıl sonlarına kadar varlıklarını korudular, öyle ki pek çok barbar, Hıristiyanlığı bir Aryanist olarak kabul etti. (Eroğlu, 2000, s. 311)

⁴⁶ Athanasiusçu itikat ya da *Quicumque Vult* Nicaea Konsili ile Hıristiyanlığın resmi görüşü olarak kabul edilmiş Teslis inancıdır. İsa'nın doğası itibarıyla Tanrısal özü taşıdığını ve Tanrı'dan ayrılamayacağını ifade eder. Teslis inancına göre Tanrı hem birdir hem de üçlü birliktir (Baba, Oğul ve Kutsal Ruh). (Eroğlu, 2000, s. 310-311)

yapıyordu. (Zos, 4.15) Zosimus'un sözlerinden anlaşıldığı kadarıyla, Roma yöneticilerinin yapması gereken Hıristiyanlık için mücadele etmekte ve bu düşünce Ortaçağ'a hâkim olacaktı. Ancak Magnus Maximus'un unuttuğu bir nokta vardı; Justina evlilik yoluyla Theodosius Hanesi'ne bağlıydı. Akrabalık ilişkilerinin verdiği bağlılık nedeniyle mücadeleye Theodosius da dâhil oldu ve Arbogast'ı (340-394) bölgeye gönderdi, Magnus Maximus ise yenildi.

Rakiplerinden birini eleyen Theodosius, 380'de Selanik Fermanı yayınladı ve imparatorluğun resmi dinini Hıristiyanlık olarak ilan etti. Bu fermanın sonra Roma İmparatorluğu'nu dönüştürmeyi amaçlayan emirnameleri yayınlamaya başladı. Pagan kökenli alışkanlıklar, tatil günleri vb. Hıristiyanlığa uygun hale getirildi, Gratianus'un (359-383) Senato'dan Zafer Sunağı'nı kaldırtmasından beri imparatorlukta yapılan en keskin dönüşümler Theodosius tarafından yapıldı. Ancak bu fermanlar, temelde Doğu'nun nabzını tutan emirlerden oluşuyordu, Batı'nın değil. Fermanlara karşı tepkiler gecikmedi. Roma'da Quintus Aurelius Symmachus (335-402), Theodosius'a Roma adetlerini kesip atmaması için mektup üzerine mektup yazdı. Sorun, Hıristiyanlığın resmi din olup olmaması değil pagan inanışlarının suçlanmasıydı. Symmachus, Roma ülküsüne (*Roma aeterna*) sıkıca bağlıydı ve uygarlığın zirvesi olarak Roma'yı görüyordu. (Sogno, 2006, s. 45-46) İlginç bir şekilde Symmachus'un Roma hakkındaki iddiaları Hıristiyanlar tarafından dönüştürüldü. Erken Hıristiyan zihniyetinde Zulümler (*Persecutions*) yüzünden Şeytanın Şehri olarak ünlenmiş Roma, uzun bir süre Kilise Babaları tarafından yargılandı. Yargılamanın sonucunda Petrus ile Paulus'un Vatikan tepelerinde gömülü olması Roma'nın itibarını temize çıkardı. 4. yüzyılda Avrupa'da yükselen Aziz Petrus kültü, pagan Roma mitinin Hıristiyanlık karşısında mağlubiyetinin sonucuydu. (Brown, 2017, s. 140-141)

Bauer'e göre, imparatorlar, Roma vatandaşlığını daha da sağlamlaştıracak bir harc arayışında oldukları için Hıristiyanlığa sıkıca tutunmuşlardı. İmparatorlukta yaşayan farklı kültürler vardı; bir Yunan ile bir Afrikalı aynı zihniyete sahip değillerdi ancak Hıristiyan oldukları zaman aynı cemaatin içine giriyorlardı. Theodosius'un eylemleri, imparatorluğun bütünlüğünü koruyabilmek için İsa'nın sunağını tek sunak haline getirmek içindi. İmparatorluğun bekasını sağlamak için tek başına yeterli olmayacağını farkında olan Theodosius, Hıristiyanlığın otoritesine boyun eğen ilk imparatordu. Selanik Katliamı'ndan (390) Ambrosius, Theodosius'u aforoz etti ve

pişmanlığını belirtip af dileyene kadar kiliseye kabul etmedi. Bu olay Milano Piskoposu'nun Roma İmparatoru'ndan daha güçlü bir konumda olduğunu değil, imparatorun kendi isteğiyle İsa'nın büyüklüğünü kabul etmesi anlamına geliyordu. Kilise, imparatorluktan büyük hale gelmişti çünkü Tanrı'ya sadakat diğer tüm sadakatlardan önce geliyordu. (Bauer, 2014, s. 87-89) Theodosius, bunu kabullendi ve tövbe sürecinden sonra pagan tapınaklarının kapatılmasını, Vesta Bakireleri'nin⁴⁷ görevlerine son verilip kutsal ateşin söndürülmesini emretti (394). Olimpiyat Oyunları'nın son kez düzenlenmesinin ardından her türlü pagan ritüeli, imparatora ihanet olarak kabul edildi. Frigidus Savaşı (392) Hıristiyan imparator algısının ne denli sağlamlaştığını gösterir; Orosius'a göre Theodosius savaşa girmeden hemen önce istavroz çıkarmış ve savaşı kazanmıştır. (Orosius, 2010, s. 334) Zosimus ise başka bir hikaye anlatır, kilisede dua eden Theodosius'un karşısına bir iblis çıkmış, İsa'ya hakaret etmiş ama savaş Hıristiyanlar lehine dönünce ortadan kaybolmuştur. (Zos, 7.24) Bu anlatılardan anlaşıldığı kadarıyla, savaş artık dünyevi rakipler arasında yapılan bir şey olarak değil bizzat Hıristiyanlar ve kötüler arasında verilen bir mücadele olarak görülmektedir.

Theodosius'un ölümünden sonra (395), İmparatorluk, Honorius ve Arcadius arasında bölündü ama asıl yöneticiler Batı'da Stilicho, Doğu'da ise Rufinus'tu (340-410). Ancak imparatorun ölümünden sonra *magister militum* (askerlerin efendisi, general) unvanını kazanmayı arzulayan ama bunu elde edemeyen biri daha vardı: Alaric (370-410). Frigidus Savaşı'nda kalkan olarak kullanıldıklarından şüphelenen kızgın Gotları, kendi kişisel öfkesiyle birleştirdi ve önderleri haline geldi. 5. yüzyıla girilirken İmparatorluk'u tehditkâr bir hava sarmıştı. Ancak bu hava, kırsalda Roma'daki sertliğiyle esmiyordu ve toplumun asıl dönüşümü savaş meydanlarında değil Etrutio-Sicilya hattına ve Galya ötelere yayılmış villalarda gerçekleşti. Tadını çıkara çıkara bilimle uğraşma ülküsü (*Otium*) bu villalarda yaşayan insanların ülküsüydü. Senato protokolleri, pagan ritüellerin debdebesi, eyalet gezileri, olimpiyat oyunları sosyal hayatın dokusunu

⁴⁷ Roma dininde, Vesta kültüne adanmış altı rahibeye verilen isim. Yunan dininde karşılığı Hestia olan Vesta, ocak tanrıçasıydı ve ailenin koruyucusuydu. Vesta Bakireleri, 6-10 yaş aralığındaki imparatorluk ailesi kızlarından seçilirdi. Pontifex Maximus'un (Baş Rahip) yaptığı seçim sonucunda kızlar, Roma Forumu'nda yer alan Vesta Tapınağı'nda yaşamaya başlardı. Her zaman yanması gereken kutsal ateşi canlı tutmak, Vestalia Kutlamaları'nı (7-15 Haziran) düzenlemek, ritüel yemeklerini hazırlamak, tapınak eşyalarını korumak gibi görevleri bulunuyordu. Vesta Bakireleri, dokunulmazdı ancak bekaretlerini kaybetmeleri durumunda diri diri gömülürlerdi zira bir Vesta Bakiresi'nin kanı akıtılamazdı. Buna karşılık, evli ya da bekar kadınların sahip olmadığı pek çok ayrıcalığa sahiplerdi. (Sampaolo, 2018)

oluşturuyordu. Özellikle Galya ve Hispania eyaletlerinde yükselişe geçen yeni bir grup vardı; *Parvenus*. İmparatorlukta düşük bir konumdayken başarılı ya da zengin olan bu insanlar, Batı'yı değiştiriyorlardı. (Brown, 2017, s. 133-134) Öte yandan, aynı topraklarda, uzun süre azınlıkta kalıp baskı görmüş Hıristiyanlar yaşıyordu, cemaat kendisini dünyevi hırs ve menfaatlardan soyutlamış olsa da farklılığını kanıtlama ihtiyacı duyuyordu. Brown'a göre bu ihtiyaç, yetenekle birleşince Latin Batı'nın kendisini bulmasını sağladı ve ortaya Augustinus (354-430), Sulpicius Severus (363-425) gibi insanlar çıktı. (Brown, 2017, s. 137) Kilise'nin yetiştirdiği güçlü isimler giderek kontrolü ele almaya başladılar; senatör ailelerinden gelen bu insanlar hem içine doğdukları kültür hem de eğitimleri sayesinde Roma mirasını devralıp Hıristiyanlıkla birleştirmeyi başardı. Yargı güçleri arttıkça, insanlar için umut veren, yol gösteren kimseler haline geldiler. Bu başarıyı, dönemin özgül koşullarıyla aidiyet hissi ve cemaat ihtiyacını harmanlayarak sağladılar. (Aries & Duby, 2006, s. 254) Milanolu Ambrosius, Hippolu Augustinus, Papa I. Leo bu isimlerden sadece birkaçıydı.

Kırsalda yaşam görece sakin sürerken Vizigotlar, Kuzey İtalya'ya yayılmıştı. Pollentia Savaşı'nda (402) Alaric durdurulmuş olsa da Stilicho'nun idam edilmesinden sonra (407) Roma'yı kuşattı. Senato'nun fidye ödeme yönündeki teklifini kabul ettikten sonra Roma'yı bir kez daha kuşattı ve hem *magister militum* unvanını hem de naipliği ele geçirdi. 410'da taraflar arasındaki anlaşma bozuldu ve Alaric'in kuvvetleri, Ebedi Kent'in kapılarından içeri aktı. Hieronymus (327-420) bu olayı, “Boğazım düğümlendi, sesimi bulamadım ve hıçkırıklarla ağlamaya başladım. Tüm dünyanın efendisi olan kent yıkıldı.” olarak anlatır. (Hieronymus'dan aktaran Bauer, 2014, s. 103) Her Roma vatandaşının aynı tepkiyi verip vermediğinden emin olmak mümkün olmasa da her halükarda 410, Roma için sarsıcı bir deneyimdi.

Alaric'in naipliği ele geçirmesinden sonra İmparatorluk, güçlü bir *magister militum*'un idaresi altında yönetilen kukla bir imparator tarafından idare ediliyordu. Erguvan rengi pelerine sahip olmak, boğaya kırmızı pelerin sallamak kadar güvenilir bir işti. Roma, Honorius ile Romulus Augustus (423-476) arasında on bir imparator gördü ve bunların on tanesi 455-476 arasında defne tacını giydi. Roma'nın yağmalanmasından sonra, 439'da Vandallar Kartaca'yı ele geçirdi, Hispania ve Galya'nın büyük bölümü Suevler ve Vizigotların yönetimine geçti, Kuzey İtalya ise Ostrogotlar tarafından fethedildi. (Bauer, 2014, s. 154) (Anderson, 2012, s. 127) (Davies, 2011, s. 246-267) 455'te Roma,

Genseric (389-477) önderliğindeki Vandallar tarafından taş üstünde taş kalmazcasına yağmalandı, hatta Capitolinus'un çatısından altın kaplamalar sökülüp götürüldü ve bu şiddetli yağma sonucunda literatüre “vandallık” kelimesi olumsuz bir anlamda geçti. 438-452 arası Hunlarla mücadele ederek geçti, savaşlar hem Roma Piskoposu Leo'nun (?-461) üstünlüğünü Batı'ya kabul ettirmesini hem de Sal Franklarının önderi olan Merovig'in (y. 450) sahneye çıkmasını sağladı. (Woods, 1994, s. 37) Champs Catauliniques Savaşı (451), Attila'nın Ren Nehri'nin öte tarafına çekilmesiyle sonuçlansa da Hunların, Panonya'yı boşaltmasıyla Ostrogotlar, İtalya'ya akma şansı elde ettiler.

Roma Piskoposluğu'nu, Papalık'a dönüştüren I. Leo, Roma'nın ağırlığını 444'te Selanik Piskoposu'na yazdığı bir mektup ile kullanmaya başladı. Sorun, Selanik Piskoposu'nun başka bir piskoposu mahkeme önüne çıkartmasıydı ve tesiri büyük oldu. Leo, bu hareketi Roma otoritesine bir hakaret olarak ele aldı. Bu sırada III. Valentinianus (419-455), Leo'yu Hristiyan Kilisesi'nin önderi olarak kabul etti ve bu unvan bir fermanla resmileştirildi. Burada dikkat çeken nokta, Leo'nun yüzyıllar boyu sürecek Roma liderliği inşasıdır. İskenderiye Piskoposluğu gibi kendisinden önce kurulmuş bir rakibini elemeyi başardığı gibi Konstantinopolis'ten biraz daha uzaklaşarak, nev-i şahsına münhasır, Batılı bir kimlik oluşturmaya başladı. Leo'nun bir diğer önemi de Petrus'un Tahtı (*Cathedra Petri*) fikrini pratiğe dökmesidir. Ephesos Konsili (451) sırasında monofizist doğa üzerine ayrıntılı bir açıklama yapan Leo, yazdığı mektubu delegeleriyle beraber Ephesos'a gönderdi. Leo, Petrus'un halefi unvanıyla yazdığı mektubun sorunu çözeceğini düşünüyordu ancak Ephesos'taki piskoposlar onun sunduğu çözümü kendi fikirleriyle uygun buldukları için onayladılar. Aynı zamanda, Konstantinopolis Piskoposu Roma'nın ardılı, Patrik olarak kabul edildi. Leo ile Konstantinopolis Patriği Anatolius (?-458) arasındaki mektuplaşma da Doğu ile Batı arasındaki güç savaşının bir sonucuydu. Leo, hem Anatolius'a hem de İmparatoriçe Pulcheria'ya (399-453) Konstantinopolis'in diğer piskoposluklardan daha üstün olamayacağını, ruhani işler ile dünyevi işlerin aynı çizgide ilerlemediğini ve ekümenik kilisenin kurallarının kimsenin bozamayacağı üstün güç tarafından konulduğunu yazdı. Hatta Anatolius'a, “Kibirli iddialarınız ve büyüklük peşindeki davranışlarınız kilisemizi derinden yaralayıp, sarsılmasına neden oluyor. Bencilliğinizden vazgeçip ilahi düzenin kurallarını kabul etmelisiniz.” diye belirtti. (Bauer, 2014, s. 131-132)

Leo, Roma Piskoposluğu'nu Papalık'a dönüştürürken Romalılar imparatorluğun devamı için naipten umutlu hale gelmişlerdi. Ok talimi sırasında öldürülen III. Valentinianus'un tacı, Petronius Maximus'a (396-455) geçti. (Bury, 1923, s. 235) Defne tacının elden ele oyunu yeniden başlamıştı, erguvan pelerin ise kimseye olmuyor gibiydi. Oyunun sonuna doğru, Ricimer'in (405-472) *magister militum* olduğu sırada Batı topraklarını yönetecek bir imparatorun varlığı giderek manasızlaştı. Özellikle Anthemius (420-472), imparatorluğun kötü durumunu büyücüleri sorumlu tutup bir cadı avı başlatınca, Romalılar arasında imparatorun popülaritesi iyice azaldı. (Gordon, 1960, s. 51-52) Ricimer, Anthemius'u ortadan kaldırırsa da imparatorlardan sonra kendisi de öldü. 476'ya gelindiğinde, yine barbar kökenli bir asker olan Odoacer (433-463) Ravenna'ya yürüyüp son Roma İmparatoru Romulus Augustulus (h. 475- 476) Castel dell'Ovo'ya sürgüne gönderdi. Odoacer'in karşısına çıkacak kimse olmadığı gibi barbar kökenine itiraz eden kimse de olmadı. (Bauer, 2014, s. 178) Bu durum, Theodosius'un imparatorluk kodlarını Hıristiyanlığa göre düzenleyip toprakları koruma amacının yarı yarıya başarılı olduğunu göstermektedir.

Batı kanadının çöküşüne, Roma merkezinden bakıldığında göçlerin ve barbarların yıkıcı niteliklerine vurgu yapıldığı görülmektedir. Aslında olay Akdeniz hattında, ılıman iklimli geniş bir bölgede yaşayan yetleşik halklar ile kuzey hattında yaşayan, iklim ve demografik sorunlar yüzünden yayılma eğilimi gösteren göçebeler arasında bir sorundur. (Braudel, 2000, s. 349-354) Göçler kabaca Kuzey Germen, Doğu Germen ve Batı Germen olarak üçe ayrılabilir ki bu ayrım, Avrupa toplumlarının kökenlerini de kabataslak oluşturmaktadır. Ancak tarihçilerin hemfikir olduğu gibi, Batı Roma'nın çöküşü sadece barbar istilaları ve 5. yüzyıl krizleriyle açıklanabilecek kadar basit bir sorun değildi. Çöküş, Bauer'e göre Constantine dönemine (Bauer, 2014, s. 218); Davies'e göre Diocletianus sonrasına (Davies, 2011, s. 218); Anderson'a göre ise köleci üretim sisteminin alarm vermeye başladığı zamana kadar götürülebilir. (Anderson, 2012, s. 100)

İmparatorluk'un çöküşünden sonra Batı toprakları için en önemli kavramlardan biri *foedera* oldu. Uzun süredir kullanılan bu uzlaşma yöntemi, imparatorluk topraklarının barbar krallıklarına dönüşümünü mümkün kıldığı gibi Roma'nın iktisadi, idari ve sosyal mirasıyla barbar geleneklerinin kaynaşmasını da sağladı. Ancak bu sentez, her barbar krallığında geçerli değildi; örneğin Vandallar, Kuzey Afrika'da despotik bir rejim

kurarken Burgondlar, *Lex Burgondiorum*'u (Burgondların Yasası) Roma etkisinde kalarak yazıyordu. Roma ve Barbar kültürlerinin birbirine sentezlenmesi, Ostrogot Theodoric'i (451-526) ortaya çıkardı. Zenon (?-425) tarafından, İtalya'ya *Praetor* (Ordu komutanı/Seçilmiş yönetici) olarak atandı, bu unvan ona, Odoacer'i yenmesi şartıyla verildi. Theodoric, Odoacer'i ortadan kaldırdıktan sonra kral unvanını aldı ve Konstantinopolis'e vergi vermeyi reddetti. Ancak İtalya'daki Ostrogot varlığı, büyük ölçüde Theodoric'in karizmatik liderliğine dayanıyordu bu yüzden 526'da öldüğü zaman büyük bir keşmekeş çıktı. (Moorhead, 1992, s. 16-18)

Bu sırada Galya'da, başka bir *foederatus* yararlanarak hakimiyetlerini güçlendiren Sal Frankları, şefleri Hlodvig/Clovis'in (446-511) önderliğinde Tournai'den çıkıp art arda Ripuaria Franklarını, Alamanları, Burgondları, Akitanyalı Vizigotları yendiler. Bu zaferlerle beraber toprakları Pirenelere'den Bavyera'ya kadar uzandı. Clovis, eşi Clothilda'nın da (475-544) etkisiyle 496 yılında vaftiz oldu. Theodoric'in aksine Aryanizm'i değil Athanasiusçu itikadı kabul etmesi onun, barbar krallar içinde "Tanrı'dan ilham alan kral" olarak ünlenmesini sağladı. Franklar ile Roma arasındaki bağ, bu vaftiz ile kuruldu. Merovig'in torunu olan şef, hem Hıristiyan hem de barbar geleneklerini kaynaştırarak Austrasia ve Neustria bölgelerini yeniden şekillendirdi. Franklar, İmparatorluk topraklarına geç gelen kavimlerden olsa da etkileri diğer kavimlerden güçlü olacaktı. Aynı zamanda Romalıların gözünde daha olumlu izlenimler bırakmışlardı, tehlikeli kabul edilen Alamanları yenmeleri bu izlenimleri güçlendirdi. (Metzner, 2014, s. 119-120) "Çevik, cüretkâr ve vahşi" olmalarına atıfta bulunan *francus* sıfatı zaman içinde özgür manasını da kazandı. (Metzner, 2014, s. 121)

Galya-İtalya hattında siyasi düzen değişirken iktisadi ve sosyal yaşamda değişti. Üç büyük etken vardı: Kilise, Barbarlar ve Antikite mirası. Barbar istilalarının temel amacı topraktı, bu nedenle üzerinde düşündükleri ilk şey toprakların nasıl dağıtılacağı sorunu oldu. Kullanılan ilk yöntemlerden biri *Hospitalites* adını aldı. Ostrogot ve Vizigotların sıklıkla kullandığı yöntem, köken bakımından İmparatorluk'un barbarlar için tasarladığı iskân politikalarına dayanıyordu. Galya villalarının 213 tanesi, İtalya villalarının ise 113 tanesi barbarlara verildi. Vandallar ise *hospitalites*'i tamamen kendi sistemlerine uyarlayarak Kuzey Afrika villalarının hepsini ele geçirdiler. *Hospitalites* anlaşması, bir Germen ile bir Romalı arasında yapılıyordu; toprağın Germenlere ait olan kısmında genellikle daha alt sınıflara mensup barbarlar çalışıyordu. Tahsis edilen bu kısım *sortes*

adıyla anılıyordu ve devredilebilen mülk olarak sayılmıyorlardı. (Jones, 1964, s. 248) Thompson'a göre, *hospitalites*'in en büyük yararı barbarlar içinde bağımlı sınıfları ve köleliği sağlamlaştırmasıdır. (Thompson, 1963, s.11-12) Anderson ise *hospitalites* sisteminin, barbarların devletleşme sürecinde iyi bir ayırım yapılmasını sağlayan bir sistem olduğuna işaret eder. Ona göre, *hospitalites* siyasi ve hukuki bir mülk paylaşımı olarak düalizm içerir ve bu düalizm, barbarların Roma topraklarına egemen olmak için yetersiz kaldığının göstergesidir. Barbar, ilkel bir monarşiye sahipken; Romalı, kendi kurum ve görevlileri ile üretim tarzını korur. (Anderson, 2012, s. 131-132)

Roma'nın karakteristik özelliklerinden biri olan *ruscity-urbanity* (kırsal-kentsel) karşıtlığı, Ortaçağ'a kalan miraslardan biriydi ama 4-6. yüzyıllar arasında mühim değişimler geçirdi. 7-9. yüzyıllar arasında yüzölçümü otuz hektarı, nüfusu ise 5000'i geçen kent sayısı çok azdı. Salgınlar, kıtlıklar ve istilalar Roma kentlerini kasıp kavurmuştu. Ancak küçülme, farklı bir kent dokusu yarattı. Minik yerleşim yerleri inşa edildi, kamu binaları istihkam ve konut olarak kullanıldı ve en önemlisi kilise, kent merkezine yerleşti. (Vitolo, 2014, s. 259-261) Ekonomi ise *curtis* ekonomisine (malikane ekonomisi) dönüşmüştü. Roma'nın villa sistemine benzeyen *curtis* ekonomisinde, malikane iki ana parçaya bölünüyordu: *Pars dominical dominicum* (efendinin toprağı) ve *pars massaricia* (kiracıların toprağı). *Curtis* sistemi, yekpare bir alana değil birden çok ve birbirinden bağımsız topraklardan (*allodium*) oluşan geniş bir mülkiyeti ifade ediyordu. Malikanenin kalbi, yönetim merkezi olan *pars dominica allodium*'da atıyor, *caput curtis* (malikanenin başı) çevresinde atölye ve serf kulübeleri bulunuyordu. Serflerin özel adı *preabendarius* (bağlı kimse) idi. Ekonomik ya da kişisel özgürlükleri yoktu, hayatlarını idame ettirmek için gereken her şey lordları tarafından sunuluyordu. *Pars massaricia*'da yaşayan kiracılar, eve bağlı serf ya da hür insanlar olabiliyordu ancak yılın belli dönemlerinde efendiye hizmet (*corvee*) ile yükümlülerdi. Bu tip ekonominin ticaret ekonomisinden farklı bir dinamiğı vardı; yerinde tüketme ve eğer varsa üretim fazlasını yerel pazarda satma. Ancak *curtis* ekonomisi, satmak için üretimi değil yaşamak için üretimi hedefleyen bir ekonomi tipiydi. (Albertani, 2014, s. 262-266) Ürün fazlası elde edildiğinde ise takas ekonomisi devreye giriyordu, örneğin 635'de St. Dionysios Pazarı, 775'de St. Mathias Pazarı kurulmaya başladı. (Davide, 2014a, s. 277) Bu pazarlar son derece önemlilerdi. Hem toprak vergisiyle yükümlü olan kolonların ürün takas etmesine, hem de malikanenin kendi başına üretmediğı ürünleri

elde etmesini sağlıyorlardı. Roma'ya göre mütevazı boyutlarda olsa da darphanelerde gümüş para basılmaktaydı, ancak paranın yerine takas sistemi yaygındı. Papirüs, ipek, baharat, kürk, mücevher ve şarap rağbet gören ürünler arasında yer alıyordu. (Davide, 2014b, s. 281) Satılan veyahut takas edilen ürünler, *negotiatores* adı verilen seküler bir temsilci ya da tedarikçiler tarafından sağlanılmaktaydı. Ancak, bu pazarların varlığına rağmen para dolaşım hızı oldukça azdı, bu nedenle toprağın değeri sürekli olarak arttı. Kırsala yönelim ve toprak sahibi olmanın gerçek zenginlikle eşdeğer olduğu fikri Ortaçağ boyunca hâkim olacaktı. (Davide, 2014b, s. 282)

Curtis sisteminin ve feodal yapının temelinde vassal-senyör ilişkisi vardı. Bu ilişkinin kökeninde de Germen comitatus yapısı ya da Galya-Roma sentezinin clientala sistemi bulunur. (Anderson, 2012, s. 147) Vassal sistemi, Karolenj döneminde *beneficium* ile birleşerek *fief* sistemini oluşturdu. Feodal düzen, hayatta kalmak için savaşmak zorunda olan insanların yarattığı bir düzendi. Tıpkı Latin-Germen sentezinin savaş alanlarında başladığı gibi, feodal düzende savaşçıların arasında başladı. Ancak iki toplum arasında büyük bir fark vardı. Latin toplumu için savaş bir araçken, Germenler için savaş bir amaçtı ve kabileler bu amaca göre şekilleniyordu. Barbarların Hıristiyanlığı kabul etmeleri, savaşçı güdülerini terk etmeleri anlamına gelmedi. Komuta zincirinde üst kademelerde yer alan savaşçılara, güç (*duces, reges*) atfeden topluluk, askeri önderler arasında hem bir hiyerarşi yarattı hem de dayanışma sistemi inşa etti. Hükümdarın temsilcileri, ülkeyi bir uçtan bir uca gezerek 15 yaşından büyük erkekleri askere alıyorlardı. Savaşçılar, genellikle oğullarını ve varsa adamlarını yanlarında götürmekteydiler. (Storti, 2014, s. 311) İmparatorluk askerinin aksine, Germen askeri kendi silahını temin etmekle yükümlüydü. Bu yükümlülük, vassal-senyör ilişkisini kuvvetlendirdi ve bağlılık anlayışını güçlendirdi. Her erkek savaşçı olabilirdi ama her savaşçı gerekli teçhizatı sağlayamazdı. Örneğin bir at, on öküz ederindeydi ve bu atın cinsine bağlı olarak değişiyordu. Savaşçı, senyörüne sunduğu sadakat karşılığında gerekli araçları tahsis edebiliyordu, senyör ise *beneficium* sayesinde sadakate sahip oluyordu. Bu karşılıklı alışveriş, *bellatores* (savaşçılar) sınıfının ana hatlarını oluşturdu.

Sosyal yapının bir diğer unsuru ise *oratores* sınıfıydı. Klasik dünyada, iç huzuru bulmak ya da öz disipline ulaşmak gibi amaçlara inzivaya çekilip dünyevi değerleri geride bırakmak için toplumdan soyutlanmak alışlageldik bir uygulamaydı. Örneğin, çölde dolanmak Eski Ahit'te sık sık rastlanan bir temadır. Hıristiyanlık, içine doğduğu Helen-

Yahudi kültürünün de etkisiyle kendisine özgü bir monastisizm tarzını yarattı. Kendisine özgüydü çünkü İsa'nın, Mesih olarak kabul edilmesi Yahudi çileciliğinin değerini azaltıyordu ama 2. yüzyıldan sonra Yahudi eskatolojisi yeniden Hıristiyan teologlar tarafından dikkate alındı. Gnostik kaynaklı düalist yorumlar ve hatta Maniheizm ve Brahmanların fikirleriyle harmanlanan Hıristiyan inancı, zengin damarlardan beslendi. (Benvenuti, 2014a, s. 235)

Hıristiyan monastisizminin kökeninde, İmparatorluk'a, yoksulluğa, erdemsizliğe karşı verilen bir protesto hareketi yatar: Anakoret Hareketi. Bu hareket sessiz eylemcilerin, yani anakoret rahiplerin, tek başlarına çölde sürdürdükleri hayat tarzıdır. Aziz Antonius (251-356) ile beraber genellikle Nitria Çölü yerleşim yeri olarak seçildi. Anakoretler, tek başlarına yaşamaları ve ölmemelerini sağlayacak kadar az besinle yetinmeleriyle ünlüydüler. Onlara göre Tanrı'ya hizmet etmenin ve erdemsiz bir yaşamdan korunmanın yolu buydu. 4. yüzyıl ortalarında ise ortaya *Senobitizm* (teşkilatlı keşişlik) çıktı. Aziz Pacomius (y. 292-346) ile başlayan bu akım hem bireyseliği hem de çileciliği uç noktalara taşıdı. Aziz Simeon (390-459) gibi bir sütunun üstünde yaşayan *stylitler* veya ağaç dalları arasında yaşayan *dendritler* vardı. Yerel halk tarafından büyük bir saygı görüyor, tartışmaları karara bağlıyor, vaaz veriyor ve çeşitli mucizeler gerçekleştiriyorlardı. Ancak senobitik keşişlerin, Kilise tarafından aşırı uç noktada görüldüğü de bir gerçektir. 383'te, aşırı çileciliği kontrol altına almak için fermanlar çıkarıldı, çeşitli kurallar konuldu ve inzivaya çekilme süreci belli bir formun içine alındı. Bu sayede ılımlı bir tavır alan Senobitizm, Hıristiyan monastisizminin gelişimine katkı sağladı. Ruhban sınıfı, hem laik görevlerde (hasta bakımı, yoksullara yardım, muhtaçları gözetmek gibi) hem de ruhani görevlerde (liturjik ayinler gibi) giderek artan bir önem kazandı. Polimorfist düzlem ve kültürel havzadan beslenen senobitik keşişler, toplu halde yaşamaya başladılar, hayatlarını düzenlemek için tüzük oluşturdular. Bu noktada, çilecilik bir cemaat deneyimine dönüştü ve aynı zamanda keşişlerin üstlendikleri görevlerle toplumsal hayatta kilit bir role geçmelerini sağladı. (Benvenuti, 2014a, s. 236) Batı topraklarında ise, Doğu'nun aksine şehirlerde kurulan senobitik monastisizm söz konusuydu. 4. yüzyıldan itibaren cinsel perhiz, oruç, dua ve inzivayı içeren çileci bakış açısı özellikle İtalya çevresine hâkim olmaya başladı. Anakoretik çileciliğe uygun yaşayan keşişlerde vardı, ancak onların sürdürdüğü keşişlik tipi Saragozza Konseyi (380) ve Toledo Konsili (400) ile aşırılık olarak ilan edildi. Sonunda

Augustinus'un sentezlediği dengeli bir monastisizm tipi ortaya çıktı ve bu tipin çıkardığı ilk isim Nursialı Benedictus (480-547) oldu. (Bettenson, 1999, s. 124-130)

Büyük Gregorius'un yazdığı hayat hikayesine göre, 529'da Cassino tepelerindeki Apollon tapınağını yıkıp yerine Monte Cassino'yu inşa eden Benedictus, cemaatin uyması gereken kuralları da yazdı. Bu kurallar, Batı manastırları için temel haline gelecek Tüzük (*Regula*) adını taşıyordu. Bir keşişin sahip olması gereken nitelikler ve yapması gereken görevler Tüzük'te açıkça belirtilmişti; fakirlere yardım, hastaları ziyaret, açları doyurmak, çıplakları giydirmek, ölüleri gömmek gibi evrensel hayırseverlik işlerinin yanı sıra, bir keşiş hiçbir şeyi İsa'ya duyduğu sevgiden öte görmemeliydi. Mümkün merteye sessiz kalmalı, gerekmedikçe konuşmamalıydı. Bir keşişin özel mülkiyeti olamazdı, yazı malzemeleri dahil hiçbir eşya keşişe ait değildi zira özel mülk, ruhani erdemleri bozacak bir tehlikeydi. Gün, belirli saatlere bölünmüş ve her saate bir iş verilmişti. Kurallar adil bir şekilde uygulandığı takdirde manastır hayatının huzurla dolu olacağına söz veriliyordu. (Bettenson, 1999, s. 141) Benedikten Tarikatı, Avrupa monastisizminin temel öğelerinden biri oldu ve *oratores*'in birliğine yardım etti.

Elbette, tek kural Benedikten Tüzüğü değildi. Avrupa monastisizmi, senobitik ve anakoret geleneklerin bir senteziydi ve doğal olarak *Regula Mixta* (kurallar sentezi) söz konusuydu. Merovenj döneminde, anakoret keşişler hayatlarının bir döneminde senobitik bir manastıra yerleşebiliyordu. Asıl değişim Karolenj döneminde gerçekleşti ve Karolenj İmparatorluğu'nda bulunan tüm manastırlar tüzük olarak Benedikten Tüzüğü'nü kabul ettiler. Manastırların sahip olduğu arazi meselesi de mühimdi, hem ruhbanın zenginliğini hem de çalışmaların devam etmesini sağlıyordu. Manastıra bağlı ruhani bölgelerin işaretlenmesi de sahip olduğu arazilerle bağlantılıydı. (Benvenuti, 2014a, s. 240)

Anderson'a göre, Hıristiyan Kilisesi, klasik dünyanın Ortaçağ'a geçişini yaşayan ve Antikite mirasını koruyup aktaran temel kurumdu. (Anderson, 2012, s. 149) Ona göre Roma İmparatorluğu'nu zayıflatan bir kurum olan Kilise bunu dünyevi hacmiyle yapmıştır. Roma ekonomisini ve toplumunu zor duruma sokan asalak yükün temel nedenlerinden biriydi. Bürokratik hacmiyle de İmparatorluk'un külfetini ikiye katladı. Ruhban sınıfı, devletin seküler memurlarından daha fazla maaş alıyorlardı ve bu külfet

en sonunda çöküş sebeplerinden biri oldu. (Anderson, 2012, s.149-150) Brown ise kilisenin kültürel niteliklerine işaret eder; dünya sadeleşiyordu ve 6. yüzyıl sonlarına doğru Antikitenin karakteristik özelliklerinden biri olan *paedeia* (iyi eğitim) ortadan kalkmıştı. Batı'da sivil elit yitip giderken *otium*'un önemi de giderek kayboldu. Piskoposlar dahil öncelikli ihtiyaç okuyup yazma becerisiydi. Bunun temel nedeni ise kendisini tehdit altında hisseden insanların öncelikleriydi. (Brown, 2017, s. 230)

Avrupa monastisizmini güçlendiren bir diğer kavramda dine adanma oldu. *Pietas* (dindarlık) ve *Religio* (din) terimleri kuralları belli bir hayatı ifade ediyordu, perhizi ve öz denetimi içermekteydi ama Ortaçağ bu kavramları daha ileriye taşıdı. Augustinus'dan, Tourslu Gregorius'a (538-594) kadar adanma meselesi farklı boyutlar kazandı. Marsilyalı Salvianus'a (?-470) geldiğinde ise *saeculares* (dünyevi yaşam sürenler) ve *religiosi* (ruhani hayata adananlar) arasında sınırlar belirginleşti. Manastır kuralları da bu sınırları görünür kıldı, *Carolingian renovatio* (Karolenj rönesansı) ile *pietas* somut bir hal kazandı. (Benvenuti, 2014b, s. 313)

Sosyal hayat yeniden şekillenirken 6. yüzyılın sonlarına doğru Merovenjler hala Frankların hükümdar ailesiydi. I. Clothar (497-561) bir av partisinden sonra ölüp tahtı dört çocuğuna bıraktı. Verasete dair bir kanunun olmadığı, güçlü olan adayın tacı kazandığı Merovenj Krallığı, üçe bölündü. Sigebert (535-537) krallığın kuzey toprakları olan Austrasia'yı, Guntram (532-592) Burgonya'yı, Chilperic (539-584) ise Soissons-Paris arasında kalan Neustria'yı yönetiyordu. (Bauer, 2014, s. 276) Ancak ailenin iç işleri karıştı; Brunhilde (543-613) ile Fredegund (545-597) birbirlerinden nefret ediyordu, Chilperic ve Sigebert düşmandı. II. Theuderic (586-612) ile II. Clothar (584-629), kuzenleri I. Theudebert'in (500-548) oğlunun öldürülmesinden sorumludur. II. Clothar, halası Brunhilda'yı üç gün süren işkenceler sonunda öldürür. (Bauer, 2014, s. 278-280) Merovenjler, 615'de toplanıp Paris Fermanı'nı yayınladılar, bu fermanla üç bölgeyi de II. Clothar'ın hükümdarlığı altında birleştirildi ancak her üç bölge kendi saray nazırına sahip olma hakkını elde etti. Saray nazırlığı, tacın Merovenjlerden Karolenjlere geçişini sağlayacak adımdı çünkü krallığın gerçek gücü nazırın elindeydi. Nazırlık kurumunun oluşturulmasıyla, Merovenj Hanedanı, tarihe *rois fainetants* (işe yaramaz krallar) olarak geçti.

İtalya toprakları ise Lombardlar'ın yönetimi altındaydı. Sürekli olarak savaşıyorlar ve göç ediyorlardı. İtalya'nın durumu oldukça karıştı, 6. yüzyıl ortalarında Roma'da veba salgını baş gösterdi. Bu zorlu şartlar altında Büyük Gregorius (540-604), Papa olarak seçildi. Sorunları çözmeye, muhtaçlara yardım etmeye, salgınlarda halkı doğru biçimde örgütlenme gibi aciliyeti olan meselelerde oldukça başarılıydı. (Goff, 2011, s. 22) Ancak ona *Magnus* (Büyük) unvanını kazandıracak olan ruhani eylemleriydi. Aynı zamanda, Gelasius'un (?-496) İki Kılıç Kuramı'nı seküler iktidara karşı sürekli olarak savunuyordu. İki Kılıç Kuramı, iktidarı *Auctoritas* (otorite) ve *Potestas* (güç, kullanım hakkı) olarak ikiye ayırır ve *auctoritas*'i Papalık'a, *potestas*'i Papalık'ın onayladığı dünyevi hükümdara verir. Büyük Gregorius, bu fikri Konstantinopolis'e ve Ravenna'ya karşı savunuyordu. “*Bütün insanlar üzerinde olan potestas, size Tanrı tarafından, iyilik yapmak isteyenlere yardım edilsin, göklere giden yol açılsın ve yeryüzü devleti gökyüzü devletinin hizmetlerinde bulunsun diye verilmiştir.*” diye yazan Gregorius, Hıristiyanlığın dünyevi iktidardan bağımsızlaşması için Batı kanadının uygun olduğunu farkındaydı. *Auctoritas* hakkından vazgeçmese de Doğu'da geçirdiği yıllardan ötürü kökleşmiş *cesaropapizm*'i⁴⁸ yenmenin zorluğunun farkındaydı. (Ağaoğulları & Köker, 2008, s. 146) Onun Avrupa'ya katkısı, Hıristiyan bir önderin, unvanı ne olursa olsun, Papa'ya bağlı olması gerektiği fikri oldu.

Bu sırada Avrupa'nın güç dengesi değişiyordu. Vizigotlar, 7. yüzyılın başından itibaren ciddi sorunlar yaşamaya başlamışlardı; Toledo Konsili (653) kralın Got soylu biri olmasını ve soylular tarafından seçilmesini zorunlu kılmış ve sorunların çözümünü Germen Kökeninde aramıştı ancak 8. yüzyıl başlarında yaklaşan Arap ordusu bu çözümü geçersiz kıldı. Son derece hızlı ilerleyişine devam eden Müslümanlar, Avrupa hattına girmek üzereydiler; 711'de Tarık bin Ziyad (670-720) önderliğinde bir ordu Vizigotların başındaki Roderic (688-711) ile karşı karşıya geldi. Oldukça yıkıcı ve kanlı Guadalete Savaşı (711) sonrasında Vizigot İspanyası neredeyse son buldu zira geride savaştıkları ya da savaşı örgütleyebilecek bir sınıf mensubu kalmamıştı. 7 yıl kadar bir sürede Endülüs adını alan İspanya artık Müslümanların elindeydi. İlerlemeye devam eden Müslümanlar (Sarazenler) Frank sınırına dayandılar. (Bauer, 2014, s. 378)

⁴⁸ Doğu Roma İmparatorluğu'nda, İmparator aynı zamanda kilisenin başıydı ve Patrik, onun kararlarıyla aynı yolda ilerlemekle yükümlüydü. (Ağaoğulları & Köker, 2008, s. 146)

Merovenj Sarayı, 648'den beri saray nazırları tarafından yönetiliyordu. 714'de Şişman Pepin (635-714) öldüğü zaman *dux et princeps Francorum* (Frankların Dükü (ve Prensi)) unvanını taşıyordu; her ne kadar taç Merovenjlerden birinde olsa da iktidar nazırın elindeydi. Şişman Pepin ölünce bir iktidar kavgası yaşandı; 717 yılında Charles Martel (686-741) gücü ele geçirdi. Şüphesiz Charles Martel, Poitiers Savaşı'nda (732) Sarazenleri durdurması ile ünlenecekti ancak bu zaferi, ailesinin ve kendisinin gücünü arttırmak, Merovenjleri sadece bir isim haline getirmek için kullanma yeteneği de dikkate değerdi. Charles Martel, Poitiers Savaşı'nda kazandığı güç sayesinde IV. Theuderic'in (y. 712-737) ölümü ardından kukla dahi olsa Merovenj Hanedanı'ndan birini kral olarak seçmedi. Bu hamlesinden sonra, Papa III. Gregorius (690-741) tarafından Lombardlara karşı yardıma çağırılması gücünü perçinledi. Her ne kadar Charles Martel kibarca bu çağrıyı reddetse de Roma, Frankları destek bir güç olarak görüyordu. III. Gregorius'un çağrısına Charles Martel'in oğlu Genç Pepin (714-768) cevap verdi. (Fouracre, 2006, s. 90- 92)

Papa Zacharias (679-752) ile Genç Pepin arasında bir mektuplaşma başladı. Mektupların ana konusu, iktidarı olmayan bir kralın, ülkesine hükmetme hakkı olup olmadığıydı. O sırada Lombardlı Aistulf'un (?-756) tehditkâr varlığıyla karşı karşıya olan ve dünyevi bir koruyucu arayan Kilise, bu sorunun cevabını Pepin'in istediği gibi vermeye hazırdı ancak Zacharias'ın ölümü işleri biraz uzattı. Papa II. Stephanus (715-757) papalık cüppesini giydikten sonra, 754'de Pepin'i ilk Karolenj kralı olarak ilan etti. Taç giyme törenine yeni veliahtlar Charles (742-814) ve Carloman (751-771) da katıldı. (Dutton, 1993, s. 12) Böylece yeni hanedanın, iktidara sahip çıkabilecek tüm üyeleri kutsanmış oluyordu. II. Stephanus'un, yarattığı yeni hanedan, Papalık'a karşı borcunu hızlı bir şekilde ödedi. *Constantine Bağışı* onaylandı, Roma kenti ve İtalya toprakları Papalık'a verildi. (Dutton, 1993, s. 14-19) Aynı zamanda, bu hamleyle Lombardlardan kurtulan Roma Piskoposluğu, tarihinde ilk kez egemen bir devlet, teritoryal bir bütünlük, siyasi bir güç haline geldi. (Davies, 2011, s. 320)

Kısa Pepin ve II. Stephanus arasında yapılan antlaşma güçlü etkiler yarattı. 16. yüzyıla kadar doğruluğundan şüphe dahi edilmeyen *Constantine Bağışı* sayesinde Papalık Devleti, muazzam bir güç kazandı. *Orbis terrarum Christianum* (Hıristiyan dünyası) kurulmaya başlamıştı ve önemli aktörlerinden biri sahneye çıkmak üzereydi: Carolus Magnus.

2.3. REGNUM CHRISTIANORUM: HİRİSTİYAN KRALLIĞI'NIN TEŞEKKÜLÜ (8-9. YÜZYILLAR)

8. yüzyıl başlarında Avrupa'nın çehresi değişmişti. *Medium Aevum*; dua eden rahiplerle dolu manastırlar, yavaş yavaş inşa edilmeye başlanan feodal kaleler, şövalyeye doğru evrilmeye başlayan savaşçılar ve Batı Roma'nın boş bıraktığı, yönetim boşluğunu doldurmaya çalışan efendilerle beraber miras bırakacağı imgeleri doğurmaktaydı. Pepin'in ölümüyle Karolenj tahtı iki oğluna miras kaldı; kuzeyin yönetimi Charles (Carolus Magnus/Büyük Karl)⁴⁹'a güneyinki ise Carloman'a bırakıldı. Bir süre iki kardeş tarafından yönetilen ülke, Carloman'ın 771'deki ölümüyle tek hükümdarın eline geçti.

Büyük Karl (Carolus Magnus) (742-814), *dux et princeps Francorum* olarak iktidarı üstlendiği vakit Papalık ile beraber geliştirilen Karolenj Krallığı bu birlikteliği tamamlama yolunda adımlarını daha sağlam atmaya başladı. (Davies, 2011, s. 327) Büyük Karl, zorlayıcı bir savaşçıydı; 46 yıllık hükümdarlığında sadece 790 ve 807 yıllarını sefersiz geçirmişti (Goff, 2011 s. 41). Elli üç askeri sefer ve başarıdan sonra Karolenjler Tuna'dan Provence'a kadar uzanan bir imparatorluğun yöneticisi oldu. (Davies, 2011, s. 328)

Büyük Karl'ın ilk adımı Sakson kabilelere savaş açmak oldu. Burada en önemli nokta, Karl'ın motivasyonunun Hıristiyanlığın ta kendisi olmasıydı; Saksonlara karşı savaşırken kimin Tanrısı'nın asıl egemen ve gerçek olduğunu gösterme meylliydi. (Girolama, 2011, s. 174) 772'de Tötenberg Ormanları'na kadar ilerleyen Karl, Irminsul'un yıkılması emrini verdi. (Wallace-Hadrill, 1962, s. 97) Bu bir vandallık değil aksine Büyük Karl'ın, semavi dinin paganlık dininden üstünlüğünü kanıtlama arzusuydu ki bu arzu onun pek çok eyleminde daha görülecektir. 804 yılına gelindiğinde Frizya, Karintiya, Avusturya ve Bavyera, Karolenj İmparatorluğu'nun parçası haline gelmişti (Girolama, 2011, s. 174). Fetih süreci Lombard Krallığı ile devam etti; doğal düşman konumuna gelmiş Franklar ve Lombardlar arasındaki mücadele, Desiderius (?-786) pes

⁴⁹ Metnin geri kalanında anakronizme düşülmemesi için, Charles, Büyük Karl adıyla anılacaktır. Tarih yazımında, Carolus Magnus veya Charlemagne olarak ifade edilmektedir. Charles, imparatorluk tacını giydikten sonra *magnus* unvanıyla anılmaya başladı. Yazılı kaynaklarda ise Einhard tarafından Carolus Magnus olarak kayda geçirildi. Einhard, *Vita Karoli*'de tarihin gördüğü en harika insanın hayatını yazacağını belirtti ve Büyük Karl'ı, Avrupa'nın Babası unvanı ile onurlandırdı. (McKitterink, 2008, s. 8-10)

edene kadar bitmedi. Bu, son derece önemli bir zaferdi; Demir Taç'ı ele geçirip Pavia Sarayı'nda hem Lombardların hem Frankların kralı unvanını alan Büyük Karl'ın prestiji gittikçe arttı.

Papa II. Stephanus tarafından, Pepin için yaratılan *patricius romanorum* (Romalıların koruyucusu) unvanı Büyük Karl'ın, Papalık'ın ve kilisenin koruyucusu olarak görev yapmasını sağlıyordu. 781'de Papa Hadrianus (?-795) tarafından bir kez daha kutsal yağ ile takdis edildikten sonra, bu kutsama Büyük Karl'ın hükümdarlık tarzını etkiledi. Tanrı'nın seçtiği krallardan biri olarak görevlerinin farkındaydı; bu görevlerden ilki İsa'nın mesajını kafirlere taşımak, diğerleri ise ülkesini Hıristiyanlığa uygun şekilde yönetmek ve *Divinitas*'ı korumaktı. *Divinitas* korunduğu takdirde, seküler iktidara destek olacağını önceden fark etmişti; 781'den itibaren saray okulları kurarak hem *oratores*'e mensup değerli bulduğu alimleri hem de *bellatores*'ten önemli gördüğü tüm aristokrat gençleri kaynaştıran bir programın koruyucusu haline geldi. Jean Favier'in saray entelektüelleri olarak nitelendirdiği bu alimler içinde Alcuin (735-804), Paulus Diaconus (720-799), Orleanslı Theodulf (y.750-821), Aquileialı Paulinus (y.726-804) ve Paschasius Radbertus (785-865) bulunuyordu. (Goff, 2011, s. 43) Aachen Sarayı bir tür akademiye dönüşmüştü, akademinin kurucusu ve koruyucusu Carolus Magnus'du ama asıl yönetici, Northumbrialı (Yorklu) Alcuin idi. Alcuin, Avrupa'nın *Regnum Christianorum*'a dönüşmesinde de payı olan güçlü bir bilgindi. *Schola Palatina* da(Saray akademisi)'başkalarının ilerlemesine yardımcı olmak için çalışmayı' kabul etmişti (Stella, 2014, s. 594). İmparatorlukta, klasik edebiyata dönüş hızlanmıştı hatta *Schola Palatina* kendisini, klasik dünyanın bilginleriyle, hükümdarlarıyla ifade ediyordu. Elbette, *Schola Palatina*'nın farkı klasik dünyanın aksine öğrencilerinin İsa'nın askerleri olmasıydı. (Goff, 2011, s. 44) Alcuin'in etkisi sadece Karolenjlerden geriye 8000'e yakın eser kalmasını sağlayan oldukça kapsamlı eser kopyalama faaliyetlerinde, Ortaçağ'a Martianus Cappella'nın (360-428) eserlerinde okuyarak soktuğu *Arts Libéreaux*'ta⁵⁰ (Goff, 2017, s. 15) ya da Aachen Kaplıcaları'nda düzenlenen konuşmalarda görülmüyordu. Onun etkisi bizzat Büyük Karl'ın politikalarına yansdı. Hıristiyan bir kralın yardımını ve hamiliği ile kurulacak bir *res publica christiana* (Hıristiyanların devleti) fikri dikkate değerdi. Alcuin'in etkisi sayesinde Büyük Karl, bir

⁵⁰*Quadrivium*: Aritmetik, müzik, astronomi, geometri.

Trivium: Gramer, mantık, retorik. (Goff, 2017, s. 15)

Hıristiyan Kral, *fidei defensor* (inancın koruyucusu) rolünü daha büyük bir hevesle benimsedi.

Riché'ye göre "Avrupa kültürü Karolenjlere çok şey borçlu" olsa da (Riche'den aktaran Stella, s. 596) Goff bu fikre katılmamaktadır. Ona göre *Renovatio Carolingia* (Karolenj Rönesansı) kapalı bir kültür, cimri bir hareket olduğunu söylerken başarılı yönleri de olduğunu belirtir. Ruhbana dayalı Karolenj hiyerarşisinin amacı saray için yöneticiler yetiştirmeye yönelik bir fidanlık kurmaktı. Merovenj manastırlarının yaygınlaştırdığı ilkel okuma yazma eğitiminin son kalıntılarını yok eden Karolenjler için önemli olan bilginin ve dolayısıyla kitabın korunup özenle muhafaza edilmesi ve *scriptoriarlar* da (yazı yazma alanı, yazı odası) çoğaltılmasıydı (Goff, 2017, s. 11-15).

782'de, Büyük Karl'ın prestijini arttıran bir olay daha gerçekleşti: İmparatoriçe Irene, Büyük Karl'a evlilik yoluyla ittifak kurmayı önererek, kızlarından birini kendi oğluna eş istedi. Evlilik, eşitler arasında yapılan bir anlaşma olduğu için Büyük Karl'ın kendisini İmparatoriçeye eşit görmesi şaşırtıcı değildi ayrıca *Pars Occidentalia*'daki en güçlü hükümdar, Hıristiyan bir kraldı. Büyük Karl'ın Hıristiyanlığı altı sürekli çizilen bir durumdu zira paganlarla savaşırken inancını her şeyin önüne koyduğu gibi yeterince inançlı bulmadığı kimselere karşı da sertti. (Herrin, 2016, s. 171-174)

Kendisini misyon sahibi bir kral olarak gören Büyük Karl için savaşın amacı Kutsal Söz'ü paganlara taşımaktı. (Wilson, 2005, s. 85) Franklara karşı konulmadığı sürece 'görece' anlayışlı bir yönetim söz konusuydu ancak Saksonlar gibi direnen kavimlerin sonu şiddetli oldu. Saksonların şefi Widukind'in (y. 735-807) kaçtığı ve çok sayıda Saksonun esir alındığı seferlerden birinde, Widukind'in vaftiz olmayı kabul etmesiyle hayatı bağışlandı. Ancak bu bağışın ardından Alcuin'in, Büyük Karl'atemkinli yaklaşmayı önermesinoyol açacak bir emir verildi; vaftizi reddedip Pagan inanışları sürdüren her kim olursa olsun idam edilecekti. (Morley, 1888, s. 165) Kiliseye ve ruhbana zarar veren ya da Paskalya Orucu tutmayan herkesin kaderi de ölümle sonlanacaktı. (Wallace-Hadrill, 1983, s. 524-528) Bu emirname, yumuşatılsa da işaret ettiği nokta önemlidir: böylece kılıcını sadece İsa aşkı için kullanacağını iddia eden, bu iddia sayesinde Hıristiyan cemaati dışında kalan topluluklara sertçe davranıp onları mağlup ve mağdur etmekten kaçınmayan ve bunu Tanrı inancı yüzünden yaptığını söyleyen bir kral figürü doğdu.

Bu Hıristiyan Kral figürü, aynı zamanda toprak dağıtım hükümdarlık hakkı veren bir önder halini de aldı. 798'de Asturias-Leon'un yöneticisi II. Alfonso (y. 760-842), iktidarının meşruiyeti için icazeti Büyük Karl'ın kendisinden aldı. (Bauer, 2014, s. 427) Asturias-Leon, Frank topraklarının sadece komşusuydu ama yönetim için meşruiyetini Frank kralından kazanabiliyordu.

799 yılının sonlarında, Roma'daki karışıklık giderek büyümüşü; Papa III.Leo'ya karşı ciddi bir muhalefet vardı. III. Leo ve muhalifleri arasındaki gerginlik Evkarista ortasında Leo'ya saldırı düzenlenmesine kadar uzandı. (Wilson, 2005, s. 75-76). Tıpkı selefının Aistulf'a karşı yardım istemesi gibi III. Leo'da çareyi Büyük Karl'ın yanına gitmekte buldu. Frankların, Papalık'ın koruyucusu olması bir kez daha gözler önündeydi; Leo, Papa seçildiği zaman Karl onu korumaya yemin etmişti. Karl mektubunda "görevim her yerde İsa'yı savunmaktır." demişti. Dışarda (vaftiz edilmemişlere karşı) kılıcıyla mücadele edecek ve içeride olası sapkınlara karşı Kilise'yi koruyacaktı. (Wallace-Hadrill, 1983, s. 186) Bu ifade son derece önemliydi; karşılıklı bir alışverişi tanımlıyordu. *Cathedra Petri*'nin tartışmalı sahibi ile Karl arasındaki ilişki, daha aşağıda yer alan ölümlülerce dokunulmaz görülüyordu. III. Leo'nun varlığı dokunulmazdı zira Roma, *caput ecclesia* (kilisenin başı) olarak dokunulmaz bir iradeye sahipti. Alcuin, III. Leo'nun çağrısıyla beraber Büyük Karl'a görevinin papayı korumak olduğunu nazik bir dille söyledi: "İsa'nın kilisesinin kaderi ve güvenliği size bağlıdır." (Wilson, 2005, s. 77) İnançın savunucusu olarak Karl'ın görevi son derece açıktı, o da görevden kaçınmayarak Frank-Papalık anlaşmasının bağlayıcı son adımını attı. Roma'ya girip Leo'yu kurtardıktan sonra, 25 Aralık 800'de *Imperator et Augustus* (Muzaffer İmparator) olarak taç giydi (Davies, 2011, s. 328). Einhard'a göre taç giydirilmesi kendiliğinden gerçekleşmiştir ancak genele bakıldığında bunun pek de mümkün olmadığı görülür. (Bauer, 2014, s. 429) Konstantinopolis tahtında oturan kişinin kullandığı *Imperator et Augustus* unvanının kullanılması bile işin planlı olduğunun göstergesiydi. Noel Günü, birdenbire taç giydirmek ve Batı kanadında bir imparator selamlamak, plansız bir şekilde gelişebilecek bir olay değildir. Avrupa'da hem yeni hem eski bir defne tacın belirmesi ile Doğu iktidarına eşdeğer görülen bir batı gücü ortaya çıkmış oldu. Uzun süren bir kargaşa döneminin ardından Batı, kendisine bir imparator hem de güçlü ve savaşçı Hıristiyan bir imparator yaratmayı başarmıştı. Bu başarılı prototip, Doğu'da büyük bir etki yaratacak öyle ki Kudüs Piskoposu, Kutsal

Kabir Kilisesi'nin anahtarını iki keşiş ile beraber I. Nikephoras'a (760-811) değil, Büyük Karl'a gönderecekti. (Bauer, 2014, s. 435)

Büyük Karl'ın imparator olarak taç giymesi, Batı Avrupa toprakları için yeni bir dönüm noktasıydı. Siyasi olarak Doğu'daki imparatorlardan kopuşu, iktidarın ayrılışını simgeleyen bir hareketti. Aynı zamanda Batı'daki barbar devletlerin, Hıristiyanlıkla birleşerek rüştünü ispat etmeyi başardığını da gösteriyordu. Ancak Roma İmparatorluğu'nun yeniden dirilişi (*renovatio imperii*) olarak nitelendirilen bu hamle, taşıdığı ismi yansıtmıyordu. Akdeniz Dünyası'na hâkim olan Roma'nın aksine Karolenj İmparatorluğu'nun sınırları Kıta Avrupası'ndan müteşekkildi. Büyük Karl'ın yönetimi ise karizmatik bir önder olmasından kaynaklanıyordu, imparatorluk kurumu Karolenj İmparatorluğu'nun sürdürebildiği bir kurum olmadı. Bununla beraber Roma kurumları ile Germen gelenekleri ayrılmayacak şekilde içiçe geçmiş, ortaya Klasik Roma'dan farklı bir teşekkül çıkmıştı. Bu nedenlerle, Büyük Karl'ın imparatorluğu Roma'nın devamı olduğunu iddia etse de Roma'dan farklı, sadece ismen benzeyen bir yapıydı.

Bu sırada Avrupa'da feodalizmin kararlı adımları atılıyordu, hatta Anderson'a göre feodalizmin tarihi Karolenjler ile başlatılmalıdır. Eski imparatorluk sistemini, tipik bir ters çevirme ile yeniden yaratma konusunda muazzam bir çaba olduğunu dile getiren Anderson, Karolenjlerin sentez yeteneğine özel bir önem vermektedir. Büyük Karl'ın *Imperator et Augustus* unvanı, Batı'da hâkim olduğu topraklarda idari ve kültürel bir canlanma anlamına geliyordu (Anderson, 2012, s. 155). Goff ise Avrupa ve Avrupalılık açılarından düşünüldüğü zaman Karolenjleri başarısız bulur (Goff, 2011, s. 39). Tarihçiler arasında tam bir uzlaşmaya varılmış olmasa da Karolenjlerin Ortaçağ için; özellikle idari, iktisadi ve entelektüel alanlarda ciddi bir katkısı olduğu açıktır.

Karolenj İmparatorluğu temelde imparatorun bağısladığı ve her zaman geri alınabilecek bir iktidar göstergesi olan *comitates*'lerden (krala hizmet etmekle yükümlü askerler) oluşuyordu; bölgeye gönderilen kişi imparatorun gözdelelerinden biri oluyordu ve Ganshof'a göre bu özel nitelikli yöneticilerin sayısı iki yüzün üstündeydi. (Ganshof, 1971, s. 91) Gezin nitelikte olmaları hem ülkeyi kontrol edebilmelerini kolaylaştırıyor hem de belirli bir bölgeleri olmadığı için kaygan bir soyluluk zemini yaratılıyordu. *Comitates* sınıfına mensup olanlar arasında düzenlenen evlilik akitleri ve sürekli bir göç hali, kavimler ötesi bir aristokrat sınıfın doğuşuna işaret ediyordu. (Fichtenau, 1957, s.

108-115) Bunun da ötesinde Karolenjlerin *missi dominici* (kralın/lordun elçileri) kurumu karakteristik niteliğini kazanmıştı; bir ruhban ve bir laik kökenli kimse imparatorun denetçileri olarak görev yapmaktaydılar. (Anderson, 2011 s. 156) (Davies, 2011, s. 331-332) (Ganshof, 1971, s. 120-138) Karolenj yönetiminin karakteristik niteliği giderek belirginleşiyordu; ruhban ile laik sınıfın birbirlerine kaynaşması ve idari işlerin üzerinde artan ruhban etkisi söz konusuydu.

Karolenjler *beneficium*'ları (İmtiyaz, destek, rütbe) sadık gördükleri kişilere dağıtan, toprakları onlara hibe eden Merovenj sistemini, hizmet yükümlülüğüyle birleştirdi. (Bloch, 2007, s. 272-276) Charles Martel döneminden beri savaş zamanında topraklara el koyma alışkanlığı olan hanedan üyeleri sayesinde imparatorluğun elinde bolca arazi bulunuyordu. El konulmuş arazilerin çoğu kiliseye aitti, ama Karolenjler, Kilise'nin ondalık vergi hakkını kabul ettiği için sorun çözümlenmişti. (Bullough, 1965, s. 34-36) Büyük Karl ise *beneficium* ile hizmet yükümlülüğünü sentezleyen kişi oldu. (Anderson, 2012, s. 157) (Bloch, 2007, s. 277) Vassallık, yani genel anlamıyla bir senyöre sadakat yeminiyle bağlanıp karşılığında bakım ve koruma alma, toprak edinmenin temel şartı haline gelince Avrupa'nın çehresi bir kez daha değişti. Vassal-senyör zinciri her tabakanın bir üstüyle iletişim kurabildiği bir zincirdi ve zamanla bu zincir üyelerine - özellikle krala yakın olanlara- çeşitli muafiyetler tanındı. *Beneficium*'un *fief'e* (arazi, feodal ekonomide sadakat karşılığı verilen hibe) dönüşümü de bu döneme tekabül ediyordu; aslında askeri bir niteliği olmayan sadece bir arazi hibesi olan *beneficium*, vassallık ile birleşince askeri bir hal aldı. Hizmet karşılığında verilen toprakları yönetme hakkının tanınmasıyla tahsis edilen arazi (*fief*) ortaya çıktı. Büyük Karl'ın ölümünden sonra, imparatorluğu tutan harç hızla dağılırken bu bölgelerin yöneticileri yani kontlar, doğumdan gelen haklara sahip ve belirli suçların kanıtlanması dışında onlardan alınamayacak bölgesel yönetimlerin lordları haline geldiler. (Anderson, 2012, s. 161) (Bloch, 2007, s. 276-294)

813'e gelindiğinde Büyük Karl'ın gücü Kıta Avrupası'nın yüzde yetmiş beşini kapsayacak şekilde artmıştı. Egemenliğini uzak diyarlara yaymak ve paganları doğru dine döndürmek, Kilise'yi ve Papalık Devleti'ni koruyup savunmak, Söz'ü korumak ve bilgi için çalışanları desteklemek gibi muazzam planları olan *Imperator et Augustus*, kendine verilmiş asli görevin Tanrı'nın krallığını yeryüzüne kurmak olduğuna inanıyordu. (Halphen, 1977, s. 97) Ölümüne yakın bir tarihte oğlu Dindar Louis'i (778-

840) varisi ilan edip ortak imparator ilan etti. Dindar Louis, kendi çocuklarıyla olan son derece çatışmalı ilişkisinin sonunda imparator unvanıyla öldü ama oğulları birbirleriyle savaşmaya devam etti. Binlerce Frankın öldüğü Fontenoy Savaşı'ndan (841) sonra, hem İskandinavya'dan inmeye başlamış Vikingler hem de İber'den yukarı tırmanan Endülüslülere karşı koyacak durumun kalmadığını fark ettikten sonra taht için savaşmaya son vermeyi başardılar. (Bauer, 2014, s. 465) İç savaşa son vermeyi başarsalar da 843 yılında Batı kanadı yeni bir dönüm noktası daha geçirdi. Verdun Antlaşması (843) ile Karolenj İmparatorluğu parçalandı. Dazlak Karl (823-877), Neustria, Batı Burgonya, İspanya'nın uç kısmını; Lothar (795-855), hem imparator unvanını hem de Austrasia, Doğu Burgonya ve İtalya'yı; Alman Ludwig (804-876) ise Bavyera'yı aldı. (Davies, 2011, s. 336) İmparatorluk bir kez daha bir hayal haline gelmişti.

Karolenjler taht uğrunda savaşırken İskandinavya'dan Avrupa içlerine doğru ilerleyen Vikingler 841'de Rouen'i, 845'de Hamburg'u işgal ettiler. Paris'in yakılmasının (845) ardından Bordeaux, kuşatma altına alındı (847) ve bu kuşatma yıllarca sürecekti. Hali hazırda bölünmüş olan imparatorluk toprakları birbirinden iyice ayrıldı ve ortaya irili ufaklı, iktidar sahibi teritoryal bölgeler çıktı (Anjou, Poistau, Toulouse vb.). (Davies, 2011, s. 337-340) Her ne kadar Şişman Karl (839-888) 881'de Austrasia ve Neustria'yı birleştirse de bu kısa süreli bir başarı oldu. Karolenj İmparatorluğu, taht kavgalarına ve Viking istilalarına karşı koyamıyordu; 10. yüzyılın başında Friuli Kontu II. Berengar'ın (y. 900-966) tahtı ele geçirmesiyle haneden fiilen sona erdi. (Metzler, 2014, s. 208-211)

Her ne kadar kendisini Roma'nın varisi olarak görse de Karolenj İmparatorluğu aynı etnik çeşitliliğe ya da müreffehliğe sahip değildi. Ama Büyük Karl'ın dönemi için çok güçlü bir figür olması ve kavimler ötesi siyasi bir teşekkülü yönetip en sonunda kutsal yağla kutsanması çok büyük bir etki yaratmıştı. Onun imparatorluğu, hem Roma'nın ve antik dünyanın mirasçısıydı hem de kutsal çağrıya cevap verdiği için kutsaldı. Bu algı kendisini en iyi, Alcuin'in önderliğinde devam eden *Schola Palatini*'de gösteriyordu. Büyük Karl, Davud ile özdeşken Alcuin, Horatius'tu; Theodulf, Pindoros iken Maudoin, Ovidius'tu. Buradaki vurgu, Antikite ile Hıristiyanlık sentezi üzerine yapılıyordu ancak İsa'nın ışığıyla aydınlananlar seleflerinden üstündü. (Goff, 2011, s. 44) Hıristiyanlığa olan vurgu, kendisini Constantine'in (285-337) halefi olarak görmesinde de hissediliyordu; Hıristiyanlığı serbest bırakan ve ömrünün sonunda vaftiz olan

imparatorun iktidarını miras alma iddiası çok güçlü bir iddiaydı.(Gianandrea, 2014, s. 846-854)

Bunun ötesinde Karolenj İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığa yaptığı bunca vurgu; Büyük Karl'ın kilise mensuplarına zarar verilmesini idamla cezalandıran yasaları, Kilise'ye verilen hak ve özerklikler, Avrupa genelinde ortak bir hukuk oluşturmak için harcanan muazzam çaba döneme dair bazı ipuçları vermektedir. Franklar ile Papalık'ın yolu karşılıklı çıkar ilişkisiyle kesişmiş olsa da özellikle Büyük Karl'dan itibaren inanç temelli görünmez bir anlaşma, hayatın her alanına nüfuz etmeye başlamış gibi görünmektedir. *Missi dominici*'ler laik ile ruhban mensubunu bir araya getirmiş, paganların yenilmesi Tanrı isteği olarak görülmüş, Hıristiyan olan önemli hale gelmiş ve inanç temelli bir krallık fikri zihinlerde giderek somutlaşmaya başlamıştır. 10. yüzyıl başlarında Kilise'nin manoryal mahkemelere rahipleri gönderebilmesinin ve bu rahiplerin, yargı hükümlerinde ciddi bir payının bulunmasının sebebi de tam olarak bu anlaşmanın etkisinden kaynaklanır. Anlaşmanın bir nedeni de Hıristiyanların kendilerini güvensiz bir ortamda hissetmelerinden ötürüdür; Yahudiler ve paganlarla (ilerleyen zamanlarda Müslümanlar ve Vikinglerde bu gruba eklenecektir) çevrilidirler; tıpkı Roma İmparatorluğu'nun son yıllarında Romalıların inanç kavgasını bırakıp Hıristiyanlıkta birleşmeleri gibi Karolenj İmparatorluğu'nun mensupları da kendilerini hem korumak hem de sorumlu hissettikleri misyonu gerçekleştirmek için bir araya gelmişlerdi. (Brown, 2017, s. 146)

Bloch'un, erken dönem şiddeti hakkında söyledikleri Hıristiyanlar arasındaki yaşam mücadelesini anlamak için önemlidir. İnsanların sürekli olarak acı veren bir güvensizlik içinde yaşadığı, her gün karşı karşıya kalınan tehlikelerle dolu, güçlü olanın kılıcıyla kazandığı ve bu şiddetin hayatın her alanında görüldüğü bir çağ söz konusuydu. (Bloch, 2007, s. 683-686) (Spierenburg, 2017 s. 9-22) Avrupa toprakları önlenemeyen bir şiddetle dolup taşıyordu; masum ya da değil tüm insanlar ne can ne de mal güvenliklerini sağlayabiliyorlardı. 9. yüzyılın karanlık çağların en karanlık saati olarak tanımlanmasının nedeni de bu güvensizlikle dolu şiddet ortamıydı. (Davies, 2011, s. 339)

Bu güvensizlik ortamında *Pax Christiana* (Hıristiyan Barışı) adı verilecek barış hareketi, özellikle hükümdarlar tarafından istendi ama piskoposların eliyle yeşerdi.

Kötülüğe karşı birleşme, haksızlığı cezalandırma, mazlumları koruyup mağdurlara yardım etme gibi Hıristiyanlığın görevi olarak kabul edilen eylemler tekrar gün yüzüne çıkarıldı. Din, insanları başka hiçbir şeyin birleştiremediği kadar birleştime gücüne sahipti ve Karolenj döneminde ruhban etkisi giderek artmaktaydı. *Pax Christiana*'nın ortaya çıkmasına yardımcı olan da bu etki oldu. Şiddetin kol gezdiği bir dünyada barış talebi seküler hayatın bir talebiydi. Ancak seküler güç, ruhani güç ile birlik içindeydi. Barış ile Hıristiyanlık yan yana getirilmiş, İsa'nın fedakarlığında can bulmuştu. Artık bir Hıristiyanın başka bir Hıristiyanı öldürmesi, İsa'nın kanını dökmesi ile aynı anlamı taşıyordu. (Bloch, 2007, s. 687) *Miserabiles personae* olarak adlandırılan düşkün, hasta, savunmasız insanlar Kilise tarafından korunuyordu, herhangi bir kiliseye zor kullanarak girme, yağma, sürülerin çalınması, ruhbana zarar verme, tüccarın canına veya malına kast etmek, değirmen yıkmak gibi pek çok hayati konu *Pax Christiana* kapsamına alındı. (Bloch, 2007, s. 687-691) Milenyumdan sonra barışın kapsam alanı giderek genişleyecek ve *Regnum Christianorum*'u teşekkülünde başat bir role sahip olacaktı.

Dindar Louis'nin hükümdarlığı sırasında (814-840) Karolenj İmparatorluğu, dindar krallık idealini Frank siyaseti birleştirmeyi başardı. Yönetici elitler ve savaşçı soylular, rahipler ile beraber *oratores*'e özgü kutsal krallık vizyonunu kabullendiler. Karolenj İmparatorluğu'nda toparlanan her konsil, ülkedeki piskoposları bir araya getiriyor ve sapkınlıklara karşı savaşı, krallık ile kiliseyi yanyana yürütme isteklerini güçlendiriyordu. Kutsal Krallık konsepti birliktelik, birleşme fikri ile gelişmekteydi. (Moore, 2011, s. 286) Bu konsept şu faktörleri içeriyordu: Büyük Karl ile beraber *via regis*'de (kralın yolu) yürümesi gereken bir Hıristiyan Kral, Roma'da tüm kiliselerin başı Papa ve ikisinin el ele verip yürütecekleri *Pax Christiana*. Wallace-Hadrill, bu durumu şöyle ifade eder: “Krallık konsepti bir bakanlık konsepti gibi gelişti.” (Wallace-Hadrill, 1983, s. 239-240) Dindar Louis'in ölümüyle iç savaşlar başlasa da Karolenjler, Avrupa'ya kutsal krallık fikrini miras bıraktılar.

Milenyum, *Pax Christiana*'nın ortaya çıkışındaki nedenlerden biriydi. Ortaçağ toplulukları gerek Vahiyçilik⁵¹ gerekse toplum bilincine işlemiş onlarca kehanetin etkisiyle milenyumü büyük bir endişe ile bekliyorlardı. İnsanlar, Mesih'in geleceğine ve

⁵¹ Yuhanna'nın Vahiy isimli metinden etkilenen akım. Erken Ortaçağ'da oratores sınıfının üzerinde ciddi bir etkisi vardı.

dünyanın yok olacağına inandıkları için ellerinden geldiğince işleri düzeltmeye çalışıyorlardı. Bu çaba en iyi Glaber'in satırlarında kendini gösteriyordu:

“1000 yılının üçüncü yılına gelindiğinde dünyanın tamamında, ama özellikle İtalya ve Galya'da, Roma'dan kalma bazilikaların yerini alan kiliseler yenilenmişti. Bütün Hıristiyan halklar en güzel kiliseye sahip olmak için birbiriyle yarışıyorlardı. Sanki toprağın kendisi, üzerindeki ihtiyarlığı atıp kiliselerden oluşan beyaz bir örtüyle kaplanmıştı.” (Glaber'den aktaran Eco, 2014, s. 15)

III. BÖLÜM

MUKTEDİR ŞİDDET VE MAĞDURİYETİN DÖNÜŞÜMÜ

Erken dönem Hıristiyanlarının mağduriyet algısına bakmadan evvel, kötülüğe nasıl baktıklarını incelemek yerinde olacaktır. Özellikle Kilise Babaları'nın yazılarına bakıldığı zaman Kötülük ve Şeytan kavramlarının, erken dönem Hıristiyanlarının zihin dünyasına hâkim olduğu görülür.

Helenistik ile İbrani geleneklerin pek çok damarından beslenen Hıristiyanlık, kötülük sorununu çözümlmek için büyük bir çaba harcadı. Kavram, yeni bir devinim sürecine giriyordu ve bu süreç Ortaçağ sonuna kadar birbiri üzerine konulan tuğlalarla bir şantiye alanına dönüşecekti. Yeni Ahit'in teodisesi, Şeytan'ı kötülüğün efendisi olarak görüp İsa'nın zıddı olarak kabul etmekten bir saniye bir geri durmamıştır, burada dikkate değer kısım Yeni Ahit'e, Apolojistlere ve Kilise Babaları'na göre kötülüğün doğrudan ele alınabilmesi ve doğası bakımından Şeytan'a ait görülmesindeki kesinliktir. Kötülük sorununda bir diğer adım Roma İmparatorluğu'nun fetihleri sayesinde atıldı. Fethedilen topraklar sadece bir siyasi değişimi değil, kültürel etkileşimi de içeriyordu. Kültürlerin çatışması ve oluşan yeni fikirler din ve felsefe okullarına da yansdı. Felsefe okulları giderek aşkın ve hatta gizemci hale gelirken dini ussallaştırma çabaları teolojinin ve alegorinin temellerini atmaya yardımcı oldu. (Russell, 2017, s. 194) Aynı zamanda uygar dünyanın farklı kültürlerle tanışması ve imparatorluk özelinde giderek karmaşıklaşan durum insanların, bildikleri dünyanın ötesinde bir yeri tutkuyla aramalarına neden oldu. Tacitus, Roma'nın çürümüşlüğünden yakınınıyordu, Horace ise her neslin, selefinden daha büyük kötülöklere imza attığını savunmaktaydı. Güvensizlik hisseyle kuşatılmış toplulukların, kötülük sorununa eğilmeleri doğal bir durumdu, bu eğilim ise onları arınma ritüelleri, ayinler, inanç problemleri, tefekkür üzerinde düşünmeye itti. Metafiziksel sorunlar üzerine düşünülmesi, kötülük sorunundan bahsederken inanç ve ruhani faktörlerin yükselmesini sağladı. Beşerî sorun olarak kötülük hem kurcalamaya daha uygun bir zemin yaratıyor hem de düalist yapının kötülükten kaçınma yolları yaratmasını sağlıyordu. Kültürlerin birbiriyle etkileşime girmelerinin doğal sonucu ise senkretizm oldu. Hıristiyan teolojisinde, kötü olanın (Şeytan ve Lateran Konsili'nden (1215) sonra kategorize edilmiş tüm ecinnler) yeraltı ile ilişkilendirilmesi tesadüfi değildi. Hem Helen mitoslarının Hades'i hem Mithra

kültünün Ehrimen'i ile alakalıydı. İki tanrı da yeraltının efendisiydi; Hades kendi içine düalist olsa da Ehrimen khthonik bir figürdü ve bu özdeşleştirme Hıristiyan ikonografisinde Şeytan'ı, Yeraltı'nın kötü efendisi haline getirmeye yardımcı oldu. Mithra kültürünün bir etkisi de kıyamet günü ile alakalıydı. Sınırsız kötülüğü ile insanlara egemen olacak Ehrimen, onunla savaşıp yenmek için gelecek olan Mithra sayesinde yok edilecekti. Ehrimen'in mağlup edilmesiyle beraber Mithra'nın önderliğinde kusursuz bir dünyada yaşam başlayacaktı. Bu temel inancın, Hıristiyanlığa olan etkisi açıktı: iyiliğin kötülüğe karşı zaferi, Mesih'in karşı konulmaz gücü. Bir diğer senkretizm örneği ise Etrüsk Ölüm tanrısı Kharun'un da Hıristiyan Şeytanı'na kattığı özellikler vardır; kemerli burun, karışık saç ve sakal, sivri dişler, buruşuk bir yüz gibi. (Russell, 2017, s. 201-202)

Şeytan daha önce hiç olmadığı kadar somutlaşmış ve Hıristiyan teolojisinin kötülüğe bakış açısındaki merkezi figür haline gelmişti. (Heirs, 1974, s. 36-37) Kötülük sorunun Tanrı'nın varlığından ayrılmış olması yeni bir soruyu doğuruyordu. Eğer Tanrı, mutlak iyiyse kötülüğe neden izin veriyor? Hıristiyan teolojisi buna karşı beş temel argüman sunar;

- 1) Kötülük, mutlak iyiliğin anlaşılabilmesi için gereklidir.
- 2) Kötülük, kıyamet ile sona erecek dünyanın (tanrısal olan sona ermez) belirgin kusurlarından biridir ve hatta bu kusur yüzünden Mesih gelecektir.
- 3) Kötülük, ontolojik olarak yoktur, olan şey iyiden yoksunluktur.
- 4) Kötülüğün kaynağı, insanın zihni tarafından çözülemeyecek bir gizemdir ve çözümü hiçbir zaman bulunamayacaktır.
- 5) Kötülük, günahın sonucudur, ceza edimidir ve günah nedeniyle hak edilmiştir. Bir disiplin aracıdır ve ahlaki gelişime yardımcı da olur. Kötülük, insanın karakterini ve değerini belirleyen güçlü bir faktördür. Bu argümanın dikkate değer sonucu özgür iradeye verdiği önemdir. (Russell, 2017, s. 282-299)

Hıristiyan teodisesinin Şeytan'ı merkeze aldığını dile getirmiştik. Bunun bir sonucu da İsa'nın Kurtarıcı değerinin artmasıdır. İsa ile Şeytan arasındaki mücadele, teodisenin en önemli parçalarından biridir ve kötülük sorununun ele alınışını derinden etkiler.

Mücadele alanı dünyadır; kötülüğün bir sonunun olduğu fikri bir kez daha karşımıza çıkar. Dünya ise kötülüğün yani Şeytan'ın egemenliği altındadır, dünyada özgürce dolaşan İblis insanları yoldan çıkartmaya uğraşır. Bu baştan çıkarma edimi ise genellikle bedenle ilişkilendirilir zira ruh, bizzat İsa yoluyla Tanrı'nın sahiplendiği bir alandır. Bedenin arzuları, Tanrı'nın arzusu ile husumet içindedir. (Ignatius of Antioch, *Romans*, 8.7)

Antiochalı Ignatius'un (35-107) Romalılara yazdığı mektupta Hıristiyanlığın kötülüğe dair algısı şekillenmeye başlar. Ignatius'a göre kötülük Şeytan'dan kaynaklanıyordu ve onun tek amacı İsa'nın kuzularını yoldan çıkarmaktı. Bu mektupta önemli olan bir diğer noktada Ignatius'un, Şeytan'ın nefsini daima ensesinde hissetmesiydi; müminlerin kendisine yardım etmesi ve Şeytan'a yenilmemesi için adeta yalvarıyordu. (Ignatius of Antioch, *Romans*, 7.1, 8.7) Arena imgesi Ignatius için son derece gerçekçiydi; iyi meleklerin ve iyi insanların efendisi İsa ile kötü olanların önderi olan Şeytan arasında geçen korkunç çatışmanın alanıydı Dünya. (Ignatius of Antioch, *Romans*, 5.2)

Kötülük sorununda ortaya çıkan yeni ve olağanüstü önemli bir gelişme ise şehitlik kavramı ile ilgiliydi. Ignatius'un mektuplarında kötülüğe karşı kazanılan zaferlerden biri olarak görülen şehadet; erken Hıristiyan zihniyeti içinde aynı şeyi temsil ediyordu. Apolojistlere göre şehit olmak, İsa'nın yolundan yani iyiliğin izinden gitmek anlamına geliyordu ve şiddeti reddeden bir topluluk için güçlü bir mücadele aracıydı. Şehitlik, pasif direnişin bir sembolüydü, 'kötülüğe' (Kötülük, Romalı, Pagan, Müslüman, Barbar, Yahudi, Şeytan, İblis... Pek çok formda cisimlenebilir ama Hıristiyan olmayan alan Şeytan'ın alanı olduğuna göre kötünün egemenliğindedir) karşı atılan bir zafer çılgılığıydı. Erken Hıristiyanlığın pasif direnişi, sembolünü ve mirasını şehitlikte bulmuştu. 'Gerçek inancı' korumak için canından vazgeçen ve işkencelere dahi gık demeden katlanan Hıristiyan figürü, iyilik adına verilen mücadeleye damgasını vuracaktı. Söz konusu olan tinsel bir zaferdi; zaferlerin en değerlisi. (Russell, 2017, s. 301-304)

Kavram olarak kötülüğe dair bir açıklamada Gnostiklerden geldi ama gnostiklerin asıl katkısı uyandırdıkları tepkide yatmaktadır. Onların Akdeniz havzasında yer alan fikirlerden beslenerek oluşturdukları teodise, Patristiklerin kötülük sorununa ve diablojiye daha dikkatli yaklaşmasını ve tutarlı bir teodise geliştirmesini sağladı.

Gnostikler, kötülüğü, dünyayı doldurup taşıran ve insanın her daim kozmik bir savaşın içinde olduğunu bilmesi gerektiğine dair keskin bir inançla açıkladılar. Hatta maddeye dair kötülük anlayışını ilerletip beden, ruhun hapishanesi olduğunu ve ruhun çile dolduran yer olduğunu öne sürdüler. Onlara göre kötülük sorununun tinsel boyutunda da düalist bir doğa bulunuyordu: Cahil ve yozlaşmış tin (*Demiurgos*) kötülüğün kaynağıydı. Wilson'a göre bu Demiurgos savı, egemen Gnostik kötümserliğin yarattığı ve Kitab-ı Mukaddes'in iblis olarak anacağı metafiziksel varlıktı. (Wilson, 1958, s. 190-192) Bedenin, kötülüğün merkezi olarak ortaya çıkması yeni bir fikir değildi ama Gnostik kötümserlik insanın en büyük görevinin tinini kurtarmak olduğunu ileri sürdü; her neye mal olursa olsun. İlahi kurtuluşa kavuşmak her şeyden daha önemliydi. Eliade bunu; bedene gömülü tinin, ilahi ışığın kıvılcımlarını toparlamak, toplamak ve kurtarıp göğe⁵² yükseltme olarak anlatmaktadır. (Eliade, 1911, s. 23) Her ne kadar Tertullianus, Markion'a yönelik yazısında Gnostikleri sertçe eleştirse de Gnostikler, kötülük sorununa kararlı bir tavırla cevap arıyorlardı ama öne sürdükleri savlar, Hıristiyan teodosisine lezzetli gelmiyordu.

Gnostiklerin sapkın olarak görülmesine katkı sağlayan düalizmleri Patristiklerin, kötülük sorununa ılımlı bir şekilde yaklaşmasını sağladı. Kötülüğün kaynağı, Tanrı'nın iyi yarattığı ancak kendi özgür iradesiyle bozulmayı, yoldan çıkmayı tercih eden varlıkta saklıydı.

Justin Martyr, kötülük sorununu ele alan erken dönem patrisyenlerinden biriydi; teodisesini, hem felsefe hem teoloji eğitimiyle harmanlayarak kurduğu için yüzyıllara damga vuracaktı. 163-167 aralığında bir tarihte şehit edilen Justin'in temel tezi (tıpkı diğer patrisyenler gibi) İsa'ya inanan Hıristiyanlar ve karşılarında yer alan Şeytan ve takipçileri arasında her gün yaşanan bir savaşı tasvir ediyordu. Justin için kötülün doğası müphem olsa da (zira Şeytan'ın doğası gereği kötü olduğundan emin olsa da bu kötülüğün dönüşümü/yaratılışı kısmında bir şey söylemez) sonunda galebe çalacağından ve yok edileceğinden emindir. Kıyamet Günü geldiğinde nedamet getirmeyen kötülük son bulacaktır ancak denildiği gibi bu yok oluş, dünyanın yok olmasıyla mümkündür. Justin'in özellikle İkinci Savunma'da beyan ettiği fikirler, onun kötülük sorununu formsal olanla ilişkilendirdiğini kanıtlar. Paganları ve paganik ritüelleri tanrısız olarak

⁵² Gökyüzü kaçınılmaz şekilde iyilik ile özdeş, cennetin mekanıdır.

nitelendiriyor ve özellikle tanrı heykellerinin demonların barındığı yerler olduğunu ileri sürüyordu. (Justin Martyr, *Apol II*, 3) Diyaloglarda ise kötülüğe örnekler verilir; büyü, sapkınlık, yalan, nefret ve zulüm vb. (Justin Martyr, *Dia 78*, *Dia 105*) Özellikle Hıristiyanlara uygulanan zulmü Şeytan'a yükler; arenalarda öldürülen müminlerin hepsi demonların ele geçirdiği Roma İmparatorluğu yüzündendir. Athenagoras'ın kötülük sorununu ele alırken "Tanrı karşıtı" olarak ifadesi ise Lactantius'un kullanımıyla daha da popülerleşecek ve Ortaçağ yazımına miras kalacaktı. (Russell, 2017b, s. 99)

Kötülük meselesi Hıristiyanlaştıkça işin içine günah, kefaret gibi kavramlarda girdi. Değişimin öncüleri, Irenaeus (140-202) ve Tertullianus (170-220) idi. *Against Heresies* (Heretiklere Karşı) isimli eserinde, Irenaeus, kötülük sorununu ele alır; Şeytan'dan kaynaklanan kötülük meşru olarak Tanrı'ya ait olan bir yetkiyi ele geçirmeye, ruhun hâkimi olmaya çalışmaktadır. (Irenaeus of Lyons, *Aga*, 1-5) İnsanın özgür iradesini de dile getiren Irenaeus İlk Günah teolojisini de şekillendirmeye çalışır; ona göre problem kibir değil kıskançlıktır ki bu, kötülük ile kıskançlığın yan yana görüldüğü teodise, Yedi Ölümcül Günah'ın habercisi olarak okunabilir. İlk Günah yüzünden kötülüğün egemenliğine (Dünya) gönderilen insan, gene Tanrı tarafından gözetilir ve hatta Şeytan'ın egemenliği kırılсын diye bizzat Tanrı'nın oğlu gönderilerek insan ırkı, kötülükten kurtarılır. Irenaeus'un teolojisi kötülük sorununda yeni bir noktayı gözler önüne serer: İsa'nın Çilesi. Nasıl ki İsa ile Şeytan doğal düşmanlar ve Şeytan'ın kaderi İsa'nın ellerinde yok olmaksızın çile de buradaki anahtar olaydı. Çile'nin bir kefaret edimi olarak yorumlanması Irenaeus ile biçim kazandı ki bu yorum, şehadetin bir mücadele hem de en önemli mücadele olarak görülmesinin başlıca etkeniydi. İsa'nın ölümüyle insanlığın günahlarından arınması ve Şeytan'ın pençelerinden kurtulup iyi ile kötü arasında seçim yapabilecek gücü (özgür irade) geri kazanması hayati bir önem taşımaktaydı. Bu nedenle kötülük yeni bir boyut daha kazandı ve öteki kimliğinin de parçası haline geldi. Kefaret teorisinde sorun, teodise ile çatışıyor olmasıydı; teodiseye göre kötülük, Tanrısal planın bir parçası iken kefarete göre kötülük, Tanrı'dan ayrı ve Tanrı'nın yenmesi gereken (oğlunu feda edecek kadar uç eylemlerle) en büyük düşman varlıktı. (Kelly, 1978, s. 35-41)

Irenaeus'un kötü olana dair kategorizasyonu da dikkate değerdir; paganlar, büyücüler, küfürbazlar, sapkınlar ve dönmeler. Irenaeus'un kategorizasyonu, Öteki olana, kötülüğe ait ve Tanrı'ya karşı olana dair bilincin oluşturulmasında büyük bir önem kazandı; öyle

ki Hıristiyanlığa karşı ya da uygun görülmeyen her şey Şeytan'ın ve dolayısıyla kötülüğün hizmetkarı haline geldi. Bu nokta önemlidir zira mağduriyete dair algının ve muktedir şiddete dönüşümün kilit vurgularını da barındırır. (Irenaeus of Lyons, *Aga*, 1.25, 1.27, 4.41. 5.26)

Tertullianus ise soruna hem teolojik hem linguistik katkılarda bulundu. Oldukça verimli bir patristik olan Tertullianus, otuzun üzerinde eserle pek çok konuyu ele aldı ve özellikle yaşamının sonlarına doğru Montanizm akımından etkilenerek uç noktalarda gezindi. Tertullianus fanatik bir Hıristiyandı ve gerek teolojisi gerek dili gerekse kurduğu demonoloji, bazı noktalarda açık bir saldırı halini aldı.

Temel olarak kötülük sorununa bakışı Matta 6:24'den yola çıkmaktaydı: “Hiç kimse aynı anda iki efendiye hizmet edemez. Aydınlık ile karanlığın birbirleri ile ne ilişkisi var?”. Onun nezdinde, kötü olan Pagan olanla eşdeğerdi ve onun için kötülük doğrudan Günah yüzünden gerçekleşen bir şeydi. Tertullianus, kötülüğü monist bir zemine geri çekmeyi başarır (iki karşıt varlık aynı kozmozun idare edemez, herhangi birinin –ki bu durumda Tanrının- daha güçlü olması dengesizlik yaratır. Bu nedenle şüphesiz ki tek bir Yaratıcı, tek bir varlık bulunmalıdır) ve Dünya'yı Tanrı ile yeniden bağlar. Problem yaratılan değil, dünyevi olandır. Bu tezi “*saeculum Dei est; saecularia autem Diaboli*”⁵³ olarak formüle döker. (Tertullianus, *The Shows* 15) Aynı zamanda –ilginç şekilde- iyi tin kötü beden algısına da karşı çıkar; sorun bedenden değil dünyevi amaçlara yönelen bedenden kaynaklanmaktadır. (Tertullianus, *Idol* 15) Tertullianus'a göre, kötülük elle tutulup gözle görülebilir ölçüde de cismanidir; insan zihni onu doğrudan tanıyıp gözlemleyebilir. Kötülüğün tıpkı iyilik gibi kanıtlanabilir bir gerçekliği bulunmaktadır. Kötülüğü dünyevilikte, dünyevi olanı ise paganlar ve sapkınlarla özdeşleştiren Tertullianus kötülüğü zulüm ile de birleştirdi. (Tertullianus, *Idol* 9, *Idol* 22-24) Şehadet fikrini mücadelenin en önemli silahlarından biri olarak kabul ediyordu: *Semen est sanguis Christianorum*: Hıristiyanın kanı kilisenin temelidir/tohumudur. (Tertullianus, *Scorp* 6, *Apol* 50) Zulüm, Şeytan tarafından gönderilir ve onun hizmetkarları tarafından uygulanır. Bu tez –ki genel kabul görecektir – Tertullianus'un kötülük ve sapkınlık arasında kurduğu dikotomiye Şeytan'a bağlayarak; Hıristiyan bilincinin sapkın ya da

⁵³ Ruhani olan Tanrı'nın, dünyevi olan Şeytan'ındır.

öteki olarak gördüğü her şeye karşı şiddetle karşı koymasının önünü açan temel tezlerden biriydi.

Bu sırada Alexandria'dan iki yeni ses yükselmekteydi; Clemens (150-210) ve Origenes (185-251). Clemens, kötülüğü klasik dünyanın ontolojik boşluk teorisi ile yorumladı. Ona göre kötülük, Şeytan ile kişilik kazanmıştı ve Şeytan hem nesnel hem metafiziksel bir varlıktı. Ancak aynı zamanda insan bilincindeki kötülüğe dair metaforik bir şeydi. Şeytan'ın dolayısıyla kötülüğün insan zihninin hem içinde hem dışında olduğunu söylemesi bakımından senkretik bir teodise söz konusuydu. Platoncu ontolojik açıklamayı da Hıristiyan bir çerçeveye oturtuyordu; mutlak iyi bir Tanrı'nın varlığından kuşku edilemezdi ancak yaratılan dünya –özü itibarıyla kusursuz olsa da zira Tanrı tarafından yaratılmıştı – hakikatin ancak ve ancak kusurlu bir kopyasıydı çünkü yaratılış hiyerarşisinde kusursuzdan kusurluya doğru giden noktada duruyordu. Kötülüğün kaynağı Şeytan olarak anılan kötü melekti ancak sorun onun varlığında iyiliğin bulunmamasıydı. İnsanlar, onun ayartmalarından uzak kalabilirlerdi ki bu tamamen irade sorunu olarak öne çıkmaktaydı. (Floyd, 1971, s. 70-92)

Zengin ve Hıristiyan bir ailede doğan Origen ise Hıristiyan teolojisinin en verimli isimlerinden biri olması ile öne çıktı. Babası Leonidas 197-204 idamları sırasında şehit edilmişti ki bunun, Origen üzerindeki etkisi muazzam oldu. Dünyanın korkunç bir şiddetle dolu olduğuna inanan İskenderiyeli, kötülük sorunu hakkında sık sık düşünüp vaazlar verdi. (Danielou, 1955, s. 220-245)

Origen'in teodisesinde özgür irade meselesi neredeyse Şeytan kadar büyük bir önem taşır. Ahlaksal olarak insanı tanımlayan benzerlikleri değil seçimleri olduğu için Tanrı'nın yaratma edimi, içinde iyiliği ve kötülüğü barındırıp özgür iradeyi sunar. Aksi takdirde, sadece iyilik ile mükellef bir insan ortaya çıkar ve bu varoluş şekli, onun doğasına aykırıdır.(Origenes, *De Principiis* 1) Origen'in yaratılışı bir zekaya dayanan kategorizasyon olarak görmesi de ilginçtir; meleklerden taşlara uzanan yelpazenin her bir parçası Yaraticısından uzaklaştığı ölçüde zeka seviyesinde geriler ancak yaratılışın ilk adımında tüm zekalar –kendi türünde – eşit olduğu için, insan kendi isteğiyle yükselmeyi ya da batmayı seçme kapasitesine sahiptir. Origen, kötülüğün görelî bir şekilde tanımlandığını da kabul ediyordu; herhangi bir amaca yönelik olmayan eylem dahi insan zihninde kötü olarak yargılanabilirdi. (Russell, 2017b, s. 165)

Pax Romana'nın zayıflamaya başladığı üçüncü yüzyılda, güvensizlik ve korku ortamının doğal sonucu olan kötülük arttı. Böylece entelektüel çevrede kötülük sorununun popülaritesi yükseldi. Lactantius (245-325) temel olarak haklı olanın çektiği acıya yoğunlaşmıştı. İyilik ve Kötülük, Tin ve Madde (Beden) ayrımlarını sağlam tutması ve kötülüğü, Tanrı'dan ayırması bakımından düalist olsa da temel olarak Varlık'ın tek ve iyi olduğunu savunuyordu. *Divine Institutes*'in bölümlerinden *Epitome*'de yazdığı "Neden Tanrı kötülüğü yok etmek yerine, bu şeyin var olmasına izin verir?" sorusu ve kötülüğün prensiplerini araştırması bakımından kesinlikle "*pothen to kakou?*" sorusuna yanıt aradığı açıktır. Lactantius'a göre evrenin yapısında karşıtlık ilkesi esastır; iyinin anlaşılması için kötünün varlığı mutlak ve zorunludur. Tanrı, kötülüğü insanın erdemli ve ahlaklı olmanın ne anlama geldiğini anlaması için özgür bırakmıştır. Lactantius'un kötülüğü değerli bir hasım, dikkate değer bir düşman olarak gördüğünü söylemek yanlış olmaz; insanın bilgeleşmesini mümkün kılan, kötü olan tarafından ayarılma çabası, bu çabaya karşı direniş ve savaştan galip çıkma arzusudur. (Lactantius, *Div. Inst.* 29) Kötülüğün kaynağı olan Şeytan, adaletin ve iyiliğin (Hıristiyanlığın savunduğu en önemli erdemlerin) doğal düşmanı konumundaydı. (Lactantius, *On the Anger of God*, 13) Lactantius'a göre Beden ve Tin ayrımı büyük bir önem taşıyordu; beşeri bir çatlak söz konusuydu.

4. ve 5. yüzyıllar arasında daha önce rastlanmayan bir şey oldu. İmparatorluğun batı yakasından da güçlü sesler yükselmeye başladı. Hıristiyan teolojisi Aziz Augustinus (354-430) ile farklı bir senkretizm ile tanıştı ve özellikle Batı kanadında muazzam etkiler yarattı ve tarihe olağanüstü bir teolog ve piskopos olarak geçti.

Augustinus için kötülük, bir çocuk olduğu zamandan beri mühim bir problemdi. Cooper'a göre; kötülük meselesi hayatının ve entelektüel gelişiminin her alanında, her köşe dönemecinde Augustinus'un karşısına çıkmıştı. (Cooper, 1963, s. 257) Dikkate değer bir kısım, Augustinus'un kötülüğü Şeytan'la cismanileştirse de her daim özgür iradenin sonucu olarak ele almasıydı.

İstencin Özgür Tercihi Üzerine'de, Evodius'un isteği, Hıristiyan teolojisinin uzun çelişkisinin isteğidir. "Lütfen, Tanrı'nın kötülüğün nedeni olup olmadığını söyle." (Augustinus, 2015, s. 7) Augustinus, Tanrı'nın kötü güçleri kendi kontrolü altında tuttuğuna ama onun nedeni olmadığını savunuyordu. "İnsan, Şeytan'ın hasadı topladığı

bir meyve ağacıdır, onun kendi malıdır. Demonların bir oyuncağıdır.” (Augustinus, 2015, s. 13) Ancak Augustinus, kötülüğün temel bileşenleri olan acı ve ıstırapı da Tanrı'nın, insan doğru yolu seçebilsin diye gönderdiğini de belirtiyordu. Brown'a göre Augustinus için kötülük ve onunla bağlantılı acı ile ölüm, sert ve kasvetli bir tutumla ele alınmıştı, kötülük, Hıristiyanlığın kalbine yerleştirilmiş fevkalbeşer bir yoğunluğa sahipti. Özellikle Roma'nın düşüşünden sonra (410) Augustinus'un bakış açısı, daha da kötümser, daha şüpheli bir hal aldı. (Brown, 1967, s. 409-420)

Augustinus, kötülüğü ontolojik boşluk olarak ele aldı. Ona göre Yaradılış, Tanrı'nın planına göre yapılmıştı ve Dünya'da bu plana göre devam etmekteydi. Her şey, Söz'e göre şekillendiği için ortada Söz'den bağımsız bir kötülük yoktu; problem iyiliğin olmayıştıydı. Kötülüğün herhangi bir tözü, yaradılışı yoktu ki bu tözden yoksun olma durumu özgür iradeyle seçilebilen bir şey haline gelmesini sağlıyordu. (Augustinus, *Con*, 7.7-7.12) Kötülük ikiye ayrılıyordu; doğal ve ahlaki. Doğal kötülük her ne kadar insan zihni kavrayamasa da –zira tanrısal planı kavramak beşerî akıl için kolay değildir – ilahi planın parçasıdır ve bilgeliği öğretmek, günahı uzak tutmak gibi amaçlar taşır. (Cooper, 1963, s. 258) Ahlaki kötülük ise bambaşkadır; bizzat tinin kutsallığını bozup çürüten şeydir. Augustinus'a göre, ahlaki kötülüğün sonunda mağdur acı çeker hatta yok edilebilir ancak failin bedeni değil ruhu zarar gördüğü için onun durumu çok daha büyük bir sıkıntıya gebecektir. (Russell, 2017b, s. 256-258)

Özgür irade (*liberum arbitrium*) meselesi de önemlidir. Tanrı, kötülüğün yaratıcısı olma sorumluluğundan özgür irade sayesinde kurtarılır. Yaratılmış olan her canlı, kendisine verilen zekayı ve mutlak özgürlüğü kullanarak seçim yapmaktadır. Kötülüğün temelde iki kaynağı bulunur; düşüncenin teşviki ve dışarıdan gelen ikna. Aynı zamanda Augustinus, kötülüğün nedeni hakkında da ontolojik boşluğu ileri süren bir yanıt veriyordu; kötü iradenin etkin nedenlerini sorgulamak manasızdır çünkü kötülük zaten eksiklikten kaynaklıydı.

Augustinus ile kötülük, ana hatlarını belirginleştirdi ve Ortaçağ bilincine miras kaldı. Kavram, belirli bir düalizme sahip olsa da ilkesel olarak monistti. Kötülük, Şeytan ile cismanileşerek, Hıristiyan cemaate karşı yöneltilmiş en ciddi, korkunç tehdit halini aldı. Ortada ilahi bir plan ve buna karşı duyulması gereken bir teslimiyet bulunuyordu. Tanrı, kötülüğü insan doğru yolu seçebilsin diye serbest bırakmış olsa da *apokatastasis*

öğretisine göre tüm canlıların kaderi belliydi ve kötülük nihai olarak sona ermeye, İsa'nın ışığı altında yok olmaya mahkumdu.

3.1. REGNUM CHRISTIANORUM'UN MAĞDURİYETİ

Erken dönem Hıristiyanları, gerek Kilise'yi korumak gerek inançlarını savunmak gerekse teolojii oluşturmak için pek çok eser yazdılar. Bu dönemin yazarları kabaca Apolojistler ve Patristikler olarak ikiye ayrılır. Justin Martyr'den Augustinus'a kadar, Erken Hıristiyan yazarlar, Hıristiyan cemaatin tüm kaygı ve kuşkularına, inançlarına ve sapkınlıklara, çevresel koşullara ve olaylara bakış açılarını ortaya koyar ve cemaat zihniyetini ana hatlarıyla belirlemeye imkân sağlar. Bu tezin temel çıkış noktası olan müteakıl mağduriyet ilkesi, Apolojist ve Patristiklerin yazıları incelendiği zaman kabaca bir çerçeve çizmeyi mümkün kılar.⁵⁴ Bu çerçeve zulüm, acı, kurtuluş ve şehadeti içermektedir. Hıristiyanların, travmatik deneyimleri bu kavramlarla anlatılabilecek şekilde somutlaşmıştır.

Apolojistler ve Patristikler, hem tarihe hem de teolojiye ciddi katkılarda bulundular. Ancak her yazıları yüzde yüz bir gerçekliği ifade etmemektedir. Hatta bazen tarihsel gerçeklikten uzak olaylar anlatılırdı ya da metafiziksel olanın dahi dışında kalan açıklamalar yapılırdı. Önemli olan bu anlatıların geri planını çözümleyebilmektir. Gibbon, Patristikleri, kendi içlerinde yanan bağınazlık ateşini dört bir yana savurmakla itham etmiş olsa da bu metinlerin saf suçlamadan öte bir iddiası vardır: Zulümlere sabırla katlanılmış, pek çok acı çekilmiş, akla hayale gelmeyecek yöntemlerle işkence görülmüştür. Bu insanlar inançları yüzünden mağdur edilmişlerdir; yaşamalarına dahi izin verilmemiş, ya dışlanmış ya yok edilmişlerdir. Onlara göre kilit nokta imanlarıdır; imanları ve imanlarının şüphesiz doğruluğu yüzünden ve İsa sayesinde selamete eren bir topluluğun hikayesi anlatılır. İnsanlar, yaşadıklarının bilincindedlerdi ve bunu sadece suçlamak amacıyla yazmıyorlardı, Cemaat bilincini güçlendirmek, davalarının haklı olduğunu göstermek ve şehadetlerinin İsa'nın sunağı için olduğunu anlatmak için yazıyorlardı. Tertullianus'un düşmanlığı paganlara yönelikti, Romalılara değil

⁵⁴ Erken dönem Hıristiyanları mağduriyet kelimesini kullanmasalar da yaşadıkları deneyimleri, başlarına gelen olayları anlatarak acı ve acının kabullenışı üzerine pek çok eser bırakmışlardır.

nihayetinde kendisi de Romalıydı. Bu insanlar, Roma'yı kendi arzu ve inançlarına göre yeniden şekillendirmek istiyorlardı.

Aziz hikayelerinin temelinde de aynı mantık bulunuyordu: Mağdur edilmişlik, zulme uğramışlık ama iman ile tüm acılardan özgürleşip savaştan galip olarak çıkış. Ölüm önemli değildi ki bu Amery'nin bir cümlesi ile açıklanabilir:

“Ölüm’ün özgür olan ile olmayan için anlamı aynı değildir. Tutsak için ölüm, kaçınılmaz ve bazı noktalarda bağışıklık kazanılmış bir olgu haline gelirken özgür insan ölümü, can verme eyleminden bağımsız olarak düşünebilme yetisine sahiptir.” (Amery, 2015, s. 30)

İdam edilmeden önce tutuklanan kişi zaten ölümü kabullenmiştir, kaldı ki aynı inancı paylaştığı insanların ölümünü gören bir kişi ölümü kanıksamış, bir olgu olarak hayatın merkezine koymuştur. Önemli olan ölmek değil, nasıl öldüğüdür. Şehadet meselesi Antiochalı Ignatius (35-107) ile karşımıza çıkar. Ignatius, mağduriyetin şehadete dönüşmeye başladığı hikayelerin ilk kahramanıdır.

Trajan dönemindeki zulümler sırasında idam edilen piskoposlardan biri olan Ignatius, hayatına dair çok fazla şey bilinmemekle beraber erken dönem Hıristiyanlığı için son derece önemli bir figürdür. Roma'ya olan şehadet yolculuğunda kaleme aldığı mektuplar hem yolculuğu anlatır hem de şehitlik fikrinin oluşumu hakkında değerli bilgiler verir. Ignatius, şehadetinden kaçmaz aksine dirayetini kaybetmemek için bir an önce idam edilmeyi ister. Bu durum, şehit prototipi için çok önemli olacaktır.

“Bütün kiliselerimize yazdım.” der Ignatius Romalılara mektubunda.

“Senin için gönüllü olarak öleceğim, eğer beni engellemezsen. Sana yalvarıyorum, şu an bana dostça davranma. Vahşi hayvanlarla acı çekmeme izin ver ki Tanrı'ya⁵⁵ ulaşabileyim. Ben Tanrı'nın bir taneciğim/tahılıyım ve vahşi hayvanların ağzında bir ekmeğe döneceğim. O hayvanların mezarıma girmesine ve benden geriye hiçbir şey bırakmamasına dahi izin ver. Dünya bedenimi dahi göremeyince, işte o zaman sahiden İsa'nın bir müridi olacağım. Bu şekilde Efendimize ulaşınca, bir kurban olacağım ve tıpkı Petrus ile Paulus gibi bende sana itaatsizlik etmem. Onlar ki Efendimizin havarileriydi; bense sadece bir hizmetkarım. Gönüllü olarak acımı çekince, azat edilecek ve Efendimize kavuşacağım. Ve şimdi, Efendimize tamamen bağlı şekilde, dünyevi olan hiçbir şeyi arzulamamayı öğrendim.” (Ignatius, *Romans*, IV) “Benim arzum sizleri değil, Tanrı'yı memnun edebilmektir ve buna uygun davranırım. Ne benim ne de sizlerin Tanrıya ulaşma şansı olmadı, şimdi sessizlik

⁵⁵ Burada yardım etmesi istenen İsa'dır.

içinde kalırsanız bu en saygın davranış olacaktır. Eğer benim için suskun kalırsanız, Tanrı'ya ulaşabilirim ancak ölümlü etime karşı sevginizi gösterirseniz tüm mücadeleme baştan başlamam gerekir. Öyleyse dua edin, altar hazırlanır ve ben Tanrımız için kurban olacakken benim için daha güzel bir lütuf aramayın. Sevgi ile toplanıp, Tanrımızı ve Efendimizi öven şarkılar söyleyin. Tanrı beni, Suriye Piskoposunu, Doğu'dan Batı'ya getiriyor. Onunla buluşmak için bu dünyadan ayrılmak büyük bir lütuf.” (Ignatius, *Romans*, 2)

“Suriye'den Roma'ya canavarlarla savaştım, gece gündüz denizde ve karada. On leopara bağlıydım (burada lejyonerler kast edilmektedir) onlar ki dünyevi çıkarları uğruna en kötüsünü yaparlar. Ama ben onların açtığı yaralardan daha güçlüyüm (İsa'nın müridi olduğuna vurgu yapmaktadır) ve henüz günahlarımdan aklanmış sayılmam. Benim için hazırlanan vahşi yaratıkları keyifle karşılayacağım, beni hızla yiyip yutmaları için cesaretlendireceğim. Eğer bunu yapmazlarsa yapmaları için zorlayacağım. (...) Şimdi, bir mürit olabilme yolundayım ve kimsenin (görünür- görünmez) Efendimizle buluşmamı engellemesine izin vermeyeceğim. Ateşleri yakın, beni çarpmıha gerin, vahşi hayvanlar kalabalığına atın, bırakın gözyaşları aksın, kemiklerim yerinden oynasın, bütün bedenim acıyla sarsılsın. Bırakın üzerime gelen Şeytan tüm işkencelerini kullansın ama Efendimizle kavuşayım.” (Ignatius, *Romans*, 5)

“Dünyadaki bütün zevkler ve toprak üzerindeki tüm krallıklar içinde bana uygun bir şey yok. Efendimizin önünde ölmek, tüm dünya nimetlerine sahip olmaktan daha iyi. ‘Eğer bir adam dünyevi her şeyi kazanıp ruhunu kaybederse varlığının anlamı ne?’ Benim aradığım şey bizim günahlarımız için ölmüş olandır. Beni affedin kardeşlerim, beni yaşamda saklamayın, ben Tanrı'ya ait olmayı arzularken beni ölümden tutmayı dilemeyin. Işığın bulmam için acı çekmeme izin verin: Oraya gittiğim zaman kesinlikle Tanrı'nın adamı olacağım, Efendimizin naçiz bir taklitçisi olmama izin verin. Eğer bir kişi tüm kalbiyle Efendimizleyle, benim arzuladığımı dikkate almasına izin verin, ona sempati gösterin, ne kadar muhtaç olduğumu bilerek.” (Ignatius, *Romans*, 6)

Ignatius'un mektubu bir manifestodur; Şehadet Manifestosu. Çekilecek tüm ıstırabı fiziksel olana, bedene bağlar ve ruhun azap çekmemesi için bütün acıyı gönüllü kabul etmeyi savunur. Polycarp (69-155), onun mektubunu İsa'ya muhtaç olan herkes için gerekli terbiye ve inancı ihtiva eden bir mektup olarak değerlendirir. (*Polycarp*, 12.3, 13.2) Hıristiyan bilinci, dünyevi olana bağlanmamayı içeren bir anlayışa zaten sahipti ancak Ignatius'un şekillendirdiği bilinç, şehadeti pasif bir direniş yöntemi olarak öne çıkarmaktaydı.

Yukarıda kısaca değinildiği üzere, erken dönem Hıristiyanları şiddete maruz kalsalar dahi şedit eylemleri reddediyorlardı. Smrynalı Polycarp'ın mektubunda görüldüğü üzere bir Hıristiyan tüm azizler için dua ettiği gibi kendilerine zulmeden krallar ve prensler içinde dua etmelilerdi. (*To Polycarp*, 6.2) Haçın düşmanları olarak nitelendirdiği bu grup için dua etmek, Hıristiyan onurunun bir simgesi olacak ve belki de tüm insanlığa yayılarak bir Hıristiyanın, önderi ile uyumlu olmasını sağlayacaktı. Bu kısacık mektup, direnişin önemli ipuçlarından birini veriyordu; öfkeye karşı öfkeyle karşılık vermeyenin, kontrollü ve inançlı olanın diğeri üzerinde yaratacağı etki, Polycarp tarafından anlaşılıyordu. Ignatius'un teslimiyetine dair yazdığı satırlar ve bunu sadece inancı için yapmış olması, Hıristiyanlar için muazzam bir etki yarattı. Görünüşe bakılırsa, şehadet kurtuluşun bir yolu olarak kabullenilmişti ve ancak cesur davranılırsa bir anlam kazanıyordu. Sonunda ölümün beklediğini bilen bir Hıristiyanın, arenaya sürüklenmesi ile arenaya başı dik girmesi arasında büyük bir fark vardı. Ignatius'un Polycarp'a yazdığı mektupta "Bırakalım yaptığımız işler teminatımız olsun, belki bunlar bizi kurtuluşa götürür." cümlesi bir Hıristiyanın her daim eylemi öteki dünyayı düşünerek yapması anlamına gelirken, Smrynalılara yazdığı mektupta "Onun uğruna tüm acılara katlandığınız sürece, Tanrı tarafından ödüllendirilerek ona ulaşabilirsiniz." demesi kurtuluşa dair fikirlerini ortaya koyuyordu. Şehadet, bir Hıristiyanın ulaşabileceği en yüksek mertebeydi. (Ignatius, *To Smyrnaeans*, 9.2) Romalılara yazdığı mektupta "Beni yaşamdan saklamayın, ölümden tutmayı dilemeyin." derken bunu kastediyordu; beden ölümünden sıyrılarak ruhun alanına geçmeyi yani ölümsüz hayatı. Ignatius'a göre ölümsüz hayatın yolu tıpkı İsa gibi şehit olmaktan geçiyordu. Kurtuluş ile Şehadet iç içe geçmiş halkalardı; birini reddetmek diğeri kaybetmek anlamına geliyordu. Ancak Ignatius, defalarca eylemin niteliğinin altını çizerek şehadetin, kurtuluş için yeterli olmadığını belirtir. Tanrı'ya ulaşmanın yolu zaten Tanrı için yaşayıp, Tanrı ile buluşma şansı (Ignatius, şehit edilmeyi bu şekilde yorumlar) geldiğinde korkusuzca ileri atılmaktır. (Ignatius, *To Ephesians*, 1.3, *To Romans*, 9.2)

Smyrna Kilisesi'nden Philomelium Kilisesi'ne gönderilmiş olan *Polycarp'ın Şehadeti*⁵⁶ isimli mektup, çözümlenmeyi iletmeye imkân sağlar. Mektup, "şehitlerimize neler olduğunu size yazmıştık, kardeşlerim" cümlesi ile başlamaktadır. "Ve özellikle, zulümlere kendi şehadetini bir mühür gibi vurarak son veren Polycarp'inkini. Bugüne

⁵⁶ Mektubun yazarının adı Evarestus'tur.

kadar neler olup bittiyse, bizlere şehitliğin İncil’de yer aldığını gösteren olaylardı.” Bu cümle ayrıca önemlidir. Petrus’un yazdığı “eğer bir Hıristiyan olarak acı çekiyorsanız bundan utanmayın, bu adı taşıdığınız için Tanrı’ya şükredin.” öğüdünün, Hıristiyan bilincine nasıl yerleştiğini açık bir şekilde göstermektedir.

“Polycarp, daha önce Efendimizin, kendisini düşünmeden bizler için feda ettiği gibi, şehadetine ulaşmayı bekledi. Bu, gerçeğin ve sevginin bir parçası olarak yapıldı, sadece bireysel kurtuluş değil, tüm kardeşlerimizi/cemaatimizin iyiliği düşünüldü.” (*The Martyrdom of Polycarp*, 1)

Bu paragraf Ignatius’un bireysel kurtuluş için çareyi şehadette görmesinin yanına, artık şehadetin cemaat içinde yapılan bir eylem haline geldiğini gösterir.

“Kendilerini Tanrı’nın isteğine bırakarak kutsanan tüm şehitlerimiz bizlere kimin⁵⁷daha inançlı olduğunu, kimin her şeyi Tanrı’nın otoritesine bırakabildiğini gösterdiler. Kim onların soyluluğundan, sabırlarından ve Efendilerine karşı sevgilerinden şüphe duyabilir? Kamçılarla işkence gördükleri zaman, bedenleri yarılıp damarları açıldığında, bu acıya bile sabırla göğüs gerdiler. Hiçbiri, işkencecilerinden kaçmak için en ufak bir işaret bile göstermedi; bu durum bizlere bütün kutsal şehitlerimizin tüm işkenceler sırasında Efendimizle beraber olduğunu gösterir. Bedenlerinde olup olmamalı önemsizdir; Efendimiz onlara bağlıydı, onlarla beraber duruyordu. İsa’nın lütfuyla, bu dünyanın tüm zulümlerini görmezden gelerek kendilerini sonsuz gazaptan kurtardılar. İşte bu nedenle, vahşi işkencecilerin ateşleri bile onları söndürmek için ortaya çıktı. (...) Vahşi hayvanlarla öldürülmeye, dikenlerle dolu yataklara yatırılmaya ve daha pek çok işkenceye maruz kalsalar da İsa’nın lütfuyla onlar artık insanlardan çok meleklerin arasına karışmışlardı.” (*The Martyrdom of Polycarp*, 2).

İşkencenin performansları belirgindi, *demnatio ad bestiarum*, *demnatio ad flammas* veya *demnatio ad gladium* (vahşi hayvanlarla gelen ölüm, ateşle gelen ölüm, kılıçla gelen ölüm). Mektupta ayrıntılı şekilde işlenen bu çerçeve, Hıristiyanların sadece inançlarıyla dünyanın sunabileceği tüm kötülüklerin üstesinden gelebildiklerini yansıtır. İşkence, dünyevi bir ihtimal ve bazı durumlarda zorunluluk haline gelse de bundan kaçış yolu aramanın gereksizliğine dair vurgu yapılmaktadır. Polycarp’ın “Ben diri diri yanmalıyım.” (*The Martyrdom of Polycarp*, 5) demesi Tanrı’nın isteğine karşı teslimiyetin önemini belirten bir cevaptır; nitekim Polycarp bu vahiysel nitelikteki cevabı da idam hükmünü duyduktan sonra verir. Bütün gün dua etmiş ve sonunda

⁵⁷ Hıristiyanlar ve Paganlar arasında bir kıyaslama yapılır.

yastığın üzerinde yanan görüntüsü belirmiştir. Tanrı'nın isteğine karşı –konu kendi canı dahi olsa– gelmez, zira kendi canı da Tanrı'ya aittir.

Polycarp, yakalandıktan sonra –ki zaten takipçilerini evde beklemektedir– saygıdeğer bir adam olduğu için Nicetes ve Irenarch Herod tarafından ikna edilmeye çalışılır, Caesar'ın ve imparatorluk kültürünün diğerlerinden daha üstün olduğunu söyleyerek idamdan kurtulma yolu sunulur. Fakat, Polycarp eğer bu tip tavsiyelerle geleceklerse konuşamayacağını söyleyerek cevap verir. Bunun üzerine Nicetes ve Herod sertleşir, Polycarp'a zulmetmeye başlarlar. Olay örgüsü giderek heyecanlı bir hal alır; stadyuma götürülen Polycarp içeri girmeden önce Cennet'ten bir ses duyar; “Güçlü ol ve onlara bir adam göster.” (*The Martyrdom of Polycarp*, 9) Polycarp'la konuşan kimse yoktur, sesin Cennet'ten gelmesi elbette şehit hikayelerini kutsayan bir ayrıntıydı. Prokonsül, Staius Quadratus⁵⁸ bizzat Polycarp'a İsa'yı reddedip Caesar adına yemin etmesi için baskı yapar. Polycarp bunu reddeder ve yeminini kendisini her zaman koruyup gözetmiş, 86 yıl boyunca hizmet ettiği İsa'ya sunar. Kendisini bir Hıristiyan olarak tanıtır ve Prokonsül'ün hiçbir tehdidinin kendisini yıldırmasına izin vermez. İnancını korumanın verdiği huzur ve mutlulukla doludur. Prokonsül, stadyuma Polycarp'ın itirafını ilan ettiğinde '*stadyumu dolduran Paganlar ve Yahudiler*' onun idam edilmesini ister. Sandallarına kadar tüm kıyafetlerini çıkaran Polycarp, naçizane bir adamken, kutsal şehitlerin arasına katılmasına izin veren Tanrı'yı ve İsa'yı öven son duasını eder. Ateşle öldürülmesine karar verilmiştir ancak mucizevi bir şekilde ateş ona zarar vermeden yanmaktadır ve etrafa ancak bir tütsüden gelecek güzel kokular yayılır. Bunun üzerine cellatlar bir hançerle Polycarp'ı doğrarlar ve bedenini yakıp kül ederler. (*The Martyrdom of Polycarp*, 9-18)

Erken dönem Hıristiyanlığı, Polycarp'ın hikayesine benzeyen pek çok hikâye ile doludur ancak bu örnek incelenmek için güzel bir örnektir. Öncelikle metin hem mağduriyetin hem mağrurluğun hem de içten içe hissedilen bir öfkenin yer aldığı bir mektuptur. Mektubun yazarları Polycarp için dua edilmesini, onun başına gelenlerin tüm cemaate duyurulmasını istemektedirler. (*The Martyrdom of Polycarp*, 20) Kendi bölgelerinden (Philadelphia) on ikinci şehitlerini vermiş ve en mükemmeli olarak gördükleri Polycarp'ın şehadetiyle bastırılmaz bir acı hissetmektedirler. Metinde,

⁵⁸ Marcus Aurelius döneminde Asya Prokonsülü.

Polycarp'ın bir hizmetkarı tarafından ihanete uğraması İsa'nın Yahuda'nın ihanetine uğraması ile özdeşleştirilir ki bu özdeşleştirme bizlere şehitlerin ölümlerini İsa'nın çarmıha gerilmesiyle benzeştirme eğiliminin gücünü göstermektedir. Nicetes ve Herod'un isteklerine kavuşamayınca Polycarp'a zulmetmeye başlamaları da ilginç bir noktadır; ne olursa olsun herkes için dua eden Hıristiyanların aksine paganların kötülüğüne dair bir vurgu yapılır. Polycarp'ın savunması sırasında da aynı tutumu görürüz, Statius Quadratus hasmını ikna edemeyeceğini anlayınca tehditlere başlar. Ancak tüm mektuptaki en önemli satırlar paganlar ve Yahudiler ile alakalı olan kısımdır; Quadratus habercisini gönderdiğinde stadyumdaki kalabalık kontrol edilemez bir öfkeyle haykırp Polycarp'ın üzerine aslanların salınmasını talep eder.⁵⁹ (*The Martyrdom of Polycarp*, 12) Vurgu önemlidir; Polycarp 86 yaşında ve saygıdeğer bir adam, günahsız ve üstün bir kişidir ancak Yahudi ve paganlar onun üzerine aslanların salınmasını talep etmektedirler. Doğruluğun, kıskanç, kötü ve lanetli düşmanları olarak tanımlanan pagan ve Yahudiler, Polycarp'ın şehadetindeki mucizeleri görünce şaşırıp seçilmiş olanlar ve inanmayanlar arasındaki farkı merak etmeye başlar ancak bu gelip geçici bir durumdur. (*The Martyrdom of Polycarp*, 17) Polycarp'ın bedenini almaya çalışan Hıristiyanları görmezden gelen Yahudiler, onları bir de Polycarp'a tapınmaya başlamakla suçlarlar ve bu durum, Yahudiler tarafından ortaya atılan bu iddia, Centurion'un Polycarp'ın bedenini yakmasıyla sonuçlanır.

Yahudilere karşı, İsa'nın çarmıha gerilmesinden bu yana süregelen bir karşıtlık bulunur. İlerleyen paragraflarda –özellikle Eusebius'ta – birçok örneği sunulacak bu tutum, *The Epistle of Mathetes to Diognetus* mektubunda görülmektedir. Bu apolojide Hıristiyanlık, Yunan tanrılarıyla ve Yahudilerin batıl inançlarından öte Tanrı sözüne tüm kalbiyle inananların inancı olarak tanımlanır ve mektubun yazarı, yazma gücünü Tanrı'dan aldığını özellikle belirterek sözlerine başlar. (*The Epistle of Mathetes to Diognetus*, 1) Pagan heykellerin ve idollerinin yalancı, sahtekâr, yoldan çıkarılmaya müsait, sağır ve kör olduğunu yazılmaktadır. (*The Epistle of Mathetas to Diognetus*, 2) Putların, vazolarla aynı materyalden yapıldığını da sözlerine ekleyerek, bu idollere tapınan paganlarında tıpkı onlara benzediğini savunur. Önemli kısım bu benzetmedir zira mektup yazarına göre, paganların Hıristiyanlardan nefret etmesinin asıl sebebi budur. İkinci kısımda

⁵⁹ “Bu, Asya'nın öğretmeni, Hıristiyanların babası, Bizim Tanrılarımıza saygısızlık edip pek çok kişiye kurban vermemesini öğütleyen kişi!” (*The Martyrdom of Polycarp*, 12)

Yahudi inancı ile Hıristiyan inancı arasına kesin bir çizgi çekilir; Semavi dinlerden biri olsa da Tanrı'ya sunular vermek gibi bir çılgınlıkla itham edilen Yahudilerin, Sebat Günü, et konusundaki hassasiyetleri, sünnet palavraları da batıl inanç olarak ele alınır. (*The Epistle of Mathetas to Diognetus*, 3) Diognetus'a açık bir şekilde Tanrısal gizemi, insanlardan öğrenmeye kalkmamasını öğütleyen yazar, üstü kapalı bir biçimde Yahudileri Tanrı için özel olduklarını düşünmekle ve tanrısal hakikate hakaret etmekle suçlar. Hıristiyanlar ise ruh, beden için neyse dünya için odur. Ruh bedenden barınır ama bedenden ötedir; Hıristiyanlar dünyada barınırlar ama inançlarının yüceliği sayesinde ölümlü dünyanın ötesindedirler. (*The Relations of Christians to the World*, 4) Mektup, Hıristiyan cemaatinin öteki inşası, kendilerine dair algıları güçlendiğini göstermektedir.

Mağduriyetin karakteristik özelliklerinden biri de savunma ihtiyacının ta kendisidir. Mağdur olan, kendisine karşı işlenmiş suçları ve bu eylemlerin nedenlerini bulmaya çalışır. Dışlanmışlık hissini ortadan kaldırmaya, kaldıramıyorsa bile kendisini açıklamaya çalışır. Yukarıda aktarılan görülme isteğinin temelinde bu dürtü vardır; yanlış bir şey yapmadığını kanıtlama ve kendisini mağdur edenlere gösterme tutkusunu. Bu tutku, kendisini en iyi savunma eylemlerinde gösterir ki Erken Hıristiyan literatürü apolojilerle dolup taşmaktadır.

Aristides'in (?-134) Hadrianus'a yaklaşık 124 yılında sunduğu apoloji incelemeye değerdir. Aristides sözlerine dünyayı ve gökyüzünü, denizleri ve güneşi incelerken güzelliğe tutulduğunu ve bütün bu güzelliklerin muhakkak bir Yaratıcısı olması gerektiğine ikna olduğunu söyleyerek başlar. (Aristides, *Apol*, 1) Helenistik fikirlerle harmanladığı mektubun önemli kısımları tüm insanları dört sınıfa ayırması ile başlar; Barbarlar ve Grekler, Yahudiler ve Hıristiyanlar. (Aristides, *Apol*, 2) Ayrımın biri Heredotos'a kadar uzarken, diğeri Hıristiyan bilincinin ürünüdür; sınırları çizmeyi ve İsa'nın katilleriyle⁶⁰ İsa'nın kuzularını ayırma amacıyla çizilen yeni bir çizgidir. Apolojinin on dördüncü bölümü, Yahudi geleneklerini batıl inanç olarak addeder ve onların tek bir Tanrı'ya taptıklarını söylemelerine rağmen Tanrı'nın bir imitasyonuna inandıklarını ve ibadetlerini bu imitasyona göre kurguladıklarını savunur. Onların inançları Tanrı'nın kendisine değildir. (Aristides, *Apol*, 14) Fakat Hıristiyanlar, uzun

⁶⁰Yahudileri, İsa'nın katilleri olarak suçlama tavrı, Eusebius ile kesinlik kazanacaktır.

çabalardan sonra gerçeğe çok yaklaşıp gelecek nesiller için yazıya dökmüşlerdi. Hiçbir tanrının insana yoldaş olamayacağını çünkü tek bir Tanrı'nın gerçek olduğunu bilenler Hıristiyandı. Yalancı şahitlik, zina, sahtekarlık gibi kötülüklerden uzak duran, ana babalarını onurlandırıp hakkaniyet ile yaşayanlar Hıristiyanlardı. Onların saygısı putlara değil, Tanrı'nın ta kendisineydi. Hayatlarını mutluluk içinde sürdürüyorlar, muhtaçlara sorgusuzca yardım ediyorlar, birbirlerini en temiz bağlarla seviyorlardı. Her gün her saat Tanrı'yı ve İsa'yı övüyorlar, kendilerine verilen nimetler için şükrederek kanaatkâr bir yaşam sürüyorlardı. Ölüm bile onlar için şükretme sebebiydi çünkü Tanrı'ya ulaşma yolunda bir adım, dünyevi olandan çıkış yoluydu. (Aristides, *Apol*, 15)

Hıristiyan cemaatini, bir ütopyadan farksız şekilde resmeden Aristides, cemaatin yaşadığı mağduriyeti Yunanların iftiralarına bağlayarak mektuba devam eder. Suçlamalar iki taraf içinde genelde aynıdır; nasıl ki paganlar, Hıristiyanları kanlı ritüeller, zina hırsızlık vb. suçlarla yargılıyorsa Hıristiyanlarda benzer bir paketi kullanıyordu.

“Anne, kız kardeş, kız evlat... Kendi korkunç canavarlıklarını Hıristiyanlara yüklüyorlar! Fakat, Hıristiyanlar iyi ve temiz, güvenilir gözlerinde gerçek ruhlarında ise uzun süredir çektikleri elemeler var. Yunanlardaki hataları biliyorlar, onlar tarafından idam ediliyorlar, bu acıya tahammül edip sabırla cefa çekiyorlar, inançlarına sıkı sıkı sarılıyorlar.”

Aristides bir kurtuluş çaresini de araya sıkıştırmayı ihmal etmiyordu; “Eğer bir insan daha önceki eylemlerinden pişman olur ve Tanrı'nın önünde itirafta bulunursa, kalbini temizlemeyi başarırca günahlarından arınır. Çünkü daha önceki suçları cehalet içinde işlemiştir.” (Aristides, *Apol*. 17) Anahtar, Hıristiyanların dünya üzerindeki herkesten daha kutsanmış olduğunu anlamakta gizliydi.

Bir grubun, başka bir topluluğu *öteki* olarak sınıflandırması belirli bir kimlik politikasının devreye girdiğini gösterir. Hıristiyanlar, kendi kutsanmışlıklarına olan inançlarından güç alarak diğer inanç mensuplarını *öteki* olarak değerlendirmeye eğilimlilerdi. Petrus'tan bu yana, Hıristiyan kimliği neleri barındırıp neleri dışladığı konusunda hayli yol kat etmiş görünmektedir.

İkinci yüzyılın en önemli apolojistlerinden biri ve Hıristiyan tarihinin mühim şehitlerinden biri olan Justin Martyr'nin (y. 110-167), yazıları hem Hıristiyan kimlik bilincini hem de yaşanan zulümlerin nasıl tezahür ettiğini gösteren ipuçları barındırır.

Birinci Apoloji, Antoninus Pius (86-161) ve halefi Marcus Aurelius şahsında tüm Roma'ya yazılmıştır; girişinde adaletsizce nefret edilip tacize uğrayan tüm uluslar adına yazıldığı belirtilir. (Justin, *Apol I*, Chapter I) Kendisini de bu uluslardan birine mensup olarak tanıtan Justin, ikinci yüzyıla gelindiğinde ortak bir inanç çevresinde birleşmiş Hıristiyanların, kendilerini özel kimlikleriyle tanımladığını görmemizi sağlar. Mağduriyet ile Kimlik, birbirinden ayrılamayacak parçalardır zira mağdur edilmemizin nedenlerinden biri kimliğimizdir. Mağduriyetin adalet temennisi de *Birinci Apoloji* de karşımıza çıkar;

“Gerçekten dindar, filozofça onurlu ve sadece gerçeği sevenlere yöneltilen bu nefret ve taciz, gerçeği öğretenleri reddetmemiz için yeterli değildir. Ölümle karşılaştığımızda dahi doğru olanı söylemekten vazgeçmeyiz. Kendinizi adaletin ve bilgi sevgisinin koruyucuları olarak tanımlıyorsunuz, eğer öyleyseniz, bu açıkça gözükcektir. Biz bu dilekçeyi/apolojiyi, sizi övmek ya da memnun etmek için yazmıyoruz. Sizden önyargılardan, etrafta uzun süredir dolaşan yalanlardan, inancımızla ilgili batıl uydurmalarından uzak bir şekilde bizi yargılamanızı istiyoruz. Böylece aldığımız karar size kim olduğunuzu gösterecektir. Bizim içinse fark eden bir şey olmayacak çünkü biz hiçbir kötülüğün bizi incitemeyeceğini çoktandır biliyoruz (kötülük eden ya da lanetli biri olmadığımız sürece). Siz bizi öldürebilirsiniz ama acı veremezsiniz.” (Justin, *Apol I*, 2)

Justin, açık bir şekilde imparatorluğu adil olmamakla suçladıktan sonra adalet talebine devam eder.

“Biz, mahkûm edilen Hıristiyanlara dair suçlamaların araştırılmasını talep ediyoruz. Eğer suçlularsa, istediğinizi yapabilirsiniz hatta cezalarını bizzat biz vereceğiz. Ancak suçsuzlarsa, kimse bir şey kanıtlayamadıysa, gerçeğin gücü sizi lanetli dedikodulara inanarak masum insanları suçlamaktan alıkoymalıdır. (...) Son derece açıktır ki hükümdarlar, kararlarını şiddet ve tiranca dürtülere uyarak değil, dindar ve filozofça düşünerek vermelidirler. Antikçağ bilgelerinden biri açıkça eğer yönetici ve yönetilenler filozofça yönetilmezse ülkede huzur olmayacaktır der. (...) Bizim inançlarımıza karşı cahil olup bizi dedikodulara inanarak suçlayanlar hakkında karar vermek sizin görevinizdir. Gerçeği öğrendiğiniz zaman istediğinizi yapabilirsiniz, Tanrı'nın önünde herhangi bir bahaneniz olmayacak.” (Justin, *Apol I*, 3)

Justin'e göre Hıristiyanlar sadece Hıristiyan oldukları için zulüm görüyorlardı ve bu herhangi bir kanuni temele dayanmıyordu.

“Bir suçu kanıtlanmadıkça hiçbir isim cezalandırmayı hak etmez. Bizi Hıristiyan olmakla (inancımız yüzünden) suçlamanız adil değildir. Eğer suçlanan biri Hıristiyan olduğunu itiraf

ederse, cezalandırılıyor, bir kişi Hıristiyan olduğunu reddederse beraat ediyor. Hıristiyan ismi suçun kanıtı olarak görülüyor. Efendimiz bize onu asla reddetmemeyi öğretmiş olsa da içimizde korkup vazgeçenler olduğunu kabul ediyorum ancak bu durum bile bütün Hıristiyanların lanetli, hain ve dinsiz olduğunu söylemeye kadar götürülüyor. Beraat eden kişi haksızca, tüm cemaatin üzerine leke sürüyor. Bu da adil olmayan iftiradır. Felsefe kendi içinde pek çok farklı görüşü barındırır ve görüş sahiplerinin tümüne filozof deriz veya bizleri neşelendirmek için Jupiter'in kendi çocuklarıyla maceralarını anlatan şairler bulunur. Ancak bu durum onların cezalandırılmasına ya da dinsizlikle suçlanmalarına yol açmamaktadır.” (Justin, *Apol I*, IV) “O zaman neden bizler dinsizlikle suçlanıyoruz? İnanığımız şey sizin tanrılarınız değil, doğruluğun ve tüm erdemlerin sahibi olan Tanrı’dır. Biz, saf olmayan her şeyden arınmış Tanrı’ya, bütün bunları bize öğreten Oğul’a ve Kutsal Ruh’a inanırız. (...) Tanrı’ya mantıkla hizmet ediyoruz; onun kurbanlara, kan dereciklerine, tütsülere veya toprağa dökülen şaraplara ihtiyacı yok. Biz onu dualarımızla, şükranlarımızla, minnettarlığımızla övüyoruz, yakarılarımız ve ilahilerimizle ona teşekkür ediyoruz. Bütün bunlar bize, Tiberius Caesar’ın zamanı ve Pontius Pilatus’un valiliği sırasında Judea’da çarmıha gerilerek öldürülen Efendimiz İsa Mesih tarafından öğretildi. (...) Bizi, çarmıha gerilmiş bir adamı inancımızda ikinci sıraya koyduğumuz için suçluyorlar ancak hepsi buradaki mucizeyi çözmekten aciz. Biz, size bu mucizeyi açıklamaya çalışıyoruz.” (Justin, *Apol I* 3-5, *Apol I*, 62)

Mağduriyet dizgesinin içinde önemli bir yeri olan belirleme, belirtme, kendisini suçlamalardan temize çıkarma arzusu, kendini kanıtlama tutkusu Justin’in mektubunda somut bir gerçekliktir. İnanç, tüm nitelikleri ile tanımlanır; bir Hıristiyanın ne olduğu tüm yönleriyle açıklanır.

“Bizi sorguya çektiğiniz zaman, Hıristiyan olduğumuzu reddetmemizi istediğinizde onu yapamayız çünkü yalan söylememek kuralımızdır. (...) Çekiçlerle ve keskinlerle, insan eliyle yapılmış, çeşitli materyallerden oyulmuş idollere tapınamayız, bunu sadece mantıksız değil Tanrı’ya bir hakaret olarak görüyoruz. (...) Sizlere, Hıristiyanların bir krallık aradığı söyleniyor; şüphesiz ki bunu dünyevi bir krallık sanıyorsunuz. Bizim aradığımız Tanrı’nın krallığıdır. Eğer dünyevi krallığı arasaydık bu Hıristiyanların kesilip biçilmediği, takip edilmediği bir krallık olurdu. Ancak şu an yaşadığımız krallık buna uymadığı için, insanlar bizi kesip kopardıklarında dahi, ölümü daha önce olan tüm olayların ödemesi olarak görüyoruz. (...) Bizler size yardımcı olmak için pek çok topluluktan daha uygunuz çünkü bizde barış ve huzur istiyoruz. Bu gerçek görüldüğünde tüm o korkak, hain, lanetli komplocular Tanrı’nın gözünden kaçamayacaklarını fark edecek, her insan kendi eylemleri sonucunda sonsuz bir cezaya ya da kurtuluşa erecekler. (...) Daha önce söylediğimiz gibi, biz bütün bu zulümleri kötü güçlerin saldırıları olarak kabul ettik fakat felsefe ve

dindarlıkta itibarı olan sizler için nedensiz bir şey yapmak, kabul edilemez.” (Justin, *Apol. I* 7-12)

Justin’in önemli bir cümlesi de affetme gücü üzerine yaptığı vurgudur. Mağdur olanın, tüm yapılanlara rağmen suçluyu affetmesi, olayı duyan öğrenen kişilerin empati ve saygısını kazanır, yakınlık hissi doğurur.

“Yaralarımız hakkında sabırlı davranmamız, hizmete hazır olmamız ve öfkeden uzak durmamız Efendimiz’in bize söylediği ‘Biri size tokat atarsa öteki yanağınızı uzatın. Kızgın olan kişi, ateşin tehlikesi içindedir. Bırakın iyi işleriniz parıldasın, onlar sizi görünce Cennetteki Babanız yücelsin.’ emrindedir. Efendimiz, bizim lanetli insanları taklit etmemizi yasakladı⁶¹ ama bizi tüm insanlara sevgi ve nezaketle önderlik etmemiz için ayırdı.” (Justin, *Apol I*, 16)

Eğitimi ve ailevi geçmişi sayesinde hem Helen felsefesini hem de mitolojik hikayeleri çok iyi bilen Justin, apolojilerinde sık sık inançları karşılaştırıyordu. Özellikle pagan inançları ile Hıristiyanlara yapılan muameleye dair paragrafı etkileyicidir.

“Biz ‘sadece Hıristiyan olduğumuz için’ günahkarmışız gibi öldürülürken, ağaçları ve nehirleri, fareleri ve kedileri ve başka akıl almaz canlıları kutsayarak yaşıyorlar. (...) İşte, bu sizi bizim inancımıza karşı getiriyor; aynı Tanrıya inanmıyoruz, ölümlerimiz için toprağa şarap döküp kurban kesmiyoruz. (...) Bunlara inanlara sadece üzülüyoruz çünkü bunların Şeytan’ın icadı olduğunu bilmekteyiz.” (Justin, *Apol I*,24-25)

Şehadetin bir ritüele dönüşümü *İkinci Apoloji* de görülebilen bir değişimdir. Ignatius’da bir kurtuluş yolu, Polycarp’ta ise hem bireysel hem de cemaat için eylemlerin en onurlularından biri olarak karşımıza çıkan şehitlik, Justin ile masumiyetin kanıtı olma özelliğini de kazandı. Şehitlik, Hıristiyan bilincinde bir kült olma yolunda emin adımlarla ilerlemekteydi.

“Hıristiyanların katledildiğini duyup, onların korkusuzluğunu kendi gözlerimle gördüm. (hem ölümden hem de sayılamayacak kadar çok sayıda zulümden) Dünyevi zevkle dolu lanetlenmiş bir hayatı yaşamalarının imkansız olduğunu bir kez daha kavradım. Ölçüsüz veya ete (bedene) iyi gelen zevkleri seven biri için, ölüm ancak zevklerin sonu geldiğinde kabullenebileceği bir durumdur. (...) Bize karşı haksızca yöneltilen suçlamalarla ölüm cezasına çarptırmak, kadın çocuk demeden acımasızca işkence etmek açıkça kötülük etmektir ancak biz bunlara aldırış etmedik çünkü bu kötülükler bizim eylemlerimiz değildir, Tanrı bizim düşünce ve eylemlerimizin tanığıdır.” (Justin , *Apol. II*, 11-12)

⁶¹Tanrı’nın Hıristiyanlara şiddet kullanmayı yasakladığına vurgu yapmaktadır.

Justin'in Rusticus tarafından sorgulanmasının hikayesi (*The Martyrdom of Justin*, Chapter I) de gerek kullanılan dil gerekse mağdur olanın mağdurluğunu yansıtması bakımından önem taşır. “Putperest ve lanetli fermanların, imparatorlukta Hıristiyanlara karşı kullanılmak üzere yayınlandığı zamanlarda” diye başlar metin. “*Hıristiyanlar putlara şarap sunmak gibi sunulara mecbur kılınmıştı. Justin, sanık koltuğuna oturtulduğu zaman Rusticus ona Tanrılara itaat etmesini ve imparatorlara boyun eğmesini emretti.*” (Justin, *Apol II*, I) Aziz/Şehit hikayelerinin çerçevesi de giderek somutlaşmaktaydı. Sanık koltuğuna oturan Hıristiyandan inancını reddetmesi isteniyor, tehdit ediliyor ama ölümle yüz yüze olan şehit adayı, doğrudan asla vazgeçmiyordu.

Başka örneklere geçmeden önce buraya kadar belirttiğimiz fikirleri toparlayıp, çözümlemekte fayda vardır. Ignatius, Polycarp, Aristides ve Justin Martyr'den alıntılanan yazılar, bize ikinci yüzyıl ortalarında, Hıristiyan mağduriyet algısının şehitlik, zulüm, adaletsiz uygulamalar ve kimliğe dair yapılan açıklamalarla ifade edildiğini göstermektedir. Burada asıl önemli noktalar Şehadet ve Kimlik problemleridir; mağdur olanın tezahürü kendisini bu iki kavramda gösterir. Azizler Kültü ve Hıristiyan-Öteki'nin kimliği arasındaki ayrımın belirlenişi, sınırların çizilmesi tam olarak bu noktada belirginleşmektedir.

Şehit kelimesi (*Martyr*) köken itibariyle Yunanca'dır ve martur kelimesinden türetilir. İngilizceye Kilise Latincesinden geçtiği için rahatlıkla ekümenik anlamıyla kullanılabilen kelime, temel anlamıyla tanık olan, tanıklık eden anlamına gelmektedir; Petrus'un İşleri'nde (1.22) tanıklık, İsa'nın fedakarlığına tanıklık eden kimseyi ifade etmek için kullanılır. Aziz Stephen (5-34) ile beraber tanıklığın içine İnanç uğruna öldürülmeyi de alır ve ifade, inancı yüzünden öldürülen kişi anlamını kazanır. Kilise literatüründe şehit kelimesinin manası tam olarak İsa'ya inandığı için öldürülen mümin'dir, artık İsa'yı şahsen görüp görmemenin önemi kalmaz. Mühim olan, inanmaktır ki bu da Tanrı Sözü ve tanıklıklar için katledilen tüm ruhlar olarak tanımlanır. (Hossett, 1910, s. 211) Fren'din artık klasikleşmiş eserinde Hıristiyan Şehadet İdeolojisi, İbrani şehadet geleneğinin devamı olarak görülürken Bowersack'a göre Hıristiyan ideolojisi tamamen Roma kültürünün bir ürünüdür, Hıristiyanlık bu kültür ürününe adapte olur ve sonradan hem Hıristiyan hem İbrani gelenek buna uygun işler. (Boyarin, 1998, s. 577) Ancak yukarıdaki örneklerin gösterdiği gibi bu iki tezde

doğru tarafları olmakla beraber eksiktir. Boyarin'in haklı olarak belirttiği gibi, Hıristiyan Őhadeti daha karmaşık bir dűŐünce tarzını ifade eder. Hıristiyan Őhadet anlayıŐı, iinde mağdur edilmiŐliđi ve buna karŐı pasif direniŐi barındıran bir anlayıŐtı. İnsanlar, inanları ve tanrıları uğruna lűyorlardı, ama bu, yeni bir Őey değildi. *Persecution* denildiği zaman akıllara, Hıristiyanlara yapılan zulűmlerin gelmesine yol aan Őey, Hıristiyan Őehitliđinin tepeden tırnağa bir mağdur edilmiŐlik, kabullenilmemiŐlik anlatısını iinde barındırması ve Hıristiyan kimliğinin son derece sağlam temellerde yűkseltilmesi idi. Bu noktada van Henten'in Őehitlik anlatısına dair özűmlemesi son derece nemlidir.

“Bir Őehitlik hikayesi bize Őiddet dolu lűműn spesifik bir tűrűnű sunar; iŐkenceyle lűm. Bir Őehit hikayesinde, Őehidin kesin tasviri –yukarıda belirtilen aziz kimliđi– yapılı ve Őehit adayı olađanűstű durumlarda bile Pagan otoritelerin isteklerine boyun eđmektense Őiddetli bir lűmű tercih eder. Bu inanın lűmű, metnin ana fikridir ve idamdan muhakkak bahsedilir.” (Henten, 1997, s. 7)

Van Henten, Őehit hikayesinin yapısını belirlerken Brown'ın Őehitlik özűmlemesi muazzam Őekilde aydınlatıcıdır. KlasikleŐen eseri Ge Antikađ Tarihi'nde Őhadeti, idam performansının tesine taŐır.

“Őehitler yalnızca grűlmemiŐ bir cesaretle idamla yűz yűze gelen kadın ve erkekler deđildir, onlar Őiddetin profesyonel yıldızlarıdır –tıpkı gladyatrler ve hayvan avcıları gibi – ve lűműn iŐıđında performanslarını sergileyerek etkileme gűcűne imzalarını atarlar. Őehitler, dini deneyimin belirli bir tarzını sunmaktadırlar.” (Brown, 1978, s. 55)

Bowersock'ın Őehitlik özűmlemesinin dođru kısmı da Brown'un özűmlemesine eklemlenebilir.

“Őehitlik, Hıristiyanlar iin lűmden sonra gelecek olan farkındalık ve dűllendirme beklentisi ile gsterdikleri cesaretin, inanlarına sıkıca sarılmalarının bir sonucuydu. Anladığımız kadarıyla, Hıristiyan Őhadeti, karmaşık bir sosyopolitik ve dini baskılara karŐı tasarlanmış bir cevaptı.” (Bowersock, 1995, s. 5)

Bowersock, Őehitliđin saf Roma űrűnű olduđunu sylerken yanılısa da –onun bakıŐ aısında Socrates'den Babil Sűrgűnű'ndeki Yahudilere kadar olanlar Őhadet deđil, cesur insanların lűműdűr – Hıristiyan Őhadetini özűmlemekte baŐarılıdır.

Daha nce zikredilen rnekler, tarihsel gerekliklerini sorgulamamakla beraber, Hıristiyan Őhadetine dair metinlerin hepsi bize dikkatle tasarlanmış anlatıların

ipuçlarını bırakır. Kimin nasıl tanıtılacağından, olayların ilerleyişine kadar her şey bir konseptte uygun şekilde ilerlemektedir. Mağduriyetin araçsallaştırılması, ödenmesi gereken bedellere ya da haklılık ifadelerine dönüşmesi de işte tam olarak bu noktada başlar. “Görülmenin verdiği his, başkasının bakışına maruz kalmanın, insanı gölge gibi izleyen gözlere mihlanıp kalmak, bakışı içselleştirmek anlamına gelir. İnsan, bakışın nesnesi değil, yalnızca öznesi olmak; görülen değil, gören olmak ister.” (Gürbilek, 2015, s. 26) Görme-görülme ilişkisi, mağduriyet için büyük bir önem taşır. Mağduriyeti yaratan süreç zaten görülme ile başlar, egemenliğin, tahakkümün başlangıcıdır Bakış. (Gürbilek, 2015, s. 27)

Van Henten’in şهادet metinlerine dair çözümlemesine bir ekleme daha yapılabilir. Adorno “Başkalarının iktidarının da kendi iktidarsızlığımızın da bizi aptallaştırmasına izin vermemek” gibi oldukça zor bir işten bahseder. (Adorno, 1998, s. 58) Bu noktada *pathos*’un⁶²*bathos*⁶³ ile mücadelesi ön plana çıkar. Acıyı, ezilmişliği ifade etmek için yazarın *pathos*’un sınırlarında kalması gerekir, *bathos*’un alanına girildiği an metin tüm inandırıcılığını kaybeder. Yüceliği vurgulamak, *profan* ile kutsal alan arasındaki ayrımı vurgulamaya çalışan yazar, anlatisının meşruiyetini kaybeder. Erken dönem metinlerine baktığımız zaman *pathos* sınırlarında ustalıkla gezinen Kilise Babaları’nı görürüz; mağduriyetin zihinlerde yer etmesinin bir sebebi de sahip oldukları bu yetenektir.

Çözümlememizi ilerletmek için Castelli’nin şهادet hakkındaki aydınlatıcı paragraflarından birini alıntılanmak gereklidir.

“Uzak ya da yakın geçmişte olan ve insan varlığına doğrudan dokunan bu kutsal eyleme dair anlatılar, okuyucu ve dinleyicilerinde eyleme karşı bir tutku yaratma gücüne sahiptir. Yazar, acı çeken ile bu acının tanıkları arasındaki yakın ilişkiyi vaat ettiği gibi, okuyucu ve dinleyicilerinde bu ilişkide yer almasını sağlar.” (Castelli, 1992, s. 7)

Şehit hikayelerinin yüzyıllar boyu sürdüreceği başarısının sırrı yarattığı hislerde, uyandırdığı hezeyanda yatıyordu. Aynı zamanda Tanrı tarafından seçilenler ile, tanıklık edenlerle, inanç uğruna canlarını verenlerle yakınlık kurulmasına imkân tanıyordu. Yüzyıllar önce ölenler, İsa’ya yakın olanlar ile dinin aziz ve azizeleriyle ortak bir zemin kuruyordu.

⁶²Acı dolu, hazine, acıklı, iç paralayıcı anlatı. Masumun, korunmasız başına gelenleri anlatmasıyla trajediden ayrılır.

⁶³Acıyı anlatmak isteyen ama abartılı, inandırıcı olmayan hatta komediye varan anlatı.

Boyarin'e göre Hıristiyan şehadeti asıl temasını, Decius döneminde yaşanan zulümler sırasında bulur. Özellikle, bu dönem idam edilenlerin çoğunun Hıristiyan olması ve Yahudilerin artık zulümlerin mağduru konumundan çıkması şehadeti, Hıristiyan motiflerine büründürür ve sayısız kültürün mirası olan martyrologyer, trajik ve gladyatörvari bir hava kazanır. (Boyarin, 1998, s. 616-617) Fischel'in şehadetin kökenine dair tezi de buraya eklenebilir. "Roma İmparatorluğu'nun ruhani ve siyasi durumu hem edebi ve efsanevi motiflerin hem de teolojik ya da felsefi inançların imparatorluk boyunca gezinmesine neden oldu. Peygamberin, şehitlerle kimliklendirilmesi Hıristiyan, Yahudi ve Helenistik kültür potasının ortak ürünüydü." (Boyarin, 1998, s. 617) Bu tez, bize Hıristiyanlığın yükselebilmemesinin asıl nedeninin içinde *Pax Romana*'nın sunduğu imkanlar olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.

17 Temmuz 180'de, Prosens ve Claudianus'un konsüllüğü sırasında Kartaca Meclisi'nde yargılananlardan bahseden bir metin yaptığımız çözümlemeyi örneklemektedir. Speratus, Nartzalus, Cittinus, Donato, Secunda ve Vestia isimli Hıristiyanların duruşmasının bir kaydı tipik şehadet anlatısıdır. Prokonsül Saturninus, eğer inançlarından ve imparatoru bu şekilde aşağılamaktan vazgeçerlerse affedileceklerini belirtir. Diyalog Speratus ile devam eder, Speratus ise yanlış hiçbir şey yapmadıklarını, suç işlemediklerini söyler. Saturninus, dindar insanlar olarak Romalıların, imparatora yemin edip kurbanlarla onurlandırması gerektiğini söyleyince Speratus bunu kabul etmez ve inanç konusunda Tanrı'dan başkasını tanımadığını ancak dünyevi konularda imparatora karşı hiçbir suç işlemediklerini dile getirir. Hikâye bilindik konseptte ilerler, Saturninus tehdit eder, Speratus karşı koyar, gruptaki herkes Hıristiyan olduğunu dile getirir ve kılıçla idam edilirler. (Arnold, 2003, s. 67-68)

Dikkate değer bir hususta, şehadetin kurban ve kutsallık vurgusudur. *Sacred*, özünü *consecrated*'den alır; adanmış olan içinde kutsiyetini barındırmaktadır. Dünyanın başlangıcından beri, neredeyse tüm yaradılış hikayelerinin kahramanları, fedakarlıkta bulunanlardır. Tuğrul, bunu kozmozun temellerini *sacred-sacrifice-consecrated* örüntüsünün oluşturduğunu söyleyerek formüle döker. (Tuğrul, 2016, s. 64) Kutsal alanın karşısında ise Profan alan bulunur; din sosyolojisinde bu iki alan bir madalyon olarak tasvir edilmektedir. Halligan'a göre kutsal ve profan ayrımı içinde pek çok farklı ayrımı barındırır; iyi ve kötü, ilahi ve şeytani, medeni ve barbar veya vahşi, değerli ve

değersiz, siyah ile beyaz. (Halligan, 2011, s. 14-19)Doğal olarak, din içinde kutsal olana dair pek çok fikri barındıran bir bütünlüktür. Kutsal ile profan arasında geçiş ritüelleri genellikle bir kurban edimi ile sağlanır, kutsal alana herkesin geçme hakkı yoktur, bu imtiyaz ritüelin yöneticilerine aittir. Geçiş performansının kilit rollerinden biri olan kurban figürü ise doğrudan şiddet ile bağlantılıdır; rolünü şiddet sahnesinde oynar. Antik Yunan ritüellerinden Roma ritüellerine kadar tapınak, kan dökülen alandır. Bu eylem sayesinde toplumun düzeni sağlanır, tanrılar yatıştırılır veya memnun edilir. İnsan kendisine ait bir şeylerden vazgeçmekle yükümlüdür. Hubert ve Mauss’a göre kurban verme ritüelinin özü kutsal ile aynıdır: kutsal ile kurban el ele ilerler ve kutsal kavramı, kurban verme sürecini, temsilini ve uygulamalarını belirler. (Hubert ve Mauss’dan aktaran Tuğrul, 2016, s. 113) Bataille’e göre kurban, hayat ile ölüm arasındaki ilişkiyi tersine çevirerek ilahi olanın üstünlüğünü sağlar. Kutsal olan emsalsizdir ve mıknaş gibi değeri kendine çeker ama aynı zamanda profan dünyaya tehlikeli gelen bir durumdur. (Bataille, 2000, s. 49-50)

Verilen örneklerde görüldüğü üzere, erken dönem Hıristiyan metinlerinde, Tanrı için kurban edilmek, altara yürümek, kendini adamak gibi kelimeler sık sık kullanılmaktadır. Şehitlerin, kendilerini adayarak İsa ile bütünleştiklerine inanılıyordu. Kutsal ile profan⁶⁴ arasındaki geçiş böylece sağlanmış oluyordu hem dini temellere hem de toplumsal bilince uygun bir şekilde Tanrı’ya ulaşma yollarından biri kurban haline gelmekte yatıyordu. Kurbanın kazandığı kutsiyet ise inancın meşruiyetini sağlıyordu. İsa’nın takipçileri, içlerinde en kutlu, en temiz olanları –şehit metinlerinde böyle bir vurgu da vardır: şehitler muhakkak yücelikleriyle tanınan insanlardır – feda ederek inançlarının kutsallığını koruyorlardı. Arı olan daha da arınıyor, suçsuz ve günahsız olanların vebali dışarıdan olanların, Ötekilerin omuzlarında bir yük halini alıyordu. Kearney, bunu “mağdurun, kurban edildikten sonra saygı görmesi” olarak tanımlar ve kurbanların kendi topluluklarını kaostan düze çıkararak insanlar olarak da kabul edilebileceğini söyler. (Kearney, 2012, s. 55) Elimizdeki öneklere bakıldığında Kearney’in açıklaması doğrulanır; özellikle şiddetli bir ölüm insanlara hem korku verir hem de bu ölümden bile korkmayanlara karşı, kendisini kurban edebilene karşı saygı uyandırır. İsa’dan itibaren şehit hikayelerinin bu denli ince ince işlenmesi, aktarılması ve sürekli olarak cemaat bilincinde yaşatılması sonunda bu kurbanların başlarına ilahi ışıktan yapılmış

⁶⁴Profanum: Tapınak dışı, kutsalın dışında kalan alan. (Tuğrul, 2016, s. 60)

taçların/halelerin konulmasına vesile oldu. Mağduriyetin ifade edilmesi ve Hıristiyan kültüründeki devamlı sirkülasyonu son derece başarılıydı.

Mağduriyetin ikinci göstergesi kimlik probleminde ortaya çıkıyordu. Öteki'nin inşası; Yabancı'nın ve Hasım'ın ayrıntılı tasvirleri yapılmaktaydı. Kötülük kavramından bahsederken Öteki'nin doğal olarak kötü olanla ilişkilendirildiğinden bahsetmiştik; Erken dönem metinleri bu konuda son derece zengin bir kaynaktır. Paganlar ve Yahudiler, lanetli, batıl itikatlara sahip, aptallıkla dolu, önyargılı ve kibirli, zalim ve yalancı olarak tanıtılırlar. Yabancı müphemdir ve cemaatin iyiliği için dışarıda kalması gerekir. İstenmeyen kişiler, lanetli olarak tasvir edilir ve cemaat bilincine bu şekilde kazınır; Ortaçağ sanatına bakıldığında bunun örnekleri netlikle görülür. Örneğin Lorenzi, bir Araf tasviri üzerine yaptığı değerlendirmesine şunları yazar:

“Şiddeti ve hatta korkunç bir ölümü bile gönüllülükle kabul eden, sessiz kalıp Tanrı'nın isteğine boyun eğen kuzunun aksine, keçi homurdanarak Tanrı'ya itiraz ediyor ve ilahi lütuftan mahrum edilmekle cezalandırılıyor. Bu keçi, İsa'yı tanımayıp onu katlettiren Yahudilerin simgesidir.” (Lorenzi, 1999, s. 73)

Kimliğin, başkasının kimliğinin zıddı olarak tanımlandığı genel kabul gören bir tezdır: Hıristiyanlar da kendi kimliklerini yabancıları dikkatle seçilmiş kelimelerle tanımlayarak oluşturuyorlardı. İnançın gücüyle her şeye dayanan Hıristiyan kimliği yaratılıyordu:

“Çoktan kırbaçlanmış olan Şanlı Blandina'yı sonunda bir balık ağına bağladılar ve üzerine bir boğa saldı. Hayvan pek çok kez ona tosladı ve en sonunda kız can verdi. Blandina, daha fazla acı hissetmemiştii, sadece umut ve Mesih'e kavuşma beklentisi ile doluydu. Paganların hepsi, kendi kadınlarının hiçbirinin bu denli acı çekmediğini kabul etti ama bu işkenceler bile, onların kutsanmış olanlara olan öfkelerini ve acımasızlığını dindirmiyordu. Hıristiyanların cansız bedenleri köpeklere atıldı, hiçbirimizin onları gömemesi için dikkatle izlendi. Kalıntıları vahşi hayvanlarca parçalandı, herkesin görebileceği şekilde yakıldı. Kafaları, askerlerce dikkatle taşındı ve günlerce gömülmeden bırakıldı. Bazıları, dişlerini gıcırdatarak ölümlerden bile intikam almaya çabalıyordu. Diğerleri gülüp, kendi putlarını havaya kaldırarak dalga geçiyordu.” (*Letter From Vienne and Lyons to Phrygia*, The Early Christians, s. 66)

Paganların acımasız, alaycı, işkenceden zevk alan sadist bir eğilime sahip, bilgisiz, kutsal olana ve hatta ölümlere dahi saygısızlık eden kişiler olarak tasvir edildikleri bu mektup, mağdur olanın, her görülenin acısını da ifade eden bir mektuptur. Mağdur,

başına gelenleri anlamlandırmaya çalışırken kendisine zulmedeni kendisiyle aynı yere yerleştiremez; kendisinden farklı olarak görür. Bu doğal bir reflekstir, kendisiyle aynı olan bir kişinin ona acı çektirme olasılığı zaten yoktur.

Justin Martyr'nin *Yahudi Trypho ile Diyalog* isimli eserinde Yahudilere karşı iki vurgu bulunur ki bu da Yahudi kimliğinin oturtulduğu, yüzyıllar boyunca sürecek ithamın başladığını göstermektedir.

“Siz (Yahudiler) özel insanlar seçtiniz ve Jerusalem'den tüm dünyaya Hıristiyanların aslında dinsiz olduklarını söylemekle görevlendirdiniz. Şu an bize yöneltilen bütün bu dinsizlik suçlamalarının temelinde, bizi tanımayan o insanların söyledikleri yatıyor.”(Justin Martyr, *Dia*, 17.2)

“Ve siz ayrıca onu (İsa'yı) bir takım tanrısız, lanetli ve suçlu öğretileri yaymakla suçladınız ve bu yüzden Mesih'in öğretmenleri ve Tanrı'nın oğlu olduğuna tanıklık eden herkes tarafından lanetlendiniz. Dahası, şehriniz fethedilip ülkeniz yok edildikten sonra bile tövbe etmeden İsa'ya ve ona inanlara beddua etmeye cüret ettiniz.” (Justin Martyr, *Dia*, 108.2.3)

Kilise babaları arasında en verimli yazarlardan biri olan Tertullianus (160-225) hem Hıristiyan kimliğini hem öteki kimliğini belirlemeyi hem de şehadet kültürünü cemaat bilincinin bir parçası haline getirmeyi başaracak kadar etkili bir isimdi. Ünlü eseri *Apoloji*'nin daha ilk bölümünde hem Romalıları suçluyor hem Hıristiyan inancını belirtiyordu.

“Roma İmparatorluğu'nun yöneticileri, adalet için bu unvanı alanlar, herkesin gözü önünde olup bu işi üstlenenler; imparatorluktaki en yüksek rütbeyi taşıyanlar, Hıristiyanlara karşı yapılan suçlamaları derinlemesine araştırmamış olabilirsiniz. Belki otoritenizi bir incelemeye tabi tutmaktan korkuyorsunuz adalet ancak dikkatli sorgulamalarla sağlanabilir. Son zamanlarda yapılan özel yargılamalarda sergilenen olağanüstü acımasızlık bizim insanlarımızı etkiliyor, sizin önünüzde kendimizi savunma hakkımız olduğuna göre gerçeğe kulaklarınızı tıkayamazsınız. Bu dünyanın yöneticisi olan Adalet muhakkak ki insanlar arasında kendisine düşmanlar edinir, bundan fazlası, Adalet, gökyüzüne aittir (Cennet ile bağlantılıdır). Ona kulak vererek yasaları uygulamaktan ne zarar gelir? (...) Bazı fikirler ve şüphelerle Adalet'e kulak asmayıp, duymamayı dileyip duymazsanız siz lanetleneceksiniz. Bu gerçeği size sunduktan sonra, Hıristiyan adına olan nefretinizin adil olmadığını belirtmeliyiz. Bilmediğiniz bir şeyden nefret etmenizin neresi adil olabilir? Nefret, ancak nefret edilmeyi hak eden bir şey için haklıdır. Bilgisizce nefret edilmenin neresi korunabilecek bir adaleti taşır? İnsanlar bir şeyi sırf hoşlanmadıkları için, nefret ettikleri şeyin doğasına tamamen cahil iken gerçeğin doğasına karşı duruyor olmasınlar? Evet,

onların bizden nefret ederken tamamen cahil olduklarını söylüyoruz, cehaletlerine devam ederek haksızca bizden nefret ediyorlar, biri diğerini tamamlıyor. Adaletsizce bize cezalar vermeleri cehaletlerini kanıtıyor. (...) Örneğin, suçluların kendilerini saklamaya, halkın arasına çıkmaya korktuklarını bilirsiniz. Suçlarını inkar eder, günahlarından emin olunduğu zaman bile itiraf etmekten kaçınırlar. Günahkarlıklarını saklamaya, kaderi ya da yıldızları suçlamaya çalışırlar. Böyle bir durum hangi Hıristiyanın mahkemesinde görülmüştür? Eğer suçlandıysa kendisi savunmaya çalışmaz dahası gönüllü olarak itirafta bulunur ve Hıristiyan olduğunu söyler. Bunda ne gibi bir kötülük bulunabilir?” (Tertullianus, *Apol 1*)

Aristides’in Apolojisi ile Tertullianus’un Apolojisi arasındaki fark son derece belirgindir. Tertullianus muazzam bir talepte, din kardeşlerinin haksız yere öldürülmelerine karşı bir adalet talebinde bulunmaktadır. Bu, kesinlikle bir rica değildir, Tanrı’nın gözü önünde herkesin adil bir muhakemeye tabi olduğunun, aksi durumda adaletsiz ve merhametsiz davranışların kabul edilemeyeceğini belirten bir manifestodur. Hıristiyan kimliği, cemaat bilinci de ilk kez bu denli açık bir şekilde kaleme alınmıştır.

“Biz bir bedeniz. Birbirimize inancımızla bağlandık ve hepimiz aynı umudu paylaşıyor, aynı kutsal öğretiye inanıyoruz. Kalıcı bir topluluğumuz var ve Tanrı’yı dualarımızla övmek için toplantılar düzenliyoruz. Bu Tanrı’yı mutlu eden bir güçtür. Ayrıca imparator ve dünyevi otoritenin sahipleri içinde dua ediyoruz, sonun ertelenmesi için dua ediyoruz. Dünyevi durumlar bize bir uyarı verdiğinde ya da bir şey hatırlattığında Kutsal Yazılar’ı okumak için toplanıyoruz. Her durumda inancımızı kutsal sözlerle besliyoruz, ümitlerimizi canlandırıp güvenimizi tazeliyoruz. Kurallarımızı telkin ederek öğretimizi takviye ediyoruz. Topluluğumuzun / cemaatimizin toplantılarında cesaret, tembihler ve kutsal doğruluk bulunuyor ve bizim için son derece önemli olan hüküm verme durumunda bunları kullanıyoruz ve hepimiz Tanrı’nın bizimle olduğundan eminiz. Eğer birisi günah işlerse, kardeşliğimizden kovuluyor, topluluğun tüm kutsal görüşmelerinden / toplantılarından dışlanıyor.

Kendilerini kanıtlamış insanlar, bizim onları çağırdığımız şekilde ‘Yaşlılar’ bu onuru sadece temiz isimleri sayesinde alıyorlar, parayla değil. Tanrı için yapılan hiçbir şey parayla satın alınamaz. Bir bağış kutumuzun olmasına rağmen bu kutu, herhangi bir kayıt ücreti, üyelik ücreti ile doldurulmuyor, bu alınıp satılabilen bir din anlamına gelir. Hayır, bizim topluluğumuzda herkes gücünün yettiği kadarını –eğer isterse – bağışlar, kimse kimseyi zorlayamaz ama herkes paylaşmaya isteklidir. Bu bağışlar belki Tanrı kardeşliğinin teminat / mevduat fonu olarak görülebilir ancak bu fon aslan şölenlere, içki alemlerine ya da oburluğa harcanmaz. Aksine fakirlere ve yetimlere yardım için, gemileri mahvolmuş denizciler için, madenlerde çalışmaya zorlananlar için, adalara sürgün edilenler için, Tanrıya inançları yüzünden hapiste olan mahkumlar için kullanılır. Ancak bu büyük

sevginin eylemleri bazılarının gözlerini üzerimize dikmesini sağladı. ‘Gördün mü, birbirleri için ölmeye bile hazırlar!’ (onlar birbirini öldürmeye hazırlar). Dahası, biz kendimizi ‘kardeş’ olarak çağırdığımız için bile heyecanlanıyorlar. Bence bunun tek sebebi kan bağına dair kelimeleri yürekte gelen içtenlikle kullanırken onların ikiyüzlülüğü. Ama biz sizin için bile kardeşiz, kanunla, ortak anamızla (Meryem kastediliyor), siz ise kötü kardeşler olduğunuz sürece iyi insanlar değilsiniz. Bir babayı, Tanrı’yı tanıyanların, cehaletin rahminden çıkıp gerçeğin ışığında buluşanların kardeşliği daha nasıl ifade edilebilir ki? Belki biz meşru kardeşler değiliz çünkü bizim kardeşliğimiz bir trajedinin içinde ilan edilmiyor çünkü biz aile bağlarımıza da saygı duyan kardeşleriz ancak sizin kardeşçeliğiniz yok olmaya mahkum.

Biz, hem maddi hem de manevi olarak bir aradayız ve sahip olduklarımızı paylaşmakta tereddüt dahi etmeyiz. Karılarımız hariç her şeyimiz ortaktır. Bu noktada topluluğumuzu çözeriz ve bu kesinlikle insanlığın tüm pratikleriyle aynı olan uygulamamızdır. Ahi tabi ki bu Yunan bilgeliğinin ve Roma itibarının da bir parçasıdır! Muhabbet tellalları, filozofları ve devlet görevlileri de böyle yapar!

Kim, bizim ki kadar büyük bir sevgiyle bağlanan bir topluluğun yemeklerini görmeye gelince şaşırabilir? Ama siz, bizim mütevazî yemeklerimizi bile suçlu ilan edip savurgan diyerek gözden düşürmeye çalıştınız. Soruşturmalar sadece Hıristiyan şölenlerine açıldı. Yasaya göre, izinsiz ve kanunsuz toplantılar olarak addedildiler. Yasaya göre, şölenler ancak ve ancak herhangi biri bir gizli topluluğa dair kanıt bulunursa suçlanabilir. Biz hiç kimseyi incittik mi? Toplantılarımızda dağınıkken, ayrı ayrıken nasılsak yine aynıyız. Biz birine zarar vermektен ya da incitmekten fersah fersah uzağız. Toplandığımızda iyi, inançlı ve saf insanlar bir araya geliyor, kimse buna gizli toplantılar diyemez ama Senato bunu diyor! Aslında, Senato toplantıları gizli toplantılar olarak anılmalı, iyi ve dürüst insanlardan nefret edilmesi için komplo kuranlar, masum insanların kanını dökmek isteyenlerin toplantıları gizli olmalı! Sadece nefretlerini haklı çıkarmak için, deliliklerine ve temelsiz inançlarına bahane bulmak için insanlara olan her türlü felaketten sonra Hıristiyanları suçluyorlar. Tiber Nehri, şehir duvarlarına mı yükseldi ya da Nil yeterince yükselmedi mi? Hava güzel değil mi, deprem mi oldu, bir yerde korkunç bir felaket mi baş gösterdi hemen haykırıyorlar, ayaklanıyorlar, ‘Hıristiyanlar, aslanlara!’” (Tertullianus, *Apol 39- 40*)

Herhangi bir suçtan uzak topluluğu, sadece inanan ve birbirlerini aile gibi seven insanların tezahürünü ayrıntılarıyla anlatan Tertullianus’un şehitler hakkında da söyleyecek pek çok şeyi vardı.

“Ruhun engelleri siz hapiste olduğunuz sürece size eşlik edebilir, akrabalarımız / yakınlarımız size ulaşmaya çalışabilir. Orada siz, dünyadan ayrılmışsınızdır; bu dünyevi yaşam ve arzularından ne kadar uzak olunabilirse öylesinizdir. Bu ayrılığın sizi

uyarmasına izin vermeyin, unutmayın ki asıl hapishane dünyanın kendisidir. Dünya, olağanüstü bir karanlıkla dolu ve kör adamların kalpleriyle yönetiliyor. Dünya bu insanların ruhlarına üzücü zincirlerle bağlı. Dünya saf olmayan insanların arzularıyla dolup taşıyor. Dünya muazzam sayıda suçluyu barındırıyor! O halde, hükmümüzü beklemeliyiz, prokonsülün değil, Tanrının hükmünü. O kutsal hüküm sayesinde belki de sizler hapisten güvenliğe koşacaksınız. Burası karanlıkla dolu ama siz ışıktasınız; burası zincirlerle bağlı ama siz Tanrı tarafından özgür kılınacaksınız. Değersiz nefeslerle dolu bu yerde siz güzelliğin lezzetini tadacaksınız. Sizin için hükümler veriliyor ama siz yargıçların kendilerini yargılayacaksınız. Dünyanın zevklerine hevesli olanlar için hapiste olmak üzücü olabilir ama bir Hıristiyan için dışarıda olmakta hapiste olmaktan farksızdır. (...) Tanrının şehitler için sunduğu harika ödüller hakkında daha fazlasını söylememe gerek yok. Dünyadaki hayat ile hapsi karşılaştırmaya devam edelim. Göreceksiniz ki hapiste Ruh, beden kaybettiklerinden fazlasını kazanır. Kilise'nin ilgisi ve kardeşliğin sevgisi sayesinde, Beden de iyiyi kaybetmez ve aynı zamanda Ruh da pek çok avantaj kazanır. Sizin yabancıların tanrılarıyla işiniz olmadı, Pagan festivallerine katılmadınız, onların içindeki saf dünyevi arzuları paylaşmadınız, onların putperest sunularında yükselen pis dumanı koklamadınız, onların kutlamalarındaki kibri ve deliliği tatmadınız, onların gösterilerindeki gürültünün acısını çekmediniz, gözlerinizi genelevlere dikmediniz. Siz, yöneltilen suçlamalardan, bu tutkulu ve kutsal olanla en ufak alakası olmayan anıların hepsinden muaf olduğunuza göre zulümlerden de muafsınız. Hapis, çöldeki keşişlerimizin Efendimiz için yaptıklarıyla aynı şeyi yapmanız anlamına gelir. (Şeytan'a karşı savaştan bahsediyordu.) (Tertullianus, *Ad Martyras*, 2) (...) Siz kutsanmışlar, bir mürit olarak, sahip olduğunuz tüm güçle muazzam zorluklardan geçiyorsunuz. Son derece soylu bir mücadelenin içinde olan sizlerin denetmeni Tanrı'nın kendisi, öğretmeniniz Kutsal Ruh ve sonunda meleksel özün tacıyla, cennetteki mekanınızla ve sonsuz zaferlerle ödüllendirileceksiniz. Dahası, Efendiniz İsa Mesih, Kutsal Ruh ile beraber size eşlik ediyor, arenaya uzanan yolu gösteriyor ve çarpışma gününde sizi daha da güçlendirecek acılarla sınıyor. Atletler, oldukça sert bir disiplinle, kendilerini güçlendirirler; lüksten, zevk veren yiyecek ve içeceklerden uzak durur ve tüm çabalarıyla mücadele ederler. Bu zorluğun üstesinden gelmelerine zafer umutları yardım eder. (...) Biz de, gözlerimizdeki ölümsüz inançla, bizi eğiten hapishane günlerimizden sonra daha da güçlenmiş halde yargılanacak ve zorluklardan daha da güçlenmiş erdemimizle daha ileri taşınacağız.” (Tertullianus, *Ad Martyras*, 3)

“Bize karşı giderek artan zulümler meselesi, inancımızın onları nasıl karşılaması gerektiği sorusunu düşünmemizi gerektiriyor.” diye yazıyordu Tertullianus. Devamı ise inancın kendisinden olmayana nasıl karşılaması gerektiğine dair bir manifestoydu.

“Öncelikle görüyoruz ki zulümlerle ilgili durum ne olursa olsun, Tanrı’dan ya da Şeytan’dan gelmesi önemli değil, bizim için önemli olan buna karşı sağlam bir zeminde durabilmektir. (...) Tanrı’nın isteği olmadan hiçbir şey gerçekleşemez. Sorumuz hala aynı: zulümler. Şunu söylememe izin ver, zulümler Tanrı’ya verdiğimiz değeri gösteriyor. (...) Hükmün Tanrı’dan geldiği açıktır, bu savaş bedene ve kana karşı değildir, kötülüğün ruhlarına karşı veriliyor. Zulümlerle ilgili tek güzel şey, Tanrı’nın zaferinin habercisi olması (bu savaşı kazanmaya çalışan kötülüğe karşı). Tanrı’nın şanı ve isteği muhakkak Şeytan’ın desiselerini yenecektir. Tanrı’ya olan güven sağlamlaştığında, zulüm sona erdiğinde ne olacak? İnanç daha da hevesli hale gelecek, daha disiplinli olacak (oruçta, duada, toplantıda ve alçakgönüllülükte) ve kardeşçe sevgide, kutsallıkta ve ölçülülükte buluşacağız. Korkuya yer kalmayacak.” (Tertullianus, *De Fuga in Persecutione*, 1)

Tertullianus’un, Hıristiyanlara karşı uygulanan işkenceyi Kilise’nin güçlenmesi ve Tanrı’nın zafer kazanması olarak okuduğundan hiç şüphe yoktu.

Lactantius’un (250-325) yazdığı *On the Manner in Which the Persecutors Died* (313-315) isimli kitap, Milano Fermanı’ndan sonra bir şükran metni niteliğini taşıyor.

“Tanrılarımız yakarışlarımızı duydu, sevgili Donatus, kardeşliğimizin tüm yakarışları ve zafer dolu itirafları sonsuz taçla ödüllendirildi. İncancımızın ödülü alındı. İşte, düşmanlarımız yok edildi, tüm Roma İmparatorluğu’nda huzur tekrar sağlandı, bastırılmış Kilise, lanetlilerin eliyle devrilmeye çalışılmış Tanrı’nın tapınağı eskisinden de görkemli halde yükseldi. Tiranların kana susamış ve dinsiz fermanları feshedildi, insanlığın iyiliği galip geldi. Şimdi, geçmişin bulutları dağılırken, insanların kalpleri huzur ve sükûnetle dolup taşıyor. O korkunç ve karanlık öfkeden sonra sonunda gökyüzü sakinleşti ve her gün daha fazla ışılıyor. Ve şimdi, Tanrı, tüm duaların dinleyicisi, ilahiliğiyle yeryüzündeki hizmetkarlarına yardım eli uzatıyor; lanetlilerin birleştirdiği güçlere son veriyor ve inleyenlerin gözyaşlarını siliyor. İlahi olana hakaret edenler, kutsal tapınağı yıkmaya çalışanlar düşürülüyor, Cennet’ten işkencecilerin üzerlerine hak ettikleri işkenceler yağıyor.” (Lactantius, *On the Manner in Which the Persecutors Died*, 1)

Lactantius’un elli bölüm boyunca hangi işkencecinin (Diocletianus, Maximianus, Valerianus, Decius vb.) başına nasıl korkunç bir ölüm geldiğini, yapılanlarının bedelinin nasıl ödendiğini örneklerle anlattığı ve Constantine ile Licinius’u övdüğü metnin son bölümüyle Hıristiyan incancının gerçek olduğunu kanıtlamaya yönelir.

“İyi eğitilmiş insanlardan oluşan yöneticilerimize tüm bu bilgileri gönderdim, neler olduğunu atlamadan ve değiştirmeden yazdım. Neler olduğunu hatırlamak kaybedilemeyecek kadar önemlidir ve eğer gelecekte işkencecilerden yana bir tarihçi çıkarsa muhakkak gerçeği değiştirmeye çalışacaklardır. Belki Tanrı’ya olan hakaretlerini

yokmuş gibi gösterecek belki de kendileri hakkında verilen Tanrı hükmünü değiştirecekler. O'nun sonsuz merhametine şükran dolu olan bizler, biliyoruz ki O, sürüsünü o vahşi kurtlardan korudu, onları perişan etti, o zararlı vahşi canavarların kökünü kazıdı. Şimdi, önce küstahça bir tavırla Diocletianus ve Maximianus (250-310) tarafından alınmış ve soylarına aktarılmış o ünlü Jovii ve Herculi isimleri nerede? Efendimiz hepsini yeryüzünden silip attı. (...) Şimdi Efendimizi memnun etmek için hizmet etmeye devam edelim, onun sürüsünü Şeytan'dan koruyalım ve artık ebedi mutluluğun çiçek açtığı kiliselerimize bekçilik edelim." (Lactantius, *On the Manner in Which the Persecutors Died*, 22)

Görüldüğü üzere Constantine ve Licinius'un Milano Fermanı'nı yayınlamalarından hemen sonra Hıristiyan yazarlar, inançlarını savunmanın yanına eski imparatorları son derece sert bir dille eleştirme yeteneğini de eklemişlerdir.

Mağduriyetin en belirgin, en somut halini aldığı yazar ise Eusebius'tur. Yüzyıllara meydan okuyan eseri *Kilise Tarihi*, on kitaptan oluşur ve İsa'nın hayatından dördüncü yüzyıla kadar olup bitenleri toplumsal zihniyetin mirasıyla birleştirerek anlatır. Yazılı olarak ya da kulaktan duyduğu hikâyeleri de eserine katacağını söyleyen Eusebius, böylece Erken Hıristiyanlığın bir gelenek taşıyıcısı haline de gelir. Kitap, buram buram mağduriyet kokan bir anlatıya sahiptir. Milano Fermanı ile serbestlik kazanmış ve imparatorun kendilerine olan sempatisinden emin olan Hıristiyanların mağdurdan çıkıp muktedir olmaya doğru ilerlemeye başladıklarının bir göstergesidir. Eusebius'un dili, Tertullianus'un dilinden bile güçlüdür çünkü Tertullianus'un aksine, yargıç koltuğunda kendisine yakın olanın oturduğunu bilmektedir. Lactantius'un, Milano Fermanı'ndan hemen sonra *On the Manner in Which the Persecutors Died*' yazması da bu farkındalığın bir kanıtıdır. Hıristiyanlar, muktedir olmaya doğru ilerlediklerinin ya da en azından artık bir şanslarının olduğunun farkındadırlar.

Eusebius'dan seçtiğimiz örnekler, Yahudiler ve Paganlar üzerinden Öteki kimliğinin inşası ve Şehadet meselesi ile ilgilidir. Kitabın girişinde yer alan cümle mağduriyetin somut bir tezahürüdür.

“Öte yandan Kurtarıcımız'a karşı Yahudi halkının yaptığı haksızlıkları anlatmak da amaçları arasında yer almaktadır. Putperestlerin ilahi olana, çeşitli zamanlarda ve değişik yollardan yaptıkları saldırılardan da söz edeceğim. Onlar sık sık kan ve işkence ile karşımıza çıktılar.” (Eusebius, *Kilise Tarihi*, Kitap 1.1)

Eusebius için, İsa'yı çarmıha germe suçu işleyen Yahudilerin yaptıkları sadece haksızlık değildir ve Yahudi soyundan gelenler bu suçtan nasibini almalıdır. “Yahudi tarihçilerden birisi vaftiz edilmiş Yuhanna ve Kurtarıcımız için, yoksulluk utancı yüzünden mahkûm edildiklerinden dolayı özür diliyor. Fakat onlara nasıl davranıldığını kim unutabilir?” (Eusebius, *Kilise Tarihi*, Kitap 1.12) Yahudilerin başına gelen talihsizlikleri Josephus'tan alıntılarla anlatırken, anlatısının ortasında “Fakat ben bu olayların çoğunu anlatmayacağım. Yahudilerin talihsizlikleri yerine onların İsa'ya karşı yaptıklarını anlatacağım.” (Eusebius, *Kilise Tarihi*, Kitap 2.6) diyen Eusebius, alıntısını bitirdikten sonra “Böylece İsa'ya karşı işledikleri suçların bir karşılığı olarak ilahi intikam onları buldu.” (Eusebius, *Kilise Tarihi*, Kitap 2.7) diye yazar. Bu muazzam bir farklılıktır; Eusebius'a kadar ele aldığımız yazarlar içinde Yahudilere karşı en sert davranan Justin de dahi ilahi intikam teması görülmemiştir. Ya Eusebius, Hıristiyanlık ile Yahudiliği birbirinden ayırmaya kesinlikle kararlıdır ya da dördüncü yüzyıla gelindiğinde Hıristiyan cemaatinin ilahi intikama dair fikirleri iyice gelişmişti. Hıristiyanlığın sahip olduğu ve hayatının her alanında yer verdiği İsa'nın mağdur edilmişliğine dair algı giderek güçleniyordu.

“Yahudiler, Kurtarıcımız zamanında suçlarına başlamışlardı. Ardından da elçilere saldırdılar. İlk olarak Stephanus taşlanarak öldürüldü. Ardından Zebede'nin oğlu ve Yuhanna'nın kardeşi Yakup'a sıra geldi. Piskoposluk koltuğuna oturan Yakup'un ölümüne ilgili daha önce açıklama yapmıştır. Diğer yandan elçilerimiz kendilerine yapılan saldırılardan ötürü Judea topraklarından çıkmışlardı. Amaçları diğer halkların insanlarına İsa'nın gücünü duyurmak ve Kutsal Kitap'ta diğer insanların da İsa'nın müritleri yapılması gerektiğine yönelik emirleri yerine getirmektir. Yine, Kudüs Kilisesi'ndeki insanlara savaştan önce kentten ayrılmaları ve Pella adı verilen kente gitmeleri yönünde emirler verilmişti. Hıristiyanlar, İsa'nın Kudüs'e yeniden geleceğine inandıklarından dolayı Judea'daki bu kutsal kenti adamlarıyla doldurmuşlardı. Tanrı'nın yargıçları İsa'ya karşı suç işlemiş olan bu kâfir adamları cezalandırmakta gecikmediler. Bu dönemde Yahudiler bir dizi felaket yaşadılar. Şanssızlıklar onların peşini bırakmadı. Kadın, erkek, çocuk demeksizin çok sayıda insan kaybettiler. Judea'daki kuşatma devam ederken birçok insan kılıç darbeleriyle ve kıtlık nedeniyle yaşamını yitirdi. İnsanlar savaştan kurtulmak amacıyla acılarına katlanmak için Kudüs kentine kendilerini atıyorlardı. Fakat yaşananlar Yahudi peygamberlerin bu önemli kentinde bir ıssızlık oluşmasına neden oldu. Tanrı'nın tapınağı son bir yangınla tahrip edilecekti. Josephus bütün bu olayları kusursuz bir biçimde anlatmaktadır. Yine kendi anlatımına göre, yeniden dirilme zamanında Judea'da üç milyon insan öldürülmüştü. Adeta bu kent ölenlerin ruhları için bir hapisane gibiydi. Kurtarıcımız

ve en büyük hayırsever İsa adına acı çekenlerin sayısı çoktu. İşte, ilahi adalet de bunun bir karşılığı olarak onları bu hapishaneye kapatmıştı. Onlar çok çeşitli yollarla cezalandırıldılar. Fakat ben sadece bunların isimlerini saydım. Çalışmamın geri kalan kısmını okuyanlar, Tanrı'nın, İsa'ya karşı kötülük yapanları cezalandırmak için elinde çeşitli yollar bulunup bulunmadığını kolayca anlayabilecektir.” (Eusebius, *Kilise Tarihi*, Kitap 3.5)

Üçüncü kitabın devamında Josephus'dan alıntı yapmaya devam eden Eusebius, altıncı bölümün sonunu Yahudiler ve Paganlar tarafında, Hıristiyanlığa yöneltlen bir suçlamayı tersine çevirerek getirir. Bu ilginç bir yöntemdir, doğrudan saldırmaktansa Josephus'a referans vererek, bir Yahudinin anlattığı hikâye olarak gösterir ve kendisi suçlamaz.

“Bu sırada göğsünde bir çocuk emziriyordu. Bir adam kadını yakaladı ve “Onu kıtlıktan korumaya mı çalışıyorsun?” diye sordu. “Onun Romalılar arasında köle olmasını mı istiyorsun?” dedi. Köleliğin kıtlıktan daha kötü bir şey olduğunu da ekledikten sonra kendisiyle birlikte gelmesini söyledi. Bu durum Yahudilerin yaşadıkları felaketleri tamamlamaya çalışan bir şey gibiydi. Ardından bebeği öldürdü ve yarısını yedikten sonra yarısını da kendisi için saklamasını söyledi. Ayaklananlar ise kötü koku üzerine geldiler ve ne olduğunu söylemezse kadını öldüreceklerini belirttiler. Kadın da çocuğun cesedini gösterdi ve ardından onlar için çocuğunu kaybettiğini söyledi. İnsanlar hayretler içinde kalmışlardı. Kadın daha sonra bebeğin kendisine ait olduğunu söyledi. Onu yediğim için bir kadın ya bir anneden daha merhametli olamam dedi. Daha sonra da zaten onu yediği için üzgün olduğunu ve kalan yarısı içinde kendisine izin vermelerini söyledi. Bu sözlerle adamların şaşkınlığı biraz olsun giderildi. Bir annenin çocuğunu yemesinin ne kadar zor olduğunu anlamışlardı. Bütün kent, çeşitli suçlarla titremekteydi. Sanki tüm bunlara yol açanlar kendileriydi. İnsanlar ölmeden önce uzun bir süre kıtlık belasını uğraşmak zorundaydılar. Adeta yaptıkları yanlışların cezasını çekiyorlardı. Yahudiler, İsa'ya karşı işledikleri suçların ve kafirliklerinin cezasını çektiler.” (Eusebius, *Kilise Tarihi*, Kitap 3.6)

Eusebius'un bu sözleri, bize değerli ipuçları vermektedir. Yahudiler, acı çekiyorlardı çünkü İsa'ya karşı suç işlemişlerdi, kutsal olana ihanet etmekle kalmamışlar ona işkence ederek öldürmüşlerdi. Eusebius açık bir şekilde Tanrı'nın İsa'ya karşı kötülük yapanları cezalandırmak için elinde çeşitli yollar bulunduğunu ifade eder, burada Hıristiyan bilinci, İsa'yı mağdur konumuna getirirken haksız yere ona acı verenlerin muhakkak cezasını bulacaklarına ve bu cezanın ilahi gazaptan çıkacağına olan inancı göze çarpar. Mağdur olanın hikayesi, sürekli olarak yeniden üretilmekteydi.

Eusebius, Valerianus ve Gallienus'un hükümdarlığı sırasında olan bir olayı anlatırken de bu yeniden üretimi kullanır. Defne tacını ilk giydiğinde Hıristiyanlara karşı ılımlı hatta dost canlısı davranan Valerianus'un sarayının da dindar insanlardan oluşturulmuş bir kiliseye benzediğini anlatan Eusebius şöyle devam eder.

“Ancak Mısır'daki Mag Sinagogu'nun yöneticilerinden birisi onu kutsal insanlara karşı işkence yapması ve zincire vurması konusunda ikna etmeye çalıştı. Hıristiyanların saçma sapan ve büyümlü sözler söylediklerini iddia ediyordu. Orada böyle insanlar vardır, bunları bugün de görebilirsiniz. Utanç verici şeytanların tavsiyesini aktarmak için ellerinden geleni yaparlar. Sonuçta imparator ikna edildi ve Hıristiyan çocuklara ve babalarına karşın bir zulüm başladı. Yeni doğmuş bebeklerin bağırsakları çıkarıldı, sanki böyle uygulamalarla Tanrı'nın beğenisini kazanacaklarmış gibi onların organlarını vahşi hayvanlara attılar.”

(Eusebius, *Kilise Tarihi*, Kitap 7.11)

Bu metin, Yahudiliğin Hıristiyanlığın doğal düşmanı konumuna yerleştirildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Valerianus'un -ki pek çok Kilise Babası tarafından lanetli bir figür olarak aktarılır- hükümdarlığının ilk zamanlarındaki iyi hallerinin tasviri ve bu iyiliğin sinagog mensupları tarafından bozulması dikkate değer bir vurgudur. Paganları yoldan çıkaran kötücül güçler bu metinde Yahudilere atfedilir ki Kilise Tarihi'nde Yahudiler ne zaman anılsa ya ödedikleri bedelden ya da Hıristiyanlara karşı ettikleri eziyetlerden söz edilmektedir. Hıristiyan kimliği, Yahudiliği Öteki'si olarak kabul etmişti.

“Aynı yazar (Justinianus) Yahudi Savaşları üzerine de şunları söylemektedir. Yahudi isyanının lideri Barcocheba savaşın sonlarına doğru Hıristiyanlar İsa'ya küfredmedikleri ve onu reddetmedikleri sürece çok ağır cezalar vermekteydi.” (Eusebius, *Kilise Tarihi*, Kitap 4.8)

Eusebius'dan alıntılacağımız diğer örnekler ise Zulümler ile ilgilidir. Eusebius, bu konu hakkında inanılmaz verimlidir; Kilise Tarihi'nin neredeyse her sayfasında bir şahadet hikayesi bulunur. Ancak üç örneğe özel bir ihtimam göstermek yerinde olacaktır.

Domitianus döneminden bahseden Eusebius şöyle yazar:

“Her kiliseden Efendimizin akrabaları olarak geldiler. İmparator Traianus zamanına kadar her kilisede barışı sağladılar. Atticus'un valiliği öncesinde Klopas'ın oğlu Symeon da onlara katıldı. Ancak işkenceler başladıktan sonra o da nasibini aldı. Yüz yirmi yaşına kadar

yaşamış olması prokonsülün hayretler içinde kalmasına neden olmuştu. Sonunda o da çarmıha gerildi. Bugünlerden itibaren kiliselerde bazı sorunlar baş göstermeye başladı. Çeşitli yalanlarla kilisenin o ana kadar bozulmamış olan yapısını bozarak karanlıkta saklamaya çalıştılar. Kilisenin önde gelen görevlilerinin şehit edildikleri haberleri ulaşmaya başladı. Bundan sonra onların yaptığı değerli işlerin anılmasına karar verildi. Böylece tanrıtanımaz kafirlerin yaptıkları işler gelecek nesillere aktarılabilecekti.” (Eusebius, *Kilise Tarihi*, Kitap 3.32)

Tıpkı Lactantius gibi Eusebius da ortak bilincin bir fikrini ifade ediyordu. Mağduriyeti aktarmak, unutturmamak, yeniden üretmek ve hayatın merkezinde tutmak. Şehit hikayelerinin sürekli olarak dolaşımda tutulması, azizlerin başlarına bir hale koyduğu gibi kilisenin itibarını ve gücünü de parlatıyordu. Aynı zamanda ne Lactantius ne de Eusebius, bu fikrin kendilerine ait olduğunu söyler; her ikisi de çoğul bir fiil kullanır ve ortak bir karardan bahsederler. Bu, cemaatin ortak ürünüdür. Eusebius da belirttiği fikir ve olayların Hıristiyan bilincinde yattığını vurgular.

“Bazıları ise bunların Peter ve Apion’un mektuplarının bir devamı olduğunu düşünürler. Fakat bu eski insanlar tarafından yapılmış olamaz. Çünkü onlar mektuplarını damgalamazlardı... Mektupları Clement’in yazdığı kesindir. Zaten Ignatius ve Polykarphos da aynı şeyi söylerler.” (Eusebius, *Kilise Tarihi*, Kitap 3.38)

Eusebius için kendisinden önce gelen bir Kilise figürünün sözünden şüphe duyulacak hiçbir şey yoktur, bu tavrı cemaat ideolojisinin süreğenliğini garantiye alıp görmemize imkân tanır.

İkinci örnek Hıristiyan erdemleri ve Paganların kötü karakterleri arasındaki farkı belirtmesi bakımından önemlidir. Hıristiyanlar, ikinci Öteki olarak paganları seçtikleri için bu kimlik farkına vurgu yapılması doğaldı.

“Çok korkunç olaylar yaşanmıştı. İlk önce sürgün edildik, işkencelere uğradık ve ölüm cezasına çarptırıldık. Ardından da hemen her yerde işkenceler devam etti. Yine de cennetin krallığı için bayramlarımızı kutlamaya devam ettik. Daha sonra kıtlık geldi. Bu acıya dinsizlerle beraber katlandık. Ancak ilk başta saydığım şeylere tek başımıza tahammül etmek zorunda kaldık. Öte yandan İsa’nın bize sunduğu barışı yaşamaktan da her zaman zevk aldık. Veba salgınından sonra her iki taraf da başka bir sıkıntı yaşamadığından dolayı halinden çok memnundu. Onların kendi yazarları gelecekte çok umutluydular. Fakat bizimkilere göre yaşananlar sadece bir deneme süresinden ibaretti. Bir süre sonra dinsizler çok daha şiddetli bir saldırıya geçtiler. Bu dönemde kardeşlerimiz iyilik yapma konusunda adeta birbirleriyle yarıştılar. Hasta olanlara yardımcı oldular. Başka insanlar acı çekerken

bizimkiler neşeyle ölüme gittiler. Birçok insan hasta olmasına karşın diğer insanların kayıplarına yardımcı olmak için çabalayıp durdu. Onların bu nazik davranışları diğerlerinden ayrılmalarına neden olan en önemli şeydi. İnsanlarımızın en iyileri bu şekilde ölüme gittiler. Aralarında çok değerli rahipler ve piskoposlar da yer almaktaydı. Onların davranışları büyük bir soğukkanlılıkla ölüme giden diğer şehitlerimizin yaptıklarından daha az değildi. Aynı azizler gibi ellerini göğüslerinde birleştirdiler ve ardından ağızlarını ve gözlerini kapadılar. Böyle soğukkanlı bir şekilde ölüme giderken diğerleri de onların ölümleri için hazırlıkları tamamladılar. Hayatta kalanlar ise bir süre tedavi gördükten sonra diğerlerinin ardından gidiyordu. Fakat dinsizler aynı şeyi yapmadılar. Hastalanan en yakın arkadaşlarını yüzüstü bıraktılar. İnsanlar hastalandıkları zaman onları sokağa attılar ve öldüklerinde de gömmediler. Ölümden çok korktukları içinde tüm önlemlere karşın kaçmak onlar için kolay değildi.” (Eusebius, *Kilise Tarihi*, Kitap 7.23)

Mağdur, yalnız olmadığını bilmek istediği gibi acı çekmesine sebep olan varlıktan ayrılmayı, kendisini ondan farklı tutmayı ve bunu belirgin sınırlara sabitlemeyi ister. Tıpkı Eusebius gibi Tertullianus da paganların dostlarını yarı yolda bırakabilmesi, kardeşlik duygusuna sahip olmaması gibi noktalara defalarca vurgu yapmıştı. Bu nokta oldukça önemlidir çünkü hem Hıristiyan cemaatinin birlik ve beraberlik duygusunu sağlamlaştırır ve kendisine acı çektirenden farklı bir kimlik ihtiyacını karşılamaktadır.

Eusebius’dan alıntılatacağımız son örnek ise Diocletianus zamanındandır. 306 yılından sonrasına denk gelen ve Eusebius’un kendi tanıklıklarını içeren anlatı oldukça değerlidir.

“Ancak bunlar (kilisedeki gelişmeler) özgürlüğün yoğun olduğu zamanlarda gerçekleşmişti. İşte o zaman gevşedik ve olaylara kayıtsız kalmaya başladık. Birbirimize küfrederek ordular topladık. Yöneticiler adeta mızrak gibi sözlerle birbirlerine saldırdılar. İnsanlar birbirlerine karşı partiler kurdular. Kötülük ve riyakarlık artmaya başladı. İlahi yargıç bu duruma tahammül ediyordu. Birçok insan ise halen piskoposluğu bir araya getirme çalışmalarını devam ettiriyordu. İşte bu zamanlarda eziyetler yeniden başladı. Tanrı ise duygusuzca hareket ediyordu ve tanrıtanımazlar gibi davranıyordu. İnsanların yaptıkları işler önemsenmiyordu ve birbirlerine karşı yaptıkları kötülükler artmıştı. Aramızdaki mücadeleler ve çatışmalar kıskançlık ve husumetin artmasından başka bir nedene yol açmadı. Durumları adeta tiranlara benziyordu. Kutsal Kitap’ta şöyle deniyordu: “Rab öfkelenince Sion kızını nasıl bulutla kapladı! İsrail’in görkemini gökten yere fırlattı. Öfkelenildiği gün ayağının taburesini anımsamadı. Yakup soyunun yaşadığı her yeri acımadan yuttu, Yahuda kızının surlu kentlerini gazabıyla yıktı, yerle bir etti onları ve önderlerini alçalttı.” (Eusebius, *Kilise Tarihi*, Kitap 8.2)

Bu anlatıdan hemen sonra Diocletianus dönemindeki Büyük Zulüm'ü anlatmaya başlayan Eusebius'un vermek istediği mesaj açıktı. Hıristiyanların her zaman, bir düşman tehdidi altında yaşarcasına birlik olması gerektiğini söylüyordu. Yoksa başlarına neyin geleceği açıktı.

“Thebai'deki şehitlerimizin yaşadığı acıları ve işkenceleri anlatmak çok zordur. Kancaların üzerine geçirildiler ve ölünceye dek bu şekilde kalarak vücutları kazındı. Kadınlar ise ayaklarından yukarı asıldılar ve bedenlerinin her yeri açıldı. Böylece insanlık dışı ve utanç verici bir muameleye tabi tutulmuş oldular. Bazı insanlar ise ağaçların dallarına bağlandılar. Ardından makineler getirildi ve makineler harekete geçtiğinde bu en cesur adamların kolları ve bacakları vücutlarından ayrıldı. Bu işkenceler kısa bir süre boyunca yapılmadı ancak yıllar boyunca devam etti. Bazen bir gün içinde on ya da yirmi kişinin öldürüldüğü oluyordu. Hatta kimi zamanlar kadın, erkek, çocuk ayırmaksızın çeşitli işkence yöntemleri kullanılarak bir gün içinde otuz, altmış ve hatta yüz kişinin öldürüldüğü olmuştu. Her zaman büyük kalabalıklar halinde yangın ya da başka yöntemlerle işkenceye uğratanları görüyorduk. Kılıçlar keskinliğini yitirdiğinden ve cellatlar artık adam öldürmekten yorulduğundan birbirlerine yardım ediyorlardı. Ancak bizler halen büyük bir istek ve şevkle İsa'ya olan inancımızı sürdürüyorduk. Yargıçlar bize karşı ilk cümleleri kurduktan sonra birisi daha sonra da diğerleri Hıristiyan olduğunu itiraf etmeye başladı. Çeşitli işkenceler ve başka bir sürü iğrenç şey yaşanmasına rağmen onlar cesaretle Tanrı'nın dinine inandıklarını ifade ediyorlardı. Büyük bir sevinç ve neşeyle kahkaha atarak ölüme gittiler. Son nefeslerini verecekleri için Tanrı'ya şükran sunmak amacıyla ilahiler ve şarkılar söylediler. Bunlar gerçekten de harika insanlardı. Fakat daha harika olanları da vardı. İşte bu insanlar zenginlik, asil doğum, öğrendikleri her şey, felsefe ve diğer her bir şeyi Kurtarıcımız ve Tanrımız'ın ardından ikinci sraya koymaktaydılar.” (Eusebius, *Kilise Tarihi*, Kitap 8.10)

Acıyı en ince ayrıntısına kadar tarif eden Eusebius'un metnin sonunda yazdıkları da ilgi çekicidir. Paganları lanetler ancak Hıristiyanlığı kabul etmiş birinin *paideia* (iyi eğitim) sahibi olmasını takdir etmektedir.

Antiocha'lı Ignatius'dan Eusebius'a kadar incelenmiş metinlerin ışığında, Hıristiyan mağduriyet algısının Şehitler Kültü'nde ve kimliğin sınırlarının çizilmesine tezahür ettiği görülmektedir. Onlara göre mağdur olmalarının sebebi inançlarını özgürce yaşamalarına izin vermeyen kötücül güçlerden kaynaklanır. Tanrı Kelamı'nı dinlemeyi reddedenler ancak kötü varlıklar olabileceğine göre kutsanmış olanların kimliği farklı bir şekilde ifade edilmelidir. Hıristiyanların mağduriyeti, onlara uygulanan zulümlerden kaynaklanır ve bu noktada seküler dünyanın mağduriyetlerinden ayrılırlar. Dünyevi

olana bağılı olmayan bir cemaatin mağduriyetini dünyevi noktalarda aramasına gerek yoktur; Hıristiyanlarda mağduriyetlerini *sacrum*'da ve *sacrum* ile olan ilişkilerinde temellendirirler. Mağdur olmalarının sebebi dahi Tanrı'ya olan inançlarıdır ve mağduriyeti ifade etme şansı bulduklarında, mağduriyet dizgelerini kazandıkları ödüller; cennet, azizlik halesi, inançtan vazgeçmemiş olmanın gururu vb. üzerine kurup mağduriyeti tersine çevirirler. Böylece Hıristiyan mağduriyeti bir ödül haline gelir ve Theodosius Fermanı'ndan sonra başlayacak süreçte muktedirleşmenin anahtarı olur.

3.2. SEKÜLER DÜNYANIN MAĞDURİYETİ

Bir önceki bölümde, Apolojistler ve Kilise Babaları'ndan seçtiğimiz parçalar eşliğinde ruhani dünyanın, dünyevi mağduriyetleri reddedip ilahi olana yönelenlerin mağduriyet algısını incelemeye çalışmıştık. Bu bölümde ise, seküler olanı; sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel olanı anlatarak dünyevi ilişkiler üzerine kurulmuş olan mağduriyeti incelemeyi amaçlıyoruz. Bu noktada, ikinci bölümde oluşturduğumuz kronolojik çerçeve, Ortaçağ'ın bileşenleri ve yeni bir malzeme olarak Ortaçağ hukuk kurallarını kullanarak bir analiz yapmaya çalışacağız.

Seküler dünyanın mağduriyetini anlayabilmek, yasaların ne dediğini kavrayabilmek için gündelik yaşamın nitelikleri anlaşılmalıdır. Ne yazık ki, Erken Ortaçağ'da sıradan insanların gündelik hayatına dair çok fazla bilgi yoktur, arkeolojik kazılarla beraber ilerleyen ve sürekli yeni şeyler öğrenilen bir süreç söz konusudur.⁶⁵

Erken Ortaçağ Avrupası, kayın, gürgen ve çam gibi ağaçlarla dolu ormanlara sahipti. Tarımsal yenilikler çok yavaş ilerlese de orman sürekli bir saldırıya uğruyordu. Ev yapmak için gereken keresteden, yakılacak oduna; bal ve av etinden, fındık, mantar, kestane gibi ürünlere kadar orman, Ortaçağ insanının hayatında oldukça önemli bir hammadde sağlayıcısıydı. Teknolojik gelişmeden pek söz edilemeyeceği için nehir taşması ya da sel basması, ürünü mahveden ve kıtlığa yol açan korkunç bir felaketti. Aslına bakıldığında kıtlık ve salgınlar, Ortaçağ insanı için yakın ihtimallerdi. Glaber'ın anlatısına göre “yenecek hayvan kalmadığında, söz edilmesi dahi tiksinti veren şeyler

⁶⁵ Örneğin Karolenj İmparatorluğu'nda bir rahip, 6000 kaloriye yakın günlük besin tüketiyordu. Bu sayı bir rahibe için 5000-5500 arasında değişmekteydi. İki kilo ekmek, iki litreye yakın şarap, peynir, varsa et ve kuru meyveler bu kaloriler içinde önemli bir yere sahipti. (Aries & Duby, 2006, s.584-585)

yenmeye başlanmış hatta ve hatta insan eti yiyen yamyamlar görülmüştü.” Kıtılık, çocuk öldürüp yemeye vardırarak kadar ciddi bir sorundu ve sık yaşanıyordu. (Musella, 2014, s. 323)

İmparatorluğun kriz döneminde başlayan kırsala kaçış süreci, Erken Ortaçağ’ın karakteristik özelliğiydi. İnsanlar bir araya gelip, kiliseyi ve mezarlığı merkeze alacak şekilde yerleşim kuruyorlardı. (Goff, 2011, s. 36-38) İklim şartları zorluydu, öyle ki milenyuma yakın Avrupa genelinde baş gösterecek sıcak hava, ciddi imkânlar sağlayacaktı. Yiyecek bulmak görece zordu; beslenmenin temeli genellikle un ve tahıl tüketimine dayanmaktaydı. Çiftçinin ölmek üzere olan bir hayvanı yoksa ya da canına susayıp ormandaki yasak hayvanları avlamadıysa, et yeme ihtimali son derece düşüktü. Günün ana öğünü çorbaydı, lahanadan havuca kadar pek çok sebze içeren bu yemek genellikle öğle vaktine yakın içiliyordu ki insan tok kalmayı başarsın. Kuru meyveler tüketiliyordu ama ürün kapasitesi elma, şeftali ve ayva ile sınırlıydı. Yoğun bira tüketiliyordu çünkü su kaynakları pek güvenilir değildi. (Musella, 2014, s. 324) Virgilius’un *Moretum*’u ve *Ruodlieb*’i (y. 1050) karşılaştırarak Ortaçağ’da gündelik hayata dair bir çözümleme yapan White, *Moretum*’da inanılmaz derecede ilkel bir köylü tipinin olduğunu ancak *Ruodlieb*’de bu tipin geliştiğini belirtir. *Ruodlieb*’in yazarının herhangi bir sosyolojik amacı yoktur ama Germen köylüsünün nasıl yaşadığını ve kırsalın tablosunu oluşturmaya yeter. (White, 1967, s. 86-89) 7. yüzyıldan itibaren ilerleme başlamıştı, ormanların temizleniyor ve tarım alanları yaratılıyordu. Toprağın nadasa bırakılması işlenecek alanı küçültse de Ortaçağ köylüsünün, verim almak için toprağı dinlendirmekten başka bir şansı yoktu. (White, 1967, s. 92)

Yasalar pek çok fiziksel yaralanmaya ödenecek bedeller hakkında ayrıntılı bilgiler veriyordu. Doktor ücretinin ödenmesi, bedellerden biriydi ancak Erken Ortaçağ’da doktora gitmek ile ölüme yürümek arasında ciddi bir fark yoktu. Otlarla baharatlar konusunda bilgili bir doktor, yaralanmalara yardımcı olabiliyordu ama müdahale gerektiren durumlar genellikle ölümlü sonuçlanıyordu. Enfeksiyon kapma riski çok yüksekti, kullanılan malzemelerin durumu kötüydü ve yapılan işlemler son derece acı verici olabiliyordu. Dokuzuncu yüzyıldan önce tıp, büyük ölçüde Antik Yunan yazarların eserlerinden alınan bilgilerle ilerliyordu. (Walsh, 1920, s. 21-24) Bu bilgilerin ışığında Erken Ortaçağ’da -özellikle *laboratores* sınıfı için- hayatın zorlu olduğunu söylemek mümkündür.

Daha önce, bir topluluğun nasıl yaşadığını, nelere dikkat ettiğini ve hangi eylemlerden mağdur olabileceğini görebilmek için ceza hukukunun öneminden bahsetmiştik. Ullmann'ın tanımına göre hukuk, politik ideolojinin, kozmik düzene dair fikir ve inançların kesin bir sonucudur. (Ullmann, 2009, s. 25) Nelson, bunlara gelenekleri, coğrafi durumu, yapısal bağlamları da ekleyerek hepsinin bir bütün oluşturduğuna dikkat çeker. (Nelson, 2008, s. 299) Walz'e göre bölgesel yasalar, özel ve kamusal ihtiyaçlara göre şekillenir ve hem bireysel hem de kamusal aşırılıklarının önüne geçmek için kullanılabilir. Bu noktada devreye hükümdarlar girer, insanlar arasındaki ihtilaf veya kanuna dair savları bastırmak için güçlerini kullanırlar. (Hübner, 1918, s. XLIII) Bölgesel kanunlar, bireyleri bireyselliklerinden ayırarak ortak bir noktada buluşmaya zorlar.

Erken Ortaçağ'da, Avrupa'ya hakim olan kanunlar, Greko-Romen mirasın, Kilise ve Roma hukuklarının ve Germen mantığının ortak ürünüydü. Özellikler Franklar, Burgondlar ve Lombardlar tarafından şekillendirilmişlerdi. Bu şekillenme, prizmaya benzetilebilir; bu prizmanın içine ışık tutulduğu vakit tüm bileşenleri görülebilmektedir. Esasında maddi dünyaya dair sorunları içermektedir; siyasi, iktisadi ve güçler dengesinin kurulmasına yöneliktir. Erken Ortaçağ hukuku hem yaratıcısının hem de içine doğduğu dünyanın tüm koşullarını içinde barındırır. (Wiener, 1915, s. 19-35) Hübner ise son derece doğru bir noktaya değinir;

“Günümüzde her insanın kendi haklarına sahip olduğu fikri geçerlidir ancak bu fikir, medeniyete özgü bir fikirdir. En başından beri Germen yasalarında, tıpkı diğer yasalar gibi, tüm insanların eşit olduğu fikrinin hiçbir manası yoktur.” (Hübner, 1918, s. 41)

Bu haklı nokta, yasayı değerlendirmekte büyük önem taşır; üç sınıf fikrine göre şekillenmiş bir dünyada mağduriyetin bile değere göre ölçüldüğünün göstergesidir. Henderson ise hukuk kurallarını bir Roma etkisi olarak kabul eder; ona göre Germenlerin oluşturduğu yasaların hepsi Romalıların disiplin ve kontrol etme tutkusunun bir tezahürüdür. “Tamamen barbar özlerini korumayı başarmış olan kavimler, herhangi bir yasaya ihtiyaç duymamışlardı. Yüzyıllardır hukuksuz şekilde yaşamaktaydılar.” (Henderson, 1903, s. 169) Henderson, kavimlerin hukuksuz yaşadıkları konusunda yanılır. Herhangi bir yazılı metnin olmayışı, sözlü geleneğin ve kavimsel düzenin olmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim Modzelewski, sözlü geleneğin gücünün görmezden gelinemeyecek kadar büyük olduğunu kanıtlamıştır.

(Modzelewski, 2012, s. 31-33) Aynı zamanda Tacitus'un *Germaniae* eserinde ayrıntılı bir şekilde tarif ettiği barbar gelenek ve görenekleri, Henderson'ın teziyle uyuşmaz. Geary, Henderson'ın tezini bir ileriye götürüp Germenlerin Avrupası'nın, Roma İmparatorluğu'nun sahip olduğu dehanın en görkemli ve kalıcı sonucu olduğunu söyler. (Geary, 1988, s. VI) Geary'nin tezi doğru yanları bulunmakla beraber yüzde yüz bir kesinlik belirtmez. Zira yasalar incelendiği zaman sahip oldukları Germen unsurlar netlikle görülmektedir. Ancak, hem Henderson hem de Geary Roma etkisi konusunda haklıdır, bu etki en net şekliyle Franklar üzerinde görülür. Özellikle Karolenj İmparatorluğu, kendisini Roma'nın halefi olarak kabul ettikten sonra Latin etkisi hem kanunlarda hem de kodifikasyon tutkusunda gözle görülebilen bir artış gösterir. McKitterink'in çalışmaları özellikle Franklar üzerinde, gündelik hayatın dahi Latince ilerletilecek kadar Latin baskısı olduğunu göstermektedir. (Archibald, 2004, s. 74) Yazılı metnin gücü, her yere ulaşabilmesi ve -teknik olarak- değiştirilemeyecek olmasından ileri gelir. Cezanın tarihinden bahsederken herkesin yasadan haberdar olması için kamusal alanda gösterildiğinden bahsetmiştik. Erken Ortaçağ yasaları böyle bir sergiye malzeme olmuyorlardı ancak yetkililerin uygulama alanına doğrudan etki etmek için tasarlanmışlardı. Gelenekler, imparatorluk yasaları ve hukuk tartışmaları birbirleri içine yedirilmişti ve bu üründen bağımsız hukuk anlayışı reddediliyordu. Ortaya çıkan kanun derlemeleri, tumturaklı, birçok noktada birbirini tekrar eden ve zamanla aşırı süslü bir dille bezenen yasalar oldu. (Lee, 1911, s. 279)

Bu yasaların en erken örneklerinden biri *Lex Salica*'dır (y. 500). Sal Frankları tarafından çıkarılan kanunlar Clovis'in hükümdarlığı sırasında derlenmiş, Childebert I, Clothar I ve Chilperic I dönemlerinde eklemelerle zenginleştirilmişti. Bu toplama yasa genellikle *Pactus Legis Salicae* adıyla bilinmektedir. *Lex Salica*'nın bir diğer önemi de Karolenj Yasaları'nın özünü oluşturmasıdır. *Lex Salica Emendata* ve Büyük Karl'ın ünlü *Lex Salica Karolini*'si aslında barbar gelenekleri biraz daha azaltılmış revizyonlardır. Karolenj dönemine damga vuracak Latinleştirme, elbette hukuk derlemelerinde de görülür. (Drew, 1991, s. 53) Bu yasa, Tanrı'nın yardımıyla tüm Franklar arasında barışın sağlanması için oluşturulduğunu belirterek başlar. Suçlar ince ince belirlenmiş, verilecek cezalar kılı kırk yararak oluşturulmuştur.

Sal Frankları için mağduriyetin özü, hırsızlıktan tecavüze, tecavüzden bir başkasına ait araziye zarar vermeye kadar uzanan bir yelpaze de yatıyordu. Yaşam şartları son derece

ağır olan, kısıtlı ekonomik imkanlarla hayatta kalma savaşı veren bir topluluk için yasaların maddi mağduriyete yönelmesi normaldir. Lex Salica, bir hukuk derlemesi olmasının yanı sıra sahiden de çok zorlu yaşam koşullarına da ışık tutan bir metindir. Dikkatleri bir nokta daha çeker, tıpkı Hübner'in belirttiği gibi mağduriyet, sınıflara ve kavimlere göre belirlenmektedir.

Wergeld geleneğine göre belirlenen cezalar hayvan hırsızlığının, tarımsal alan ve malzemelerin tahrip edilmesinin, bir efendinin köle ve taşınabilir mallarına dair hakların ihlal edilmesinin, at hırsızlığının, yollara zarar vermenin ciddi ekonomik cezalara çarptırıldığını göstermektedir. İşin ilginç tarafı, bu suçların kendi içlerinde de sınıflandırılmasıdır. Örneğin “Çevrili bir alandan domuz çalmak 3 solidus ile 15 solidus arasında cezalandırılırken ahırdan domuz çalınması karşılığında 45 solidus ödenecektir.” (Drew, 1991, s. 65-66) Sığır, domuz, kuzu, köpek, keçi, kuş ve arı hırsızlığının da ağır yaptırımlara karşılanması, besin üretiminde faal hayvanların veya koruyucu hayvanların çalınması meselesinin ciddiye alındığını gösterir. At hırsızlığının cezası 30 solidus gibi ciddi bir rakamdır. (Drew, 1991, s. 85-86) Kullanılan malzemenin önemine dair bir yasa örneği de değirmenlerle ilgili yasadır; “Eğer biri başkasına ait değirmene zarar verirse veya değirmenden tahıl çalarsa 15 solidus, demir parçası çalarsa 45 solidus ödemekle yükümlüdür.” (Drew, 1991, s. 85) Bu, bize maden bulmanın zorluğunu gösterir. Orağını kuyuya düşürdüğü için mahvolan Ortaçağ insanı üzücü bir hikaye kahramanından ötedir, gerçeğin kendisidir.

Özel mülkiye hakkının Franklarca ciddiye alındığı görülür, mülkiyet gaspı onlar için bir mağduriyettir. Örneğin;

“Başkasının malını çalıp kendi mülkü gibi damgalamak, çaldığı bir hayvansa öldürmek ya da zarar vermek 15 solidus ile cezalandırılır. Başkasının hayvanını kendi arazisinde bulup hayvan kendi malıymış gibi davranan kişi 35 solidus ödemekle yükümlüdür.” (Drew, 1991, s. 72-73)

Özel mülkiyet gaspının ciddi bir mesele olduğunu örnekleyen başka bir madde de eve girişle alakalı yasadır.

“Eğer bir insan, başka birinin evinin dış mekânından iki denarius ederinde bir şey çalarsa 15 solidus, 40 denarius ederinde bir şey çalarsa 35 solidus; eğer bir insan iç mekândan iki denarius ederinde bir şey çalarsa 30 solidus, eğer iç mekâna zorla girer ve iki denarius değerinde bir şey çalarsa 45 solidus ödemekle yükümlüdür. Ancak aynı konunun, köleler

için aynı şekilde işlemediği görülmektedir. Eğer suçu işleyen kişi bir köleyse ve 4 denarius ederinde bir nesne çaldıysa hadım edilir ve nesnenin bedeli ödenir.” (Drew, 1991, s. 76-77)

Senyörün izni olmadan vassalin azat edilmesi de sert cezalarla karşılanmaktadır. Bu nokta Ortaçağ’da kişilerarası ilişkilerin biat üzerinde ilerlediğini göstermesi bakımından da değerli bir örnektir. Madde ikiye ayrılır; birincisi *Lete*⁶⁶’leri ikincisi köleleri konu alır. Maddenin birinci parçasında, *lete*, bir üçüncü tarafından azat edilirse ve bu azat efendinin isteğiyle uyuşmuyorsa, azat eden kişi senyöre 100 solidus ödemek zorundadır. Söz konusu olan bir köleyse 35 solidus ödenecektir. (Drew, 1991, s. 87-88) Köle emeğinin değerlendirildiği bakış açısı da değerli bir ipucudur. Burada dikkate alınan kölenin mağdur olup olmaması değil, senyörün yani değerli kabul edilenin, toplumda yeri yüksek olanın köle üzerindeki hakkının gasp edilmesidir. Köle sadece bir üretim aracıdır, Roma’nın onu tanımladığı gibi konuşan bir enstrümandır (*instrumentum vocale*). “Başka bir adamın kölesinin işlerini, efendinin haberi olmadan yöneten bir insan 15 solidus ile cezalandırılır.” (Drew, 1991, s. 91) Aynı zamanda el koymaya dair suçlarda dikkatle incelenmiştir.

“Eğer bir insan, başkasının malına adaletsizce el koymaya, bir pay almaya çalışır ve kendisini mahkemede savunamazsa, 200 solidus ödeyecektir. Söz konusu mülkte hakkı olan ancak payına düşenden fazlasını almaya çalışan kimse ise bunun bedelini ya kendi yaşamıyla ya da yaşamının ederiyle ödeyecektir.” (Drew, 1991, s. 115)

Yaşam ederi de ilginç bir noktadır çünkü toplumun ayrıldığı grupları gösterir. Özgür bir Frank’ın değeri 600 solidus’a kadar çıkabilirken bir Romalı en fazla 300 solidus ediyordu. (Modzelewski, 2012, s. 56) Bir başka örnekte kaçma/kaçırma suçlarıyla ilgilidir.

“Eğer bir adam, bir başkasının kölesini kaçması için ikna ederse 15 solidus cezayı ödeyip kölenin yerine birini koymakla yükümlüdür. Eğer bir kişi bir Romalıyı kaçması için ikna ederse 62.5 solidus ödemekle yükümlüdür.” (Drew, 1991, s. 101-102)

⁶⁶ Bağlı insanlar, kölelerden farklı bir statüleri bulunur. Efendi ile doğrudan bir ilişkileri vardır; kendi rızalarıyla da özgür insan konumundan vazgeçip bir senyörün korumasına girebilirler. Bir *Lete* ile Senyör arasındaki ilişkinin bozulabilmesi için ya senyör tarafından gönüllü gerçekleştirilen bir azat ya da kurtulmanın ödenmesiyle mümkündür. *Lete* ile Senyör arasındaki ilişki de *servitutum* olarak tanımlanmaktadır. (Modzelewski, 2012, s. 84)

Köle-Romalı arasındaki farkın bedelden ibaret olduğu bu maddede belirginleşmişti. Özel mülkiyete karşı köleler tarafından işlenen suçlarda ise özel mülkiyet mağduriyetinden ziyade kölenin mağduriyeti ortaya çıkmaktadır.

“Hırsızlık yapan kölenin sahibi, 15 solidus öder ve köle, bir kayaya bağlanarak 120 kan damlası gelene kadar kırbaçlanır. Eğer köle, işkenceden önce ifade verirse kölenin sahibi 3 solidus daha ödeyerek köleyi kırbaç cezasından kurtarabilir. Eğer köle, işkenceye rağmen itirafta bulunmuyorsa sahibin isteği ne olursa olsun, müştekinin köleyi rehin tutma ve işkenceye devam etme hakkı bulunmaktadır. Eğer köle 120 kan damlasına yetecek kırbaçtan sonra itirafta bulunursa ya hadım edilecek ya da altı solidus ile kurtarılacaktır. Eğer kölenin suçu özgür bir insanın ya da Frankın 200 solidusluk bir cezaya çarptırılmasına neden olan cezalardan biriye 15 solidusluk taksitlerle ödemesine izin verilebilir. Ancak suç, özgür bir insan için daha ağır cezalandırılacak bir suçsa köle ölüm cezasına çarptırılacaktır.” (Drew, 1991, s. 102-103)

Bir diğer mağduriyet dizgesi fiziksel hasarlar üzerinden kurgulanmaktadır. Yasanın gösterdiği kadarıyla fiziksel hasar oldukça ciddi bir suçtur ve eylem, tüm ayrıntılarıyla hesaplanarak cezalandırılmıştır. Sadece yaralanma üzerine 12 madde bulunur. Örneğin;

“Bir insan, başka birini yaralamaya çalışır ya da zehirli bir okla vurmaya çalışırken hedefi kaçırırsa 62.5 solidus ödemekle yükümlüdür.” “Birinin kafasına vurmaya (kan getirecek şekilde ya da kafatası beynini gösterecek kadar açıldığı takdirde) 15 solidus, kafasından üç kemik dışarı çıkarsa 30 solidus ile cezalandırılır.” “Kaburgularla mide arasında açılacak bir yara da 30 solidus etmektedir. Eğer ‘özgür bir insan’ başka bir özgür insana sopayla vurur ama üç damla kan akarsa her kan damlası için 3 solidus ödenmelidir.” (Drew, 1991, s. 82)

Kan damlasına özel bir vurgu kamçıyla saldırma cezasına verilir, sınır yine üç kan damlasıdır. “Eğer bir adam başkasına kamçıyla vurur ve üç damla kan akıtırsa ve her damla için yine 3 solidus ödeyecektir.” (Drew, 1991, s. 82-83)

Sakat bırakmaya yönelik yaralar daha sert cezalarla karşılanır. Hayatta kalmak için bedensel bütünlüklerinin ve fonksiyonel işlevlerinin hayati önem taşıdığı bir dünyada, bedene verilen hasarların kabul edilmemesi normaldir. Burada dikkate değer bir nokta, mağduriyet algısının yine kavim ve sınıflara göre işlemesidir. Özgür bir Franka verilen hasarın bedeliyle özgür bir Romalıya verilen hasarın bedeli aynı değildir; özgür bir insanın bedeliyle bir köleninki aynı değildir. Burada yaralar iyileşebilme ihtimallerine göre değerlendirilir. Örneğin; “Bir insan, başka bir insanın elini keser ama el kopmazsa 62.5 solidus, el koparsa 100 solidus öder.” (Drew, 1991, s. 92-93) Franklar için

işlevselliğe verilen zararların mağdur edilmekle eşdeğer olduğunu gösteren bir örnek daha vardır. “Bir adamın, baş parmağını ya da ayak baş parmağını kesen kişi 15 solidus; bir adamın ikinci parmağını kesen kişi 35 solidus ödemekle yükümlüdür.” (Drew, 1991, s. 93) İkinci parmak ok atmakta kullanılan parmaktır, buna zarar vermek kişinin avlanma yeteneğini elinden alıp onu açlığa mahkûm etmekle eşdeğer bir eylemdir. İlgi çekici bir nokta da konuşma hakkıyla alakalıdır. Franklar için özgür bir insanın kendini ifade etme hakkına sahip olduğu açıktır, suç tanımlarının her birinde ‘kişinin suçlu olduğu kanıtlanırsa’ ibaresi bulunur. Bu ibare teorik olarak her özgür insanın savunma hakkı olduğunu göstermektedir zira suçluluğun kanıtlanması için itham ve savunmanın beraber olması gerekmektedir. Başka bir insanın kulağını kesen kişi 15 solidus, burnunu koparan 45 solidus, gözünü çıkararak 62.5 solidus ödemekle yükümlü iken, bir insanın dilini koparan kişi 100 solidus ödemek zorundadır. (Drew, 1991, s. 93) Konuşma hakkının önemi bu astronomik rakamdan belli olur, burada duyu organlarına verilen zarardan öte bir durum söz konusudur. Bir diğer ilginç nokta da cinsel haklarla alakalıdır. “Eğer bir kişi, özgür bir adamı hadım ederse 100 solidus, hadım işlemi tüm penisi koparırsa 200 solidus ve doktor ücreti (9 solidus) ödemek zorundadır.” (Drew, 1991, s. 94) Cinsel hakların, özgür erkekler üzerinde temellendiği de görülmektedir; kadınların mağduriyetleri *mundoldal* yani erkeğin, kadın üstündeki hakkı ve üreme yetenekleri çerçevesinde belirlenir. Örneğin;

“Hamile bir kadının öldürülmesi halinde 600 solidus, eğer fetüs bir oğlansa 600 solidus daha ödenecektir. 12-20 yaş aralığındaki bir kızın öldürülmesi 200, doğurganlığını koruyan ve 60 yaşından küçük bir kadının öldürülmesi 600 solidus ederindedir. Eğer kadın doğurganlığını kaybettiye 200 solidus ödenecektir.” (Drew, 1991, s. 127)

Bu madde açık bir şekilde kadın mağduriyetinin, soyu sürdürme yeteneğine bağlı olduğunu göstermektedir. Kadının görevi topluluk için sağlıklı ve güçlü çocuklar doğurmaktır, üreme yeteneğini kaybetmiş bir kadın özgür bir Frank olarak diğer kadınlardan değerli olsa da üreme yeteneğine sahip kadınlar kadar değerli görülüyordu. Kadın bedenine verilen zararlarda erkek bedenine verilen zararlar kadar ince ince düşünülmemiş, kadının mağduriyeti kendisine biçilen görevler çerçevesinde belirlenmişti. Bunun tek istisnası büyücülük hakkında verilen hükümde bulunur.

“Eğer bir adam büyücü olarak çağrılır veya içinde cadıların demlendiği bir pirinç kazana sahip olmakla suçlanırsa ve bu suç kanıtlanmazsa, müşteki 62.5 solidus ödemekle

yükümlüdür. Eğer bir kadın cadı olarak suçlanır ve suç kanıtlanamazsa, müşteki 187.5 solidus ödeyecektir.” (Drew, 1991, s. 125)

Bu madde, aynı zamanda kadın mağduriyetine dair bir şey daha söylemektedir: Kadınlara karşı yöneltilen cadılık suçlamaları daha tehditkâr sonuçlara vesile olmaktadır.

Maddi dünyaya dair mağduriyetlerin, manevi olandan daha ağır bastığı yasalarda görülebilen bir faktördü. Örneğin Kanonik Hukukun muazzam bir önem verdiği yalancı tanıklık meselesi *Lex Salica*'da sadece 4 madde ile belirlenmişti. Örneğin;

“Yalancı tanıklık yapmayı öneren biri 15 solidus, eğer bir insan başkalarını yalancı tanıklığa ikna eder ve bu ortaya çıkarsa her üç tanıkta 15 solidus, eğer bir insan başkasını yalancı tanıklıkla suçlar ve kanıtlayamazsa 15 solidus ödeyecektir.” (Drew, 1991, s. 112)

Bir başka mağduriyet kurgusu da şeref duygusu üzerindedir. Spierenburg'un değindiği üzere şeref, Ortaçağ dünyasına damga vuran temel itkilere biriydi. (Spierenburg, 2017, s. 58) Franklar için hakaret, bireyin şerefine dil uzatması bakımından bir ihlaldir. Hakaretlerin türü de ilgi çekicidir; korkaklık, kurnazlık ve cinsellikle alakalı ithamlar cezalandırılmaktadır. Örnekten anlaşılacağı üzere, kadın mağduriyeti yine cinsellikle alakalı bir meselede kanunlara girebilmiştir.

“Bir adam oğlancılıkla suçlanırsa 15 solidus, birinin gübreyle kaplı olduğunu söyleyen kişi 3 solidus, özgür bir kadını ya da adamı fahişlikle itham eden 45 solidus, yalancılıkla suçlayan kişi 15 solidus, birine tilki ya da tavşan diye bağırın kişi 3 solidus, birini kalkanını savurup kaçmakla suçlayan kişi ise 3 solidus ödeyecektir.” (Drew, 1991, s. 94)

Lex Salica'dan inceleyeceğimiz son örnek ise cinayet suçlarıyla alakalıdır. Öldürme eylemi, bilinen tüm yasalarda mağduriyetin ta kendisidir. Bu noktada üç farklı örnek verilebilir; özgür bir insanı öldürmek, kadın ve çocukları öldürmek başka bir şeydir; bir köleyi öldürmek bambaşka bir şey. Orduda görev yapan özgür bir insanı öldürmek, saray görevlisi bir Frankı öldürmekle eşdeğer bir suçtur.

“Yoldaşlarıyla beraber olup kralın bir vassali olmayan bir savaşçıyı öldüren kişi 600 solidus ödeyecektir. Sal Yasası'na tabi olan bir savaşçıyı öldüren kişi 600 solidus ödeyecektir. Eğer öldürülen savaşçı kralın vassali ise 1800 solidus ödenecektir.” (Drew, 1991, s. 124-125)

Bu madde, savaş halinde işlenen cinayetin devletin kendisine karşı bir suç, kralı mağdur edecek bir hamle olduğunu göstermektedir. Bu noktada devletin çıkarları veya kralın

şeref ve haysiyetine karşı işlenen bir suç söz konusudur zira kralın vassalının öldürülmesi, kralın vaat ettiği korumayı sağlamakta yetersiz olduğu şeklinde de okunabilir. Savaş gücüne zarar vermek ise her durumda devlete karşı işlenmiş bir suçtur ve devlete karşı işlenmiş suçlar pek çok ceza sisteminde ağır şekilde cezalandırılır.

“Eğer bir insan Sal Yasası’na tabi olan bir barbarı ya da Frankı öldürürse 200 solidus ödemekle yükümlüdür. Cinayet kuyuya atılma ya da boğulma şeklinde işlenmişse 600 solidus ödenecektir. Suçunu kapatmaya çalışmayan ve bedeli ödemeye hazır olan kişinin cezası 200 solidusa indirilmelidir ancak ölü beden saklanır ve suç inkâr edilirse ceza 1800 solidusa çıkarılacaktır. Eğer bir kişi kralın himayesindeki özgür bir insanı öldürürse 600 solidus ödemelidir. Eğer bir insan kralın himayesindeki özgür bir Romalıyı öldürürse cezası 300 solidustur, maktul toprak sahibi bir Romalı (possessor) ise ceza 100 solidus olarak belirlenmiştir. Bir insanı kendi evinde öldürmenin cezası 600 solidustur. Bir oğlan çocuğunu öldürmenin bedeli 600 solidustur.” (Drew, 1991, s. 125-126)

Burada dikkat edilmesi gereken iki husus, Sal Yasası’na tabi olmaya yapılan vurgu ve cinayet suçlarının kan bedeli esasına dayanarak cezalandırılmasıdır. İlk olarak Erken Ortaçağ yasalarına bakıldığında her yasanın, hitap ettiği kavmi ilgilendirdiği ve her kavmin kendi yasasına göre yönetildiği görülmektedir. Pepin, “Tüm insanların, Saliensler (Franklar) kadar Romalıların da kendi yasaları olmalıdır, başka bir ülkeden gelen olursa o da kendi yasalarına göre yaşamalıdır.” derken yasanın niteliğini özetliyordu. (Modzelewski, 2012, s. 60) Bu tutum, II. Clothar (584-328) döneminde Lex Salica’ya ekleme yapılırken formüle dökülmüştü. “*Inter Romanos negotia causaurum romanis legebus praecepimus terminari.*”⁶⁷(Modzelewski, 2012, s. 57) İkincisi ise kan bedeline yapılan vurgudur; mağduriyetin bedeli kan bedeliyle alınır, ekonomik bir hususa dönüşür. Bu dönüşümün sonunda mağdur, çektiği acının bedelini almaya gücü yeter hale getirilir yani muktedirleşir.

Burgond Kralı Gundobad (y. 460-516) tarafından derletilen *Lex Burgondiorum* (29 Mart 500)ise işe öncelikle her insanın *wergeld*’ini belirleyerek başlar. Bu önemli bir noktadır, Burgondlar içinde kan bedelinin önemini ve kan bedelinin statüsel bir çerçevede değerlendirildiğini gösterir. Bu tabloya göre bir saray kahyası 150 solidus, bir soylunun kahyası 100 solidus; aşağı sınıf Burgondlar (*minores personae*) 150 solidus, orta sınıf (*mediocres*) 200 solidus, üst sınıf (*optimates*) 300 solidus ederindedir. Çalınan mallarda

⁶⁷ Romalılar arasındaki davalar, Romalıların yasalarına göre incelenmelidir. (Modzelewski, 2012, s. 60)

aynı değerdendirmeye tabi tutulur. Örneğın bir koyun 1 solidus ederken bir köpek 5 solidus, bir şahın 6 solidustur. Atlarda kendi aralarında sınıflandırılır; cins atlar 10 solidus, sıradan atlar 5 solidustur. (Drew, 1976, s. 19-20) Sıradan kölenin bedelinin 25 solidus ile 30 solidus arasında olduğu düşünöldüğünde, kölenin *instrumentum vocale* niteliğı bir kez daha öne çıkar. Ancak topluluk hayatı için önemli bir yeri olan kuyumculuk, marangozluk, demircilik gibi işleri yapan kölelerin ederleri 40-200 solidus arasında değışmekteydi. Kölelerin Romalı ya da Barbar olarak ayrılması, Burgond Krallığı'nın yaptığı bir yenilikti. Lex Salica'da, özgür insan ya da toprak sahibi olarak karşımıza çıkan Romalı, Lex Burgondiorum'da karşımıza köle olarak da çıkabilmektedir. Aynı zamanda barbarlığa yapılan vurgu, Burgond kimliğinin daha farklı bir yere oturtulduğunu gösteren bir nokta olarak da görölebilir. Ne Romalı ne Barbar, ikisinin sentezini barındıran fakat kavme özgü bir kimlik. Burgondların, kendilerine has bir kimlik oluşturma arzuları her topluluğun kendi yasına göre yönetilmesi hususunda yaptıkları vurgu da da görölür.

Burgondların ele aldığı ilk sorun cinayet suçudur ve burada Franklardan ayrılırlar.

“Eğer bir insan düşüncesizce ya da ihtiyatsızca ‘bizim milletimizden birini’ ya da başka bir Barbarı ya da bir Romalıyı ya da kralın hizmetkârlarından birini öldürmek için yaralarsa bunun bedelini kendi kanını akıtarak ödeyecektir.” (Drew, 1976, s. 23)

“Bizim milletimizden biri” tanımı önemlidir, yukarıda bahsettiğimiz kavme has kimliğin gerçekten oluşturulduğunu gösterir. Aynı zamanda yasanın tümü bir *lex talionis* katılığında olmasa da cinayet suçu, göze göz dişe diş mantığı ile karşılanıyordu. Yasa, rahatlıkla kan davası haline gelebilecek teşebbüsler hakkında bir madde ile devam etmekteydi;

“Eğer bir kişi başkasına şiddet uygulamış, onu kırbaçlamış ya da yaralamışsa mağdurun, işkencecisini takip etmesi ve onu kırgınlık ve öfkeyle katletmesi halinde kendisini güvenilir tanıklarla savunması ya da işkencenin kanıtlarını sunması gerekir. Bu durumda öldürölen kişinin akrabalarına, kişinin bedelinin yarısı ödenecektir.” (Drew, 1976, s. 23)

Bu madde, bize mağduriyet piramidinin zirvesinde Ölüm'ün durduğunu göstermektedir. İşkence de bir mağduriyet türüdür, bu madde işkenceciyi *wergeld*'ini düşürmekle cezalandırırken asıl mağduru, intikam hissi yüzünden cezalandırmaktadır. Cinayet suçlarından bahseden yedinci madde daha da ilginçtir. Bu madde, Burgondların,

mağduriyet ilişkisini mağdur-maktul arasında tutmayı ve yasayla korumayı amaçladıklarını gösteren önemli bir kanıttır.

“Bilinmelidir ki, bu davalar olağanüstü dikkatli bir şekilde takip edilmelidir. Mağdurun akrabaları, katil dışında kimseyi ama kimseyi takip edemeyeceklerini fark etmek zorundadırlar. Çünkü biz, masum kalabilmek için, sadece suçluları yakalayıp yok etme emri aldık.” (Drew, 1976, s. 24)

Aynı zamanda Burgondlar, hırsızlığı Franklardan daha sert bir şekilde cezalandırıyorlardı.

“Eğer bir kişi, başkasının kölesini ya da bir lete’yi ya da özgür bir insanı (Burgond veya Romalı) at, öküz, kısrak veya inek çalmaya ikna ederse bu suçtan dolayı idam edilecektir. Mağdur, çalınan hayvanlarını geri alamazsa her hayvan için belirlenmiş bedel ödenecektir.” Eğer bir köle hırsızlık yaparsa, idam edilecek ve kölenin efendisi tüm zararı karşılayacaktır. Eğer özgür bir insan hırsızlık yaparsa çaldığı tüm malların üç katını ödemekle yükümlüdür.” (Drew, 1976, s. 24)

Burada tıpkı Franklarda olduğu gibi statüye bağlı cezalandırma mantığı görülmektedir. Kölenin eylemi sadece bir hırsızlık değil aynı zamanda itaatsizlik olarak değerlendirilir.

Kavim kimliklerinin ötesinde, Germen dünyasında mağduriyete dair belirgin fikirlerinden birinin fiziksel hasar olduğu *Lex Burgondiorum*’da da görülmektedir.

“Eğer bir insan, özgür bir adamı zan altında bırakıp ona vurursa her bir kan damlası için 1 solidus ve kralın hazinesine 6 solidus ödeyecektir. Eğer bir insan, bir lete’ye vurursa her kan damlası için bir semissis⁶⁸ kralın hazinesine 4 solidus ödeyecektir. Eğer bir insan bir köleye vurursa her bir kan damlası için bir tremissis⁶⁹, kralın hazinesine 3 solidus ödeyecektir.” (Drew, 1976, s. 52)

Kan meselesi, Burgondlar için Franklardan daha ciddi bir sorundur. Kanın akması, kişinin mağdur olduğunun kanıtıdır; bedensel bütünlüğüne zarar verilmiştir. Fiziksel suçların tanımı kılı kırk yarararak oluşturulmuştur ancak Lex Salica’da verilen örneklerden farklı örneklerle devam edilebilir.

“Eğer bir kişi, bir özgür adamın saçını tek eliyle sertçe çekerse 2 solidus, iki eliyle çekerse 4 solidus ödemekle yükümlüdür. Saçı çekilen köleyse ödenecek ceza, darbe sayısına göre ödenecektir.” (Drew, 1976, s. 81)

⁶⁸ Yarım solidus.

⁶⁹ Bir tremissis, solidus’un üçte birine tekabül etmektedir.

Bu madde, saçın bir kimlik belirtisi olduğunu gösterir. Nasıl ki Lombardlar enselerini tıraşlayıp uzattıkları saçlarıyla ünlülere⁷⁰ Burgondlar içinde saç, önemli bir ayırıcıydı. (Delagu, 1995, s. 294-296) Saç meselesi, kadınlarla alakalı bir bölümde de karşımıza çıkar.

“Eğer bir adam, bir kadının evinde kadının saçını keserse, 30 solidus ve ek olarak 12 solidus ödeyecektir. Eğer bir kadın evinden kavga etmek için çıkar ve saçı kesilirse, suçlu hiçbir cezaya çarptırılmayacaktır çünkü kadın evini terk ederek kendi isteğiyle korunma hakkını kaybetmiştir. Eğer bir adam bir hizmetçinin saçını keserse hizmetçiye 6 solidus ve ek olarak 2 solidus ödeyecektir. Eğer bir köle özgür bir kadının saçını keserse ya idam edilecektir ya da 10 solidus ödeyip efendisi tarafından 100 kırbaç ile cezalandırılacaktır.”⁷¹
(Drew, 1976, s. 82)

Beşinci yasanın son maddesi de ilginç bir maddeydi, “Efendisi bir kavgadayken, ona yardım etmek isteyen köle rakibi yaralarsa, efendi her yara için 1 solidus ödemekle yükümlüdür.” (Drew, 1991, s. 26) Bu madde bize, mücadelenin eşitler arasında yapılması gerektiğini gösterir. Kölenin niyeti ne kadar iyi olursa olsun yine statüsüne uymayan bir eylemde bulunmaktan suçludur ve bunun bedeli efendisi, rakibin eşiti tarafından ödenir. Kölelerin işlediği suçlar ile özgür insanların işlediği suçlar aynı ölçüde değerlendirilmez, köle suçlandığında işkence ile itiraf alma hakkı varken özgür insan için işkence söz konusu değildir. Kölelerin, özgür insanlar gibi savunma hakları yoktur ancak özgür insanların yargılanma hakları üzerine 6 madde yazılmıştır.

“Eğer özgür bir adam suçlanıyorsa, karısının oğullarının ve 12 yakın akrabasının üzerine yemin etmelidir. Eğer evli değilse anne ve babasının, eğer yetimse 12 yakın akrabasının üzerine yemin edilecektir. Bu yemin, görevli üç kişi tarafından dinlenecek ve kilisenin önünde yapılacaktır. Böylelikle, yemin direkt olarak Tanrı'nın hükmüne sunulabilir. Eğer

⁷⁰ Lombard/Longobard. *Origo Gentis Langobardorum*'un girişinde yer alan metne göre Lombardların kökeni Odin'e dayandırılmaktadır. Asıl adları Winnil olan kabile Vandallar ile olan savaşlarından önce Odin'e koruma için yalvarırlar. Odin, sabah kimi ilk görürse zaferi ona bahşedeceğini söyleyerek cevap verir. Bunun üzerine Frija (Winnillerin koruyucu tanrıçası) bir hile yapar ve Odin'in yatağının yerini değiştirir. Bu sırada Winnilleri, sabah gün doğarken savaş alanına karlılarıyla gelmeleri konusunda uyarır. Odin uyandığı vakit, kadınların dalgalandıran saçlarıyla örtünmüş Winnilleri görür ve “Qui sunt isti longibarbae?” (Kim bu uzun sakallılar?) diye sorar ve Frija bu soruyu “Madem adlarını koydun o zaman zaferi de bahşet.” diyerek yanıtlar. O günden beri Winniller, Longobard/Lombard olarak anılmaktadır. Bu hikâye, Pagan kökenli bir doğum hikayesi olduğu kadar kimlik koymanın babalık etmek olduğu anlamına da gelmektedir. (Modzelewski, 2012, s. 45)

⁷¹ Saça veya sakala yapılan bir vurgu da Rothari Fermanı'ndadır; “Eğer bir insanın saçı ya da sakalı çekilirse, çeken kişi 6 solidus ödeyecektir.” Ferman, Lombardların vaftiz edilmelerinden yıllar sonra yayımlandığı için kavmin kökenini hala pagan doğum-mitlerinde buldukları düşünülebilir. (Drew, 1996, s. 128)

yemin eden kişinin suçlu olduğu kanıtlanırsa öncelikle görevli üç kişiye, gereken bedelin dokuz katını ödeyecektir. Yargılamaya gelecek üç kişiden -herhangi bir hastalık ve görev olmadığı takdirde- buluşmaya gelmeyen kişi, 6 solidus ödemekle yükümlüdür. Eğer hastalık ve görev yüzünden gelemiyorlarsa bu durumdan mahkemeyi haberdar edip, yerlerine güvenilir birini göndermek zorundadırlar. Sanık, mahkemeye gelmezse dava iptal edilecek ve savunma hakkı verilmeyecektir; Müşteki'nin gelmemesi halinde ise sanık beraat ettirilecektir.” (Drew, 1976, s. 29-30)

Bu maddede yapılan Kilise ve Tanrı vurgusu, *Lex Burgondiorum*'un Hıristiyan ritüelleri dikkate alınarak hazırlandığını göstermektedir. *Lex Salica*'da böyle bir vurgu yapılmamış, savunma hakkının sınırları bu kadar ince çizilmemişti. Yasanın bu maddesinde, İsa'nın “İçinizde kim günahsızsa ilk taşı o atsın.” emri dikkate alınmıştır demek yanlış olmaz.

Lex Burgondiorum'dan vermek istediğimiz başka bir örnek de kadın mağduriyetleriyle alakalıdır. Kız kaçırılmasına dair bir bölüm olan yasa, suçu beş maddede inceler ve burada dikkate alınan husus yine ailevi ilişkiler ve şeref üzerinden kurgulanmaktadır. Söz konusu olan kadının kaçırılması, isteği dışında alıkonulması değil bunun aile kurumuna verdiği zarardır ve yine ekonomik bedel üzerinden hesaplanır.

“Eğer bir kız kaçırılırsa, ailesine kızın bedelinin dokuz katı ve 12 solidus ödenecektir. Eğer bir kız kaçırılır ancak bozulmamış halde ailesine iade edilir ise kızın bedelinin altı katı ve 12 solidus verilecektir. Eğer kız kaçırılan kişi, kızın bedelini ödemekten kaçınırsa kızın ailesine verilir ve ebeveynlerin, suçlu üzerinde istediğini yapma hakkı vardır. Eğer kız, kendi isteğiyle başkasına kaçarsa kızın bedelinin 3 katı ödenecektir, kız bozulmadan evine dönerse adam tüm suçlardan muaf tutulacaktır. Eğer bir Romalı kız, bir Burgund erkeğine ailesinin isteği ve izni dışında kaçarsa, ailesinin mirasından men edilecektir.” (Drew, 1976, s. 31)

Bu madde açık bir şekilde, *mundald* üzerinden yaratılmıştır. Sorun, kızın üzerindeki babalık/ağabeylik/erkek akraba hakkının ihlal edilmesidir; *tradio per manus*⁷²'un reddedilmesidir. *Anagrip* (İffete zarar verme, tecavüz) söz konusu olduğunda bedelin artması bunun göstergesidir, cinsel ilişki babanın onayı olmadan gerçekleşmiştir, bu ihlalin bedeli de tahsis edilir. Tecavüze uğrayan kadın olduğu halde düşünülen babalık haklarının çiğnenmesidir, babaya yani aile kurumunun efendisine yapılan saygısızlıktır.

⁷² Bir kadının, babasından çıkıp kocasına geçmesini ifade eden terim. Değişim, elden ele geçme anlamlarına gelmektedir. (Modzelewski, 2012, s. 66)

Ödenen bedel ise erkek akrabalar tarafından açık bir hedef, bir av haline gelmemek için ödenir. Kadına karşı işlenen suç, erkek şerefine verdiği zarar üzerinden okunur. Erkeğin şerefi, kadının bedenine ve evliliğe taşınır ve böylece şeref meselesi kadın içinde ciddi bir mesele haline getirilir. Sorun, şerefin kadının şahsına ait olmamasıdır.

“Eğer bir adam, başka bir adamın karısının göğsüne ya da başka utanç verici bir bölgeye ellelse, kendi bedelinin yarısını kadının kocasına ödemek zorundadır. Eğer davacı şüphelenen ama kanıtları olmayan bir kocaysa, samığı yemin vermeye ya da düelloya davet edebilir. Eğer bu rezilâne eylem, kadının isteğiyle gerçekleşmişse, kocası karısından intikam almaya ve onu disiplin etmeye hak kazanır ama onu öldüremez, ölümcül yaralayamaz. Eğer suçlunun, tazminatı ödemeye gücü yetmiyorsa kocanın, suçludan intikamını alma ve disiplin etme hakkı bulunmaktadır.” (Drew, 1996, s. 197-198)

Boşanma hakkındaki bölüm yine erkek şerefine zarar verip verilmediğini esas alan yasaları gösterir.

“Eğer bir kadın, yasal olarak evli olduğu erkeği terk ederse bataklıkta boğulacaktır. Eğer bir erkek, yasal olarak evli olduğu kadını nedensizce terk ederse wittimon’u (çeyiz) geri verip 12 solidus ödeyecektir. Eğer bir erkek zina, cadılık veya mezarlara zarar verme suçlarından biri yüzünden karısını terk ediyorsa boşanma isteğinde tamamen haklı görülecek ve kadın, bu suçları işleyenlere verilen cezayı çekecektir. Eğer adam, bu suçları kanıtlamıyor ama yine de ayrılmak istiyorsa evini ve mirasını karısına bırakmakla yükümlüdür.” (Drew, 1976, s. 45-46)

Grimwald’ın eklettiği yasalara göre de karısını aldatan bir adam söz konusuysa adam değil, kadın suçludur.

“Eğer bir kadın, evli olduğunu bildiği bir adamla ilişki yaşar ve evin kadını olmaya kalkışırsa sahip olduğu tüm mülkü kaybedecektir. Mülkün yarısı krala, yarısı yasal eşin akrabalarına verilmelidir. Böyle bir durumda, adamın yasal karısıyla yaşamaya devam etmesini emrediyoruz. Suç ise tamamen ikinci kadına aittir ve adamın herhangi bir bedel ödemesine ya da düello etmesine gerek yoktur.” (Drew, 1996, s. 134-135)

Şeref ihlaline dair bir noktada, özgür kadınlar ile köleler arasındaki ilişkiye dair yasalarda belirginleşir. *Liutprand Yasası* ise idam cezasını dönüştürür.

“Eğer bir köle, özgür bir kadına şiddet uygular ve kadın bunu açık bir şekilde kanıtlarsa köle öldürülecektir. Eğer özgür bir kadın kendi isteği ile bir köle ile birleşirse ya köleyle beraber öldürülecek ya da -eğer akrabalar cinayet işlemeye gönülsüz ise- kralın hizmetinde bir serf statüsüne düşürülecektir.” (Drew, 1976, s. 47) “Eğer özgür bir kadın, bir köleyle evlenirse kadının akrabaları, bir yıl içinde intikamlarını alabilir. Suçluların bir yıl sonra

bulunması durumunda ise köle, efendisinin mülküne; kadın ise kralın sarayına gönderilir. Çocukları olmuşsa onlarda kralın sarayına köle olarak verilecektir.” (Drew, 1996, s. 155)

Lex Burgondiorum'da görüldüğü üzere, kadın, yaşadığı mağduriyeti açıkça kanıtlamakla yükümlüdür, aksi takdirde yaşadığı durum kendi isteğiyle yaşanmış gibi yorumlanmaya açıktır. Ortaçağ'da kadın kimliği İffet üzerinde temellendiği ve kadınlar şehvete düşkün, kolay tatmin edilemez ancak kolaylıkla yoldan çıkabilecek varlıklar olarak kabul edildiği için, kadın mağduriyeti de bu kabul üzerinde ilerliyordu.

“Eğer herhangi bir Burgund kızı, kendisini evlilikle birine vermeden önce, herhangi bir Barbar ya da Romalı ile gizlice ve saygısızca zina yapar ve sonra şikâyet ederse, kadının fesadı yüzünden adam suçlanmayacak ve 15 solidus ödeyerek iftiradan kurtulacaktır. Kadın, kendi kötü niyeti tarafından mağlup edilmiştir ve hayatı boyunca iffetsizliğiyle bilinecektir.” (Drew, 1976, s. 51)

Bu maddedeki temel sorun, kadının istekli olduğunun nasıl kanıtlanacağıdır. İffet ve şeref üzerine ilerleyen, erkeğin kadından her konuda üstün kadının ise doğası gereği zayıf kabul edildiği bir dünyada (*infirmitas mulieris*⁷³), kadının uğradığı zulmü anlatmasının pek de kolay olmadığını söylemek mümkündür. “Eğer barbar soylu bir kadın, kendi isteği ile bir erkekle beraber olursa kadının bedeli ailesine ödenmelidir ama adam, kadınla evlenmek zorunda değildir.” (Drew, 1976, s. 66) *Selbmundia* dışına itilmiş bir kadının hiçbir hakkı kalmadığı düşünüldüğünde bu cezanın ağırlığı daha iyi anlaşılır. Kadın, erkeğin boyunduruğu altında kalmak zorundadır, şahsi değeri değil aile üzerine kurulan iktidar ilişkilerinin değeri önemlidir. Liutprand Yasası bu konuda son derece açık bir hüküm verir. “Eğer bir kız evlat ya da kız kardeş, babasına veya ağabeylerine itaatsizlik ediyorsa baba veya ağabeyin uygun bulduğu cezayı verme hakkı vardır.” (Drew, 1996, s. 146) Erkeğe duyulan güven yasanın başka bir maddesinde daha öne çıkar.

“Bir babanın ya da ağabeyin, kadın akrabasını istediği kişiyle nişanlama ve evlendirme hakkı bulunur. Bir babanın kızını, bir ağabeyin kız kardeşini herhangi bir kötü niyetle evlendireceğine inanmadığımız için bu hak tanınmıştır.” (Drew, 1996, s. 149)

⁷³ Paulus, Korinthoslulara “*Mukaddeslerin bütün kiliselerine olduğu gibi, kiliselerde kadınlar sükût etsinler; çünkü onlara söylemek için izin yoktur; ancak şeriatın de dediği gibi, tâbi olsunlar. Ve eğer bir şey öğrenmek istiyorlarsa evde kendi kocalarına sorsunlar; çünkü kadına kilisede söylemek ayıptır.*” diye yazıyordu. (Kor I 14:34-35) Timoteuslulara ise “*Kadın tam tabiiyetle sessizce olarak öğrensin. Fakat kadının öğretmesine, ve erkeğe hâkim olmasına izin vermem, ancak sükûtte olsun. Çünkü önce Âdem, sonra Havva yaratıldı; ve Âdem aldanmadı, fakat kadı aldanarak suça düştü; fakat iman ve sevgi ve takdiste vekar ile dururlarsa, çocuk doğurması ile kurtulacaktır.*” diye yazmıştı. (Tim 2 2:10-15)

22 Kasım 643'te, Lombard Kralı Rothari (yk. 606-652) tarafından derletilen yasalar *Rothar Fermanı* (*Edictum Rothari*) olarak bilinmekte ve Lombard Yasaları'nın özünü oluşturmaktadır. Lombard Yasaları, Rothari Fermanı'nda belirlenen 388 maddeye Kral Grimwald (610-671), Kral Liutprand (680-744), Kral Ratchis (? -749) ve Kral Aistulf (? -756) tarafından yapılan eklerle yaratılmıştır.

Rothar Fermanı'nın ikinci maddesi, cinayet suçuna yeni bir bakış açısı getirir.

“Eğer bir adam, başka bir adamı kralın emri üzerine öldürürse ne kendisi ne de soyundan gelenler suçlanabilir. Kalpten inandığımız üzere, kral Tanrı'nın dünyadaki elidir ve onun emriyle öldürülen biri yüzünden cinayeti işleyen kişi suçlu sayılamaz.” (Drew, 1996, s. 53)

Krala karşı işlenmiş suçların hepsi, Tanrı'yı gücendirmek olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yasa, Tanrı'nın verdiği iktidar gücünü ve kullanıcılarını mağdur etmek olarak okunabilir. Devamında gelen üç kanun ise kesinlikle vatana ihanet olarak yorumlanmalıdır. “Ülkeden kaçıma çalışan kişi, ülkemize düşmanları çağıran kişi ya da orduda isyan çıkartmaya çalışan kimse idam edilecektir.” (Drew, 1996, s. 53) Ölüye saygısızlık etmenin sertçe cezalandırılması bize, *sacrum*'a dair olanın mağdur edilmesinin ciddi bir sorun olduğunu göstermektedir. Ölü bir beden tahrip edilmesine verilen ceza üç yasada da karşımıza çıkar; Germen dünyasında mezarların dokunulmazlığına dair bir kanıttır. Akrabalık esasına dayanan kavim geleneği, atalar kültürüne yapılan saygısızlığı affetmemektedir. Mezarlara yapılan saygısızlık hem ölünün hem de akrabaların mağdur edilmesi anlamına geldiği gibi Tanrı'ya yapılan büyük bir hakarettir. “Eğer bir adam bir mezarı kırıp bedeni tahrip ederse, ölünün akrabalarına 900 solidus ödeyecektir. Eğer ölünün akrabası yoksa bedel kralın hazinesi için *gastald*⁷⁴ tarafından alınacaktır.” (Drew, 1996, s. 55) Kutsala yapılan saygısızlık 35. maddede ele alınır. Franklarda sadece bazilika yakma suçuna ceza verilirken Lombardlar için kilisede olay çıkarmak cezalandırılır.

“Eğer bir kişi kilisede olay çıkarırsa bu saygıdeğer yere 40 solidus ve yaraladığı insana gereken bedeli ödemekle yükümlüdür. Bu para bölge yargıcı tarafından alınıp suçun işlendiği kilisenin altarına konulacaktır.” (Drew, 1976, s. 59)

Seleflerinden farklı şekilde Lombardlar için *wegworin* (yol kesme suçu) üzerine üç madde yazılacak kadar önemlidir.

⁷⁴ Lombard saray görevlisi. Bir *gastald*, şehirlerde sivil, askeri ve idari işleri yürütmekteydi. Kırsal ise, *reeve* denilen görevlinin hakimiyet alanında yer alıyordu.

“Eğer bir kişi bir kadının yolunu keser veya yaralanmalara yol açarsa 900 solidus öder. Bu paranın yarısı kadına ya da koruyucusuna, yarısı ise krala ödenir. Eğer bir kişi bir adamın yolunu keserse yol kesme bedeli olan 20 solidus’u öder ancak yaralanma halinde her bir yara bedeli üzerinden hesaplanır. Eğer bir kişi, bir kölenin yolunu keserse kölenin efendisine 20 solidus ödemekle yükümlüdür.” (Drew, 1976, s. 57-58)

Fiziksel hasarlara verilen cezalar, Rothari Fermanı’nda da madde madde açıklanmaktadır. Zehirle öldürmekten yaralamaya kadar tüm varyasyonlar ele alınır.⁷⁵ Kasti bir şekilde bıçak ya da kılıçla yaralamaktan küçük ayak parmağının ezilmesine kadar uzanan bu yelpaze bize şiddetle dolup taşan bir dünyanın resmini çizme imkânı vermektedir. Ancak bir suç tipi, diğerlerinden ayrılmayı hak etmektedir.

“Eğer bir adam, karısını öldürmekle suçlanır ve mahkemeye getirdiği üç tanık, suçlanan adamın ya da söz konusu adamın hiçbir yardımcısının kadını öldürmediğine yemin ederse adam beraat edecektir. Bu durumda iki adamın düello etmesi de absürt ve gereksiz olarak görülmektedir.” (Drew, 1996, s. 80-81)

Bu madde, erkeğin kadından üstün kabul edildiğine açık bir kanıttır. Erkek, kadından üstün kabul edilirken herhangi bir mağduriyetini kanıtlamakta çekeceği zorluk en güzel bu maddede açığa çıkmaktadır. Kadın, herhangi bir erkek akrabası iddia etmedikçe mağduriyetini ifade edemez, etse bile -suçlanan kişinin özgür bir erkek olması durumunda- güvenilir olarak kabul görmez. Aynı zamanda bir erkeğin beraat etmek için üç tanığa gereksinimi varken bir kadının on iki tanığa ihtiyacı vardır.

“Bir adam nişanlısını zina ile suçluyorsa, kadının akrabaları mahkemeye sunacakları on iki tanığın yeminiyle kadını temize çıkarabilir. Kadın temize çıkarıldığı takdirde, adam nişan akdine uyup kadını karısı olarak almak zorundadır. Aklandığı halde kadını almaktan kaçınan adam, nişan akdindeki bedelin iki katını ödemekle yükümlüdür. Kadının aklanamaması durumunda ise erkek, nişan akdindeki her hükümden muaf tutulacak; kadın ise zinaya verilen cezayla yargılanacaktır.” (Drew, 1976, s. 84)

Kadın bedeni ve akıyla alakalı dikkat çekici bir yasa daha vardır. Bu yasa, Erken Ortaçağ’da bir kadının ancak ve ancak evlilik pazarındaki değeriyle ölçüldüğünü göstermektedir. Kadının bedensel ya da zihinsel bütünlüğüne gelen zarar dahi, kadının kendi özel alanı olarak görülmemektedir.

⁷⁵ Gerek Lex Salica gerekse Lex Burgondiorum’da fiziksel hasarlardan bahsetmiştik. Rothari Fermanı’nda da benzer suçlara benzer cezalar öngörür. Tekrara düşmemek için Rothari Fermanı’nda aynı yasaları seçmekten kaçınılmıştır.

“Eğer bir kadın, nişanlandıktan sonra cüzama yakalanmışsa, akıl sağlığını kaybetmiş ya da iki gözü birden kör olmuşsa nişanlısı ödediği bedeli geri almalı ve kadını, karısı olarak almaktan vazgeçmelidir. Bu durumda erkeğin hiçbir suçu ya da ihmali yoktur, kadın kendi ağır günahları bu hastalıklara sebep olmuştur.” (Drew, 1996, s. 85)

Tıpkı daha önceki yasalar gibi kaçılan bir kadının mağduriyeti de yine erkekler üzerinden okunmaktadır. Kadın, kendi haklarına ve varlığına yapılan tecavüzün herhangi bir karşılığını alamadığı gibi ödenecek karşılık yine erkeklere ödenmektedir.

“Eğer bir adam bir kadını şiddet uygulayarak kaçırıp zorla karısı yaptıysa yarısını kadının akrabalarına yarısını da krala olmak üzere 900 solidus ödeyecektir. Eğer kadının akrabaları yoksa bedel kralın hazinesine ödenir.” (Drew, 1996, s. 86)

Burada eklenmesi gereken nokta Lombard Krallığı’nda bir kadının asla ve asla *selbmundia*’ya sahip olmayacağıdır.

“Lombard Yasaları’na tabi olan hiçbir özgür kadın kendi denetiminde olamaz; erkek akrabalarının yokluğu halinde kralın kendisine bağlıdır ve bir erkeğin izni olmadan taşınabilir ya da taşınamaz malları hakkında hiçbir karar veremez.” (Drew, 1996, s. 92)

Kadın, hiçbir zaman özgür bir erkek gibi yasalara dahil olmamıştır bu noktada kadın mağduriyetinin ifade edilebilirliği olasılık dışında kalmaktadır. Söz konusu olan kadın üzerinden erkeklerin mağduriyetleridir ve erkek, kadını suçladığı zaman kendisini kolaylıkla temize çıkarabilmektedir.

“Eğer bir erkek, kontrolü (mund) altında olan kadını cadılık ya da efsunculukla suçlar ve kadın bu suçları işlememişse, erkek kontrol hakkını kaybedecektir. Bu durumdaki kadın akrabalarının himayesine dönmeyi ya da kendi mülküyle beraber kralın sarayına gönderilmeyi talep edebilir. Ancak erkek, kadını suçlamadığına dair yemin ederse söz konusu kontrol hakkına sahip olmayı sürdürebilir.” (Drew, 1996, s.90)

Erkeğin yemin hakkının karşısında kadının kendisini düelloyla savunması gerekmektedir.

“Eğer bir kadın kocasına öldürmeye yönelik bir komplo kurarsa, adam karısına istediği cezayı vermekte ve kadının tüm mallarına el koymakta özgürdür. Eğer kadın, suçlamayı reddederse akrabaları onu temize çıkarabilir ki bunun yöntemi düellodur.” (Drew, 1996, s. 91-92)

Kadını mağdur konumuna getiren en ciddi suçlardan biri olan tecavüz Lombard Yasaları’na şu şekilde tebarüz etmektedir. “Eğer bir adam, başka bir adamın lete’sine

tecavüz ederse 40 solidus; kölesine tecavüz ederse 20 solidus ödeyecektir.” (Drew, 1996, s. 92) Bu maddeler, seküler dünyada kadının erkek dünyası üzerinden okunduğunun açık kanıtlarıdır. Her ne kadar Valerio, kadınların pasif takas nesnelere olmadığını ve ellerindeki iktidarı erkeklerden farklı bir şekilde kullanmadıklarını; deneyimlerin çeşitliliği ve içgüdü ve güçlü karakterin önemli olduğu iktidar idaresinde cinsiyet farklılıklarının önemli olmadığını ileri sürse de toplumsal zihniyetin genel çerçevesine bakıldığında böylesi güçlü bir iddia sunabilmek için Helena (248/249-y. 335), Galla Placidia (y. 390-450) Amalasueta (y. 398-535), Theodora (?-548) ve Irene (752-803) gibi *mulier virilis*⁷⁶ olarak bilinen isimler yeterli görünmemektedir. (Valerio, 2014, s. 315)

Lombardların maddi mağduriyetlerinden biri de kalpazanlık ve sahtecilikle alakalıydı. “Eğer bir adam kalpazanlık yapar ve kralın emri olmadan para basarsa elleri kesilecektir. Eğer bir adam sahte sözleşme ya da benzer bir belge düzenlerse elleri kesilecektir.” (Drew, 1996, s. 100) Kalpazanlık, takip edilmesi en zor suçlardan biriydi zira darphaneler kendi içlerinde sorunlu kurumlardı. Kalpazanlar paranın üretildiği maden eritiyor, piyasaya düşük değerinde bir türevini sürüyorlardı. Hali hazırda zor olan ekonomik şartlar kalpazanlar sayesinde daha da zor hale geliyordu. Sahte belge düzenleyicilerinin suçu da oldukça ağır mağduriyetlere yol açıyordu. Akitler ve sözleşmeler üzerine kurulu bir dünya, bu tehlikeyi göze alamazdı. Bedenin bütünlüğüne verilen zararları, mağduriyet olarak kabul edip bedelini dikkatle hesaplayan bir toplumun, başka birine bedensel bir ceza vermesi, onu işlevsiz bırakması suçun gerçekten ağır mağduriyetlere yol açtığını gösteren bir ipucudur. Hırsızlıkla alakalı diğer suçlarda fermanla dikkatle incelenmiş ve çalınan her malın bedeli değerlendirilmiştir.⁷⁷

Hıristiyanlık için ensestir Tanrı'nın kurallarına bir hakaret, büyük bir ahlaksızlık, insanı *sacrum*'dan çıkarıp *profan*'a bağlayan bir suç olduğunu daha önce söylemiştik. Germen Dünyası da ensesti suç olarak görüyordu ama Liutprand Yasası'ndaki baskın dini

⁷⁶ Erkeklerle özgü kabul edilen güç, cesaret, kararlılık gibi özellikleri sergileyerek doğasındaki zayıflığı aşan kadın. (Valerio, 2014, s. 315)

⁷⁷ Yukarıda belirtildiği gibi Germen dünyası mülkiyet haklarını kabul ediyordu ve özel mülkiyetin ihlal edilmesi, sahip açısından ciddi bir mağduriyet olarak kabul ediliyordu. Bu durum *Lex Salica* örneklerinde çözümlendiği için *Rothar Fermanı*'ndan aynı örnekler verilerek tekrara düşmekten kaçınılmıştır.

öğeler⁷⁸ ile ensest kuzen duluna ve vaftiz anne/babanın çocuklarına kadar götürülen bir suç halini almıştı. Bu, *Lex Salica* veya *Lex Burgondiorum*'da görmediğimiz bir noktadır; ilk kez *Liutprand Yasası* 'nda karşımıza çıkar.

“Eğer bir adam, ana (*consubrino*) ya da baba tarafından (*insubrino*) kuzeninin duluyla evlenmek isterse, bunun Tanrı'nın isteğine karşı olduğunu bilmelidir. Bunu bilmesine rağmen, bu yasadışı eylemi gerçekleştirirse bütün mülkünü kaybedecek ve böyle bir birleşmeden doğacak çocuklar meşru olmayacaktır. Bu yasayı ekledik, çünkü hem Tanrı şahidimizdir hem de Tanrı Kilisesi'nin ve dünyadaki tüm papazların başı olan Papa bize, bu çarpık ilişkiyi yasaklamamız için bir mektup gönderdi.” (Drew 1996, s. 160-161)

Bu madde muazzam bir önem taşır. Lombardlarla ilişkileri oldukça çalkantılı olan Papalık'ın gönderdiği bir mektubun sonunda bu emirname çıkmıştır. Siyasi ilişkiler zorlukla yürütülse dahi, Roma'nın üzerinde Lombardların kılıcı sallansa dahi, Papalık'tan gelen mektup göz ardı edilmemiştir. Bu durum bize, Erken Ortaçağ Avrupası'nda zihniyetin Hıristiyanlık Sözleşmesi üzerinde ilerlediğini gösterebilir. Dinî konular söz konusu olduğu zaman herkes tek bir emelde birleşir ve bu emele (Kurtuluş) uygun bulunmayan unsurları kesip atmak konusunda karardır. *Liutprand Yasası*, sözleşme mantığına ve Ortaçağ kabullerine uygun ilerleyen bir yasadır.

“Eğer rahibe olmak için yemin etmiş ve kutsanmış bir kadın gönüllü olarak bir adamla birleşirse, adam bunun cezası olarak 200 solidus ödeyecektir. (Kutsanmamış kadınlarla zinanın bedeli 100 solidustur.) Efendimiz ve onun annesi Kutsal Meryem'in kıyafetlerini taşıyan biriyle beraber olmanın bedeli, normal bedelin iki katıdır. Bir rahibenin bir adamla birleşmesi Tanrı tarafından yasaklandığı halde, kendi isteğiyle cinsel ilişkiye giren kadın ise, zina yapan kadın olarak cezalandırılacaktır.” (Drew, 1996, s. 176-177)

Lombardlarla beraber Ortaçağ zihniyetine iyice yerleşen iki bileşen açığa çıkmaktadır: Kralın mağdur edilmesi ve giderek artan din vurgusu. Lombard Yasaları'nın pek çoğunda daha önce olmadığı şekilde Tanrı'ya referans verilmekteydi. Aynı zamanda krala ve dolayısıyla ülkeye karşı işlenen suçlar tüm kavmin mağdur edilmesi olarak okunmaktaydı. Vatana ihanet suçunun temelinde mağduriyet bulunur; kral/egemen kendi haklarının elinden alındığını ya da alınmaya çalışıldığını hissettiği/anladığı zaman ya da ortada gerçekten böyle bir durum varsa vatana ihanet suçu devreye girer.

⁷⁸ Örneğin *Lex Salica*'da dini konular bazilika yakmakta, *Lex Burgondiorum*'da kilise de olay çıkarma suçlarıyla sınırlıyken *Liutprand Yasası*'nda rahibe olmak isteyen kadınlar hakkında bile hüküm bulunmaktadır.

“Çok iyi bildiğimiz üzere dışarıda olan bazı kötü insanlar, sırlarımızı bulmak için sarayımızı araştırıyorlar. Hücrelere kadar araştırıp, yöneticilere yakınlaşıyorlar ya da hilekâr adamlardan bazı sırlarımızı öğrenmeyi başarıyor. Sorularla öğrendikleri bu sırlarımızı açığa döküyor ya da duyuruyorlar. Biliyoruz ki bazı emirlerimiz ülkemizin dışında dahi biliniyor. İncancımızca doğru olmayan bu eylemi gerçekleştirenler, kötülüklerinden şüphe edilmeyecek kişilerdir. Eğer gelecekte herhangi bir kişi, ihanet etmeyi düşünürse bilmelidir ki suç ortaklarıyla beraber hem canını hem de malını kaybedecektir. Kutsal Kitap açıkça söyler; “Tanrı’nın işlerini ortaya çıkarmak onurludur; kralın işlerini ise kapatmak. (Tobit 12:7)” (Drew, 1996, s. 222)

Açıkça görüldüğü gibi Franklar, Burgondlar ve Lombardların yasaları sadece birbirlerinin revizyonu değildir. Bu yasalar Germen dünyasının mağduriyeti kavimler üstü ortak bir bilinçle değerlendirdiğini göstermektedirler. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi herhangi bir insan hakkından söz etmek elbette Ortaçağ için mümkün değildir ancak Germen dünyasının özellikle iktisadi, idari ve fiziksel haklar konusunda oldukça hassas oldukları açıktır. Mağduriyet dizgesi, özgür bir insanın sahip olduğu haklar temelinde kurulur; özel mülkiyet hakkı, beden bütünlüğünü koruma hakkı vb. Şiddetle dolu bir dünyada, bu hakların korunması özel bir önem taşır. İktidar odaklarının yasalarla kontrol altına almak istedikleri şey şiddetin kendisidir. Mağduriyet bu bağlamda ön plana çıkar zira mağdur olan şiddete uğramış olandır. Seküler dünyanın mağduriyeti, seküler talepler üzerinden kurulmuş bir dizgeye sahiptir.

3.3. MAĞDURUN MUKTEDİRE DÖNÜŞÜMÜ

İlk iki bölümde hem ruhani hem de seküler otoritelerin mağduriyete dair algılarını incelemiştik. Bu bölümün amacı, mağduriyetinden sıyrılmayı başaran bireyin güçlü bir pozisyona ulaşma şansı elde ettiği takdirde eylemlerinin hangi yönde ilerlediğini gösterebilmektir. Burada, Avrupa Hıristiyanlarının Yahudilere ve Paganlara karşı bakış açıları ve eylemleri bir analize tabi tutulacaktır. Yahudiler için, Vizigotlar ve Karolenj dönemleri; Paganlar için Büyük Karl'ın Saksonlarla olan mücadelesi incelenecektir.

Bir yüzyıla yakın bir dönem için Galya'nın güneyini ve iki yüzyıl boyunca İber Yarımadası'nın kontrol eden Vizigotlar, 589'a kadar Aryanist Hıristiyanlardı. Athanasiusçu itikati kabul etmeden evvel Galya ve İspanya'da Yahudilere karşı görece toleranslı bir politika hüküm sürmekteydi. Yahudilerle Hıristiyanlar arasında yakın

ilişkiler vardı. Vizigot yöneticileri için Yahudilerin seküler görevlerini yürütmelerinde de bir sakınca yoktu hatta askere dahi alınıyorlardı. Piskopos Masona, Merida şehrinde Yahudiler ile Hıristiyanların aynı hastanede tedavi edildiklerini yazıyordu. (Bachrach, 1977, s. 4) Ancak 589'da, Kral Reccared (559-601) Aryanizmden vazgeçip Athanasiusçu itikadı kabul ettiği zaman, Vizigotların Yahudilere karşı politikaları değişmeye başladı. Reccared, Yahudilere karşı yasalar çıkardı; bunlardan en önemlisi bir Hıristiyanla evlenmek isteyen Yahudinin din değiştirmesinin zorunlu kılınmasıydı. Öyle ki, Reccared'in çıkardığı yasalar Papa Gregory tarafından övülecekti. (Gregory, *Epist*, 9) II. Alaric'in (466-507) zamanında çıkartılmış olan bir yasa tekrar yürürlüğe konuldu; herhangi bir Yahudi, bir Hıristiyanı din değiştirmek için ikna ya da yardım ederse ölüm cezasına çarptırılacaktı. Ancak bir yandan da Narbonne Sinodu'nda (589) Yahudilerin dini ritüellerini yasaklama kararı verildiğinde, Reccared bu yasağı onaylamayı reddetti. (Bachrach, 1977, s. 6-7) Bu reddedişin ardında, politik sebeplerin olması önemlidir. Narbonne'daki Yahudi cemaati, isyancılara karşı Reccared'i desteklemişti. (Thompson, 1969, s. 154)

Liuvia (y. 584-603), Witteric (570-610) ve Gundemar (?-610) zamanında, Reccared'in politikaları devam etse de Sisebut (y. 565-621), 612'de Yahudi politikasını keskin bir şekilde dönüştürdü. İlk olarak, Yahudilerin Hıristiyan kölelere sahip olmasını yasakladı. Yahudi inancını kabul eden Hıristiyanlar bir kez daha Hıristiyan olarak kabul edildi, reddedenlerin saçları kazınacak ve kral tarafından seçilen kişilerin kölesi haline gelecekti. Aynı zamanda Yahudiler, devlet görevlerinden de kovuldular. (Bachrach, 1977, s. 8) Pek çok Yahudi, zorunlu din değiştirmektense göç etmeyi tercih etse de Toledo'daki bazı sinagog önderleri Hıristiyanlığa geçmeyi kabul etti. (Katz, 1937, s. 12-13)

Sisebut'un, Katolik seleflerinin Yahudi politikasına getirdiğini yenilikler, tarihçiler tarafından üç farklı tez üzerinde değerlendirilmektedir: Dindarlık, hırs ve dış güçlerin talepleri. Söz konusu dönemde, Doğu Roma İmparatoru olan Heraclius (y. 575- 641) Yahudi karşıtlığıyla biliyordu. Talep tezini savunan tarihçilerin çıkış noktası Sisebut'un Doğu Roma ile olan düşmanlığı bitirmeyi amaçlamış olması fikridir ancak bu fikrin herhangi bir tarihsel kanıtı yoktur. Vizigotların Yahudi karşıtlığı 612'de başlar, Heraclius'un Yahudilere karşı tutumu 632 yılında belirginleşecektir. (Thompson, 1969, s. 166) Buna karşın, Sisebut oldukça dindar bir kraldır. Öyle ki piskoposlarla oldukça

yakındır, kiliseler inşa eder. Bununla beraber Sisebut'un Yahudi politikası Sevilalı Isodorus tarafından onaylanmamaktadır ki Sevilalı Isodorus, Yahudi karşıtı bir piskopostur. (Ziegler, 1930, s. 190) Ancak, ikinci tez olan hırs, dindarlık ile birleştirildiğinde Sisebut'un hareketlerini açıklayabilir. Yahudilerin sahip olduğu zenginlik, taca aktarıldığı zaman Vizigot Krallığı'nın kaynaklarını arttıracaktı ve Hıristiyan köleler özgürlüklerini kazandıkları takdirde vergi ödeyen vatandaşlar haline gelecekti. (Bachrach, 1977, s. 8-10) Sisebut'un Yahudi karşıtlığı bize bu iki noktayı işaret etmektedir: Dindarlık ve zenginlik arayışı birleştiği takdirde mağdurun muktedire dönüşümü yeni bir çıkış noktası kazanır ve bu çıkış noktası inanç üzerinde temellenmektedir. Sisebut'un hareketleri, politik ve ekonomik olsa da Yahudilere karşı yönelmesini dinsel bir hareket gibi göstererek, Hıristiyanlığın Yahudilikten üstün olduğunu belirterek yasaları çıkarması bakımından önemli bir örnektir. Nitekim, 7. yüzyıl başlarında, Vizigot tacını devralan Sisenand (y. 605-636) selefının politikalarını geri getirmekle kalmayacak, Sisebut'un aksine Kilise'nin desteğini almayı da başaracaktır. (Synan, 1965, s. 57-58) Bununla beraber, Vizigot Krallığı sürekli iç savaşlarla çalkalanan bir krallıktı, bu yüzden politikalar tahta geçen krallara göre şekilleniyordu. Öyle ki Papa I. Honorius (585-638) 638'de, Toledo Konsili'ne (VI) yazdığı bir mektupla, piskoposları ve ruhban sınıfını Yahudi karşıtı politikaları uygulamamakla suçladı. (Synan, 1965, s. 84)

Toledo Konsili (VI) sırasında başta olan Kral Chintila (606-639) sadece Katoliklerin Vizigot İspanyası'nda yaşayabileceğini söyleyen bir ferman yayınladı. Bu fermanla beraber, Yahudilerin din değiştirmek ya da göç etmek dışında bir seçeneği kalmadı. Din değiştirmeyi kabul eden Yahudiler, *placitum* adı verilen bir belge imzalamak ve tüm inançlarından, sünnet ritüelinden vazgeçtiklerini beyan etmek zorundalardı. Yaşamlarının o dönemine kadar öğrendikleri tüm kutsal yazılardan feragat ediyor ve gerçek bir Katolik olma yolunda başarısızlığa uğurlarsa taşlanarak öldürülmeyi kabul ediyorlardı. (Katz, 1937, s. 14) 653 yılında toplanan Toledo Konsili (VIII), Kral Reccesuinth'in (?-672) döneminde gerçekleşti ve Reccesuinth, Yahudilerin var olmasını dahi imkansız kılan on yeni yasayı duyurdu. Bu yasalara göre, herhangi bir Yahudi ritüelini gerçekleştiren kimse idam edilecekti. Reccesuinth, kalbinde Katolik inancına dair en ufak şüphe bulunan kimselerinde ülkeyi terk etmesini emretmişti. (Ziegler, 1930, s. 193) Reccesuinth'in politikasının bir önemi de Saragoza Piskoposu Braulio (590-651)

ile olan yakın ilişkileridir. Braulio, Vizigot Kilisesi'nde güçlü bir isimdi ve ruhbanın taleplerini dile getiriyordu. Vizigot Yasası, Reccesuinth tarafından revize edildiğinde, Braulio'nun Yahudi karşıtlığı da ön plana çıktı. (Lynch, 1938, s. 131-135)

21 Ekim 680'de toplanan Toledo Konsili (XII), Kral Erwig'in (642-687) Yahudilere karşı çıkardığı 28 yasayı onayladı. Yasalar, eski yasalarla benzerdi ancak kapsam genişletilmişti. Reccared'den beri Vizigot ülkesinde yaşayan herkesin vaftiz olması bekleniyordu. Bu beklentiyi karşılamak istemeyenlerin alternatifi fiziksel cezalar, mülk kaybı ve sürgündü. Bunun dışında dayak ve hadım etmek de verilen cezalar arasındaydı. Erwig ise Yahudilerin suçlarını, ölüm cezasına çarptırılacak suçlar arasına ekledi. Sünnetten domuz etini reddetmeye kadar İbrani inancının ritüelleri idam cezası ile sonuçlanacaktı. Erwig, çıkardığı yasaları herkese kabul ettirmeye kararlıydı; öyle ki Yahudilerle iş yapan bazı piskoposları ya da Yahudi kadınlarla ilişkisi olan ruhban üyelerini papazlıktan çıkarıp sürgüne yolladı. Yasaları sert bulup uygulamayan ruhban ya da seküler görevliler, ihmal ettikleri her yasa için 72 solidus ederinde bir para cezası öngörüldü. (Thompson, 1969, s. 234-237) Aynı zamanda bir Yahudiden rüşvet kabul etmekte cezalandırılacak bir eylem olarak kabul edildi. Erwig'in yasalarının başarıya ulaşmasının asıl sebebi ise Toledo Piskoposu Julian'dı (642-690). Julian'ın kendini, Vizigot İspanyası'ndan Yahudiliği söküp atmaya adanması Toledo Konsili (XII) sırasında Erwig ile müttefik olmalarını sağladı. Tahta çıkışı sorunlu bir kral olan Erwig hem dinî hem politik sebeplerle Julian'ın desteğine muhtaçtı. Julian'ın desteği içinse seleflerinden daha geniş kapsamlı bir Yahudi karşıtı politikayı onayladı. (Ziegler, 1930, s. 199)

Görece kısa süreli bir krallığa sahip olsalar da Vizigotlar, Avrupa için önemlidir. Goff'a göre, Avrupa'da anti-semitizmin kökenleri Vizigotlara dayanır. (Goff, 2011, s. 13) Bu keskin bir yorum olmakla beraber, Vizigot tacını giymiş altı kralın Yahudilere karşı bir tavrı olduğu açıktır. Her ne kadar Yahudilere karşı yavaş yavaş artan baskıyı onaylamayan ruhban üyeleri olsa da çıkartılan yasalarla, direnenlerin eyleme geçmesi neredeyse imkansız hale getirilmiştir. Burada önemli olan nokta, sadece eylemin ne şekilde tecelli ettiği değil, eylemin kimler tarafından onaylandığıdır. Gösterdiğimiz üzere, Vizigotların Yahudilere karşı çıkardıkları yasalar her zaman konsiller sırasında çıkarılmış, bu konsile katılan yüksek düzeydeki görevlilerin onayını da almıştır. Çıkartılan yasalar, politik nedenleri olsa da hep bir inanç formülü içine sokulmuş ve ruhbanın eliyle şekillendirilmiştir.

Avrupa'nın ilk barbar krallıklarından biri olan Vizigotlardan sonra, Papalık ile ilişkisi en güçlü kavmin, yani Frankların, Yahudilere karşı güttükleri politikaları incelemekte fayda vardır. Bu bize, yaklaşık olarak üç yüzyıllık bir süreçte Avrupa'da nelerin değiştiğini, Hıristiyanlığın, Athanasiusçu itikata bağlı Hıristiyanların güçlendikçe diğer gruplara karşı eylemlerinin nasıl olduğunu gösterebilecek bir panorama çizmemize imkan tanır.

Bir önceki bölümde bahsettiğimiz gibi, Pepin, Karolenj yönetimindeki *regnum Francorum*'da (Frank ülkesi) yaşayan herkesin kendi milletinin çıkardığı yasalara göre yönetilmesi gerektiğini düşünen bir kraldı. Bu nedenle onun hükümdarlığı sırasında, Yahudiler, sahip oldukları özerklikleri korumayı başardılar. Özellikle Narbonne bölgesinde yaşayan Yahudiler, miras hakkıyla gelen mülklerine ve topraklarında çalışacak Hıristiyan işçilere sahip olma hakkına sahiptiler. (Thompson, 1969, s. 192-193)

Pepin'in ölümünden sonra kardeşi Carloman ile ülkeyi paylaşan Büyük Karl ile Yahudiler arasında iyi ilişkiler vardı. Öyle ki Yahudi karşıtı politikaları destekleyen Narbonne Piskoposu Aribert, bu tutuma karşı çıkıp yardım için papaya mektup gönderdi. Papalık ile Karolenjler arasındaki ikili ilişki, karşılıklı bağlılık yüzünden bu mektup, Papa III. Stephanus tarafından retorik bir üslupla yanıtlandı. III. Stephanus, Büyük Karl'ın Yahudi politikasını onaylamadığını belirtmekten kaçınsa da Aribert'e verdiği tavsiyeler onaylamadığını göstermekteydi. Büyük Karl'ın Yahudi karşıtı politikalara ikna edilmesi gerektiğini düşünen ruhban sınıfı, uzun süre uğraşsa da, Büyük Karl, yürüttüğü politikadan bir süre daha vazgeçmedi. Ancak bu vazgeçmeyişin bir nedeni vardı. Pepin, Yahudilerin haklarını korurken onları Frank Krallığı'na hizmetle yükümlü hale getirmişti. Bu yüzden herhangi bir savaş durumunda, tıpkı Hıristiyanlar gibi, Yahudiler de teçhizatlı bir şekilde savaşa katılmakla yükümlülerdi. (Bachrach, 1977, s. 69-71) Hükümdarlığı sırasında sadece 2 seneyi sefersiz geçiren bir kral için her askerin büyük bir önemi olduğu açıktır. Aynı zamanda, Yahudi tüccarı da destekleyen Büyük Karl, ekonomik amaçlarla Yahudilere ilişki kurulmasını yanlış bulmuyordu. Öyle ki, Yahudi ve Tüccar kelimeleri, Karolenj belgelerinde birbirini tamamlayan iki isim haline geldi. Babasının politikasını devam ettirerek her milletin kendi yasasına tabi olması gerektiğini savunan Büyük Karl'ın yönetimi altında, Yahudiler ve Romalılar, Roma Yasası'na tabi tutuluyorlardı. İlginç bir şekilde, Yahudi inancı Büyük Karl'ın

koruması altındaydı. Bu korumanın sırrı şurada yatmaktaydı, Yahudiler korundukları taktirde belli bir alanda kısıtlanmaları kolaylaşıyordu. Böylece Hıristiyanlar üzerinde güç sahibi olmaları engelleniyordu. Aynı zamanda iki cemaat arasında geçiş yapmak kesinlikle yasaklanmıştı; bir Yahudi ile evlenmek için din değiştiren Hıristiyan, zina suçu işlemiş olarak kabul ediliyor ve buna göre yargılanıyordu. Ayrıca kendisine tanınmış tüm hakları ve mülkleri de kaybetmekteydi. (Bachrach, 1977, s. 74-76)

Büyük Karl'ın yönetimi sırasında Yahudiler diğer krallıklara göre rahat bir yaşam sürseler de burada dikkat edilmesi gereken birkaç nokta vardır. İlki, ticaret gibi dünyevi bir işin onların alanı olarak kabul edilmesidir. Bu, kentlerin yükselişi ve Protestan ahlakının egemenliğine kadar ticareti pek makul bir iş olarak görmeyen erken Hıristiyan zihninin ürünüdür; ticaret, tefecilik gibi işler ancak alt gruplara özgüdür. İkinci nokta ise evliliğin yasaklanmasıdır. Bir Yahudi ile evlenmenin şartı Yahudi olmak olduğuna göre, din değiştirmenin yasaklanması iki cemaat arasında evliliğin yasaklanması anlamına gelmektedir. Üçüncü nokta ise Yahudilerin, Roma Yasası'na tabi olmasıdır. Semavi bir din olan Yahudilik, kendi kanunlarına sahip bir cemaat olsa da Karolenj iktidarı, bu cemaati Roma kanunlarına göre yargılanacak bir topluluk olarak kabul eder. Böylece, kendisinden önceki semavi dinin kanunlarını ancak ve ancak Hıristiyanlık içinde kabul edilebilecek bir yasa olarak görür. Dördüncü ve son nokta ise bir önceki bölümle bağlantılıdır. Seküler iktidarın çıkardığı yasalara baktığımız zaman barbar kavimlerle Romalılar arasında eşitsizlik olduğunu görmüştük. Bu eşitsizlik kavimsel bir eşitsizlikti. Ancak, bir Yahudinin Roma yasalarına göre yargılanması dinsel bir eşitsizlik algısını açığa çıkarmaktadır. Tabii oldukları yasaya göre sinagog dahi inşa etmeleri yasaklanan Yahudiler ile doğru ve yüce din olan Hıristiyanlık ile büyük bir eşitsizlik söz konusudur. Muktedire dönüşmüş olan mağdurun, mağduriyet sıkıntısını şiddet dolu, kanlı eylemlerle çıkarması gerekmez; eşitsizliği sürekli olarak yeniden üretmesi ve cemaati belli bir yere sıkıştırıp, belli kalıplara hapsetmesi de aynı amaca hizmet eder. Bu durum, yöneticinin cemaat ile arasındaki iyi ilişkilerinden bağımsızdır, algısal bir problemdir.

Dindar Louis'in yönetimi altındaki Karolenj İmparatorluğu, *magister Judaeorum* (Yahudilerin yöneticisi) adı verilen yeni bir yöneticiye sahip oldu. Bu yöneticinin nitelikleri ve görevleri tam olarak belli olmasa da imparatorun önünde konuşma, piskopos dahi olsa ruhban sınıfında işlenen hataları dile getirme ve hatta ceza talep etme gibi hakları bulunuyordu. (Bachrach, 1977, s.84) Bu görevi ifa eden kişinin Yahudi olup

olmadığı ise tarihçiler arasında tartışılan bir sorundur. Yahudilerin, Hıristiyanlardan üstün bir pozisyonda olması yasaktı, bu nedenle muhtemelen bu görevli, *missi dominici* ile beraber çalışan bir görevliydi. (Bachrach, 1977, s. 85) Louis'in sarayında dahi görev yapan Yahudilere karşı tepkiler gecikmedi; Lyonlu Agobart, Yahudi karşıtı bir politikayı devreye sokmaya çalışsa da başarılı olamadı. (Ziegler, 1930, s. 341)

Ancak 846'da, Karolenj İmparatorluğu'nun politikası keskin bir dönüş yaptı. Meaux-Paris Konsilleri'nde, kilise görevlileri, Yahudi çocuklarının evlerinden alınıp manastırlara ya da Tanrı korkusu olan Hıristiyanların yanına yerleştirilmesine karar verdi. Böylece, bu çocuklar sağlıklı bir şekilde yetiştirilebilecekti. Herhangi bir Yahudi ile yakından ilişki kuran bir Hıristiyan için para cezaları öngörüldüğü gibi, cemaatler arası evlilikler bir kez daha zina suçu olarak değerlendirildi. (Bachrach, 1977, s. 91) Lyonlu Agobard'ın halefi Lyonlu Amulo, bu kararların Kral Charles tarafından onaylanmasında başrolü oynadı. *Liber contra Judaeos* isimli eserinde sadece teolojik nedenleri değil aynı zamanda geçmişte Yahudilerin işlediği sayısız suçu da yazdı. Amulo'ya göre Yahudiler, İsa'ya küfretmekten çekinmeyen ve onu katleden bir cemaatti. Yahudileri, güçlü ve güvenli bir cemaat olarak gören Amulo, krallığın gereken yasaları çıkararak onlara karşı politika gütmesi gerektiğini savunmaktaydı ve etkili de oldu. (Katz, 1937, s. 48-53)

Burada dikkat edilecek bir husus daha bulunur: Ruhban sınıfına mensup isimlerin Yahudi karşıtlığı. Kralların Yahudilere karşı tutumları değişse de ruhban sınıfı, Honorius'un yazdığı kınama mektubundan bu yana pek değişmemiştir. İstisnai isimler, saf bir teolojiyle değil diğer ilimlerle de ilgilenen bilginlerdir. Yahudilere karşı en katı görüş ruhban sınıfının içinde bulunmaktadır; İsa katilleri ve İsa'ya küfretmekten çekinmeyen, güçlü olduğu kadar ikiyüzlü bir cemaat olarak değerlendirilirler.

Büyük Karl, 772'de Saksonlara karşı savaş açtı. Bunun iki sebebi vardı; krallığını genişletmek ve Hıristiyanlığı yaymak. Batı Avrupa toprakları 4. yüzyıldan bu yana misyoner faaliyetlerinin temel sahasıydı, artık işin içine sadece ruhban değil, seküler bir güç de giriyordu. (Goff, 2011, s. 20) Yukarıda anlatıldığı gibi Sakson topraklarına düzenlenen seferler, Büyük Karl'ın uç noktalarda kararlar aldığı seferlerdi. Tanrı'nın atadığı, kutsadığı Hıristiyan kralın geri kalan her hükümdardan daha üstün olduğunu gösterme amacı güdüüyordu. Bu nedenle seferler, sadece Saksonların katledilmesi ve

toprakların ele alınmasıyla sınırlı kalmadı. Aynı zamanda tüm pagan tapınakları yıkıldı, ritüelleri yasaklandı ve ölümden kurtulmanın tek şartı vaftiz olup iyi bir Katolik olarak yola devam etmek olarak belirlendi. (Wallace-Hadrill, 1962, s. 98-99) Büyük Karl'a göre fetih amacını din değiştirmekti, İlahi Söz, sadece günahlarından kurtulmak isteyenlere değil aynı zamanda inatçı kâfirlere de taşınmalıydı. (Wilson, 2006, s. 84-85) Ancak Saksonların kendi inançlarına olan sebatları, Büyük Karl'ın kaldırdılabileceğinden fazlaydı. Sayısı 45.000'e yakın olduğu düşünülen Sakson esirlerin katledilmesini emretti. (Bauer, 2014, s.424) Önemli olan İlahi Söz'ün duyurulması, ruhların kurtulmasıydı. Bu yüzden Büyük Karl'ın yaptığı eylemler, Tanrı'ya hizmet olarak sayılıyordu. Pagan kalmayı seçenlerin işkence görmesinde, vaftiz edilmemişken toplum içine çıkmaya cesaret etmiş bir Saksonun katledilmesinde herhangi bir sakınca görülüyordu. İnşa edilmeye başlanan *Regnum Christianorum* için önemli olan, Hıristiyanlığın üstünlüğüydü.

Büyük Karl'dan sonra Hıristiyanlığın sınırları giderek genişledi. Moravya, Bulgaristan, Bohemya, Polonya, Macaristan ve Kiev Rusyası da vaftiz olup din değiştiren paganlarla doldu. Kuzeyde Sakson askerlerinin ilerleyişi, rahiplerin halkı vaftiz etmesiyle beraber gidiyordu. İskandinavya ise 11. yüzyıldan evvel ciddi bir misyoner faaliyeti görmedi, ancak misyonerlik faaliyetleri başladıktan sonra ciddi bir zulüm süreci yaşandı. Önderleri idam ya da sürgün edildi, Olaf Skutkonung, 1008'de vaftiz edildi ancak İsveç'te Hıristiyanlar ile Paganlar arasındaki savaş 12. yüzyıl başlarına kadar sürdü. (Davies, 2011, s. 351-358) Ancak her şey karşılıklıydı, Hıristiyan misyonerler arasında da öldürülen çok fazla rahip vardı; örneğin St. Canute (?-1085) bunlardan biriydi. Moravyalılar, 8. yüzyıl başlarında Hıristiyanlığı kabul etmişlerdi, bu başarı İrlandalı misyonerlerin başarısıydı. Bohemyalılar ise 9. yüzyıl başlarında Hıristiyanlığa geçerek, *Regnum Christianorum* yörüngesine girdiler. (Davies, 2011, s. 354)

Burada sorunun bir parçası, din savaşları sırasında üretilen azizlerde yatmaktadır. Din savaşları ve azizlerin sayısı, hikayelerin yeniden üretim sıklığı arasında doğru bir orantı bulunmaktadır. Şehadet ülküsü, her zaman ön plana çıkar ve eylemler, Tanrı sözüyle saflaştırılır. Şehadetin amacı, Tanrı kelamını kâfirlere ulaştırmak, ruhlarını huzura erdirmektir. Erken dönemde İsa'yı reddetmemek için arenaya çıkan kişi, Erken Ortaçağ'ın sonlarında İsa'nın ışığını yaymak için kendisini savaş alanında kurban etmekten çekinmez. Ancak iki grup arasındaki farklılık şurada bulunur; ilk grup mağdur

edilmiş, gadre uğramış bir cemaatken, ikinci grup muktedirleşmiş bir cemaatin üyeleridir. Eylemlerini yapma gücünü, inancından ve muktedirliğinden alır. Kendisine yol gösteren Aziz Ignatius, Aziz Polycarp'ın vizyonları veyahut sadece Tanrı'nın sağ yanında oturan İsa'ya dair hayalleri olabilir ancak önemli olan nokta, Erken Ortaçağ'daki bir Hıristiyanın muktedir hale gelmiş olmasıdır. Avrupa topraklarında hem ruhani hem seküler bakımdan güçlü olan Hıristiyanlıktır ve Hıristiyanlar, Öteki olarak belirledikleri gruplara karşı eylemlerini güçlü oldukları bilgisiyle belirlerler. Hıristiyanlar için gösterecekleri hoşgörünün, sağlayacakları kolaylıkların, çıkaracakları yasaların, verecekleri cezaların ölçütü muktedirliklerinde yatar ve bu muktedirliklerini erken dönem Hıristiyanlığı sırasında yaşadıkları zulümleri, acıları ve kederleri atlatmalarına, Roma İmparatorluğu'yla mücadele edip zafer kazanmış ve hatta eski düşmanının mirasçısı haline gelmelerine borçludurlar. Erken dönem Hıristiyanları için nasıl Caesar ve İsa aynı kalbe ağır geldiyse, Erken Ortaçağ Hıristiyanları için mağduriyetin azizlere özgü halesi, muktedirliğin parlak tacına dönüşmüştür.

SONUÇ

Erken Ortaçağ'da Hıristiyan toplulukları mağdur muydu? Mağduriyeti nasıl algılayıp, nasıl ifade ediyorlardı? Bu mağduriyeti dönüştürüp kullanmaya çalışmışlar mıydı? Bu soruları kesin bir biçimde yanıtlamanın zorluğuyla beraber bir çözümleme yapmak mümkündür.

Hıristiyanlar için en önemli mağduriyet İsa'nın çarmıha gerilerek öldürülmesiydi. Bu olayı, kurtuluş ya da bedel teorileriyle açıklamaya çalışılarda cemaat bilincinde bu bir cinayetti. Mesele Tanrı'nın insanları Şeytan'dan kurtarmak için kendi oğlunu feda edip etmemesi değildi, bu tür teolojik bilgi belli bir eğitimi olan insanlar için tartışılacak bir konudur, hatta oldukça ateşli kavgalara vesile olabilir. Ama sıradan insanlar bunu bir dogma olarak bilir ve kabullenirler. Onlar için önemli olan İsa'nın, insanın günahları için feda edildiği ve ona ihanet edenlerin Yahudi toplumu olduğu bilgisiydi. Ancak bu bilginin cemaat bilincindeki etkisi hemen ortaya çıkmadı. Burada mağduriyetin, bir tür mütearife olması durumu karşımıza çıkmaktadır; menfaat üretme kabiliyeti, içinden farklı şeyler çıkarılması ihtimali her zaman vardır. Hıristiyanların, kendilerine ve peygamberlerine düşman olarak andıkları Yahudiler ile ilişkileri de buna uygun şekilde gelişti. Vizigot Krallığı'ndan itibaren Avrupa'da belirli bir bölgeye kapatılmaları, Öteki ilan edilmeleri, lanetli görülmeleri bu ortak kabulün eseri idi. Bunun yanısıra Yıllarca Yahudiler tarafından mağdur edildiklerini söyleyen Hıristiyanlar, gücü kendi ellerine aldıklarında aynı eylemi gerçekleştirmekten çekinmediler. Aynı durum, Büyük Karl döneminde Saksonlar'a yapılanlarla aynıydı. Dinsiz olarak görülen ve toplumdan dışlanan, topluma ait olmayan unsurlar ile toplum arasına bir sınır çekildi ve sınırın dışında kalanlar yok edildi. Romalıların Hıristiyanları arenalarda vahşi hayvanlara atmasını dinleyerek/okuyarak büyüyen askerlerin, Saksonya'da yaptıkları çok da farklı değildi. Mağdurun, muktedire dönüşme eşiği oldukça kritik bir noktaydı ancak bu aşama geçildikten sonra, mağdurun tüm eylemleri değişiyordu.

Mağduriyetin mütearifi bir yanı olduğunu söylerken ifade etmek istediğimiz şey budur; içinden sadece acı ya da keder çıkmaz. Muktedir olanın şiddetini ve bu şiddetteki sebepleri de yansıtan bir elmas gibidir. Toplum bilincini geri döndürülemez şekilde dönüştürme gücü vardır; mütetekabiliyet ilkesine göre gücü eline geçirdiği zaman da aynı

eylemleri kendisinin yapma ihtimali her zaman vardır. Mağduriyet insana, haklılık duygusu verir. İnsan, kendisini insanlığından koparıp bilmediği bir bölgeye hapseden, sahip olduğu kimlikten utanmasına ya da korkmasına yol açıp saklanmasına neden olan olayların üstesinden geldiğinde fevkalbeşer bir konuma çıktığını hisseder. Mağdur olanın tekinsizliğine yol açan durum budur; kendisini insandan ve insana dair kurallardan bağımsızlaşmış görebilir. İfade edilmeye başladığı andan itibaren gadre uğrayan, zulüm gören kişinin iki seçeneği vardır; ya mağduriyeti ifade eder ya da mağduriyeti kullanmaya, hak ve menfaat talepleri içinde kodlamaya başlar. Hıristiyan cemaat bilincinin yaptığı budur; haklılık duygusunu inanca dayandırarak mağduriyeti kullanır. Onu sürekli olarak yeniden üretir, kulaktan kulağa ileterek dolgunlaştırır. Muktedir şiddete ulaşabilmesinin anahtarı da bu yeniden üretimde yatar, haklılık duygusunu sürekli olarak pekiştirir. Öteki ile Biz arasındaki sınırı sağlamlaştırır, Biz duygusunun güçlenmesine de yardımcı olur. Mağduriyeti sahiplenmek ve ifade etmek, toplumun kendisini eleştirme yeteneğini körelten bir yana da sahiptir zira verdiği haklılık duygusu muazzam etkilidir. Yaşanan acıları aşmış, hayatta kalmış ve İsa'nın lütfuyla kurtulmuş olanlar, kendilerine 'Bunu neden yapıyorum?' diye sorma ihtiyacı duymazlar; onlar için önemli olan 'Bize ne yaptılar?' sorusudur ve olup biten her şeyi bu soruya göre algırlar. Muktedire dönüşmeye başladığı an giderek yükselttiği bir sesle sorulan bu sual, ilişkileri ve cemaat bilincini şekillendirecektir.

Ancak aynı mağduriyetin, zamanı aşan bir ilişki kurma yeteneği de vardır. Bugünden bakıp geçmişte yaşanan acı olayların hikayesi, insanın empati yeteneğini tahkim ettiği gibi kendisinden yüzyıllar önce yaşamış insanlarla bir bağ kurmasını sağlar. Bu bağ, sevgi ve saygı bağıdır. İşte, mağduriyet bu bağı güçlü bir şekilde kurma kabiliyetine de sahiptir. İnsanların başına gelenler diğer insanları etkiler, korkutur, heyecanlandırır, sahip çıkma veya koruma içgüdüleri yaratır ya da kendisine bağlar. Örneğin; aziz kültlerinin bugün dahi bu kadar canlı olmasının sebeplerinden biri de budur.

Hıristiyan topluluklarının bir Hıristiyan Krallığı'na dönüşümü üzerinde birkaç şey söylenebilir. Gösterdiğimiz üzere, bu dönüşüm başladığında Avrupa'da iki ana yapı vardı: Frank İmparatorluğu ve Papalık. Kısa Pepin'in toprak bağışından sonra Papalık, ruhani niteliklerinin yanında siyasi özellikleri de olan bir devlet olarak sahneye çıktı. Zamanla alevlenecek çekişmelerin yoğunluğuna rağmen hâkim olan yönetim fikrinin Papalık'ın sahip olduğu *auctoritas* ve sadece Papa tarafından verilebilen *potestas*'ı

kullanan bir imparatorun mütevellit olduğu görölmektedir. Özellikle Karolenj İmparatorluğu'nun son dönemleri, Kutsal Krallık vizyonu sebebiyle yoğun faaliyetlerle geçmişti. *Oratores* ile *Bellatores*'in birbirlerine kaynaşıp eklemelenmesi de bu devre denk düşmektedir. Bu durumu, tehlike altında hissettiği vakit kendi içindeki tartışmaları bırakarak Katolik kimliğini sahiplenmeye ve tehlikeye karşı bir arada durmaya benzetebiliriz. Papalık tarafından kutsanmayı, ancak onun onayıyla askeri gücü elinde tutabilen erk sahibine bir bağış, bir egemenlik işareti olarak okumak da mümkün olabilir. Burada, göstermek istediğimiz şey Papalık ve İmparatorluk tarafından yönetilip *Oratores*'in bitmek tükenmek bilmez azmi sayesinde yapılan görünmez bir anlaşmanın varlığıdır. Bu anlaşma, kavim yasalarının ötesindedir; gözle görülür bir tür değildir ama hayatın merkezindedir ve Öteki'ne karşı olan davranışları belirler. Anlaşmanın ilk maddesi Athanasiusçu bir Hıristiyan olmaktır. Bu madde, sadece gündelik hayatta değil iktidar dönüşümlerinde de etkilidir; bir çok kavim önderinin içinden Clovis'in kutsanması bize bu konuda ipuçları vermiştir. Anlaşmanın diğer maddesi ise Hıristiyan ritüellerini eksiksiz uygulayıp, ilahi ışığın önderliğinde yaşamaktır. Son madde ise toplumun üç sınıflı yapısına uyum ve itaat göstermek olarak belirlenebilir. Barış isteği, şiddeti dışlama güdüsü de bu anlaşma içine alınabilir; anlaşmanın korumasındakilere karşı barışçıl, bunun dışında kalanlara karşı ise düşmanca davranılmasında hiçbir sakınca yoktur. İşte bu nedenlerle bu görünmez anlaşmayla ve *Pax Christiana* bir madalyonun iki yüzünü oluşturup *Regnum Christianorum*'u kurabilme yeteneğini Avrupalılara verecekti.

KAYNAKÇA

BİRİNCİL KAYNAKLAR

Augustinus. “Confessions”. *Nicene and Post-Nicene Fathers, First Series, Vol. 1.* (ed.) Philip Schaff. New York: Christian Literature Publishing Co., 1887.

Augustinus. (2015). *İstencin Özgür Tercihi Üzerine*. İstanbul: Say Yayınları.

Aurelius, M. (2012). *Düşünceler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Aristides the Philosopher. “The Apology” *Ante-Nicene Fathers, Vol. 9.* (ed.) Allan Menzies. New York: Christian Literature Publishing Co. 1896

Boethius. (2011) *Felsefenin Tesellisi*, İstanbul: Kabalıcı

Eusebius. (2010). *Kilise Tarihi*. İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.

Eusebius. (2015). *The Life of the Blessed Emperor Constantine*. London: Aeterna

Ignatius of Antioch. “The Epistle of Ignatius to Ephesians” *Ante-Nicene Fathers vol.1.* (ed) Alexander

Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885

Ignatius of Antioch. “The Epistle of Ignatius to Magnesians ” *Ante-Nicene Fathers vol.1.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885

Ignatius of Antioch. “The Epistle of Ignatius to Traillians” *Ante-Nicene Fathers vol.1.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885

Ignatius of Antioch. “The Epistle of Ignatius to Romans” *Ante-Nicene Fathers vol.1.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885

Ignatius of Antioch. “The Epistle of Ignatius to Philadelphians” *Ante-Nicene Fathers vol.1.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885

Ignatius of Antioch. “The Epistle of Ignatius to Smyrnaeans” *Ante-Nicene Fathers vol.1.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885

Ignatius of Antioch. “Epistle to Polycarp” *Ante-Nicene Fathers vol.1.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885

Ignatius of Antioch “The Martyrdom of Ignatius” *Ante-Nicene Fathers vol.1.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885

Irenaeus of Lyons. "Against Heresies" *Ante-Nicene Fathers vol.1.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885.

Justin Martyr. "The First Apology" *Ante-Nicene Fathers vol.1.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885.

Justin Martyr. "The Second Apology" *Ante-Nicene Fathers vol.1.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885.

Justin Martyr. "Dialogue with Trypho". *Ante-Nicene Fathers vol.1.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885.

Justin Martyr. "Martyrdom of Justin, Charion and other Roman Martyrs". *Ante-Nicene Fathers vol.1.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885.

Lactantius. "Epitome of the Divine Institutes". *Ante-Nicene Fathers vol.7.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885.

Lactantius. "On the Anger of God". *Ante-Nicene Fathers vol.7.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885.

Lactantius. "On the Manners is Which Persecutor Died". *Ante-Nicene Fathers vol.7.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885.

Mathetes. "Epistle to Dionetus". *Ante-Nicene Fathers vol.1.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885.

Origen. "De Principiis 3". *Ante-Nicene Fathers, Vol. 4.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885.

Paulus Orosius, *The Seven Books of History Against the Pagans*, (ed) A. T. Fear, Liverpool: Liverpool University Press, 2010.

Tacitus. "Annales". *Complete Works of Tacitus.* (ed) Alfred John Church, William Jackson Brodribb ve Sara Bryant. New York: Random House. 1942

Tacitus. "Histories". *Complete Works of Tacitus.* (ed) Alfred John Church, William Jackson Brodribb ve Sara Bryant. New York: Random House. 1942

Tertullianus. "On Idolatry". *Ante-Nicene Fathers vol. 3.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885.

Tertullianus. "Scorpiace". *Ante-Nicene Fathers vol. 3.* (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885

Tertullianus. "The Shows". *Ante-Nicene Fathers* vol. 3. (ed)Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885.

Tertullianus. "The Apology". *Ante-Nicene Fathers* vol. 3. (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885

Tertullianus. "Against All Heresies". *Ante-Nicene Fathers* vol. 3. (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885

Tertullianus. "De Fuga in Persecutione". *Ante-Nicene Fathers* vol. 3. (ed) Alexander Roberts, James Donaldson ve Cleveland A. Coxe. New York: Christian Literature Publishing. 1885

Zosimus. "The Ecclestisical History". *A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church Vol.II*. New York: The Christian Literature Company, 1890.

İKİNCİL KAYNAKLAR

Ağaoğulları, M. A. (2011). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Albertani, G. (2014). Curtis Ekonomisi ve Kırsal Derebeylikler. U. Eco içinde, *Ortaçağ: Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

Anderson, P. (2012). *Antikiteden Feodalizme Geçişler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Archibald, L. (2004). Latin Prose: Latin Writing in the Frankish World 700-1100. B. Murdoch içinde, *German Literature of the Early Middle Ages* (s. 73-86). Boydell & Brewer.

Asad, T. (2015) *Dinin Soykütükleri: Hıristiyanlık ve İslamda İktidarın Nedenleri ve Disiplin*, İstanbul: Metis

Asad, T. (2016) *Sekülerliğin Biçimleri: Hıristiyanlık, İslamiyet ve Modernlik*, İstanbul: Metis

Backman, C. (2009). *The Worlds of Medieval Europe*. Oxford: Oxford University Press

Bal, M. (2009) "Roma'da Yeni Platonculuğun Kurucusu Plotinus ve Öğretisi" *Doğu Batı* vol. 50, Ankara: Doğu Batı

Balibar, E. (2014) *Şiddet ve Medenilik: Wellek Library Konferansları ve Diğer Siyaset Felsefesi Denemeleri*, İstanbul: İletişim

Balthasar, H. (ed). (2001). *Origen: Spirit and Fire: A Thematic Anthology of His Writings*. Michigan: The Catholic University of America

Baltrusaitis, J. (2001) *Düşsel Ortaçağ*, Ankara: İmge

- Barnes, T.D. (1984). *Early Christianity and the Roman Empire*. London: Variorum
- Barzun, J. (2001). *From Dawn to Decadence: 500 Years of Western Cultural Life, 1500 to Present*. New York: Harper Perennial.
- Bauer, S. W. (2014). *Ortaçağ Dünyası: Roma İmparatoru Büyük Constantine'in Hıristiyanlığı Kabul Etmesinden Haçlı Seferi'ne*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bauman, R. (1998). *Crime and Punishment in Ancient Rome*. Londra: Routledge.
- Belge, M. (2011) "Orta Çağ" *Doğu Batı vol. 14*, Ankara: Doğu Batı
- Kock, G. (2007) *Erken Hıristiyan Sanatı*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat
- Benvenuti, A. (2014). Dine Adanma. U. Eco içinde, *Ortaçağ: Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar* (s. 313-315). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Benvenuti, A. (2014). Monastisizm. U. Eco içinde, *Ortaçağ: Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar* (s. 234-244). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Berktaş, F. (2014) *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın: Hıristiyanlıkta ve İslamiyette Kadının Statüsüne Karşılaştırmalı Bir Bakış*, İstanbul: Metis
- Bloch, E. (2013). *Hıristiyanlıktaki Ateizm*, İstanbul: Ayrıntı
- Bloch, M. (2007). *Feodal Toplum*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Boer, R. (2013) *Cennetin Eleştirisi: Marksizm ve Teoloji*, İstanbul: Ayrıntı
- Bora, T. (2017, Kasım 21). *Mağdur Birikim*:
<http://www.birikimdergisi.com/haftalik/8618/magdur#.Wrsdii5ubIU> adresinden alındı
- Bourdieu, P. (1977). The Force of Law: Toward a Sociology of the Juridical Field. *Hastings Law Journal*, 805-853.
- Bowersock, G. W. (1995). *Martyrdom and Rome*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Boyarin, D. (1998). Martyrdom and the Making at Christianity and Judaism. *Journal of Early Christian Studies*, 577-627.
- Braudel, F. (2000). *Uygarlıkların Grameri*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Brent, A. (2009). *A Political History of Early Christianity*. London: Bloomsbury.
- Brown, P. (1967). *Augustine of Hippo: A Biography*. London: University of California Press.
- Brown, P. (1978). *The Making of Late Antiquity*. Cambridge: Harvard University Press.
- Brown, P. (1981). *The Cult of Saints: It's Rise and Functional Christianity*. Chicago: University of Chicago
- Brown, P. (2017). *Geç Antikçağ Dünyası*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.

- Buchanan, G. W. (1956). The Old Testament Meaning at the Knowledge Good and Evil. *Journal of Biblical Literature*, 114-120.
- Bullough, D. (1965). *The Age of Charlemagne*. Londra: Elek Books.
- Bury, J. B. (1923). *History of the later Roman Empire: From the Death of Theodosius to the Death of Justinian Vol.1*. London: MacMillan.
- Cameron, A. (2010). *The Last Pagans of Rome*. Oxford: Oxford University Press
- Carlà, F. (2011). Roma İmparatorluğu'nun Parçalanması. U. Eco içinde, *Ortaçağ: Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar* (s. 50-55). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Castelli, E. (1992, Aralık 6). *Visions and Voyeurism: Holy Women and the Politics of Sight in Early Christianity*. academia.edu: http://www.academia.edu/1862803/Visions_and_voyeurism_holy_women_and_the_politics_of_sight_in_early_Christianity
adresinden alındı
- Cavagna, A. (2011). Germen Halkları. U. Eco içinde, *Ortaçağ: Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar* (s. 69-73). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Cevizci, A. (2001) *Ortaçağ Felsefesi Tarihi*, Bursa: Asa
- Chadwick, H. (1984). *Early Christian Thought and the Classical Tradition*. Oxford: Oxford University-
- (2010). *Kitab-ı Mukaddes*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi
- Chadwick, H. (1993). *The Early Church*. New York: Penguin Press
- Claster, J. (1982). *The Medieval Experience 300-1400*. New York: New York University
- Cleary, S. E. (2013). *The Roman West, AD 200-500: An Archaeological Study*.
Cambridge: Cambridge University Press
- Cooper, R. M. (1963). St. Augustine's Doctrine of Evil . *Scottish Journal of Theology*, 256-276.
- Cornford, F. M. (1912). *From Religion to Philosophy: A Study in the Origins of Western Speculation*. New York: Longmans, Green And Co.
- Coulton, G. G. (1967). *Life in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press
- Cömert, B. (2010) *Mitoloji ve İkonografi*, Ankara: De Ki
- Critchley, S. (2013) *İmansızların İmanı: Siyasal Teoloji Deneyleri*, İstanbul: Metis
- Crump, G. ve Jacob, F. (ed). (1926). *The Legacy of the Middle Ages*, Oxford: Clarendon
- Çotuksöken, B. (2011) *Ortaçağ Yazıları*, İstanbul: Notos
- Çüçen, A. K. (2005) “Kötülük Problemi”, *Doğu Batı vol.33*, Ankara: Doğu Batı
- D'Ambrosio, M. (2014). *When the Church Was Young: Voices of the Early Fathers*.

Ontario: Servant Books

- Danielou, J. (1955). *Origen*. New York: Sheed and Ward.
- Davide, D. (2014). İmalat Alanı ve Loncalar. U. Eco içinde, *Ortaçağ: Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar* (s. 277-280). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Davide, D. (2014). Tüccarlar ve Ulaşım Yolları. U. Eco içinde, *Ortaçağ: Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar* (s. 281-284). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Davies, N. (2011). *Avrupa Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Delagu, P. (1995). Lombard and Carolingian Italy. R. McKittering içinde, *The Cambridge History of Medieval II c.700-c.900* (s. 290-317). Cambridge: Cambridge University Press.
- Derrida, J. ve Vattimo, G. (2014), *Din*, Ankara: Dost
- Drapkin, I. (1989). *Crime and Punishment in the Ancient World*. Massachusetts: Lexington Books.
- Drew, K. F. (1976). *The Burgundian Code: Book of Contitutions or Law of Gundobad*. Philadelphia: University of Pennyslyvania Press.
- Drew, K. F. (1991). *The Laws of the Salian Franks*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Drew, K. F. (1996). *The Lombard Laws*. Philadelphia: University of Pennysylvania Press.
- Duby, G. (ed.) (2015) *Batı'da Aşk ve Cinsellik*, İstanbul: İletişim
- Duckett, E. (1972). *Medieval Portraits from East and West*. Michigan: The University of Michigan
- Dutton, P. E. (1993). *Carolingian Civilization: A Reader*. Ontario: Broadview Press.
- Eagleton, T. (2017) *Kötülük Üzerine Bir Deneme*, İstanbul: İletişim
- Eco, U. (2008). *Baudolino*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Ehrman, B. ve Jacobs, A. (ed.) (2003). *Christianity in Late Antiquity, 300-450*.Oxford: Oxford University
- Ehrman, B. (2014). *After the New Testament: A Reader in Early Christianity*. Oxford: Oxford University Press
- Eisner, M. (2003). Long-term Historical Trends in Violent Crime. *Crime and Justice: A Review of Research*, 84- 142.
- Eliade, M. (1911). Spirit, Light and Seed. *History of Religions*, 1-30.
- Ellenberger, H. (1953). Psychologic Relationships Between the Criminal and His Victim. *Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique*, 103-124.

- Esposito, R. (2018). *Communitas: Topluluğun Kökeni ve Kaderi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ferguson, E. (2003). *Backgrounds of Early Christianity*. Nebraska: Eerdmans
- Fichtenau, H. (1957). *The Carolingian Empire*. Oxford.
- Fiore, G. d. (2011). Hıristiyanlığın Yayılması ve Kabulü. U. Eco içinde, *Ortaçağ: Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar* (s. 156-165). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Flanagan, K. (2017) *Teolojideki Sosyoloji: Düşünümsellik ve İnanç*, İstanbul: Ayrıntı
- Floyd, W. E. (1971). *Clement of Alexandria's Treatment of the Problem of Evil*. New York: Oxford University Press.
- Freeman, C. (2009). *A New History of Early Christianity*. Yale University Press.
- Freeman, C. (2010). *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Frend, W. H. (1956). *Martyrdom and Persecution in the Early Church: A Study of A Conflict from The Maccabees to Donatus*. Oxford: Basil Blackwell.
- Frend, W. H. (2006). Persecution: Genesis and Legacy. M. M. Mitchell ve Frances M. Young içinde, *The Cambridge History of Christianity: Origins of Constantine* (s. 503-523). Cambridge: Cambridge University Press.
- Freyne, S. (2006) Galilee and Judaea in the First Century. M. M. Mitchell ve Frances M. Young içinde, *The Cambridge History of Christianity: Origins of Constantine* (s. 37-53). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ganshof, F. L. (1971). *The Carolingians and Frankish Monarchy*. Londra: Cornell University Press.
- Garnsey, P. (1970). *Social Status and Legal Privilege in the Roman Empire*. Oxford: Clarendon Press.
- Geary, P. J. (1988). *Before France and Germany: The Creation and Transformation of the Merovingian World*. New York: Oxford University Press.
- Gianandrea, M. (2014). Fransa, Almanya ve İtalya'da Karolenj Dönemi. U. Eco içinde, *Ortaçağ: Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar* (s. 846-854). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Gibbon, E. (tarih yok). *The Decline and Fall of the Roman Empire vol.1*. Christian Classics Ethereal Library: <https://www.ccel.org/g/gibbon/decline/volume1/chap16.htm> adresinden alındı
- Girard, R. (2010). *Kültürün Kökenleri*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Girolama, C. d. (2011). Şarlman ve Avrupa'nın Yeni Yapısı. U. Eco içinde, *Ortaçağ: Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar* (s. 173-177). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Goff, J. L. (2011). *Avrupa'nın Doğuşu*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.

- Goff, J. L. (2017). *Ortaçağ'da Entelektüeller*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları
- Gordon, C. D. (1960). *The Age of Attila: Fifth Century of Byzantium and the Barbarians*. Michigan: University of Michigan Press.
- Greene, W. C. (1944). *Moirra: Fate, Good, and Evil in Greek Thought*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Gürbilek, N. (2015). *Mağdurun Dili*. İstanbul: Metis.
- Halphen, L. (1977). *Charlemagne and the Carolingian Empire*. Amsterdam: North-Holland Publishing.
- Hamerow, H. (2002) *Early Medieval Settlements: The Archeology of Rural Communities in Northwest Europa*, NY: Oxford University
- Han, B.C. (2016). *Şiddetin Topolojisi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Harman, C. (2013). *Halkların Dünya Tarihi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Harper, D. (2018). *Victim*. Online Etymology Dictionary: <https://www.etymonline.com/word/victim> adresinden alındı
- Heirs, R. H. (1974). Satan, Demons and the Kingdom of God. *Scottish Journal of Theology*, 35-47.
- Henderson, E. F. (1903). *Select Historical Documents of the Middle Ages*. London: George Bell and Sons.
- Henry B, C. M. (1999). *Documents of Christian Church*. New York: Oxford University Press.
- Henten, J. W. (1997). *The Maccabean Martyrs as Saviours of the Jewish People: A Study of 2 & 4 Maccabees*. Leiden: Brill.
- Herrin, J. (2016). *Bizans: Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hick, J. (1966). *Evil and the God of Love*. London: Harper&Row.
- Hobbes, T. (2013). *Leviathan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Holmes, G. (ed.). (1992). *The Oxford History of Medieval Europe*. Oxford: Oxford University
- Holmes, M. (2007). *The Apostolic Fathers: Greek Texts and English Translations*. Michigan: Baker Academic
- Hossett, M. (1910). *Martyr*. The Catholic Encyclopedia: www.newadvent.com adresinden alındı
- Huizinga, J. (1997) *Ortaçağın Günbatımı*, Ankara: İmge

- Hübner, R. (1918). *A History of Germanic Law*. Boston: Little Brown.
- Innes, M. (2007). *Introduction Medieval Western Europe*. Oxford: Routledge
- İznic, E. (2009) “Pagan Bir İmparatorluğun Hıristiyan İmparatorluğa Dönüşümü: Geç Antikçağ'da Roma İmparatorluğu”, *Doğu Batı vol. 49*, Ankara: Doğu Batı
- Jackson, B. (1898). *St. Polycarp: Bishop of Smyrna*. New York: E. & J. B. Young & Company
- Janssen, L. F. (1979). 'Superstitio' and the Persecution of the Christians. *Vigiliae Christianae*, 131-159.
- Jones, A. H. (1964). *The Later Roman Empire, 284-602: A Social, Economic and Administrative Survey vol. II*. Oxford: Blackwell.
- Jung, C. G. (1954). *Answer to Job*. London: Routledge&Paul.
- Kaçar, T. (2005) “Ortaçağ'ın Dinsel Fermantasyonu”, *Doğu Batı vol.33*, Ankara: Doğu Batı
- Kaçar, T. (2009) “Eskiçağ Hıristiyanlığı'nda Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili ve Mirası”, *Doğu Batı vol. 49*, Ankara: Doğu Batı
- Kant, I. (1996). *The Metaphysics of Morals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Katz, S. (1937). *The Visigothic and Frankish Kingdoms*. Massachusetts: Cambridge
- Kearney, R. (2012). *Yabancılar, Tanrılar ve Canavarlar: Ötekiliği Yorumlamak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kelly, J. N. (1978). *Early Christian Doctrines*. London: Harper&Collins.
- Klauck, H. (2006) The Roman Empire. M. M. Mitchell ve Frances M. Young içinde, *The Cambridge History of Christianity: Origins of Constantine* (s. 69-87). Cambridge: Cambridge University Press.
- Koaster, H. (2012). *History and Literature of Early Christianity*. Berlin: De Gruyter.
- Koch, G. (2007). *Erken Hıristiyan Sanatı*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Kottak, C. P. (2008). *Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*. Ankara: Ütopya.
- Köker, L. ve Ağaoğulları M. A. (2008). *İmparatorluktan Tanrı Devletine*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Laffer, K. (2005). The allaged persecution of the Roman Christians by the emperor Domitian. Perth & Bunbury, Avustralya.
- Lane, R. (1997). *Murder in America: A History*. Ohio: Ohio State University Press.
- Lattimore, O. (1957). Feudalism in History. *Past & Present* , 47-57.
- Lee, G. C. (1911). *Historical Jurisprudence: An Introduction to the Systematic Study of the Development of Law*. New York: The MacMillan.

- Lewis, A. (ed). (1970). *The Middle Ages, 814-1300*. New Jersey: Prentice Hall
- Lewis, J. D., (1873). *The Letters of the Younger Pliny*. London: Trübner & Company
- Liebeschuetz, W. (2011). *Ambrose and John Chrysostom: Clerics between Desert and Empire*. Oxford: Oxford University
- Lieu, S. ve Montserrat, D. (ed). (1996). *From Constantine to Julian: Pagan and Byzantine Views*. Oxford: Routledge
- Logan, D. (2012). *A History of the Church in the Middle Ages*. Oxford: Routledge
- Lorenzi, L. (1999). *Devils in Art: From the Middle Ages to the Renaissance*. Florence: Cantro di della.
- Lynch, J. (2009). *Early Christianity: A Brief History*. Oxford: Oxford University
- Marcus, J. (2006). Jewish Christianity. M. M. Mitchell içinde, *The Cambridge History of Christianity: Origins to Constantine* (s. 87-103). New York: Cambridge University Press.
- McGlynn, S. (2008). *By Sword and Fire: Cruelty and Atrocity in Medieval Warfare*. Londra: Phoenix.
- McKittering, R. (2008). *Charlemagne: The Formation of European Identity*. New York: Cambridge University Press
- Meeks, W. A. (2003). *The First Urban Christians: The Social World of the Apostle Paul*. USA: Yale University Press.
- Meeks, W.A. (2006) Social and ecclesial life of the earliest Christians. M. M. Mitchell ve Frances M. Young içinde, *The Cambridge History of Christianity: Origins of Constantine* (s. 145-177). New York: Cambridge University Press.
- Metzler, E. E. (2014). Verdun Antlaşmasından Parçalanma Dönemi'ne kadar Frank Krallığı. U. Eco içinde, *Ortaçağ: Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar* (s. 208-211). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Mitchell, J. (2012). *Martyrdom: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University
- Mitchell, M. M. (2006). Gentile Christianity. F. M. Mitchell içinde, *The Cambridge History of Christianity* (s. 103-125). New York: Cambridge University Press.
- Mitchell, S. (2014). *A History of the Later Roman Empire AD 284-641*, Massachusetts: Wiley-Blackwell
- Modzelewski, K. (2012). *Barbarların Avrupası*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Moore, M. E. (2011). *A Sacred Kingdom: Bishops and the Rise of Frankish Kingship*. Catholic University of America Press.
- Moorhead, J. (1992). *Theodoric in Italy*. New York: Oxford University Press.

- Moreschini, C. ve Norelli, E. (2005). *Early Christian Greek and Latin Literature: A Literary History*. Michigan: Baker Academic
- Morley, H. (1888). *English Writers: An Attempt Towards a History of English Literature*. London: Castell&Company.
- Musella, S. (2014). Gündelik Yaşam. U. Eco içinde, *Ortaçağ: Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar* (s. 322-331). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Nelson, J. L. (2008). Law and its Applications. T. F. Smith içinde, *The Cambridge History of Christianity c.600-c.1100* (s. 299-327). New York: Cambridge University Press.
- Nietzsche, F. (2008). *Deccal: Hristiyanlığa Lanet*. İstanbul: Say Yayınları.
- Nisbet, R. A. (1966). *The Sociological Tradition*. New York: Transaction Publishers.
- Noble, T. (2010). *Charlemagne and Louis the Pious: Lives by Einhard, Notker, Ermoldus, Thegan and the Astronomer*. Pennsylvania: University of Penn Press
- Özcan, Z. (2005) “Ortaçağ'da Birey ve Bireyleşme”, *Doğu Batı vol.33*, Ankara: Doğu Batı
- Partridge, C. (2005). *Introduction to World Religions*. Minneapolis: Fortress
- Perkins, B. W. (2006). *The Fall of Rome: And the End of Civilization*. Oxford: Oxford University
- Platon. (2013). *Devlet*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Plutarch. (1992). *The Lives of the Noble Grecians and Romans*. New York: Modern Library.
- Power, E. (1963). *Medieval People*. London: Methuen & Company
- Price, S. R. (2004). *Ritüel ve İktidar: Küçük Asya'da Roma İmparatorluk Kültü*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Quasten, J. (1948). *The Didache: The Epistle of Barnabus, The Epistles and the Martyrdom of St. Polycarp, The Fragments of Papias, the Epistle of Diogn*. New Jersey: Paulist
- Quasten, J. (1983). *Patrology: The Beginnings of Patristic Literature*. Indiana: Ave Maria
- Rajak, T. (2006) The Jewish Diaspora. M. M. Mitchell ve Frances M. Young içinde, *The Cambridge History of Christianity: Origins of Constantine* (s. 53-69). New York: Cambridge University Press.
- Reston, J. (1999). *The Last Apocalypse: Europa at the Year 1000 AD*. New York: Anchor Books.

- Rives, J. B. (1999). The Decree of Decius and the Religion of Empire. *The Journal of Roman Studies*, 135-154.
- Roth, M. P. (2017). *Göze Göz: Suç ve Cezanın Küresel Tarihi*. İstanbul: Can Yayıncılık.
- Rousseau, J. J. (2014). *Toplum Sözleşmesi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rowland, C. (ed.) (2011) *Kurtuluş Teolojisi*, İstanbul: Ayrıntı
- Russell, J. B. (2017). *İblis*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Russell, J. B. (2017). *Şeytan: Antikiteden İlkel Hıristiyanlığa Kötülük*. Ankara: Panama Yayıncılık.
- Sapir, A. (ed.). (2002). *Religious Violence between Christians and Jews*. New York: Palgrave
- Schmitt, C. (2012). *Siyasal Kavramı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Schnelle, Udo. (1998). *The History and Theology of the New Testament Writings*.
Minneapolis: Fortress
- Sellin, J. T. (1976). *Slavery and the Penal System*. Orlando: Patterson.
- Sellin, T. (1938). *Culture, Conflict and Crime*. New York: Social Science Research Council.
- Semelin, J. (2011). *Arındırma ve Yok Etme: Katliam ve Soykırımın Siyasi Kullanımları*.
İstanbul: İletişim Yayınları.
- Singman, J. (1999). *Daily Life in Medieval Europe*. London: Greenwood
- Smith, J. (2005). *Europa after Roma: A New Cultural History 500-1000*. Oxford: Oxford University
- Sogno, C. (2006). *Quintus Aurelius Symmachus: A Political Biography*. Michigan: University of Michigan Press.
- Spellmann, W. M. (2017) *Ölümün Kısa Bir Tarihi*, İstanbul: Can
- Spiereburg, P. (2017). *Cinayetin Tarihi: Ortaçağ'dan Günümüze Avrupa'da Bireysel Şiddet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Stark, R. (1996). *The Rise of Christianity: A Sociological Reconsider History*. New Jersey: Princeton University Press.
- Stella, F. (2014). Yorklu Alcuinus ve Karolenj Rönesansı. U. Eco içinde, *Ortaçağ: Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar* (s. 4596-596). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Stephenson, P. (2016). *Büyük Konstantin*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Storti, F. (2014). Roma-Barbar Krallıklarında Savaş ve Toplum. U. Eco içinde, *Ortaçağ: Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar* (s. 309-313). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Synan, E. (1965). *The Popes and Jews in the Middle Ages*. London: Macmillan

- Tabbernee, W. (2014). *Early Christianity in Contexts: An Exploration across Cultures and Continents*. Michigan: Baker Academic
- Thompson, E. A. (1963). The Barbarian Kingdoms in Gaul and Spain. *Nottingham Medieval Studies*, 3-33.
- Thompson, E. A. (1965). *The Early Germans*. London: Clarendon Press
- Thompson, E. A. (1969). *The Goths in Spain*. London: Clarendon Press
- Tierney, B. (1970). *The Middle Ages Vol I. Sources of Medieval History*. New York: Alfred A. Knopf
- Tierney, B. (1998) *Western Europe in the Middle Ages 300-1475*, New York: McGraw-Hill Company
- Tixeront, J. (1920). *A Handbook of Patrology*. London: Herder Book Company
- Tuğrul, S. (2016). *Ebedi Kutsal Ezeli Kurban: Çok Tanrılıktan Tek Tanrılığa Kutsal ve Kurbanlık Mekanizmaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (2012). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi: Seçilmiş Yazılar*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ullmann, W. (2009). *Law and Politics in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Diakov, V. ve Kovalev, S. (2012). *İlkçağ Tarihi: Roma*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Valerio, A. (2014). Kadınların İktidarı. U. Eco içinde, *Ortaçağ: Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar* (s. 315-321). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Victor H. Matthews, D. C. (1993). *Social World of Ancient Israel, 1250-587 BCE*. Massachusetts: Hendrickson Publisher.
- Vitolo, G. (2014). Kentlerin Çöküşü. U. Eco içinde, *Ortaçağ: Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar* (s. 257-261). İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Wallace-Hadrill, J. M. (1962). *The Barbarian West 400-1000*. Harper&Row.
- Wallace-Hadrill, J. M. (1983). *The Frankish Church*. New York: Oxford University Press.
- Wells, P. (2009). *Barbarians to Angels: The Dark Ages Reconsidered*. New York: W. W. Norton & Company
- Westermann, W. L. (1955). *The Slave Systems of Greek and Roman Antiquity*. American Philosophical Society.
- White, C. (2007). *The Emergence of Christianity*. California: Greenwood Press
- White, L. (1967). The Life of the Silent Majority. R. S. (ed.) içinde, *Life and Thought in the Early Middle Ages* (s. 85-100). Minneapolis: Lund Press.

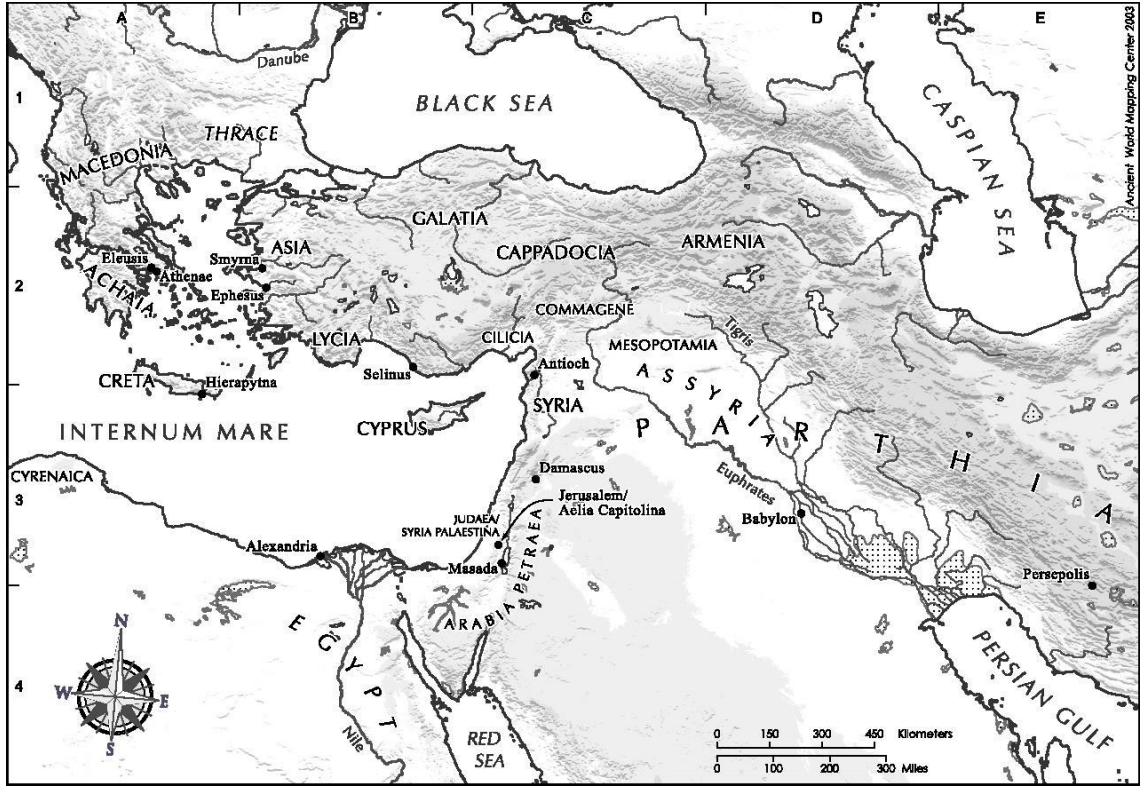
- Wickham, C. (2007). *Framing Early Middle Ages Mediterranean*. New York: Oxford University
- Wickham, C. (2010). *The Inheritance of Rome: Illuminating the Dark Ages*. New York: Penguin
- Wiener, L. (1915). *Commentary to the Germanic Law and Medieval Documents*. Cambridge: Harvard
- Wilken, R. L. (2012). *The First Thousand Years: A Global History of Christianity*. Yale University Press.
- Wilken, Robert Louis. (2003). *The Christians as the Romans Saw Them*. London: Yale University
- Wilken, R. L. (2005). *The Spirit of Early Christian Thought: Seeking the Face of God*. London: Yale University
- Wilson, D. (2005). *Charlemagne: A Biography*. New York: Vintage Books.
- Wilson, R. M. (1958). *The Gnostic Problem*. London: A.R. Mowbray.
- Wood, E. M. (2008). *Yurttaşlardan Lordlara: Eskiçağlardan Ortaçağlara Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Wood, I. (1994). *The Merovingian Kingdoms 450-751*. London: Longman.
- Woods, R. (1974). *The Devil*. Chicago: Thomas More Press.
- Yetik, K. H. (2015) *Arkaik Ortadoğu*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Ziegler, A. (1930). *Church and State*. Washington: Catholic University of America

HARİTALAR

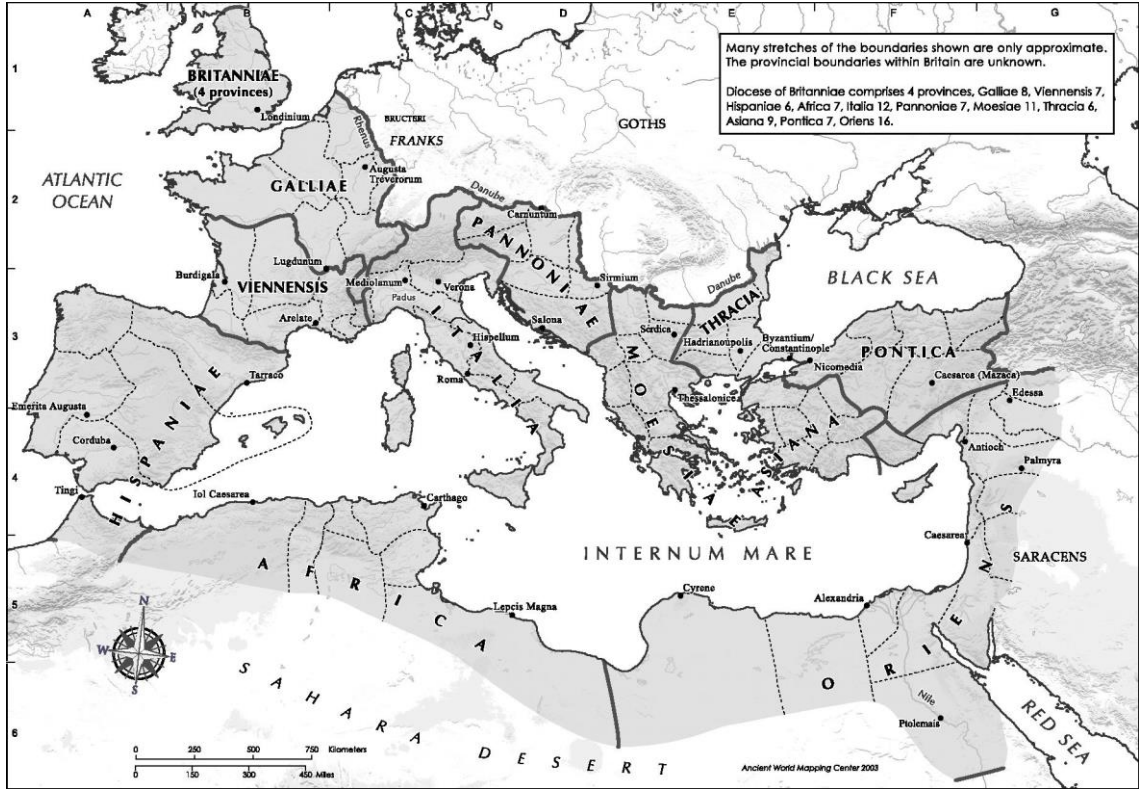
Harita 1: Nero Döneminde Roma İmparatorluğu

http://awmc.unc.edu/wordpress/wp-content/uploads/2012/09/rve_10_1.pdf

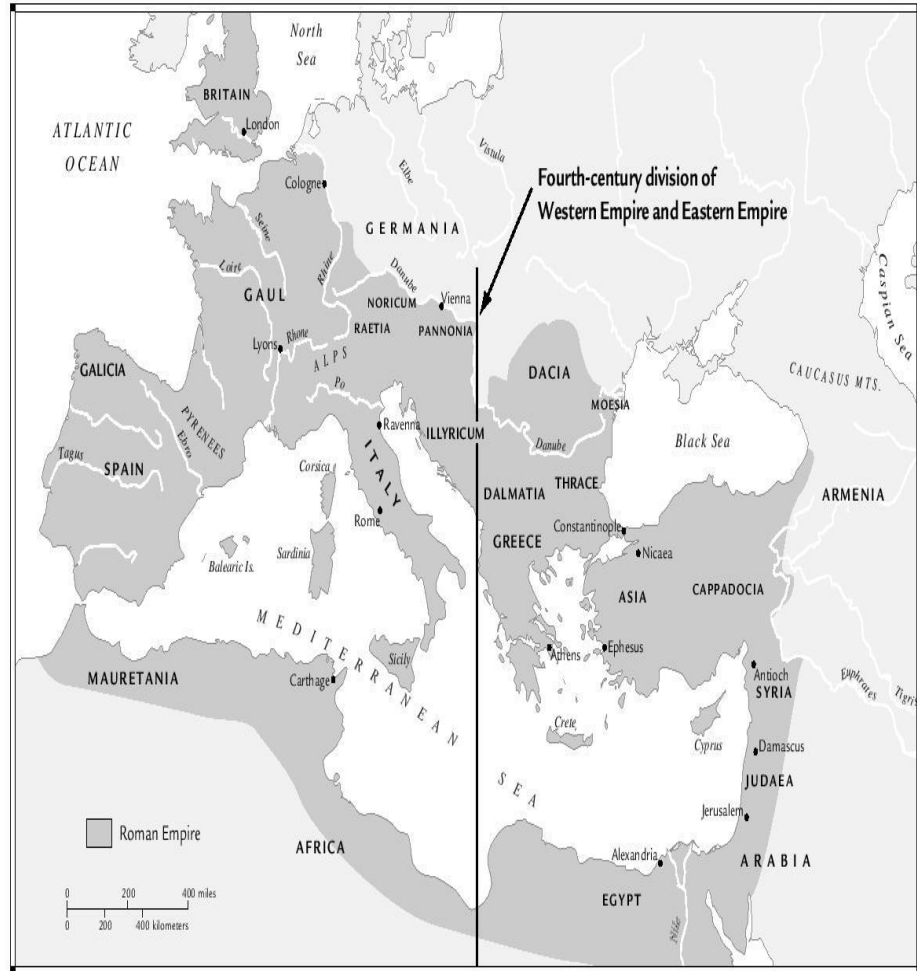
Harita 2: İkinci Yüzyılda Roma İmparatorluğu

Kaynak: http://awmc.unc.edu/wordpress/wp-content/uploads/2012/09/rve_11_2.pdf

Harita 3: Diocletianus ve Constantinus Dönemlerinde Roma İmparatorluğu

Kaynak: http://awmc.unc.edu/wordpress/wp-content/uploads/2012/09/rve_13_2.pdf

Harita 4: Pax Romana Devrinde Roma İmparatorluğu

Kaynak: <http://www.medievaleuropeonline.com/maps/1-1.pdf>

Harita 5: Altıncı yüzyılda Avrupa

<http://www.medievalonline.com/maps/2-2.pdf>

Harita 6: Dokuzuncu Yüzyılda Karolenj İmparatorluğu

Kaynak: <http://www.medievaleuropeonline.com/maps/4-1.pdf>

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 21/06/2018

Tez Başlığı: ERKEN ORTAÇAĞ'DA HİRİSTİYAN TOPLULUKLARININ MAĞDURİYETİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

21/06/2018

Adı Soyadı: Fermude Gülsevinç

Öğrenci No: N14220559

Anabilim Dalı: Tarih Anabilim Dalı

Programı: Tarih Bölümü Tezli Yüksek Lisans

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Doç. Dr.
Selda Güner

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TO THE DEPARTMENT OF HISTORY**

Date: 21/06/2018

Thesis Title: NARRATING THE VICTIMHOOD OF CHRISTIAN COMMUNITIES IN THE EARLY MIDDLE AGES

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

21/06/2018

Name Surname: Fermude Gülsevinç
Student No: N14220559
Department: Department of History
Program: Master's Degree in History (with Thesis)
Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Associate Professor
Selda Güner

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA**

Tarih: 20/06/2018

Tez Başlığı: ERKEN ORTAÇAĞ'DA HIRISTİYAN TOPLULUKLARININ MAĞDURİYETİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 142 sayfalık kısmına ilişkin, 20/06/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 1 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

20/06/2018

Adı Soyadı: Fermude Gülsevinç
Öğrenci No: N14220559
Anabilim Dalı: Tarih Anabilim Dalı
Programı: Tarih Bölümü Tezli Yüksek Lisans

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Doç. Dr.
Selda Güner

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TO THE DEPARTMENT OF HISTORY**

Date: 20/06/2018

Thesis Title: NARRATING THE VICTIMHOOD OF CHRISTIAN COMMUNITIES IN THE EARLY MIDDLE AGES

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 20/06/2018 for the total of 142 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 1 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

20/06/2018

Name Surname: Fermude Gülsevinç _____
Student No: N14220559 _____
Department: Department of History _____
Program: Master's Degree in History (with Thesis) _____

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Associate Professor
Selda Güner